

LIGIO ZANINI

MARTIN MUMA

2007-2013 cooperazione territoriale europea
programma per la cooperazione
transfrontaliera

Italia-Slovenia

2007-2013 evropsko teritorialno sodelovanje
program čezmejnega sodelovanja
Slovenija-Italija

Investiamo nel
vostro futuro!

Naložba v vašo
prihodnost!

www.ita-slo.eu

Progetto cofinanziato dal Fondo europeo di
sviluppo regionale

Projekt sofinancira Evropski sklad
za regionalni razvoj

UNIONE ITALIANA
ITALIJANSKA UNIJA
TALIJANSKA UNIJA

Edizioni Unione Italiana
Založnik Italijanska unija

Ligio Zanini

MARTIN MUMA

Traduzione/Prevod
Uršula Lipovec Čebbron
Gašper Malej

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

821.131.1(497.5)-31

ZANINI, Ligio

Martin Muma / Ligio Zanini ; traduzione, prevod Uršula Lipovec Čebren,
Gašper Malej, [Alferija Bržan] ; [prefazione Elis Deghenghi Olujčić]. - Capodistria :
Unione italiana, 2015. - (Collana Immaginarìa terra = Zbirka Imaginarna dežela ; 4)

Prevod dela: Martin Muma

ISBN 978-961-93555-6-5

279296512

Martin Muma

© Biancastella Zanini, Casa editrice/Založba EDIT

AUTORE/AVTOR:

Ligio Zanini

COLLANA/ZBIRKA:

“Immaginaria Terra”, 4/“Imaginarna dežela”, 4

TRADUZIONE IN SLOVENO/SLOVENSKI PREVOD:

KUD AAC Zrakogled, www.zrakogled.org

Uršula Lipovec Čebren (traduzione del testo/prevod besedila)

Gašper Malej (traduzione del testo/prevod besedila)

Alferija Bržan (traduzione dei passaggi in dialetto/prevod narečnih odlomkov)

Gemaldo Macchi (consulenza per il dialetto rovignese/svetovanje za rovinjsko narečje)

EDITORE/ZALOŽNIK:

Unione Italiana/Italijanska unija

RESPONSABILE LEGALE DELLA PUBBLICAZIONE/ODGOVORNA OSEBA

PUBLIKACIJE:

Maurizio Tremul

COMITATO DI REDAZIONE/UREDNIŠKI ODBOR:

Clio Diabaté, Maurizio Tremul, Sandro Vincoletto, Lea Skok

PREFAZIONE/PREDGOVOR:

prof.ssa/prof. dr. Elis Deghenghi Olujić

CORREZIONE BOZZE/LEKTORIRANJE:

Andreja Kalc

ALESTIMENTO GRAFICO/GRAFIČNO OBLIKOVANJE:

David Francesconi, www.davidfrancesconi.eu

FOTO IN COPERTINA/SLIKA NA PLATNICI:

© Virgilio Giuricin (1985)

STAMPATO DA/TISK:

Schwartz Print, d.o.o.

EDIZIONE E TIRATURA/IZDAJA IN NAKLADA:

500 copie/izvodov

LUOGO E DATA DI STAMPA/KRAJ IN DATUM TISKA:

Capodistria, aprile 2015/Koper, april 2015

La presente pubblicazione è reperibile in formato elettronico ai seguenti indirizzi: www.jeziklingua.eu e www.unione-italiana.eu./Pričujoča publikacija je na voljo v elektronski obliki na spletnih straneh: www.jezik-lingua.eu in www.unione-italiana.eu.

Pubblicazione finanziata nell'ambito del Programma per la Cooperazione Transfrontaliera Italia-Slovenia 2007-2013, dal Fondo europeo di sviluppo regionale e dai fondi nazionali./Projekt sofinanciran v okviru Programa čezmejnega sodelovanja Slovenija-Italija 2007-2013 iz sredstev Evropskega sklada za regionalni razvoj in nacionalnih sredstev.

Il contenuto della presente pubblicazione non rispecchia necessariamente le posizioni ufficiali dell'Unione Europea. La responsabilità del contenuto della pubblicazione appartiene all'Unione Italiana./Vsebinska publikacije ne odraža nujno uradnega stališča Evropske unije. Za vsebinsko publikacije je odgovoren izključno avtor Italijanska unija.

Edizione slovena di “*Martin Muma*” di Ligio Zanini

Maurizio Tremul

Fu una frequentazione intensa quella che con gli amici Elvio ed Ezio, sul finire degli anni '80, facemmo con Eligio Zanini quando decidemmo di pubblicare, sulla rivista “La Battana”, il suo romanzo inedito *Martin Muma*. Uomo solitario, Ligio, dal carattere tanto spigoloso e duro, quanto poeta sublime in una lingua preziosa e rara, l'istrioto, nella sua declinazione rovinosa. Racconta la sua vita, soprattutto quella parte di vita che chi, come lui ha dovuto *soprarrivarla*, non ne fa parola con nessuno: il gulag di Goli Otok, l'Isola Calva in cui il regime comunista jugoslavo imprigionava e deumanizzava i propri oppositori politici o quelli che tali riteneva, non faceva alcuna differenza. L'obiettivo era la dissuasione e la repressione. Un vero inferno, quell'isola, in cui la crudeltà dell'uomo ha raggiunto vette ineguagliabili di perversione: trasformare le vittime in carnefici, i carnefici in vittime, gli aguzzini del corpo e dello spirito in violentati e viceversa, in cui tutti, per poter sopravvivere, dovevano assumere le sembianze del sopraffattore per ridiventare sopraffatto in una spirale infinita. Non più innocenti e vittime, aguzzini e carnefici, ma alla fine tutti l'uno e l'altro assieme.

Una vicenda che pochi prima di Zanini hanno saputo raccontare, per pudore e vergogna, ma che il suo animo poetico ha voluto condividere con noi, scevro da rancori o odi di stampo nazionalistico. Un'esperienza che ha subito, tradito dalle ideologie che si dicevano egualitarie, inseguendo un ideale di libertà e giustizia alla quale è rimasto sempre fedele, sperando in quell'Europa unita e plurale che sappia valorizzare le molteplicità e le diversità, quell'Europa che contribuiamo a fecondare con il nostro chicco di grano.

Grazie al Progetto *JezikLingua* potremo offrire al lettore sloveno alcune tra le pagine più belle della ricca e poco conosciuta letteratura della Comunità Nazionale Italiana in Slovenia e Croazia, di cui Zanini rappresenta indubbiamente una delle espressioni poetiche più originali ed elevate. Con la sua opera, pertanto, si arricchisce la collana letteraria dell'Unione Italiana, “*Immaginaria Terra*”, pensata proprio per dare organicità a un'operazione culturale tesa soprattutto a sollecitare, a coinvolgere, a sensibilizzare, a trasportare l'interessato lettore in un mondo affascinante quasi parallelo, a lungo ignorato o sotterrato da un cumulo di pregiudizi, quello della cultura pulsante e in continuo rinnovamento degli Italiani autoctoni dell'Istria e del

Slovenska izdaja *Martina Mume* Ligia Zaninija

Maurizio Tremul

Prijatelja Elvio in Ezio in jaz smo se z Eligiem Zaninijem intenzivno družili ob koncu osemdesetih let prejšnjega stoletja, ko smo se odločili, da v reviji *Battana* natisnemo njegov dotlej še neobjavljeni roman *Martin Muma*. Ligio je bil samotar, po naravi robot in trmast, obenem pa vrhunski pesnik, ki je pisal v dragoceni in redki govorici, rovinjski različici istriotsčine. V romanu pripoveduje o svojem življenju, zlasti tistem obdobju, o katerem ljudje, kot je bil on (ki jih je življenje moralo *doleteti*), niso govorili z nikomer: o gulagu na Golem otoku, kamor je jugoslovanski komunistični režim zapiral svoje politične nasprotnike – oziroma tiste, ki jih je imel za nasprotnike, glede tega ni delal nobenih razlik – in jih nato razčlovečil. Cilja sta bila svarilo in represija. Pravi pekel je bil ta otok, kjer je človeška krutost dosegla neslutene vrhove sprevrženosti: žrtve so postajale rablji, rablji žrtve, mučitelji telesa in duha so se prelevili v žrtve surovosti in obratno; da bi preživeli, so si vsi morali nadeti videz nasilnežev, kmalu zatem pa so spet utrpeli nasilje, šlo je za neskončno spiralo. Nič več nedolžni in žrtve, mučitelji in rablji, nazadnje so bili vsi eno in drugo, vse to obenem.

O tem dogajanju je, zaradi sramu in sramote, pred Zaninijem pripovedoval le malokdo, njegov pesniški duh pa je to hotel deliti z nami, prost zamer ali nacionalistično obarvanega sovraštva. Gre za izkušnjo, ki jo je avtor pretrpel – pri tem so ga izdale ideologije, ki so se oklicale za egalitarne –, ko je sledil idealu svobode in pravičnosti, kateremu je vselej ostal zvest, upajoč v tisto enotno in pluralno Evropo, ki bi znala dati veljavo mnogoterostim in razlikam, tisto Evropo, kjer smo tudi mi posejali svoje pšenično zrno.

Po zaslugi projekta *JezikLingua* lahko slovenskim bralcem predstavimo nekaj najvidnejših del iz bogate in v slovenskem prostoru slabo poznane književnosti italijanske narodne skupnosti v Sloveniji in na Hrvaškem, znotraj katere je Ligio Zanini nedvomno izoblikoval eno najizvirnejših in najbolj izstopajočih avtorskih poetik. Njegova knjiga bo zato obogatila literarno zbirko *Imaginarna dežela*, ki smo jo v okviru Italijanske unije zasnovali prav zato, da bi zaokrožili kulturno pobudo, katere namen je zlasti spodbuditi, pritegniti in ozavestiti zainteresiranega bralca ter ga ponesti v mikaven, skorajda vzporeden svet, ki je bil dolgo prezrt ali zastrt s kopico predsodkov. To je svet živahne in nenehno prenavljajoče se kulture avtohtonih Italijanov iz Istre in Kvarnerja, ki bistveno dopolnjuje

Quarnero, parte integrante del panorama letterario italiano – formato da tante letterature regionali di cui la nostra ne costituisce indubbiamente un tassello rilevante –, ma anche di quello della Slovenia e della Croazia moderne. Un patrimonio che partecipando ad arricchire la produzione artistica della Slovenia andrebbe adeguatamente valorizzato e conosciuto.

Ringraziamo la casa editrice EDIT e la figlia Biancastella Zanini per averci ceduto gratuitamente i diritti di traduzione e stampa del romanzo di Ligio che sarà diffuso senza scopo di lucro.

podobo italijanskega literarnega sveta, sestavljenega iz mnogih regionalnih literatur, med katerimi je naša vsekakor pomemben člen: na podoben način dopolnjuje tudi literarno panoramo sodobne Slovenije in Hrvaške. Bogastvo naše književnosti, ki prispeva k večji pestrosti umetniškega ustvarjanja v Sloveniji, je treba ustrezno ovrednotiti in spoznavati.

Zahvaljujemo se založbi EDIT in avtorjevi hčerki Biancastelli Zanini, ki sta nam brezplačno odstopili avtorske pravice za natis slovenskega prevoda tega romana, ki bo prav tako dostopen brezplačno.

Prefazione

Elis Deghenghi Olujić

Ligio Zanini nacque a Rovigno d'Istria nel 1927, «nel mese in cui le strette calli di questo antico formicaio odoravano di mosto», come informa nelle battute iniziali di *Martin Muma*. Ancora bambino si trasferì con la famiglia a Pola, quando il padre, un mastro che faceva carri, battane, remi e alberi di goletta, fu costretto a vendere il negozio a causa di difficoltà economiche. L'inurbamento e l'inserimento a scuola furono traumatici. Zanini lo ricorda nella prima parte di *Martin Muma*, dove in pagine deamicisiane descrive i rapporti difficili con i compagni di classe che lo deridevano per la lingua nella quale si esprimeva, quell'istrioto «pieno di parole strambe e incomprensibili», così diverso dal loro istroveneto. L'unica intesa possibile a scuola era con lo "s'ciavo" Jacometo Radeka, suo compagno di banco e come lui emarginato dalla classe, e con Calligarini, il professore di materie letterarie che aveva rispetto per i linguaggi regionali italiani e anche per il suo istrioto, idioma nobile «che traeva la sua origine direttamente dal parlar latino». Il Calligarini, che sarà brutalmente trucidato in una Pola sconvolta dalle rappresaglie naziste, è stato essenziale nella formazione di Zanini, che nelle *Note a Martin Muma* confessa: «[...] Egli vive in me: ogni mia lirica nel dialetto di Rovigno d'Istria, da Lui definito "nobile parlata", è anche poesia Sua».

Dal 1939 al 1947 Zanini frequentò a Pola l'Istituto Magistrale e ottenne il diploma di maestro. In coerenza con le inclinazioni della famiglia partecipò al movimento di liberazione e s'iscrisse al Partito Comunista, che sembrava perseguire i suoi stessi ideali di pace, convinto che quella fosse la rotta giusta da seguire. Ma quando gli sarà chiesto di rinunciare a pensare con la propria testa e di adeguarsi alla prassi ideologica e politica totalitaria, si rifiuterà di essere una pecora del gregge: «Lui era un membro del Partito», scrive in *Martin Muma*, «e come tale avrebbe dovuto sopportare tutto, secondo gli alti papaveri, fino a giungere a calpestare con i suoi piedi la propria dignità [...] Lui da quel ruolo di tirapiedi si sarebbe quanto prima sottratto; non lo sapeva ancora come e quando [...] Ma si sentiva costretto a farlo, per poter un domani parlar da uomo con i propri figli». L'occasione d'uscire dal Partito si presentò nel momento della rottura tra Tito e Stalin. Zanini espresse apertamente la condanna di entrambe le parti, prese le distanze in nome del diritto a decidere ed esprimere liberamente la propria opinione, e si dimise dal Partito Comunista: «Penso che il Partito sia ora ridotto ad una trappola, per gli imbecilli, e ad uno strumento di potere, per i furbi. Io do perciò le mie dimissioni. Voglio tornare ad essere un libero cittadino», confessa in

Predgovor

Elis Deghenghi Olujić

Eligio Zanini se je rodil leta 1927 v istrskem mestecu Rovinj, „v mesecu, ko so ozke ulice tega starega mravljišča dišale po moštu,“ kakor izvemmo na samem začetku romana *Martin Muma*. Še kot otrok se je z družino preselil v Pulj, saj je moral njegov oče, tesar, ki je izdeloval vozove, batane, vesla in jambore, prodati delavnico zaradi gmotnih težav. Prihod v mesto in začetek šolanja sta bila travmatična. Zanini se tega spominja v prvem delu *Martina Mume*, ko v duhu Edmonda De Amicisa opisuje težavne odnose s sošolci, ki so ga zasmehovali zaradi jezika, v katerem se je izražal, tiste istriotščine, ki je bila „neobičajna“ in „skoraj nerazumljiva“, zelo drugačna od njihove istrobeneščine. V šoli se je lahko razumel edinole s „ščavom“ Jacometom Radeko, s katerim je sedel v klopi in ga je razred prav tako izobčil, pa s profesorjem književnosti Callegarinijem, ki je spoštoval italijanske regionalne govore, tudi njegovo žlahtno istriotščino, „ki izvira neposredno iz latinščine“. Prav Callegarini – v času, ko so nacistične represalije pretresale Pulj, je bil brutalno umorjen – je imel ključno vlogo pri Zaninijevem zorenju; v *Opombah k Martinu Mumi* pisec priznava: „[...] On živi v meni: vsaka moja pesem v rovinjskem istrskem dialektu, ki ga je označil kot ‘žlahtnega’, je tudi njegova pesem.“

Med letoma 1939 in 1947 je Zanini obiskoval puljsko učiteljsišče in si pridobil naziv učitelja. V skladu z družinskimi nagnjenji je sodeloval v osvobodilnem gibanju in se vpisal v Komunistično partijo, ki se je na videz zavzemala za enake miroljubne ideale: bil je prepričan, da je to prava smer, ki ji velja slediti. A ko so od njega zahtevali, da preneha razmišljati z lastno glavo in se prilagodi totalitarni ideološki in politični praksi, Zanini odkloni, da bi se obnašal kot ovca v čredi: „Bil je član partije,“ piše v *Martinu Mumi*, „in kot tak bi moral prenašati vse, kot so velevala rdeča visočanstva, vse dokler ne bi z lastnimi nogami poteptal svojega dostojanstva. [...] Čimprej mora uiti iz te vloge podrepnika: ni še vedel, kako in kdaj [...] A čutil je nujo, da to naredi, ker je želel v prihodnosti kot mož gledati v obraz svojim otrokom.“ Priložnost za odhod iz Partije se je pokazala ob razhodu med Titom in Stalinom. Zanini je odkrito obsodil obe strani, se od njiju distanciral v imenu pravice do svobodnega odločanja in izražanja lastnih prepričanj ter izstopil iz Komunistične partije: „Mislim, da je Partija zdaj samo še past za bedake in sredstvo, da si prebrisanci pridobijo oblast. Jaz zato izstopam. Spet hočem biti svoboden državljan,“ izpove v *Martinu Mumi*. To pogumno odločitev je plačal z aretacijo. Po kratkotrajnem priporu v puljski ječi in procesu s skrajšanim postopkom so ga januarja 1949 obsodili na trinajst mesecev prisilnega

Martin Muma. Pagò con l'arresto quella scelta coraggiosa. Dopo una breve detenzione nel carcere di Pola e un sommario processo, nel gennaio del 1949 fu condannato a tredici mesi di lavori forzati da scontare nel campo lager di Goli Otok (Isola Calva), un'anticamera della morte dove le regole del vivere civile erano azzerate e dove i valori della convivenza e del rispetto degli altri esseri umani erano soltanto illusioni fatte a pezzi da una violenza lucida e sistematica. A seguito di un prolungamento della pena trascorse quasi tre anni nel campo di prigionia in cui il governo jugoslavo deportava avversari veri o presunti di ogni tendenza, anche libertari come lui, sottoponendoli a terribili violenze e sevizie. L'esperienza nell'inferno dell'Isola Calva, dove gli uomini erano costretti a perdere ogni dignità, divenendo gli aguzzini dei propri compagni, lasciò segni indelebili nel fisico e nell'animo, eterne e mai rimarginate cicatrici. Fu liberato nel 1952. Seguì un periodo difficile per la sua condizione di sorvegliato speciale, durante il quale gli fu interdetto l'insegnamento. Furono anni di disagio economico ed esistenziale, di privazioni e sofferenze, superati solo grazie all'aiuto di amici e intellettuali polesi. Nel 1959 gli fu concesso di tornare a insegnare. Fu inviato a Salvore, nei pressi d'Umago d'Istria, dove riaprì la scuola italiana chiusa nel 1953 e fondò la locale Comunità degli Italiani. Dopo anni di creativo rapporto con il mondo della scuola si ritirò a vita privata nell'amata Rovigno, dove trascorse gli ultimi anni della sua travagliata esistenza dedicandosi interamente alle sue due grandi passioni: la poesia e la pesca. Si è spento a Pola nel 1993. Ci ha lasciato in eredità le sue suggestive sillogi poetiche, composte nella lingua che riteneva la più consona al suo discorso poetico: l'istrioto, l'antico vernacolo della cittadina natale, che nei suoi versi assurge a lingua di Poesia.

Poeta sensibile e attento allo svolgersi della sofferente problematica umana, Zanini ha cantato con voce originale la sua indagine di moderno Ulisse. È stato il primo a prendere coscienza delle possibilità poetiche dell'istrioto, l'arcaico dialetto della sua Rovigno, e il primo ad accorgersi che quel *favalà* in pericolo d'estinzione poteva trasformarsi in canto. Al suo esordio nel mondo letterario, nei primi anni Sessanta dello scorso secolo, anche per l'isolamento in cui viveva allora l'Istria, Zanini non subì alcun condizionamento di scuole o movimenti poetici. Si espresse perciò nella più completa autonomia e in modo assolutamente originale. Il suo è pertanto «un caso sorprendente di un'autentica vocazione poetica maturata al di fuori di una vera educazione letteraria» (Franco Brevini, *Le parole perdute. Dialetti e poesia del nostro secolo*, Torino, Einaudi, 1990). In seguito si accorse d'averne molti tratti in comune con il poeta dialettale gradese Biagio Marin, che è stato il suo padrino poetico e con il quale ha intrattenuto intensi rapporti epistolari, e con il poeta dialettale croato Mate Balota, con il quale ha condiviso l'amore per la terra

dela in poslali v taborišče na Golem otoku, nekakšno čakalnico smrti, kjer so bila pravila civiliziranega življenja izničena in kjer so se vrednote sožitja in spoštovanja sočloveka sprevrgle v gole iluzije, saj jih je razkosalo premišljeno in sistematično nasilje. Ker so mu kazen podaljšali, je skoraj tri leta preživel ujet v taborišču, kamor je jugoslovanska vlada deportirala svoje prave ali domnevne nasprotnike različnih usmeritev, tudi svobodomislece, kot je bil Zanini, in jih podvrгла strašnemu nasilju in mučenju. Izkušnja v peklu Golega otoka, kjer so ljudje pod prisilo izgubili sleherno dostojanstvo in postali rablji lastnih tovarišev, je pustila neizbrisne sledi na telesu in v duhu, večne brazgotine, ki se nikoli niso zarasle. Na svobodo je prišel leta 1952. Sledilo je težavno obdobje, ko je bil pod posebnim nadzorom, obenem pa so mu prepovedali poučevati. To so bila leta gmotne in eksistencialne stiske, pomanjkanja in trpljenja; prestal jih je le po zaslugi prijateljev in intelektualcev iz Pulja, ki so mu priskočili na pomoč. Leta 1959 so mu spet dovolili opravljati učiteljski poklic. Poslali so ga v Savudrijo blizu Umaga, kjer je znova odprl (od leta 1953 zaprto) italijansko šolo in v kraju ustanovil Skupnost Italijanov. Po večletnem ustvarjalnem delovanju na področju prosvete se je Zanini umaknil v zasebnost: zadnja leta razburkanega življenja je preživel v ljubljennem Rovinju, kjer se je v celoti predal svojima velikima strastema, poeziji in ribolovu. Umril je v Pulju leta 1993. Zapustil nam je nekaj prepričljivih pesniških zbirk, napisanih v jeziku, ki se mu je zdel najbolj skladen z njegovim avtorskim diskurzom: v istriotsščini, stari ljudski govorici Zaninijevega rodnega mesta, ki v njegovih stihih preraste v jezik resnične poezije.

Kot občutljiv pesnik, ki pozorno obravnava človeško trpljenje, je Zanini z izvirnim glasom opeval svoje moderno odisejsko iskanje. Prvi se je ovedel možnosti, ki jih je poeziji ponujala istriotsščina, arhaični dialekt njegovega Rovinja, in prvi je zaznal, da se ta *favalà*, govorica, ki ji je grozilo izumrtje, lahko preobrazi v pesem. Ko se je Zanini v začetku šestdesetih let 20. stoletja pojavil na literarnem prizorišču, ga (tudi zaradi izolacije, v kateri se je takrat nahajala Istra) z ničimer niso pogojevale pesniške šole ali gibanja. Zato se je izražal popolnoma avtonomno in na docela izviren način. Pri njem gre torej za „presenetljiv primer avtentičnega pesniškega daru, ki je dozorel brez prave literarne vzgoje“. (Franco Brevini, *Le parole perdute. Dialetti e poesia del nostro secolo*, Torino, Einaudi 1990) Kasneje je Zanini odkril, da ima veliko skupnega z dvema avtorjema: to sta Biagio Marin, narečni pesnik iz italijanskega Gradeža, ki je bil njegov pesniški mentor in s katerim si je intenzivno dopisoval, ter hrvaški narečni pesnik Mate Balota, ki je prav kakor on ljubil *viécio*, staro istrsko deželo. Zaninijev pesniški prvenec *Bulèistro (Žerjavica pod pepelom*, Scheiwiller, Milano) je izšel leta 1966. V letih 1968 in 1970 sta bila v antologijah nagrajenih del s prvega in tretjega natečaja Istra Nobi-

istriana, la “terra vecia-stara”. La prima raccolta, *Bulèistro* (Brace sotto la cenere, Scheiwiller, Milano), è del 1966. Nel 1968 e nel 1970 nell’*Antologia* delle opere premiate al Concorso d’Arte e di Cultura «Istria Nobilissima» sono state pubblicate rispettivamente le sillogi *Mar quieto e limpido* e *Tiera vecia-stara* (Terra vecchia-stara), vincitrici della prima e della terza edizione del Concorso. Nel 1979, quale primo volume della collana «Biblioteca Istriana» (Unione degli Italiani dell’Istria e di Fiume/ Università Popolare di Trieste, LINT, Trieste), è stata pubblicata la silloge *Favalando cul cucal Filéipo in stu canton da paradéisu* (Conversando con il gabbiano Filippo in quest’angolo di paradiso), prefata da Bruno Maier, che per anni ha promosso e seguito con amorevole attenzione la produzione letteraria degli autori istro-quarnerini. Del 1990 è *Sul sico de la Muorto Sagonda* (Sulla secca della Morte Secunda), pubblicata dalla rivista «Diverse Lingue» (Campanotto, Udine). L’ultima *plaquette*, edita nel 1993, l’anno della morte, è *Cun la prua al vento* (Con la prora al vento, Scheiwiller, Milano).

La poesia di Zanini è inscindibilmente legata a Rovigno. Nell’edenica cittadina della sua fanciullezza, in quell’angolo di paradiso che ha ispirato tutta la sua poesia, egli è tornato a vivere dopo un percorso di vita accidentato per occuparsi di pesca e per sentirsi finalmente libero, in comunione fraterna con la natura, con il mare in particolare, pulsante e vitale, del quale parla con massima aderenza perché vive la sua stessa vita. Con le sue correnti e le sue tempeste, il mare sta dentro le cadenze e i suoni zaniniani. La distesa equorea, con i suoi moti lenti e continui, suggerisce anche l’idea del tempo che, seguendo i suoi ritmi, vince la vita e ne scopre tutta la precarietà (esemplificativa la lirica *Cóugoli/Ciottoli* della silloge *Mar quieto e alanbastro*). Zanini è totalmente immerso nel verghiano «mondo péicio» (mondo piccolo) del nativo borgo peschereccio che non può essere surrogato con un altro, tanto appare necessario alla vita. Dialoga con i pescatori, che insieme al gabbiano Filippo sono i suoi interlocutori privilegiati. Diretti, schietti, espliciti, parchi di parole, dominati dall’obbligo fondamentale della sopravvivenza essi rappresentano una nicchia di grande vitalità, ricchissima di saperi e di manualità molteplici e complesse, un’umanità piegata da fatica e da privazioni ancestrali. L’ambiente marittimo della natia Rovigno, riconosciuto e amato dal poeta con l’affezione che lega l’uomo allo spazio della sua avventura sulla terra, si trova in ogni angolo che agisce in silenzio accanto e dentro l’anima. Ma i versi zaniniani son ben lungi dal riflettere la sola condizione rovignese. In essi rinveniamo difatti la persistenza del piano universalizzante: immerso nella realtà essenziale e pragmatica della sua gente, il poeta immette la sua avventura umana in un circolo che, per quanto familiare, diventa il teatro di un destino comune. Pur rifugiandosi nel chiuso recinto di immagini mari-

lissima objavljena cikla *Marquito e alanbastro* (*Mirno in čisto morje*) in *Tiera viecia-stara* (*Prastara deželja*), ki sta oba prejela prvo nagrado. Leta 1979 je v zbirki Biblioteca Istriana (v soizdajateljstvu Unije Italijanov Istre in Reke ter Ljudske univerze iz Trsta, založba LINT, Trst) kot prva knjiga izšla *Favalando cul cucal Filéipo in stu canton da paradéisu* (*Kramljanja z galebom Filipom v tem rajskem koticu*), za katero je predgovor napisal Bruno Maier, ki je vrsto let spodbujal in pozorno ter naklonjeno spremljal literarno ustvarjanje istrsko-kvarnerskih avtorjev. Iz leta 1990 je Zaninijev cikel *Sul sico de la Muorto Sagonda* (*Na plitvini Morte Secunda*), objavljen v reviji *Diverse Lingue* (založba Campanotto, Videm). V letu pesnikove smrti je izšla zadnja knjižica, *Cun la prua al vento* (*S premcem v vetru*, Scheiwiller, Milano 1993).

Zaninijeva poezija je neločljivo povezana z Rovinjem. Proti koncu naporne življenjske poti se je vrnil v rajsko mestoce svojega otroštva, v ta prečudoviti kraj, ki je navdihoval vso njegovo poezijo, da bi lovil ribe in se končno počutil svobodnega, v bratskem sožitju z naravo, zlasti z valovitim in živahnim morjem, o katerem govori karseda pristno, saj živita isto življenje. Morje s svojimi tokovi in viharji je prisotno v modulaciji in zvenu Zaninijevih pesmi. Morska planjava s počasnim in nenehnim gibanjem priključuje tudi idejo o času, ki sledi lastnemu ritmu in tako slavi zmago nad življenjem ter razkrije vso njegovo nestalnost: zgled za to je pesem *Cougoli* (*Kamenčki*) iz cikla *Marquito e alanbastro*. Zanini je popolnoma potopljen v vergovski *mondo péicio* (mali svet) rodnega ribiškega naselja, ki ga ni mogoče nadomestiti z nobenim drugim, zdi se namreč, da je neobhoden za življenje. Kramlja z ribiči, ki so poleg galeba Filipa njegovi najljubši sogovorniki; so neposredni, odkriti, jasni in redkobesedni, usmerja jih nuja po preživetju: kot taki tvorijo izredno vitalno majhno skupnost z obilico raznolikih in večplastnih znanj ter ročnih spretnosti, skupnost ljudi, ki jo že od davnih dni pestijo napor in pomanjkanje. Morsko okolje rodnega Rovinja, ki ga pesnik sprejema in ljubi z naklonjenostjo, kakršna povezuje človeka s prostorom, v katerem se odvijajo njegove zemeljske dogodivščine, je moč najti v bližini in vsakem skritem kotu duše, kjer tiho deluje. Vendar Zaninijevi verzi še zdaleč ne odsevajo zgolj rovinjskih okoliščin. V njih namreč odkrivamo trajen obstoj ravnih, ki stremi k univerzalnosti: pesnik je potopljen v prvinsko in predmetno resničnost svojih ljudi ter vpelje lastno osebno zgodbo v krog, ki – četudi domač – postane prizorišče skupne usode. Čeprav se zateka v zaprte okvire morskih podob in ribiških prizorov, jim Zanini vdahne pečat univerzalnosti. Znotraj meja, ki so obenem ozke in prostrane, tako razvija diskurz, sestavljen iz idej in vprašanj, ki se nanašajo na vse, kar je človeško. V samoti ali družbi prijatelja galeba, predan iskanju samega sebe, a vendarle zmožen izražati obča in skupna razpoloženja ter vznemirjenja, je Zanini ustvaril univerzalno

naresche e di scene piscatorie, Zanini dà ad esse un afflato universale. Entro confini che sono al contempo angusti e ampi egli sviluppa così un discorso materiato di concetti e istanze che si riferiscono all'Umano. In solitudine o in compagnia dell'amico gabbiano, immerso nella ricerca di sé, ma pur tuttavia capace di esprimere stati d'animo e turbamenti comuni e condivisibili, Zanini ha prodotto una lirica universale. Ha fatto propria la condizione dolorosa e privilegiata del poeta che sente e soffre le passioni di tutti ma che, inevitabilmente, è condannato a essere diverso, separato, decretato a una volontaria solitudine. Nessuna bandiera, nessuna guerra o battaglia santa ha mai imbrigliato quest'uomo, che per restare libero dentro ha subito ogni tortura. Fino alla fine dei suoi giorni è stato un Poeta e un pescatore, che ha perseverato a dialogare con il gabbiano Filippo, simbolo di libertà e ispiratore di poesia. Ha certamente fatto resistenza. La sua è stata però una resistenza pacifica, del resto la sola concessa a un uomo di penna.

Eligio Zanini è stato dunque principalmente poeta. Ha scritto un unico ma fondamentale romanzo, *Martin Muma*. È un libro esemplare che sentiva di dover scrivere, quando i tempi erano maturi per farlo e quando, come spiega nelle *Note a Martin Muma*, «all'approssimarsi dell'Europa delle regioni [...] tutte le terre, compresa l'Istria, dovrebbero esser finalmente in grado di donare le loro ricchezze a quegli uomini che sanno accarezzarle con il loro passo leggero e renderle più graziose con il loro costante lavoro amorevole e senza la pretesa, quindi, di deturpare le loro inconfondibili peculiarità». Perché, secondo Zanini, «La terra, come il mare e l'aria, appartiene soltanto a se stessa». Il valore testimoniale del romanzo trascende la sua dimensione letteraria, e su questo concordiamo con Mario Rigoni Stern, lo scrittore alpinista amico di Zanini, che dall'alto delle montagne intorno ad Asiago, in giornate particolarmente terse, poteva vedere l'Adriatico e le sponde dell'Istria, e immaginare l'amico poeta che sulla riva rovignese fumava e guardava il mare. È un libro educativo, che vuole ricordare una serie di vicende tragiche, ma che non produce reazioni di odio o di divisione, bensì lancia un forte richiamo morale agli uomini a riconoscere i valori della Vita e della tolleranza e ad opporli alla spietata logica del Potere e alla religione della ragion di Stato.

La prima edizione dell'opera risale al 1990, quando fu pubblicata dalla rivista di cultura «La Battana» (numero doppio 95/96, EDIT, Fiume). Dopo la prima serie avviata nel lontano 1964, con il numero doppio 93/94 (*Etnicità e Stato*), nel 1989 la rivista aveva inaugurato la sua seconda serie. Pur aprendosi a tutte le materie d'indagine (dalla sociologia alla storia, dalla linguistica all'etnografia, dalle scienze politiche alla filosofia), il periodico non perse le sue connotazioni letterarie. Fu così che il collegio redazionale, formato da Elvio Baccarini, Ezio Giuricin e Maurizio Tremul, decise di «tentare un accosta-

liriko. Ponotranjil je boleče in privilegirano stanje pesnika, ki čuti strasti vseh ljudi in trpi kot oni, toda hkrati je neizbežno obsojen na to, da je drugačen, izločen, določen za samoto, ki je hotena. Ta mož si nikoli ni pustil nataktni uzde, pod nobeno zastavo, v nobeni sveti vojni ali bitki, prestal je vsakršno mučenje, da bi ohranil notranjo svobodo. Vse do konca svojih dni je bil pesnik in ribič, nenehno je bil v dialogu z galebom Filipom, ki je simbol svobode in pesniškega navdiha. Nedvomno je šlo tukaj za odpor, vendar miroljuben odpor, kakršen navsezadnje edini pristoji piscu.

Eligio Zanini je bil torej v prvi vrsti pesnik. Napisal je en sam, toda ključen roman, in to je *Martin Muma*. Ta knjiga predstavlja zgled in čutil je, da jo mora napisati, ko je čas za to dozorel in ko bi, kakor pojasnjuje v *Opombah k Martinu Mumi*, „ob približevanju Evrope regij [...] vse pokrajine, vključno z Istro, končno morale biti zmožne darovati svoja bogastva tistim ljudem, ki jih znajo pobožati z lahnim korakom, jim vdahniti milino z neumornim, ljubečim delom, skratka, tistim, ki si ne prizadevajo iznakaziti njihovih svojskih značilnosti.“ Kajti po Zaniniju „zemlja, kakor tudi morje in zrak, pripada zgolj sami sebi“. Pričevanjska vrednost romana presega njegove literarne kvalitete; tu soglašamo z mnenjem, ki ga je izrazil Mario Rigoni Stern, italijanski pisatelj, alpinist in Zaninijev prijatelj, ki je z višav nad Asiagom v posebej jasnih dneh lahko videl Jadransko morje in istrsko obalo ter si zamišljal prijatelja pesnika, kako na rovinjski obali kadi in opazuje morje. To je vzgojna knjiga, ki želi obujati spomin na niz tragičnih dogodkov, vendar ne vzbuja sovražnih ali konfliktnih reakcij, temveč izreka glasen etični poziv ljudem, naj priznavajo vrednote življenja in tolerance ter z njimi kljubujejo neusmiljeni logiki oblasti in verovanju v višje državne interese.

Roman je bil prvič objavljen leta 1990 kot dvojna številka kulturne revije *La Battana* (95/96, EDIT, Reka). Ta revija je bila ustanovljena v oddaljenem letu 1964 in je 1989 z dvojno številko *Etničnost in država* (93/94) prešla v svojo drugo fazo; čeprav se je odprla za vsa raziskovalna področja in vede (od sociologije do zgodovine, od jezikoslovja do etnografije, od političnih ved do filozofije), ni izgubila svoje literarne zaznamovanosti. Uredniški odbor, katerega člani so bili Elvio Baccarini, Ezio Giuricin in Maurizio Tremul, se je tako odločil, da „poskusi izpeljati neobičajno zblizanje med revijo in romanom“ ter izjemoma natisne Zaninijev roman. Njegova objava, ki so jo omogočile spremenjene politične razmere, je za mlade urednike predstavljala nujno obuditev kolektivne memorije, „povabilo k ponovnemu kritičnemu premisleku o nedavni zgodovini, s katerim se obračamo predvsem na vse, ki so si v teh krajih delili isto usodo, na vse izkoreninjenke, ki so jih zapustili, na tiste, ki so prišli, in na tiste, ki so ostali“ (iz članka *Martin Muma, perché*, *La Battana*, 95/96, XXIX, 1990). Roman je bil v knjižni obliki ponatisnjen

mento inedito fra rivista e romanzo», dando alle stampe, in via eccezionale, il romanzo di Zanini. La pubblicazione dell'opera, resa possibile dalla mutata realtà politica, per i giovani redattori era un necessario recupero della memoria collettiva, «un invito al ripensamento critico della storia recente, rivolto principalmente a tutti coloro che su queste terre hanno condiviso un unico destino, a tutti gli sradicati, che le hanno lasciate, a quelli che sono venuti e che sono rimasti» (dall'articolo *Martin Muma, perché?*, in «La Battana», anno XXIX, n. 95/96, 1990). L'opera fu ristampata come “libro” nel 1999, sempre per i tipi dell'EDIT. Prefato da Ezio Giuricin, il romanzo è stato pubblicato per la prima volta in Italia nel 2008 nella collana «Passaggi. Autori italiani dell'Alto Adriatico», curata da Francesco Cenetempo e Sivio Forza, edita dal Ramo d'Oro Editore di Trieste e dall'EDIT di Fiume.

Martin Muma inizia con la seguente dichiarazione: «Questa è la storia di un Istriano attaccato alla *grota* che l'ha visto nascere come un granzoporo peloso e senza la spugna sul dorso». Sebbene sia narrato in terza persona, il romanzo è chiaramente autobiografico. La narrazione è difatti incentrata sulle vicende del protagonista, Martino, «fragile creatura perché pensante», riconducibili al percorso umano dell'autore. Ma la storia di Martino è al contempo emblema della sorte toccata agli Italiani che nel secondo dopoguerra scelsero di rimanere in Istria. Affermando con quella scelta il loro diritto/dovere di abitare la propria terra, essi evitarono il trauma dell'esodo, ma vissero l'altrettanto drammatica condizione dei “rimasti”, di coloro che, in seguito a quella scelta, conobbero il dramma dei rinnegati (furono considerati non di rado alla stregua di traditori) e la mortificazione dello sradicamento nella propria terra. L'opera zaniniana, oltre a essere la documentazione puntuale di un'esperienza personale, ha il merito d'aver mostrato il vero volto dell'Istria e degli istriani (italiani, croati e sloveni), che pretendono d'abitare la loro terra “magica” liberi da pressioni ideologiche di qualsiasi colore, da nazionalismi di qualsiasi provenienza e da fedeltà intolleranti.

La prima parte del romanzo descrive l'infanzia e la prima giovinezza di Martino, *alter ego* dello scrittore, trascorse a Pola. La famiglia giunse nella città dell'Arena da Rovigno nel 1936, dopo una navigazione in un mare in burrasca la cui furia distrusse la loro imbarcazione, *La Sacra Famiglia*, che affondò nei pressi dell'Isola dei frati come la *Provvidenza* verghiana. Al periodo relativamente tranquillo dell'infanzia fece seguito quello segnato dalla guerra, sconvolto dagli avvenimenti a essa connessi: le persecuzioni, le rappresaglie naziste (particolarmente intense a Montegrande, rione di Pola noto per l'adesione in massa dei suoi abitanti al movimento di liberazione), i bombardamenti (dal gennaio 1944 al marzo del 1945 Pola fu sottoposta a intensi bombardamenti angloamericani, che martellarono la città provocando

leta 1999, znova pri založbi EDIT. S predgovorom Ezia Giuricina je 2008 prvič izšel v Italiji, in sicer v zbirki *Passaggi. Autori italiani dell'Alto Adriatico* (urednika Francesco Cenetempo in Silvio Forza), ki jo v sozaložništvu izdajata tržaški Il Ramo d'Oro Editore in reški EDIT.

Martin Muma se začena z naslednjo izjavo: „To je zgodba o Istranu, navezanem na skalo, ob kateri se je rodil kot dlakava rakovica in brez spužve na hrbtu.“ Četudi gre za tretjeosebno pripoved, je roman očitno avtobiografski. Pripoved se namreč osredotoča na dogodivščine protagonista Martina (ki je bil „krhko bitjece, ker je razmišljal“), le-te pa lahko povezujemo z avtorjevo življenjsko potjo. Vendar zgodba o Martinu hkrati simbolizira usodo, kakršna je doletela Italijane, ki so se v obdobju po drugi svetovni vojni odločili, da ostanejo v Istri. S to izbiro so uveljavili svojo pravico (in dolžnost), da bivajo v lastni deželi, in se izognili travmatičnemu eksodusu, toda znašli so se v nič manj kočljivem položaju „tistih, ki so ostali“ in so po tej odločitvi doživljali dramo odpadnikov (neredko so jih imeli tako rekoč za izdajalce) ter ponižanje spriče izkoreninjenosti na svoji zemlji. Zaninijevo delo natančno dokumentira neko osebno izkušnjo, obenem pa je njegova vrednost v tem, da kaže pravi obraz Istre in Istranov (Italijanov, Hrvatov in Slovencev), ki stremijo, da bi v svoji „čarobni“ deželi bivali svobodno, brez ideoloških pritiskov te ali one barve, brez vsakršnih nacionalizmov in brez netolerantnih prepričanj.

V prvem delu romana Zanini opisuje otroštvo in zgodnjo mladost, ki ju je Martino, pisatelj *alter ego*, preživel v Pulju. Njegova družina je tja prispela iz Rovinja leta 1936, plula je po razburkanem morju na jadrnici Sveta družina, ki jo je srdit vihar potopil blizu otočka Veruda, podobno kot se je zgodilo z jadrnico Božja previdnost v romanu *Malavoglievi* Giovannija Verge. Razmeroma mirnemu otroštvu je sledilo obdobje, ki so ga zaznamovali vojna in medvojni pretresi: pregoni, nacistične represalije (posebej hude v puljski četrti Montegrande, znani po tem, da se je njeno prebivalstvo množično vključilo v osvobodilno gibanje), bombardiranja (od januarja 1944 do marca 1945 je Pulj doživel številne angloameriške bombne napade, ki so razrušili mesto, povzročili mnogo žrtev med civilisti in uničili nekatere spomenike, ki so simbolizirali mestno identiteto, na primer stolnico, del Avgustovega templja in ladjedelnico Scoglio Olivi – današnji Uljanik).

V najbolj doživetih poglavjih romana Zanini pripoveduje o izkušnji deportacije v ujetniško taborišče na Golem otoku, kjer je prestal „obdobje prevzgoje“. To je ena prvih, nemara celo prva literarna obdelava strahotnega načina, ki ga je iznašel komunistični režim, da bi „počistil“ s svojimi nasprotniki: mnogi so ga izkusili na lastni koži po resoluciji Kominforma. Junak romana, pripadnik osvobodilnega gibanja in prepričan partijski aktivist, kmalu zasluči, kakšne razmere nastajajo po komunističnem prevzemu oblasti, in doume, da

tante vittime tra i civili e la distruzione di monumenti simbolo dell'identità cittadina come il Duomo, parte del Tempio di Augusto e il cantiere navale "Scoglio Olivi").

La parte più intensa del romanzo è quella in cui Zanini racconta l'esperienza della deportazione nel campo di prigionia dell'Isola Calva per un "periodo rieducativo". È una delle prime, se non la prima, elaborazione letteraria del modo orrendo escogitato dal regime comunista per "espurgare" chi lo avversava, che molti sperimentarono sulla propria pelle nel momento della Risoluzione del Cominform. Il protagonista, che aveva aderito al movimento di liberazione ed era stato un militante convinto del Partito, intuisce presto quale situazione si stia creando con l'arrivo al potere del regime comunista, e capisce che la sua fede è stata un grande abbaglio. Quelle che gli erano sembrate le stelle che potevano indicare la rotta da seguire si erano invece rivelate ingannevoli Pleiadi, che indirizzavano i naviganti verso le secche più infide. Si sente tradito. Martino, *alias* Zanini, è tormentato in particolare dalla consapevolezza d'essere stato per un certo periodo corresponsabile dell'affermazione di coloro che, una volta ottenuto il potere, hanno mostrato il loro vero volto. L'unico modo per porre rimedio a quell'errore di valutazione e affermare la libertà di coscienza è rifiutare di essere consenziente senza capire, e affermare di contro il diritto al libero pensiero.

Con il sostegno della dovuta distanza temporale, sempre necessaria per esprimere un giudizio assennato, oggi possiamo affermare senz'ombra di dubbio che l'opera di Zanini è una conferma di come a volte, meglio di qualsiasi libro di storia, un'opera letteraria possa fungere da tramite per capire le vicende che hanno scosso il singolo e la collettività in un momento in cui è venuta meno la Ragione. Ci piace chiudere quest'*excursus* con le parole di Zanini, tratte da *Note a Martin Muma*, che rispecchiano il pensiero di un uomo che è riuscito a conservarsi autentico in un'epoca di confusione dei valori, a uscire incorrotto dall'incubo dell'Isola Calva, a parlare con i gabbiani, a dare voce al silenzio che lo circondava nelle solitarie escursioni per mare: «È proprio per assecondare la vita, dalle "proposte" sempre sovrabbondanti e multiformi, tendo all'Unione europea, convinto che i miei pronipoti imposteranno su solide basi il problema di un sincero abbraccio fra gli uomini di tutti i continenti. Non con lo straccio a uno o più colori come pensavamo noi, allora fiori di mandorlo a gennaio, e nemmeno con la dea-cagna Libertà, esistente solo in quanto posta, con astuzia, davanti ai musci dei cani del popolo di Dio: ma con la serena visione di un possibile Universo pluralistico».

je bil glede svoje vere v hudi zmoti. Zvezde, ki naj bi mu domnevno kazale pot, kateri bi moral slediti, so se razkrile kot varljive Plejade, ki usmerjajo morjeplovce proti najnevarnejšim plitvinam. Martino oziroma Zanini ima občutek, da je bil izdan, muči ga zlasti zavedanje, da je bil v določenem obdobju soodgovoren za prevlado zmagovalcev, ki so po osvojitvi oblasti pokazali pravi obraz. Edini način, da se odkupi za svojo napačno presojo in zavzame za svobodo vesti, je bil zavriniti soglašanje brez razumevanja, nasproti temu pa uveljavljati pravico do svobode mišljenja.

S časovne distance, na katero se je vselej potrebno opreti, če želimo izraziti tehtno stališče, lahko danes brez sence dvoma trdimo, da Zaninijev roman potrjuje, kako literarno delo včasih (in to boljše od katerekoli zgodovinske knjige) služi kot posrednik pri razumevanju dogodkov, ki so pretresli posameznika in skupnost v nekem zgodovinskem trenutku, ko je razum odpovedal. Ta ekskurz bi radi zaključili z Zaninijevimi besedami iz *Opomb k Martinu Mumi*, z odrazom mišljenja človeka, ki je uspel ohraniti svojo verodostojnost v dobi zmešnjave vrednot, nepokvarjen se je rešil iz nočne more na Golem otoku, nato pa se je pogovarjal z galebi, dajal glas tišini, ki ga je obdajala, ko je v samoti plul po morju: „In ravno zato, da bi ugodil življenju, ki zmeraj ponuja preštevilne in raznovrstne ‘predloge’, sem naklonjen Evropski uniji, v prepričanju, da bodo moji pravnuki postavili na trdne temelje iskreno bratstvo ljudi z vseh celin. Ne z enobarvno ali pisano krpo, kot smo si predstavljali mi, takrat podobni cvetovom mandljevca v januarju, in niti s Svobodo, boginjo psico, ki obstaja le, ko jo zvijačno postavijo pred gobce psov izvoljenega ljudstva; temveč z jasnim videnjem mogočega pluralnega sveta.“

Prevedel Gašper Malej

Od Cala Sante
do Montegrandeja

Kje in kdaj se je rodil?

To je zgodba o Istranu, navezanem na skalo, ob kateri se je rodil kot dlakava rakovica in brez spužve na hrbtu.

Rodil se je v Rovinju, v mesecu, ko so ozke ulice tega starega mravljišča dišale po moštu, tistega leta, ko so prepevali:

Biagio adagio – Andiamo adagio, Biagio!
Adagio Biagio andiam – se no del mal facciam ...¹

Tega modrega nasveta se žal ni držal takratni Krmar lepe motorne ladje Italija. Trdoglavec, tako so ga klicali rovinjski mornarji, je vsilil plovbo, ki je bila zagotovo obsojena na brodolom, ker je bila začrtana le z eno orientacijsko točko. Pri tem ga je opogumil tisti Winston Churchill, takrat lord zakladnik v Baldwinovi vladi, ki je rimske novinarje januarja tistega leta, leta 1927, nagovoril z besedami: „Očarala sta me, tako kot veliko drugih ljudi, ljubezniva in preprosta drža ter mirno in vedro vedenje spoštovanega Mussolinija ... Njegova edina misel je trajno blagostanje italijanskega ljudstva ...“

Tako je zvijačni Winston „spoštovanega“ vzpodbudil, če ga je bilo sploh treba, da si odreže moda. Kot vsak bebav enostrankarski režim se je tudi režim trdih glav prikrajšal za darove drugače mislečih, tistih posameznikov, ki so bili sposobni predlagati različne in nujne orientacijske točke za varnejšo plovbo.

Na vzhodu je medtem Vladimir Majakovski vklepal na samomorilčev nagrobnik:

Misli
 na komsomol
 dan in noč!

Pozorneje
 pregleduj
 svoje vrste.

In tistega, ki se je, kot Tanja Hodkovič, zoperstavil samomoru z verzi: „Moliti smeš *svobodno*, vendar ... naj te sliši samo Bog,“ so vrgli v deročo reko nesrečnikov, ki so bili obsojeni, da znova napolnijo gulag.

¹ „Počasi, Biagio – dajva počasi, Biagio! / Dajva počasi, Biagio – da ne bi bolelo ...“ Refren znane italijanske popevke iz leta 1927. (Op. prev.)

Vendar to spada h kasnejši znanosti, katere navijači ruskega Medveda takrat še niso poznali; neznana je bila, morda ne po naključju, zaradi tiste običajne obsedenosti, da bi začrtali smer plovbe le z eno in edino orientacijsko točko. V tistih davnih letih zato tičijo vzroki za sedanje in bodoče brodolome.

V tistem zatišju se je rodil Martin Muma, ki je bil krhko bitjece, ker je razmišljal. Močan ravno zaradi svoje krhkosti, ki ga je delala lažjega od peresa, podobnega liku iz revije *Corriere dei Piccoli*. Z nogami na tleh, včasih, zaradi obteženih žepov. Veselo bitjece, ki se ravna po ciganovi modrosti: „Jokaj ob lepem vremenu, saj mu bo sledila nevihta, smej se ob slabem vremenu, saj bo jutri sijalo sonce.“

In Martin Muma se je skoraj zmeraj smejal, ker je živel na tem koščku rdeče zemlje z belimi kamni, kjer je slabo vreme doma, prekinjajo ga le kratka obdobja zatišja.

Martino z očetom Sandrom

Bilo je jutro, cvetna nedelja leta Gospodovega 1933, in Martino, ki je imel takrat skoraj šest let, je s svojim očetom Sandrom odšel k maši. Oče je bil kolar, ki je znal izdelovati tudi batane, vesla, škripce in jambore. Vse te stvari so se zdele žive, saj je mojster Sandro svojemu delu vedno vdahnil še malo duše.

Oče in sin sta stopila iz cerkve svete Evfemije in se ustavila na trgu, da bi z vrha občudovala morsko širjavo, posejano z zelenimi otoki in med njimi jadra bark, ki so od zgoraj spominjale na igrače. Razgled, ki sta ga videla že tolikokrat, a je bil vedno zanimiv, ker se je neprestano spreminjal. Voda je bila zdaj nežne svetlo modre barve in vetrič je do tja gor prinašal, skupaj s slanin vonjem, tudi dišanje mladih borovih iglic.

Spustila sta se torej z griča po Ulici Svetega križa in Martino je razigrano tekal pred očetom. Nestrpen in vesel, da znova vidi morje, je skakal od stopnice do stopnice med hišami, ki so bile nagnetene po skalovju nad vodami. Tako sta prispela pred strogo zgradbo luške kapitanije, kjer je kapetan, star pomorec z Lošinja, ki je nosil svojo najboljšo sukнено uniformo, spoštljivo pozdravil mojstra Sandra.

Po krajšem pogovoru o vremenu in o novi braceri gospoda Marinata je moral mojster Sandro nadaljevati pot, ker mu sin ni dal miru. Martino ni hotel ostati tam, nestrpno si je želel priti do пристanišča, do tistega veličastnega prizora, ki ga je deloma že zagledal.

In glej, končno, mandrač Cala Santa: od Sanitarnega urada do rta Ostro je veliko čolničev, barčic, bragocev v mirni luči tiste nedelje sanjalo o mnogih viharjih, ki so jih utrpele onstran Banjola; in Martino jih je videl, kako z mokrim premcem prihajajo iz valov.

V delu obale, ki je bil najbližji kapitaniji, so bili privezani bragoci iz Chioggie, stisnjeni drug ob drugega kot velik splav z množico jamborov in vrvi, da bi dvigali k soncu sirene in Marije z detetom. Martino je vlekel očeta vse do roba obale, in ko se je znašel pred vsemi tistimi očmi in sijočo medenino na prednjih jamborih, se je ustavil z odprtimi usti.

„Vidiš, Martino,“ se je čutil dolžnega pojasniti oče, „ti bragoci pridejo iz Chioggie, da vlečejo kočje ...“

Vendar je otrok to že vedel, saj je slišal, ko je lovil ribe na obali Valdibore. Zanj je bilo bolj zanimivo občudovati velikega in starega možakarja iz Chioggie, ki je s spretnimi rokami šival dolgo mrežo, in opazovati živahnega dečka, skoraj vrstnika, v majhnih coklah in z usti, umazanimi od saj, ki je vneto drgnil sprednji del svojega mogočnega bragoca. Mojster Sandro je razlagal in sin je letal po svojem sanjskem svetu.

Martin Muma ni bil več ob očetu, na rivi Sottomuro. Bil je za krmilom bragoca, ob bragocu Sajastega dečka. Obe ladji sta vlekli mrežo, druga ob drugi sta pluli po Morju zakladov, milje in milje onstran Svetega Ivana. Mračna tramontana je tulila med priponami in napihovala jadra, ki so bila videti kot oprsja madon. Deček iz Chioggie, tudi on za krmilom svojega bragoca, se je smejal Martinu z bleščečimi očesci in umazanimi usti, dajal mu je znake, naj vztraja, saj sta onadva tako močna, da lahko kljubujeta silnemu vetru. Medtem pa je stari ribič, ob pomoči tovariša, ki je cvrl ribe, vlekel mrežo iz vode. Ko sta razgrnila mrežo je množica raznobarnih rib poskakovala in se obračala na palubi.

„Martino, Martino!“ je zaslišal mali deček, ki je bil lažji od peresa, in očetov glas ga je prinesel nazaj na rivo Sottomuro.

„Škoda,“ je pomislil Martino, „ampak na ta bragoc se bom vrnil takoj, ko bom sam,“ in oče ga je odpeljal proti sprehajalni poti Sottolatine.

Bil je najlepši del jutra: ko vzhodni vetrič popusti in je maestral le nežen dotik z morja. Bonaca je plesala nad gladkim morjem z gibkimi odsevi, podobnimi istrskemu olivnemu olju. Tiho dihanje voda se je poigravalo z zrcalnimi podobami siren in Marij ter beneških čebul in lubenic z bragocev iz Chioggie. Ob vstopu v mandrač Cala Santa je živ travnik zrcalil barve borovega gozdiča pri Sveti Katarini. Tam doli, onstran Banjola, sta se voda in zrak združevala v alabastrni tišini.

Mali Martino ni hotel hoditi po sredi sprehajalne poti; skrival se je med množico in je lahko videl le praznične *brage* in *kotole*,² ki so smrdele po naftalinu. Očeta je torej zvlekel k robu rive, od koder se je dalo občudovati igre šparov in zetov, majhnih in pisanih pavlinčkov med zaboji, obraslimi z morsko solato.

„Tata,“ je na vsem lepem vprašal otrok, ko se je z vsem telesom sklanjal proti morju, da bi bolje videl tisti čudoviti in veliki akvarij, „tata, bom lahko ribič, ko bom velik, me ne boš držal za roko kot zdaj?“

Ladijski tesar Sandro pa mu je odgovoril: „Ne, moj dragi Martino, tvoj poklic ne bo tako težek, kot je ribičev ali moj, pri katerem ti velika in težka hrastova debela krivijo hrbet in moraš gledati svet bogatih od spodaj navzgor; ti boš hodil v šole in za tvoje dobro bom jaz naredil stotine jamborov s tisoči škripcev, veliko batan in nešteto vozov. Ti boš postal duhovnik, lahko boš jedel in pil tudi zgodaj zjutraj, tako bo tvoj hrbet vedno zravnčan.“

Vendar je mali Martino vztrajal pri svojem: „In če postanem duhovnik, bom lahko lovil ribe na rivi v Valdibori, sedel na stolčku, ki si mi ga naredil, ob svojem velikem prijatelju Patiechiju; bom lahko še naprej lovil bukve s

2 (Istr.) hlače in krila. (Op. prev.)

trnkom in sukancem blizu kupa železa, kjer v morje zlivajo odpadke; se bom lahko igral s kosi desk, ki jih bom spuščal kot jadrnice na stopničkah pomola Akvarija, ne da bi me mama natepla po riti?“

In mojster Sandro ga je prepričeval, da bo lahko lovil na rivi v Valdibori, kot na drugih večjih obalah, od koder se zlivajo odpadne vode, ne samo iz enega mesteca, ampak s celega sveta, in tam so ribe bukve, velike kot ojesa pri vozu; ker če bo postal duhovnik, se bo lahko zabaval s papirnatimi jadrji, pritrjenimi z žico na koščke deske, na pomolu Akvarija, ampak bo plul tudi s pravimi in luksuznimi dvojambornicami po vseh morjih. To bo lahko naredil, če bo zvit in bo imel z malo truda veliko denarja, in bo na koncu šel v raj, kjer se bo v drugem življenju igral z angeli, saj ga je v tem življenju Gospod blagoslovil.

Martino se je že videl na mogočnih ladjah, kjer lovi velike ribe in ulovu dodaja še številne rake z debelimi kleščami, podobnimi mišičastim rokam svojega prijatelja Patiechija, ki so tetovirane z ribami in prebodenimi srci. Končno bo lahko pojedel celega raka in ne kot zdaj, ko mama kupuje po enega za vse tri. Tako se otroku ni bilo več treba nagibati proti morju, da bi videl ribice v pristanišču, kar je bilo le malo v primerjavi s čudesi, ki se jih je lahko v domišljiji že dotikal, zato se je pustil krotko voditi mojstru Sandru, na njegovo veliko olajšanje. Zdaj je kot iz daljave zaslišal pogovor med očkom in Mimijem Pissinceso, tistim, ki je ribe prinesel v cerkev, pogovor o tistem veslu, ki je zaradi ukrivljene žile v jesenovem lesu utrujalo roko; morali so ga odnesti v delavnico, da bi ga popravili in nazaj zravnali. Ni poslušal dogovarjanja z Andrijo Ponzinòuvulijem, tistim, ki je bil tako visok, da se je dotikal oblakov, s katerim se je dogovarjal o novem vozu za vole, katerega kolesa so morala imeti prečke, ki so jih dali sušit v njegovi prisotnosti pred tremi leti, na tisti dan, ko je bilo slabo vreme in ugodna luna; in naj bodo na sprednjem delu voza narejene kot z obličem, ker je stvari treba narediti za prav ali pa sploh ne.

Mojster Sandro je po dobri uri pogajanj in dogovorov, sklenjenih s stiskom roke Pod latinskim jadrom, na toplem soncu in ob lepih željah maestrala, ki je razvedril telo kot kozarec terana po pojedini s mušolami na žaru, opazil sinovo ubogljivost, ob takih priložnostih je namreč ponavadi kopitljjal kot žrebiček. Opazoval ga je z mešanico čudenja in tesnobe: mu je slabo? Potem se je spet opogumil, ker se je spomnil prejšnjih besed o duhovniškem poklicu.

„Ah,“ si je rekel dobri tata, „kaže, da se moj Martino že pripravlja na svoje bodoče življenje: priden je ta moj angelček, postal bo lep duhovnik, debel in sijoč, s hrbtom, ravnim kot veslo brez grč, ki se ne vrne več v delavnico.“

Ker sta se nahajala blizu Rta škverov, se je spomnil, da bi lahko svojega „duhovnička“ odpeljal pogledat lepo cerkvico svetega Nikolaja iz Barija. Zgra-

jena je bila s prispevki mnogih generacij pomorcev in okrašena s številnimi *ex voto*, na katerih se je cela flota brigantinov, čolnov in bragocev rešila pred strašnimi viharji, po zaslugi podobe zaščitnice Marije, ki se pojavi v snopu svetlobe med temnimi oblaki.

Sveti Nikolaj je obrnjen proti zahodu in v tistem jasnem jutru se je zdelo, kot da iz vabljive polteme govori: „Pridite k meni, vzbudite se po tem majhnem bregu, prisluhnite lahnemu šumenju mladega lipovega listja, ki mi je za družbo; prisluhnite prasketanju angleškega mitraljeza, ki je pustil sledi na moji fasadi, ko sem služil samo za stražnico Napoleonovim vojakom. Vstopite in slišali boste krike tisočih tajfunov in orkanov, ki so morali pustiti pri življenju ladje in njihove posadke, moledujoč: ‘Reši nas, sveti Nikolaj iz Barija; prišli bomo k tebi na praznik mornarjev, s fižoli v čevljih, in odpusti nam, če bodo kuhani ...’“

Oče in sin sta se nahajala pred cerkvico in sta skoraj vstopila, ko jima je zaprla pot široka in visoka postava botre Niene Basabanchi.³ Martino jo je dobro poznal: bila je vodja begin, skupine vernic iz rovinjske kapiteljske cerkve; zaradi svojega obsega se je zdela kot umbrina med giricami; z veliko vnemo je čistila cerkve, še raje pa je to nalagala drugim beginam, morda zaradi tistega dlakastega znamenja pod grbastim in mesnatim nosom. V Rovinju je bila edina oseba, ki je lahko pela in nosila Kristusa, tistega naravne velikosti in na križu iz masivnega hrastovega lesa.

„Duhovnička“ ni v sanjarjenjih niti malo zmotila ta nenadna pojava; nasprotno, Martin je takoj postavil botro Niene na krov svoje namišljene dvojbornice, ki se je spopadala s tajfuni in morskimi vrtinci, ob bok osličku iz papirmašjeja botre Ive, kot da je energičen nostromo, ki vzpodbuja posadko.

„O mojster Sandro,“ je s svojim bučnim glasom začela prednica begin, „ste prišli molit k svetemu Nikolaju? Vstopite, kot tesarski mojster imate vso pravico do tega ... Kako lepega otroka imate!“

Oče je stopil naprej, ganjen zaradi tistega „lepega otroka“ dosti bolj, kot če bi mu rekli, da je naredil lepo batano, obrnil se je k svojemu ljubljencu in rekel: „Martino, pozdravi botro Niene.“

In sin je ubogljivo (Kako to? Aja, bil je že duhovniček!) dejal: „Dober dan, botra.“

Ta je pobožala njegovo kodrasto plavolaso glavo, ponavljala, kako se vidi, da je ta otrok res sin mojstra Sandra, da jabolko nikoli ne pade daleč od drevesa, in nazadnje vprašala, kakšen poklic si bo izbral ta zlati otrok, ko bo velik.

In „zlati otrok“ je takoj odgovoril: „Ko bom velik, bom duhovnik, botra Niene Basabanchi.“

3 Istriotsko ‘tista, ki poljublja (cerkvene) klopi’. (Op. prev.)

„Ljubi Jezus in blaženi angel,“ je vzkliknila Niene, rdeča v obraz, „zelo lep duhovnik boš, v ponos sveti Evfemiji, naši zavetnici in zaščitnici! In povej mi, ljuba duša, povej mi, kateri svetnik ti je to zaupal?“

„Moj oče,“ je izstrelil Martino, „moj oče mi je zaupal, da bom duhovnik, ko bom velik, botra Niene Basabanchi.“

Ganjena begina se je obrnila k očetu: „O, dragi moj Sandro, vemo, da si pobožna duša, in za to boš nagrajen, kot tudi jaz, v drugem življenju; vendar si s to odločitvijo, da boš svoj edini sad, in kako krasen sad, posvetil Gospodovi slavi, presešel samega sebe.“

Nadaljevala je z naštevanjem nekaterih osebnosti iz Evangelijev, najprej svetega Jožefa, v primerjavi s katerim se mojster Sandro ne bi imel česa sramovati.

Botra ni imela miru in ta nemir je širil naokoli: „Povej mi, lepi angelček, tvoj oče ti je gotovo dobro razložil, zakaj boš moral kot odrasel postati duhovnik ...“

Martin Muma jo je ostro prekinil, kot bi švignil kalamar: „Ja, botra Niene, oče mi je rekel, da bom kot odrasel postal duhovnik, saj noče, da bi se kot on mučil z velikimi kosi lesa; in da bom kot duhovnik debel in zravnčan kot veslo brez grč; da bom imel veliko denarja in bom lahko jedel in pil že zgodaj zjutraj.“

Zaradi teh besed so se botri v grlu zataknila trdo kuhana jajca, ki jih je prej pojedla. Martinu pa se je zataknilo vse življenje, ker ni sledil očetovim modrim nasvetom.

Mojstru Sandru, blagi duši, se ni zgodilo nič. Resnici na ljubo so ga, čim je vstopil v veliko rajsko dvorano, postavili v zadnjo vrsto, kar se je zgodilo zaradi „prijaznega“ posredovanja botre Niene, ki ni mogla pozabiti tistih trdo kuhanih jajc, še vedno so jo tiščala v grlu; potem pa si je dobri Bog, bradat in moder, zaželel rovinjskega tesarja ob svoji strani, da bi izdeloval neskončne jambore Nebeškega škunerja.

Mojster Sandro mora „zapreti barako“

Martin Muma se je po tisti cvetni nedelji še naprej igral in lovil bukke na obali pristanišča Valdibora s trnkom in sukancem. Vendar je zdaj zanj vse postalo lepše: imel je svojo dvojambornico in z njo odhajal na čarobna potovanja. Postal je lažji in se zavedel, da lahko leti tako kot galebi in še dlje od svojega sveta, stisnjenega med rivi Valdibora in Sottolatina.

Letel je daleč, naprej od Figarole, od zelenega otoka Svetega Andreja in celo na odrprto do Svetega Ivana; vsak dan dlje, do tistega kraja, kjer sta se nebo in morje združevala, kjer se je utrujeno sonce vsak večer potopilo v vodo. Če ga mama ne bi malo pred tem odvlekla domov, bi se s svojo dvojambornico gotovo znašel blizu tiste rdeče Kapesante,⁴ še preden bi ta čofnila v morje.

Ja, tedaj bi vso noč gledal čudežne stvari: najprej vse ribe tega sveta, nato pod zemljo vse zmaje in pošasti, potem pa bi ob zori vstal skupaj z vitezi iz trdnjave na hribu. A ker ga je v žepih obteževal svinec mame Checchine, se je na to potovanje podal v spanju, v svoji sobici nasproti ribarnice, in še preden je vzšlo sonce, ga je prebudil Giuraga.

Ubogí stavec ni mogel spati zaradi pekoče rane na nogi, ki jo je zdravil z namakanjem v morski vodi, in da bi nagajal ženi, ki ga je zapustila, je pel pesem:

*Na murje en na zemle
vsako ljeto se nardi,
kanon je napunjen,
bombardjera nej živi!*

Mama se je z okna pritoževala Giuragu, da mora raznašati mleko, ki ji ga je oskrbnik Bognolovih že prinesel s kmetov (s tem vsakodnevnim delom si je plačevala najemnino za sobo in hrano), poleg tega pa je bil zdaj zbujen še Martino: vedno znova mu je morala dajati svinec v žepe, da ji ne bi odletel.

Za sina pa je petje njegovega prijatelja Giuraga predstavljalo najlepši zaključek sanj: prišel je iz vodnjaka trdnjave, v razkošje Sonca, na krilatem konju, ki mu je sledilo na stotine bojevnikov: med njimi je bil junak Giuraga, ki je bil v nočnem boju s pošastjo Chicchibù ranjen v nogo, a ne premagan, in vsi skupaj so zapeli: „*Na murje en na zemle ...*“

Ko so se tako lepe sanje končale, je Martino skočil iz posteljice kot rakec, si oblekel črne satenaste hlačke in si v žepok zataknil cigarete *popolari* za Pa-

4 (Istr.) školjka, jakobova pokrovača. (Op. prev.)

tiechija. Vzel je stolček za ribolov, v katerem so bile vabe, kos črnega kruha, in stekel proti pristanišču Valdibora.

Giuraga ga je pobožal po kodrih in stekel je, v tistem julijskem svitu, proti sveži in pisani plitvini, kjer je Patiechi med oseko že vneto iskal črve na tistih nekaj metrih obale v pristanišču pod hišami Dietrocastella.⁵ Patiechi je bil močan, s tetoviranimi rokami je prevračal velike kamne, obrasle z zelenimi in rjavimi algami; Martino je previdno (gorje, da bi jih zmečkal!) pobiral črve, ki so se presenečeni hoteli skriti v svoja podzemna domovanja.

Ko je bilo dno starega klobučevinastega klobuka polno, sta se odpravila na obalo lovit ribe. Bukve, ki sta jih hranila z ribjimi ostanki, so prve prijele, sledili so špari, fratri in tudi kakšna oradela. Z ribolovom sta kot dobra prijatelja nadaljevala na obalah Rdeče zemlje, na pomolu pri Akvariju, nazadnje, ob večernem zvonjenju, pa na kamnih postaje.

Vsakič, ko se je trnek zataknil, je bil to dober izgovor za skok v vodo: tako je Martino prihajal domov na kosilo ves slan in goltal je ribice skupaj z mamo Checchino in s svojim „katehetom“, očetom Sandrom, tesarjem.

V dnevih, ko sta tramontana ali ponent jezila vode v Valdibori, je večino časa preživiljal z očetom v škveru. Pomagal je vajencem postavljati rahle šope *mangréisa*, dišečega smilja, ki so ga uporabljali za raztapljanje stare smole pod trebuhom Devica Marije iz Fana, ki je pričakovala nove pustolovščine, resna, s tistimi velikimi žalostnimi očmi, ker je zapustila morje. Prijatelji tesarji so Martinu podali škatlico vžigalic in on je ves vesel prižgal ogenj.

Bilo je čudovito! Mogočni in elegantni trup dvojbornice je bil ovit v lahkoten in dišeč dim. Otrok se je oddaljil za nekaj korakov, se usedel na staro deblo in v domišljiji občudoval prizor.

In glej, Devica Marija, ki bi bila lahko tudi iz Rovinja, pluje med morjem in nebom, zdaj barka zdaj galeb, s svojim dolgim kljunom reže viharne valove in meglene kope. Dim se je še naprej dvigal, biserno sive ali še temnejše barve, nosil je vonj majhnih rumenih cvetov smilja ali oster duh smole ter pri tem v celoti zastrl klančino in deloma tudi dvojbornico. Martino je zastrte dele povezoval z vidnimi in tako je lahko v megli zagledal ladjo, katere posadka je vlekla iz vode dve ali celo tri trske naenkrat. Poznal je tiste ribe, oče mu je o njih govoril, ko je z lesenim kladivom na kladi tolkel bakala.

Ko se je dim razkadil in so tesarji drgnili gredelj ladje, je otrok sledil očetovemu delu. Ta je s sekiro oblikoval dolgo macesnovo deblo, ki je bilo ravno kot meč: postalo naj bi nov glavni jambor dvojbornice. Velike lesene trske so letele v vse smeri in Martino je v igri tekal za njimi in jih

5 (It.) 'za gradom'. (Op. prev.)

spravljaj v vrečo: zanj so bile to skakajoče ribe, ki jih je posadka njegove domišljajske ladje metala na palubo.

Zvečer so tiste „trske“ prasketale na ognjišču in osvetljevale polento, ki je brbotala v kotliču, visečemu na kavljju pod dimnikom.

Martin Muma je tako preživel nekaj srečnih let med nebom in zemljo, dokler niso prišli temni oblaki, tako veliki, da jih noben dobri zmaj ne bi zmozel požreti. Od očeta je izvedel, da jih je poslala pošast, Trdoglavec, ki je imel svoj brlog skupaj z drugimi krvoločnimi zvermi, kot sta bila Grbavec in Kralj vseh kraljev, tam doli, v smeri proti svetemu Ivanu, zelo daleč, onstran obzorja.

Za otroka je bilo to prvo in največje razočaranje v življenju. Kako je lahko obstajala hudobna pošast, in bila je res hudobna, saj je zelo dobro videl temne oblake, tam doli, v tistem prosojnem miru, kjer si je vedno predstavljal, da obstajajo najlepše reči. Tam je moral biti raj na zemlji, ki ga obiskujejo angeli, v lepem vremenu se veselo kopajo med tokovi maestrale ter pri tem s svojimi krili morje spreminjajo v bleščeče belo; med nevihtami se igrajo z velikimi ognjenimi krogami in tako povzročajo grmenje. To sta mu povedali teta Angiolina in teta Ita, onidve nista lagali. Zato je vprašal očeta: „Tata, kaj delajo angeli, predvsem nadangel Gabrijel s svojim sijočim mečem, če pošasti niso sposobni odrezati oglate glave?“

Vendar pa je oče, ki so ga tisti oblaki vse bolj dušili, odgovoril nerazumljivo: „Z zvijačo se je Trdoglavec povezal z Grbavcem, s Kraljem vseh kraljev ... da bi nas zadušil s požrešneži, ki prihajajo iz južne Italije kot kobilice ... Paziti moramo, kako govorimo, in moj barba Mate iz Žminja ne sme niti odpreti ust ... vsi so slepi, tudi angeli.“

Martino je poznal barbo Mateja, ki je vozil debele hrastove hlode v škver na dolgem vozu, ki sta ga vlekla velika bela vola, Gajardo in Boškarin, debela in krotka kot cirkuška slona. Videl ga je pred sabo, z blagim nasmehom pod dolgimi brki, po tem, ko je celo noč potoval s tistim vozom, odvezanim in pritrjenim samo z verigami hlodov, da bi držal besedo in bil v Rovinju že zgodaj zjutraj.

Ker se je Martin Muma rodil z glavo, ki mu ni služila le zato, da bi z nje viseli svetli kodri, temveč tudi za razmišljanje, je že takrat sprožil kolesca svojih možgančkov, da bi razumel vzroke za tisto nenavadno slabo vreme. Začel je poslušati pogovore med očetom in mamo ter se pri tem delal, da je ves zatopljen v igro z osličkom iz papirmašeja. Po tistih tihih besedah, tistih stavkih, ki so jih prekinjali vzdihljaji, in solzah mame Checchine, na katere se je mojster Sandro odzival s smrkanjem, si je lahko Martino ustvaril predstavo o tem, kakšno zlo povzroča Trdoglavec njegovi družinici.

To družino, ki so jo znanci dobrohotno imenovali Sveta družina, in ne samo zato, ker so jo sestavljali zakonca in otrok, je zajela nevihta, ki je napovedovala

tisto hudo uro, kot bomo videli. Vihar, ki bo družini nakopal resne preglavice in jo nazadnje prisilil, da dvigne sidro in se pusti nositi proti tujim morjem.

Nono Toni Spissiarito, spoštovana glava Martinove širše družine, ki je znal brati časopis in ga očistiti Trdoglavčevih laži, je govoril: „Otroci moji, druga svetovna vojna ni daleč; mnogi ubogi mladi, ki so jih iz Rovinja poslali v Abesinijo, da bi ubijali in se pustili ubiti, in vsi naši vredni možje bodo žrtve velikega klanja. Poleg tega nas bodo doletele številne nesreče, vendar moramo ves čas upati, saj bo prišel dan, ko nam bo Medved z vzhoda pomagal premagati Trdoglavca.“

Po teh besedah je Martino lahko še bolj razširil meje svojih sanjarij. Na njegovi veliki ladji, ob botri Niene in osličku iz papirmašeja, se je znašel tudi barba Mate kot *pruoto*, glavni ladijski tesar in prvi mož *pubratéine*, slovanskih pobratimov, ki bodo okretili rovinjsko posadko.

Tam naj bi bil tudi Medved z Vzhoda, čeprav se mu je tisti medved na krovu zdel rahlo nevaren; vendar ga je bilo treba vzeti v Abesinijo, saj je po notovi prerokbi morala biti zraven tudi ta divja zver, da bi premagala pošast z oglato glavo in tako osvobodila črnice in belce.

Tačas pa je imel oče vse manj dela; ker so družine ostale brez najmočnejših rok, nihče ni več naročal novih bark in vozov. Pa še pričakovali so, da bo čez nekaj mesecev izbruhnila svetovna vojna!

Martinu Mumi se je že v tistih dneh zgodilo, da je bil priča majhnemu sporu, ki je napovedoval spopad. Bil je oktober 1935 in prva tramontana je vzvalovila morje Valdibore. Tistega dne je Martino odšel ven z očetom, ki je namesto v delavnico na Lacu⁶ ali v škver (dela ni bilo) sina odpeljal nabirat storže v borov gozdiček na Monte Mulini. Otroku je ugajalo hoditi po mehkih iglicah in še bolj pobirati storže, ki jih je veter sklatil z vej, bilo je kot loviti rakovice z *grampo*:⁷ iskal je in z zadovoljstvom našel tiste storže, ki so jih napol zakrivali šopi trave ali razredčeno grmovje, saj je v tistih težkih časih tla prečesalo veliko iskalcev; in potem je bila mama Checchina vesela, da je lahko z nečim podkurila, tako kot je bila vesela zaradi bukev, ki jih je pekla na ognju.

Vendar je začutil hudo bolečino, ko je šel mimo praznega škvera, dušila ga je odsotnost dišečega dima smilja in smole; tam so bili dolgi in ravni macesnovi hlodi, ukrivljeni istrski hrasti, trdi kot skale, na katerih so počasi zrasli, čakali so, da jih obdelajo. Ob tem pogledu se je mojster Sandro obrnil stran s kepo v grlu. Najbolj žalosten prizor je ponujal bragoc Pet bratov iz Pirana, osamljen in zapuščen na samotnem navozu, z dvema potokoma okamenelih solz, ki

6 Okrajšava za Laco degli spèini, rovinjsko za današnji Trg na lokvi. (Op. prev.)

7 Priprava za pobiranje rakovic pod vodo, nekakšna kletka z zobci in ročem. (Op. prev.)

so vrele iz praznih zrkel, potovale preko debelih lic in padale na travnata tla, pri čemer sta nastali dve luži v obliki sidra.

Na Monte Mulini sta nabrala dve veliki vreči storžev, ki sta jih odložila v delavnici na Lacu. Napotila sta se proti domu, ko je mojstra Sandra pred uro na trgu obšla nepričakovana ideja in se je obrnil na levo, pri tem pa za sabo skoraj povlekel sina.

Stopa pod obokom Balbijejih, preskakuje po dve stopnici občinske palače, takoj za njim hiti Martino, potrka na vrata in ne da bi počakal na poziv, vstopi v davčni urad. To je bila zanemarjena soba, ki je bolj spominjala na skladišče kot na pisarno: ob stenah so bile neobdelane police, polne papirjev, v kotu ob oknu, ki sta ga utesnjevali visoka zgradba in železna rešetka, je stala velika in stara miza, ki je želela spominjati na pisalno mizo, nastlana z dvema visokima kupoma starega papirja, med katerima se je kazala okrogla glava s črnimi lasmi, ki so se lepili na lobanjo. Zrak sta dušila plesen in smrad toskanskih cigar.

„Gotovo morajo biti davki nekaj slabega,“ je pomislil Martino, ki si jih je, ko je poslušal očeta, predstavljal kot ogabne podgane, „če se rodijo na tem kraju, kjer se ne da dihati.“

Črna lobanja, skorajda skrit v dimu cigare, je žigosal papirje z neko pripravo, da se je pri tem tresel pod iz umazanih desk in so poskakovali Trdoglavec, Grbavec in ubogi Kristus (vedno med dvema razbojnikoma), ki so viseli na bližnji steni.

„Dober dan, gospod pisar,“ je odločno pozdravil mojster Sandro po dobrih desetih minutah čakanja, kakor bi hotel povedati: „Bi lahko nehal s tem cirkusom in me poslušal?“

Vendar pa je Črna lobanja še bolj silovito žigosal papirje.

Potem ko se je žigosanje nadaljevalo še nekaj neskončnih minut, je gospod pisar, ki si je zaradi kašljanja morda predstavljal, da je potrpljenje stranke že na robu, blagovolil reči: „Tako, tako, malo potrpljenja, prosim!“

Po zadnjem hitrem rafalu je vprašal, ne da bi dvignil glavo, saj je začel pospravljati ožigosane papirje: „Želite? Vendar pohitite, ker imam dosti dela!“

Mojster Sandro je s prepotenim obrazom, kot bi dvignil težak hlod, in mencajoč čepico v rokah, odgovoril s prisiljeno mirnim glasom: „Šjor Esposito, prišel sem se pogovorit o tistem plačilu davkov za mojo obrt; letos ste jih skoraj podvojili, dela pa ni ...“

„Spet ista zgodba,“ je v falzetu zavpil Črna lobanja in poiskal nove papirje za žigosanje, „ne morete plačati, je res? Najprej bi radi proizvodnjo, potem pa pridete jokati sem ... Veste, kaj vam povem? Vi Rovinjčani ste slabši kot Ščavi! Če propadejo, Ščavi plačajo vsaj z voli in z zemljo, vi Rovinjčani pa ste skopuhi!“

Mojster Sandro, ki je vse bolj poten divje mečkal čepico, ga je prekinil: „Ne žalite me, šjor Esposito, jaz sem tudi vojni invalid. Vi prihajate v Istro kot kobilice in jemljete kruh iz ust nam skopuhom.“

Črna lobanja je spet prevzel nadzor nad položajem in zavpil s cvilečim glaskom: „Vi ste vojni invalid? Na čigavi strani pa ste bili, ko ste bili ranjeni? Avstrijski vojak, in Avstrijec ste še danes ... Še več vam povem: ste tudi prevratnik, ko pravite, da prihajamo v Istro jest vaš kruh ... Mi smo vas osvobodili, pod vodstvom Kralja Vojaka, po božji volji, in kmalu bo spet zavihrala naša zastava nad Mekelejem,⁸ in za našega Dučēja bomo spet osvojili Imperij. Poklonite se tistim trem podobam na steni za mano in vedite, Avstrijec, slabši od Ščava, da imamo doma pri nas vsega dosti, sem pa sem prišel, da bi vas civiliziral. Če davkov ne morete plačati, zaprite barako!“

Kakor že med pogovorom Črna lobanja tudi zdaj ni dvignil pogleda, žigosal je papirje s še večjo močjo kot prej.

Mojstru Sandru so solze tekle po obrazu, ki je bil še bolj otrdel od tistega na jadrnici Pet bratov, že mesece zapuščeni na navozu, kjer je rasla trava: baraka, tisti podlež si je drznil primerjati njegovo delavnico obrtnega mojstra z bordelom. S kakšno pravico ga je ta umazani uradniček, ki je še do včeraj prosjačil za skorjo kruha, tako nesramno žalil?

Ta beduin, ta Maročan bo njemu, ki je Italijan s stoletnimi koreninami, pravil Avstrijec! Kot da ne bi bilo dovolj, ga je hotel spraviti v popoln obup, češ da bi moral zapreti delavnico. ZAPRETI BARAKO!

Grenka jeza ga je zajela kot visok plimni val, ki ga nosi novembrski jugo in v zadnjem, najmočnejšem nevihtnem sunku poplavi: ponovno in vztrajno tolčenje Črne lobanje.

Mojster Sandro si je dobro namestil čepico na glavo, počasi stopil proti mizici in jo na vsem lepem prevrnil.

Izpod kupa papirja se je prikazal temno rumenkast obraz z majhnimi črnimi očmi, ki so od strahu škilile. Črna lobanja je bil prisiljen pokazati oči in dobil je nov vzdevek: Prinasvsegadosti.

8 Kraj v Etiopiji. (Op. prev.)

Pred odplutjem iz Cala Sante

Šlo je s slabega na slabše. Sveta družina Martina Mume je odkrila svojega Heroda v Trdoglavcu, ki sta mu pomagala Grbavec in ubogi Kristus, tega pa sta po vstajenju znova križala prva dva s tihim pristankom novih duhovnikov.

Stvari je še zapletalo dejstvo, da sveti Jožef te rovinjske družine ni bil niti previden niti pripravljen slepo ubogati skrivnostnih ukazov, kot so tisti iz Evangelija. Mojster Sandro je namreč prejel poziv na sodišče, ker je prevrnil Prinasvsegadosti iz davčnega urada in njegovo mizo, polno razmetanih papirjev.

Mama Checchina je takoj ukrepala, da bi rešila svojega svetega Jožefa pred zaporom. To ji je uspelo, ker je prosila nekega učitelja z vespo, da je zanj zastavil besedo; učitelj je spadal med tiste ljudi, ki so se znali obrniti po vetru, da ne bi ostali brez kruha. Tako je v zameno za pletenko vina privrženec svetega Nikodema rešil obtoženca pred žalostnim pogledom na sonce skozi rešetke. Sodišče ga je obsodilo na visoko globo in naši Devici Mariji je ostalo v žepu še manj denarja. Na srečo je bil tu trgovec Giovanni Pesel z vzdevkom Grendana, ki je dajal hrano na kredo; bil je dobra duša, ki je živel in puščal živeti.

Mojstru Sandru pa se je tisti kruh na kredo zatikal v grlu in njegovo življenje je bilo postavljeno na glavo, saj ves ljubi dan ni imel česa početi: tako je iskal družbo brezdelnežev, kot je bil sam, v vinotočih. Najbolj obiskana je bila osmica pri botri Veggian, nahajala se je na začetku Kmečke ulice; ta uličica, na kateri je dišalo po senu, mlademu vinu in dobrem gnoju, se je vila za vogalom delavnice mojstra Sandra, ki je stala na trgu Laco, nasproti zelo stare cerkvice svete Trojice.

Kanava botre Veggian je bila prostorna, z dvema vrstama velikih sodov iz kostanjevega lesa ob straneh in vedno gorečim *fogolerjem*,⁹ na katerega so nalagali klade iz oljčnega lesa in vztrajno podžigali z rozgami. Na sredi dolga miza, ki so jo obkrožale klopi. Dišanje ognja, tistega olja in tistega vina je pomagalo živeti ljudem in sodom.

„Časi so slabi,“ se je pritoževal barba Anzalo Velikičevlj, ki je sedel na starem stolu ob ognjišču, „vse to se dogaja, ker ni več Avstrije ...“

To običajno jadikovanje o rajnki državi, ki so ga vsi stalni gostje znali že na pamet, je prekinil prihod dveh mladih ribičev, prinesla sta kalamare, katerih lovke so jima visele od prstov. Prihajala sta z nočnega ribolova z mrežo in preden sta odšla spat, sta se ustavila na malici z ocvrtimi kalamari, kruhom, maslom in teranom botre Veggian.

9 Fogoler (it. focolare), ognjišče. (Op. prev.)

„Dober dan vsem in naj živi Avstrija sedmerih dimnikov!“ je z veselim in drznim glasom voščil višji od ribičev ter pri tem zbudil vse navzoče, „in vi, barba Anzalo, se malo umaknite, da bomo vrgli na ogenj te klobasice za družbo. Evo, tako, previdno, stari moj.“

Med govorjenjem je s kleščami dal na stran lep kupček žerjavice, nanjo je postavil žar, ki je bil vedno pripravljen v kotu, na žar pa je vrgel svoje in tovariševe kalamare.

Tačas je gospodarica vzela veliko skledo, vanjo zlila olivno olje in jo držala v naročju: vanjo je spuščala tanke rezine čebule, ki jo je sproti rezala. Slasten vonj morja, ki se je začel širiti po prostoru, je vabil k pogovoru, da bi bilo čakanje čim krajše.

„Torej, paron Sandro, vam gre slabo, kaj?“ je začel Longo in se usedel k izdelovalcu njegovih vesel, ki je strmel v osminko vina pred sabo in si glavo podpiral z rokami.

Drugi ribič je na žaru obračal kalamare in tako je lahko Longo nadaljeval: „Gre slabo, a ne obupajte, ker bo Trdoglavec enkrat že padel. Če bo začel vojno še z Angleži, se bo to zgodilo v par mesecih, ker mu bodo Američani, ki vedno pomagajo svojim bratrancem, nazadnje polomili rebra. To vam povem jaz, ki sem veliko preplul in kar dobro poznam te ljudi in te dežele: niso popolni, ampak so ljudje, ki hodijo vzravnano, niso svetohlinci kot naši, ki se morajo klanjati in padati na kolena pred Nezmotljivim svetnikom. Pri delu in v vojni bodo takšne ovce na koncu vedno poraženci. Škoda, da bomo mi Istrani, ki znamo tudi razmišljati kot Američani, morali plačati za te bedake.“

Mojster Sandro je iztegnil roke na mizo in odgovoril: „Mogoče je tako, kot praviš, a jaz vidim vse črno: za začetek mi je tisti požrešnej z občine rekel, da moram zapreti delavnico, še več, tisti beduin je rekel, da moram zapreti barako ... Jaz vidim črno, veliko hujše je kot takrat, ko sem bil v Karpatih.“

„Vse samo zato, ker ni več Avstrije,“ se je zdramil barba Anzalo, „nikoli več ne bo dobro ... bila je demokratična, mi smo imeli poslanca Benussija, Slovani pa Laginjo. Dalo se je govoriti in razpravljati; danes pa komandira en sam, pa še neumen, ki misli, da ne more narediti napake ... nikoli več ne bo dobro, otroci moji, po koncu Avstrije!“

„Hrana prihaja,“ je vzkliknil „kuhar“, „stran z žalostjo, botra Veggian, prinesite skledo in štiri vilice.“

V skledo je med čebulo in olje stresel kalamare, ki so bili že popečeni in narezani na deski, med mešanjem pa je nadaljeval: „Barba Anzalo in boter Sandro, vzemita vilice in počastita ta božji dar.“

Veliko belo skledo, polno tiste dišeče črne jedi, so postavili na sredo mize. Zraven je gospodarica dala dva kvartina terana in hlebec črnega kruha, ki ga je ravno vzela iz peči.

Longo, ki je imel močan glas, ker je moral pogosto preglasiti žvižganje vetra med priponami, da ga je slišala njegova posadka, je spodbudno rekel: „Jejmo, fantje, jejmo vonj morja, vzemimo si ta okus zemlje,“ in je lomil kruh, vsakomur je dal kos, medtem pa je njegov tovariš nalival kozarce, „pijmo to Kristusovo kri, bodimo veseli in s tem kljubujmo Trdoglavcu in njegovim hlapcem. Bodimo močni, ker smo zdaj srečnejši kot kakšen milijonar s tuberkulozo! Cupelviase, gospodar Brionov, se je obesil, na lastne oči sem ga videl to zimo, ko smo bili tam s *škvarneri*.¹⁰ mi smo jemali rake iz mrež, ko je on, z vsem svojim denarjem, visel tako, da je bil videti kot mokra delovna obleka. Pred kratkim sem na otoku videl tudi gospo Rachele, tisto, ki nosi rogove; bila je v družbi milijonarjev na luksuzni jadrnici. Kaj vam govorim? Ne samo milijonarjev, velike gospode: Italijanov, Francozov in tudi Angležev ali Američanov, ki ne naredijo niti koraka, če pred njimi ne hodi služabnik in z jezikom čisti prahu po tleh ...“

„Sami ljudje, za katere si želiš, da bi večno vladali,“ je zagodrnjal barba Anzalo.

Ob tej izjavi je Longo zamrznil, njegove vilice so se ustavile na pol poti med skledo in usti, pri čemer je olje kapljalo na mizo. Vrgel je vilice v skledo in potem odločno zlogoval naslednje besede: „Pomolite k Bogu, barba Anzalo Velikičovelj, starec ste in ste zato spet postali otrok, sicer pa bi vam jaz pomanjšal čovelj!“ Nadaljeval je bolj spravljivo, medtem pa je nono čisto tiho, z dvema preostalima zoboma in dolgimi trdimi nohti, poskušal razkosati obročke kalamarov: „Ampak stari moj, ali ne vidite, kako malo je treba, da je človek sit in zadovoljen: nekaj kalamarov, kozarec vina s koščkom črnega kruha in mi štirje smo srečni ...“

„V tem ti dam prav, sin moj.“

„Seveda imam prav,“ je nadaljeval Longo, vse mirnejši. „Prav imam tudi zato, ker če bi namesto kalamarov imeli štiri sveže menole, spečene na tej božji žerjavici, ne bi pogrešali niti kurjega mleka. Ampak tistim tam, tistemu mrčesu, za katerega ste rekli, da naj večno vlada, to ne bi bilo dovolj, videl sem jih za mizo na tisti sijoči ladji v pristanišču na Brionih. Jedli so, kaj govorim, se naširali s šargi, brancini, oradami in zobatci, same drage ribe, dragocen pribor; tisti deli ribjih hrbtov in repov, ki so jih metali vase, in to so bili najslabši deli, so povečevali težo v njihovih nabreklih in utrujenih želodcih. Vse ostalo so metali stran in vse je bilo božji dar: videl sem, da so metali stran glave orad in glave drugih rib, in to kakšnih rib, s trebuhu vred. Dvajset ljudi, če bi imeli malo soli v glavi in bi jedli z rokami, kot počne vsak kristjan, bi se lahko najedlo z njihovimi ostanki. Barba Anzalo, povem vam, da bodo do

¹⁰ Posebne mreže za lov samcev rakovic; samice so lovili drugače, ker so se zadrževale v plitvi vodi. Glej tudi opombo št. 7. (Op. prev.)

takrat, ko bomo mi, reveži, ki pa vseeno znamo loviti ribe, morali ubogati ukaze tistih nesrečnikov, ki razsipajo vse počez, stvari na svetu šle vedno narobe. Za primer: pogledjte, kako so zdelali mojstra Sandra.“

„Vem samo to, da moram zapreti barako: moji delavnici je rekel baraka, ta južnjak pokvarjeni,“ je zamomljal tesar in strmel v kozarec vina.

In Longo je nadaljeval: „No, tako in še huje bodo zdelali vse nas, če se ne bomo znali postaviti proti nezmotljivosti Trdoglavca in vseh njegovih oglatih glav. Postati moramo ljudje in ne okrasni lonci: tako bomo lahko gradili hotele, da bomo mi počivali na Brionih, ki so raj, kot tudi vsi naši istrski otoki in obale, in pri tem ne bo šlo nič v prazno, ker znamo jesti ribe in tudi kruh, kot nas je naučil Kristus: s čistimi rokami.“

Longo, zadovoljen s svojo pridigo, s katero naj bi prepričal barba Anzala (in videlo se je, da ga je prepričal, saj je ob žvečenju kalamarov z dvema zobema in s petimi nohti dvigal in spuščal glavo), se je ponovno polastil sklode, ki jo je predolgo zanemarjal.

Stari Velikičevelj je pogoltnil lovko, ki se mu je dolgo upirala, in nadaljeval: „Sin moj, imaš čisto prav; res je, da bolj in bolj padamo, ampak motiš se, ko misliš, da je dovolj, če pometeš s tistim, ki danes vlada, da potem ne bomo več okrasni lonci. Poglej naokoli: velika večina nas, ki imamo prazne žepe, ima tudi prazne glave; če bi imeli možnost, bi se veliko naših znašlo med tistimi, ki si jih videl na Brionih in mečejo stran glave in trebuhe orad. Reveži so, ker nimajo dosti soli v glavi, ampak njihova požrešnost in hudobija sta večji kot pri tistih z Brionov, ki so vsaj siti. Trdoglavec bo končal na tleh, kot se vse na tem svetu spremeni v prah, kot tudi jaz, ki sem bil nekoč močan kot hrast, danes čutim v kosteh smrtni hlad; a problem je drugje.“

„Torej moramo pustiti, da nas tisti zločinec tlači?“ ga je prekinil Longo, ki se je razvnel.

„Ne, jaz se ne strinjam z njim,“ je mirno nadaljeval stari, „ampak moram ti povedati, da se bodo po padcu pošasti lahko dogajale zelo hude reči; povem ti iz svojih izkušenj. Imeli smo Cecca Peppeja,¹¹ sitega in zdravega, hoteli smo se ga znebiti in za nagrado dobili majhnega lačnega kralja. Potem si je nekdo mislil, da moramo biti močni, in smo padli z dežja pod kap, s pendreki in ricinusovim oljem. Ti hočeš spet spreminjati, a spremenil boš le na slabše, ker bodo požrešne in slepe ovce vedno potrebovale pastirja. Postavil boš novega, suhega in lačnega kot bolha v zapuščenem hlevu, in treba bo veliko naše krvi, krvi nas ovc, da bo postal vsaj približno spodoben. Zato pijem, živel! Avstrija sedmih dimnikov!“

11 Cecco Peppe (it. okrajšava za Francesco Giuseppe), tako so rekli cesarja Franca Jožefa. (Op. prev.)

Ob tem vzkliku je mojster Sandro čutil dolžnost, da poseže vmes: „O teh stvareh malo vem, lažje bi vam povedal, kateri les je primeren za sod, ampak sem prepričan, da s to Italijo in temi njenimi davki ne moremo več naprej. Avstrija? Niti pod Francem Jožefom ni vse cvetelo: odpeljal me je od doma, še preden mi je začela rasti brada, in me poslal na rusko fronto, kjer sem bil ranjen, in zahvaliti se moram sveti Evfemiji, da nisem tam pustil življenja. Po tistem, ko so me zakrpali, me je spet poslal na fronto, tokrat na italijansko. Prej nisem želel pobijati tistih ubogih Rusov, potem pa mi niti na misel ni prišlo, da bi se boril proti svojim ljudem, in tako sem dezertiral. Tudi zato se moram zahvaliti sveti Evfemiji, da me niso ujeli in ustrelili. Zame, barba Anzalo, tudi Avstrija ni bila kdo ve kaj; to je res, danes smo v še hujših vodah kot takrat, ko je bil mir pod dvoglavim orlom. Ne verjamem, da mi, reveži, ne bomo nikoli našli poštenih ljudi, ki nam bodo znali in hoteli pomagati, sicer nam ne ostane drugega, kot da si zavežemo kamen za vrat in skočimo ... mogoče nam ne ostane nič drugega ... Ampak kaj ti delaš tu?“

Odekanano, a ne grobo vprašanje je bilo namenjeno njegovemu sinu Martinu.

Otrok se je prikazal na pragu kanave v svoji praznični oblekici: črni lakasti čevljički s srebrnimi zaponkami, bele bombažne dokolenke, kratke hlače iz belega svetlečega platna, mornarska jaknica in skrbno počesani kodrčki.

Od tistega prekletega dne s prevrnjeno pisalno mizo oče ni bil več podoben sebi: pogosto je preskočil obroke, domov se je vračal ob čudnih urah in ker je pil z jezo in na prazen želodec, se je slabo počutil, pri tem pa so trpeli njegovi bližnji. Mama Checchina, ki je vedela, da je Martino njegov edini ljubljenec, ga je pošiljala v kantino, da bi očeta pripeljal domov: če bi tja prišla ona, bi bilo, kot bi božal mačko proti dlaki. Zato ga je lepo uredila, da bi ljubljenec dosegel večji učinek.

„Tata, prišel sem, da bi bil malo s tabo,“ je iskreno povedal mornarček, mu skočil na hrbet in ga stisnil za vrat.

Ob objemu tistega ljubljenelega teleščka, ob zadahu, katerega vonj po življenju je bil močnejši in toplejši od smilja, in ob pogledu na tiste rokice z dolgimi in lepo oblikovanimi prsti, ki so prodirali skozi grobo flanelasto srajco in se oklepali njegovega srca, je mojster Sandro upognil hrbet, naslonil komolce na mizo in ujel sinove roke v prijem, ki je bil močnejši od prijema rakovice, medtem pa se je njegov prsni koš širil in krčil v ritmu pridušenega kolcanja, podobnega hropenju umirajočega vola.

Longo, ki je sedel nasproti tesarja, je ob pogledu na ubogega Martina, ki ga je vsak očetov kolcljaj stresel, je skočil pokonci tako gibčno, kot zna samo ribič, in nežno rešil otroka pred tem mučenjem. Na rokavih mornarske jaknice so se pod komolci videli sledovi solz njegovega očeta, ki je vseeno znal delati jambore, močnejše od vseh viharjev.

„Jej, Martino, jej te kalamare, ki nimajo kosti, veš! Ja, ja, mornarček moj, pazi, da ne poješ tudi čebule, vem, da te peče.“ Longo je božal otroka, ki je, še vedno pretresen, sedel na njegovih kolenih.

Martin Muma je žvečil počasi in z užitkom; kreпка varuška ga je opogumila tako, da je predenj postavila osminko bevande, pol vina in pol vode, ki je delala čudeže. Ribič se je tega zavedel, ga prijel za boke in dvignil z vzklikom: „Poglejte, barba Anzalo Velikičevelj, to je naše življenje, ki se nadaljuje; ta rovinjski mornarček je videl, kako njegovega očeta ponižuje Trdoglavec, jedel je naše kalamare, ki so se spekli na blagoslovljenem ognju botre Veggian, pil je teran, kri iz istrskih skal; učil se bo in ostal eden od naših, in ko bo odrasel, bo z veseljem plul skupaj z nami in nam kazal smer v mučnih meglenih nočeh.“

„Ja, ampak po tistem, ko ga boste pustili trpeti, ker bo nasedel na prvi hujši plitvini, mu boste spet zamašili usta s sveto vodo; pri tem lepem delu vas bo usmerjala nova hobotnica, preoblečena v nedolžno sipo, potem pa vas bo vrtela kot slepe gosi, saj vas bo prepričala, da so spremenljive Plejade v resnici Veliki voz,“ je rekel boter Miculian, ki ga je prineslo mimo in je videl svojega prijatelja Sandra v nevarnih vodah, zato mu je priskočil na pomoč.

„Prijatelj,“ je nadaljeval, „le pogumno naprej! Ni konec sveta, če boš moral zapreti delavnico. Imam idejo: vstani in pojdi k direktorju Tobačne tovarne, gotovo te bo sprejel, saj imamo veliko tovara. Polniti moramo tudi zaboje, tam imamo zagotovljen svoj kruh.“

V tistih letih zmrzali so rovinjski delavci imeli tobačne delavce za privilegirance. Zato se je ob tem predlogu mojster Sandro predramil: „Prav imaš, prijatelj, kako se tega nisem prej spomnil? Seveda me bo direktor vzel, pozna me, saj sem opravil več del za tovarno. Poleg tega je dober mož, čeprav je iz južne Italije.“

Tesar je takoj odšel in pustil, da Longo in boter Miculian razpravljata o prihodnosti malega rovinjskega Kristusa. Prečkal je trg Laco in držal za roko svojega Martina – to je bil viden znak, da išče delo in zaradi katerega ga bo morda tudi lažje dobil.

Po nekaj minutah je bil že v direktorjevi pisarni. Ta je bil tudi „prinasvsegadosti“, ampak za razliko od svojih rojakov, ki so prišli gor v tako imenovane osvobojene pokrajine, je pri sebi zares tudi nekaj imel. Ni nas nameraval „civilizirati“, iz kraljestva so ga kdo ve zakaj poslali med nas. Ob pogledu na mojstra Sandra je stopil naprej, mu ponudil roko in vprašal, kako mu lahko pomaga. Oče mu je takoj razložil svoje stiske in skrbi zaradi otroka, s ponosom je predstavil svoj zaklad, ki je tako lep in pameten in ga želi rešiti pred težkimi hlodi, zato pa je on prišel, da bi lahko delal v tovarni gospoda direktorja.

Direktor je odgovoril, da je vesel, ker lahko v službo vzame tako sposobnega mojstra, saj imajo pri njih goro dela z lesom, poleg tega pa je tudi počaščen, ker bo imel med zaposlenimi enega najbolj spoštovanih rovinjskih delavcev.

Oče je ostal brez besed! Ob zagotovljenem sprejemu med tobačne delavce, kjer ne glede na dež ali vihar lahko daš kaj v lonec, in ob vseh tistih pohvalah, namenjenih njegovi osebi, se je ponovno vzravnal kot v dobrih starih časih, ko je plul z barko Pet bratov.

„Mojster Sandro,“ je nadaljeval direktor, „preidimo k bistvu; podati morate prošnjo z žigom, mi jo bomo napisali, vi pa le podpisali in prinesli lire za žigosanje; prinesiti morate tudi potrdilo o poznavanju obrti, ki ste ga rabili, ko ste odprli delavnico, in ... to je čista formalnost, za božjo voljo ...“

Ob tistem „in“, ki je prekinil tekoče zastavljeni pogovor, je tata zaskrbljeno ponovil: „In ...?“

„Spustiti se morate še za eno nadstropje, stopiti v tisto pisarno, ki leži prav pod mojo, tam boste dobili potrdilo, brez katerega žal ne boste mogli nič storiti, priložili ga bomo k vaši prošnji. Pojdite in mi ga takoj prinesite, tako bo vse rešeno in že jutri zjutraj boste lahko prišli na delo,“ je zaključil tisti priseljenec z dobro dušo.

Tesar se je s sinom nestrpno podvizal v tisto pisarno, da bi takoj rešil to malenkost. Ko je vstopil, pa je ostal brez sape; obstal je, kot da bi mu po hrbtu zlili vedro hladne vode. V kotu sobe tisti marmornati doprni kip, še enkrat večji od naravne velikosti, ki je kot vedno upodabljal njega; tista črna cunjca nad pisalno mizo, s simbolom smrti v zlati barvi, ki je med zobmi stiskala nož, pod njo pa napis: BRIGA ME; tisti domači mučitelj s pendrekom, ki ga je dobro poznal, saj v Rovinju takih zveri pač ni bilo veliko, in je sedel za pisano mizo, večjo od direktorjeve – vse to je mojstra Sandra dušilo, v Martinu pa nagonsko vzbujalo strah.

Medtem je tisti z ricinusovim oljem vprašal: „Kamerad Sandro, želite zaposlitev? Torej se vpišite v stranko!“

Ampak oče in sin sta odšla tako, kot sta prišla: bliskovito.

Na širokem stopnišču, ki je vodilo do izhoda, sta naletela na dobrega znanca, ki je tam delal. Vprašal je: „O, Lissandro, kaj delaš tukaj? Kaj vama je, sta prestrašena?“

Tata je zajel sapo in odgovoril: „Pusti me pri miru, *zrman*. Kdor se je rodil nesrečen, mora tak tudi umreti, saj zanj obstaja samo zakon, da vedno kratko potegne; na vsakem koraku se zaletim v Trdoglavca in tudi zdaj mi je prinesel nesrečo.“

Bratranec se je ozrl okoli sebe in potihoma vprašal: „Povej več, kaj se ti je zgodilo?“

Mojster Sandro je razlagal o včerajšnjih stiskah in današnji nesreči z visokim in jeznim glasom, ki se ga je bratranec zbal (kdo bi lahko slišal, povedal naprej in potem bi izgubil službo in tudi lepo stanovanje, ki ga je dobil kot paznik fašističnega *dopolavora* v tovarni). Zaključil je: „Moral bi se vpisati v stranko, da bi imel za kruh, ampak nikoli ne bom poljubil rok, ki me davijo.“

„Naj ti povem, moj dragi Sandro,“ je potihlo odgovoril bratranec, „da nisi niti malo zvit, oni komandirajo in mi moramo biti tiho. Na ta način samo iščeš težave: ščiješ proti vetru, zato bodo tvoje hlače mokre. Kaj bi te stalo, da jim rečeš ja, čeprav s figami v žepu, in tako bi v miru poskrbel, da tvoj sin zrasede? Uči se od mene: za dobro svoje družine sem privolil. Moji otroci bodo vedno siti in bodo hodili v šole. Če boš tako nadaljeval, ti bo slabo šlo in boš iz tega ubogega bitja naredil takega nesrečnika, kot si sam.“

Mojster Sandro je postrani pogledal „zviteža“ in brez besed šel naprej. Mogoče se je motil, bolje bi bilo povedati tisto, kar si je mislil, da njegov dragi bratranec ni nič drugega kot bedak, ki se vedno obrača po vetru; tako bi izlil vsaj malo žolča, ki se je nabiral v njem. Prav na to je mislil tata, ko sta prišla na začetek ulice Carere, in tam je rekel: „Martino, bodi priden, pojdi domov in povej mami, da bom prišel na kosilo.“

A ni prišel domov, ne takrat, ko je zvonilo poldne, in ne takrat, ko je zvonilo avemarijo.

Mama Checchina je pripravljala stenj svetilke, ko so se zaslišali udarci po vratih. Martino je stekel odpret in v šibki svetlobi somraka (kuhinja je bila nekakšna shramba, ki se je odpirala kar na ulico) so se pred njim prikazale tri postave z majavimi nogami, kot bi stale na palubi barke ob razburkanem morju.

„Botra Checchina,“ je zagodrnjala ena teh postav, „malo slabo se počutimo in drug drugega spremljamo domov kot dobri prijatelji ... prvi je na cilj prišel boter Sandro.“

Vsi trije so se držali pod roko in skupaj poskušali vstopiti. Po mnogih poskusih v prazno so dojeli, da se morajo postaviti v vrsto eden za drugim, in tako so uspeli prestopiti tisti presneti prag. Mama jim ni mogla pomagati, ker je držala v roki vrh svetilke in si je ni upala izpustiti, saj bi jo v temi lahko razbila.

Trojica se je približala stolu, to se je namreč zdela tista belkasta reč, in se z velikim naporom ustavila. Tata se je počasi usedel, tovariša pa sta mu pri tem prijazno pomagala. Nato sta se znova prišla pod roko, se poslavljala z zatika-jočimi „lahko, lahko noč“ med pretresnimi podboji, in izginila v noč ob petju:

*Me več ne štemá,
velena me da,
prose Boga, da krepan,
ma jaz jeman dober dan.*

Tata je sedel tam, kamor so ga prijatelji nežno posadili, in je, majajoč z glavo, ponavljal kot kukavica: „O, Checchina, saj nisem pijan, veš! O, Checchina ...“

Mama pa se je medtem trudila, da bi prižgala tisto presneto svetilko. Ni našla vžgalic, saj vedno, ko človek hiti, ne pride daleč. Nazadnje je bila kuhinja razsvetljena, kot bog zapove, in v tistem hipu se je zaslišal krik: „Nesrečni moj Sandro, kam so te dali!“

Tu moramo razložiti, da je imela sveta družina štiri stole; trije so se vedno nahajali ob mizi, četrti pa blizu stene. Na tega je mama položila skledo, polno vode, z bakalajem za naslednji dan, in pokrila ga je z belo krpo, da bi ga zaščitila pred prahom. Na ta stol, v namočen bakala, so posedli tata.

Mojster Sandro je sedel v sledi, z mokrimi hlačami, resno, zravnano in z rokami, prekrizanimi na prsih. Še vedno je majal z glavo in ponavljal: „O, Checchina, saj nisem pijan, veš! O, Checchina ...“

Mama in sin sta se za trenutek zmedla in potem začela reševati iz tega položaja reveža, ki pa je protestiral, naj ga pustita pri miru! Prav dobro mu je bilo tam! Z naporom sta ga premestila na drug stol. Slekla sta mu hlače in spodnjice: tiste dolge spodnje hlače, ki so se lepile na tiste nemirne noge.

Ko sta ga preoblekla, sta ga posadila na njegovo mesto na čelu mize, nasproti vrat. Skoraj v hipu je zaspal z glavo na mizi.

Mama, ki je bila utrujena od vse te telovadbe, je z ognja vzela lonec in prelila iz njega paštafiloz, za glavno jed pa ni bilo ničesar, samo poljub Device Marije; ob obeh straneh mize sta Dete in Marija jedla v tišini in žalostno, spremljalo ju je smrčanje njunega svetega Jožefa. Usoda pa je hotela, da je tisti dan šlo vse narobe.

Nekdo je spet potrkal na vrata. Martino je vstal, da bi odprl, a ni bil dovolj hiter, saj se je tisti, ki je potrkal, že pojavil med vrati. Bil je možiček s črnimi in svetlečimi lasmi, ki jih je z briljantino česal h glavi, in olivne polti, zdel se je kot dvojček tistega Prinasvsegadosti od davkov, tako da sta mati in sin imela ob njegovem prihodu občutek, da je pred njima pisar Esposito, uslužbenec na občini.

V roki je imel majhen kovček in iz njegovih prvih besed je, ob takojšnjem olajšanju mame Checchine, postalo razvidno, da gre za potujočega prodajalca jedilnega pribora. Uboga ženska je poskušala razložiti priseljencu, da ima že dovolj vilic in nožev, celo preveč za tisto, kar je lahko rezala in nabadala, in naj bo tako prijazen, da jo pusti pri miru in odide. Vendar pa ni odnehal; približal se je mizi, nanjo odložil kovček, ga odprl in pri tem začel deklamirati svojo vlogo: „Poglejte, draga gospa, pogledjte, kaj imam za vas; ne prodajam, ampak vam podarim te čudovite stvari ... pogledjte, kako se svetijo! Vzemite jih, ker vam bodo polepšale dom, ki je že zdaj tako lep!“

In je razkazoval svoje blago, kar je mamo spravljalo v obup.

Martina pa je zanimala vsa ta bleščava, zdela se mu je kot nepričakovan praznik, ki je prinesel svetlobo v temačno kuhinjo. Medtem ko je gledal majhno prijemalko, ki se mu je zdela podobna lepi igrači, pa je oče pokazal prve znake, da se bo najbrž zbudil. Ko je to opazila, je mama poskušala bolj odločno odsloviti vsiljivca: če bi se mož zbudil, bi to dvignilo veliko, neznansko veliko prahu. S povišanjem glasu pa je dosegla povsem nasprotno od tega, kar si je želela; potujoči trgovec je nemoteno nadaljeval, mož pa se je zbudil.

Mojster Sandro je počasi dvignil glavo z mizice, si ogledal človečka, ki se je pogovarjal z njegovim sinom in ga je njegova žena zaman skušala spraviti ven; pomel si je oči, ki so bile motne od vina in spanca, in se zazrl vanj.

„Ma ja, prav on je,“ je pomislil tata s tistim delčkom možganov, ki so mu še ostali, „to je tisti bebec Prinasvsegadosti, ki ga je mučil z davki, tisti prašič, ki je sramotil njegovo delavnico in ji rekel bordel, on, ki je bil tako predrzen, da ga je prišel trpinčit celo domov.“

Medtem se je dvignil in naslonil svoje krepke roke na mizo, počasi. Bil je precej nizke rasti, a za južnega Italijana, ki je stal pred njim, je bil visok; njegova ramena pa so bila skoraj še enkrat širša od trgovčevih.

„A, tudi sem si prišel, me ne moreš pustiti pri miru niti doma; gotovo te je poslal tisti lopov od Mussolinija. Po drugi strani pa je boljše tako: zdaj bova rešila zadeve enkrat za vselej in ne boš več davil ljudi z davki. Checchina, zapri vrata, hitro!“

Na srečo ga mama ni ubogala, postavila se je mednju; ta krhka obramba je zdržala samo kratek čas, ampak bilo ga je dovolj, da je revež zmetal svojo kramo v kovček, ga zgrabil pod roko, ne da bi ga zaprl, in zbežal skozi vrata hitrih nog.

Mojster Sandro pa zadeve ni hotel pustiti nedokončane; potem ko se je rešil žene, je tudi on pohitel ven. Mama Checchina, ki je hotela obvarovati svojega soproga pred zaporom, je pospešila korak, Martin Muma pa je lahkotno stekel za njimi iz čistega veselja do teka.

Dirjali so po cesti proti Valdibori, ki je bila ob tisti uri prazna, in takoj je bilo jasno, da bo zmagovalec tiste nočne dirke črni možiček. Že ob Rdečih zemljah je bil zunaj nevarnosti, čeprav ni zmanjšal hitrosti; njegov zasledovalec pa se je moral ustaviti, držal se je za nogo, ki jo je ranil drobec granate, in klet je Cecca Peppeja, rusko fronto, Karpate, Bukovino in tistega prasca Mussolinija, ki ga je na mamino grozo imenoval brez običajnega psevdonima.

Utrujena družinica se je končno v miru vrnila domov, medtem pa je ubogi potujoči trgovec še vedno tekkel proti Trstu, s prepričanjem, da je Istra zares necivilizirana regija, ki jo bo zato na svojih poteh obšel.

Tačas pa je krmilo Velikega voza, ki ga je vleklo Sedem volov, dvignilo iz zaspnega valovanja otoka Figarola biserno zvezdico Mizar, visoko v nebesno tišino.

Hitro na krov

Tako ni šlo več naprej. Štacunar Grendana jim je res dajal hrano, ampak spisek dolgov je bil vse daljši. Morali so zavihati rokave, da bi ustavili to dolgo vrsto števil; ta teža je neprestano naraščala in vse bolj stiskala želodec mojstra Sandra in njegove žene. Zaradi te teže sta izgubljala tek in voljo do življenja.

Valovi so se dvigovali vse višje. Razvneli so jih sunki hudičeve močnega zahodnika. Pretresali so majhno pristanišče Sottolatina, šope alg, ovite okoli ostankov batan, je odnašalo vse do Valdibore: Rovinj je bil spet otok.

„Odpluti moramo. Hitro, Martino! Pohiti, Checchina! Hitro zgrabimo vse, kar lahko rešimo! Na krov, na krov! Rešimo se lahko samo na valovih odprtega morja! Proč, proč od valov, ki butajo ob obalo.“

Zbudil se je. Vihar, torej dolga vrsta neprestano naraščajočih števil v beležnici nakupov, mu je odprl oči glede porabe: končno je dojel, da je barka v resni nevarnosti.

Na barko Sveta družina so naložili vse nujno potrebno. Še pravi čas: divji valovi so že začeli preplavljati veliki pomol. Ni bilo časa, da bi odvezali vrvi, morali so jih prerezati. Sveta družina je za hip izgubila smer: njeno majhno jadro, veliko komaj kot druga krajšava običajnega, se je zatreslo v vetru, v občutku svobode; ampak takoj se je vzravala, pod poveljem dolgega prislonjenega krmila, se nagnila na bok in spopadla z valovi.

Dva mavrična špinakerja sta ji pomagala prepluti rt Oštro, da bi zdrsnila od nevarnosti kopnega proti rešitvi odprtega morja.

Ko je preplula kipeče Morje vdov, ki je delovalo še bolj zlovesče zaradi belega križa na Carboneri, se je barki, ki je plula mimo Svetega Ivana, odprla morska širina na jugu, z dolgimi in šibkimi valovi ter bočnim zahodnikom.

Čeprav je bil kip svete Evfemije zelo visoko na belem zvoniku, je bilo videti, kot da ga poplavlja morje, ko se je Sveta družina dotaknila dna med dvema valovoma. Vsakič znova se je dvignila, kot po čudežu, in ponovno, s solznimi očmi, zagledala celoten zvonik na vzpetini.

Tako je hitela naprej proti jugu: čim dlje od Sestic, čeri Gustinja in Porer, ki sta bili vidni le zaradi čiste vode. Mojster Sandro je za krmilom kljuboval vetru, da bi premec držal v smeri majhnega svetilnika na Kabuli; ko so bili vzporedno s Kabulo in Porerjem, je obrnil barko proti zavetnim vodam v Fažanskem kanalu.

Martino, ki je sedel ob očetu, je bil srečen; tisti dolgi in visoki valovi, ki so udarjali ob premec, so mu dajali občutek, da je na gugalnici, in ko je prišel val s peno na vrhu, se je zanj barka spremenila v sani, ki so hitro drsele po snegu.

Sveta družina je hitro napredovala proti vedno mirnejšemu morju. Najprej jo je pred divjanjem zahodnika zavaroval otok Taronda, nato Mali Brion in nazadnje lepi otok Veliki Brion.

„Na našo srečo,“ je oče povedal Martinu, „so kapitani iz puljskega in rovinjskega pristanišča premagali brionske milijarderje, ki so nam hoteli prepovedati prehod skozi mirni Fažanski kanal. Samo zato, da ne bi videli, kakšne svinjarije počnejo, ko so pijani, in tako je njihovo življenje, mi pa bi se morali utapljali tam čez, na drugi strani Vange.“

Sredi kanala je morje valovalo samo zaradi svežega vetriča in Martinu se je končno izpolnila želja: držal je krmilo barke. Mama je iz majhnega soda vzela za krožnik inčunov, umila jih je v kisu in zabelila z oljem in čebulo. Črn kruh in črno vino sta dopolnjevala obed. Morali so izkoristiti mirno morje, da so si napolnili želodce pred zadnjim premetavanjem med visokimi valovi pri Musonu in Stoji.

Martino, ki je s tekom jedel tiste slane inčune, rdeče kot najboljši istrski pršut, je bil napol zleknen na krmilu. Zabavalo ga je opazovati, kako se je nos barke ob vsakem majhnem premiku krmila malo obrnil, z rahlim brbotanjem vode ob premcu. Tako je Sveta družina vijugala cikcak, kar je krmarčka zelo zabavalo, medtem pa je posadka jedla in občudovala lepote Brionov. Tam je obala nizka in skalnata, pogosto jo je, kot tistega dne, božal nežen tok, za čerjo je morje mirno kot olje. Za svetlimi skalami se kaže rdečkast pas prve zemlje, ki jo objema dolga dišeča živa meja iz brnistre in brestov. Za tem naravnim zidom pokrivajo bori, gradni, cedre in jelke ves otok. Na tem zelenju sta si mojster Sandro in mama Checchina odpočila oči, zlepljene od soli in solz.

Martino pa je počival tako, da se je igral in premikal nos barke v prosojnem morju; z obračanjem krmila se je znašel na plitvini, zaradi česar ga je oče posvaril, v skrbi, da se spodnji del barke ne bi zaril v nizko dno. Krmarček pa ni šel tako daleč: odkril je krasen podmorski svet in se mu posvetil.

Občudoval je travnik pozejdonk, podoben polju mlade pšenice, ki valuje v rahlem vetru; travnik so naseljevali srebrnkasti špari in rdeče trilje, kmalu pa se je pojavila skalnata polica, okoli katere so se leno pasli šargi in orade.

Ko je Sveta družina priplula do majhnega pristanišča na Brionih, se je bila pozornost vse posadke usmerila na privezane ladjevje. Tam so bile zasidrane razkošne jahte z zelo visokimi jambori, bele kot galebi, in ubežniki se jih niso mogli nagledati. Vetrič je prinašal glasbo, vesele glasove in smeh vse do krova Svete družine.

„Vrti se mlin na veter pod srebrno luno ...“

Sveta družina je namrgodeno gledala naprej, v smeri svoje poti, na kateri so jo čakale le visoke in zlovesče skale Musona, med jeznim, zmeraj slanim morjem in Kruhovim otokom.

Mojster Sandro je, ko je pojedel, vzel čutaro, zvrnil vase dolg požirek vina, blagoslovil botra Venierja, ki ga je proizvedel, si s hrbtno stranjo dlani obrisal usta in rekel: „Martino, pridi sem, boš v miru do konca pojedel, v tej kratki bonaci, ki nas še čaka do rta Peneda. Moramo naprej, proč od teh zveri, ki so dvignile bes ponenta. Zapreti so hoteli kanal, ti bedaki: tudi Avstrija je to poskušala, ampak se je hudo opekla. Zato bo mrkemu ponentu odgovoril sleparski sunek levanta; močno bo zapihalo čez kanal, njihove luksuzne ladje se bodo kot gnile alge razmazale po nazobčanih skalah.“

Čeprav ni dobro razumel očetovih besed, se je Martina Mume dotaknil zadnji prizor: tiste krasne barke, razparane kot umirajoči kiti. Žalosten se je zavlekel v bokaport na premcu, k mami, in pojedel do konca.

Oče je stopil h krmilu, preveril, da je paluba čista in vrvi od jader ter jambora na svojem mestu, nato pa pričakoval, kot vsa Sveta družina, visoke valove, ki so se penili onkraj rta Peneda.

In ti so prišli, najprej dolgi in mrtvi, potem vse bolj besneči, dokler niso pokazali vse svoje surovosti, ko se je barka spet znašla na odprtem morju. Sveta družina je ječala vse do kosti, medtem pa je krmar popuščal, ko se je nadenj zlivalo vse več vode, ki je s strani preplavljala palubo. Z veliko težavo je kljuboval vetru, v trenutkih zatišja med dvema valoma, da ga ne bi vrglo v skalnato ustje Pule.

Po nekaj urah nevihte je jadrnica ugledala Kruhov otok, ki leži na davni poti *malaid*¹² in *škvarnerov*, po kateri so plule mnoge častitljive rovinjske barke, da bi se srečevale s sardelami in rakovicami v Premanturskem prelivu. In vsako jutro so ti stari, modri pomorščaki, ki so lovili ribe za danes in jih puščali za jutri, prihajali na otok s samostanom, kjer so živeli menihi, da bi dobili blagoslovljeni kruh.

Vendar tistega viharnega dne leta 1936 na tistem otoku niso pekli kruha za Sveto družino. Že pred časom so odšli tudi menihi, prijatelji morjeplovcev; ostal je le spomin nanje, ohranjen v imenu, ki ga poznajo redki preživeli po zahrbtnem orkanu vzhodnika: Scuoio del Pan, Kruhov otok, za Rovinjčane, in Scoio dei Frati, Fratrski otok, za Puležane.

Mojster Sandro je opazil obzidje samostana in rekel: „Checchina, Martino, zahvalita se sveti Evfemiji: uspelo nam je. Tu bomo s svojim delom prišli do kruha in v zavetju Fratrskega otoka nas čakajo mirne vode Valcagoie in Verude.“

Vendar pa so očkove vzpodbudne besede takoj doživele gladko zavrnitev: močan protitok – običajen pojav, saj ima na površini morska voda skoraj vedno isto smer kot silovit veter – je Sveto družino ponesel čez ustje pristanišča in svetloba iz malega svetilnika Pissamus je tako ostala na privetni strani.

12 (Istr.) mreža za sardele. (Op. prev.)

Pred ubogimi begunci se je zdaj razširila odprtina med čerema Frašker in Fraškeric: Lažna usta. Lažna kot upanje na blagoslovljeni kruh in mirne vode Valcagoie in Verude. In uboga barka Martina Mume, ob kateri so se lomili valovi, se je nevedna nagnila proti plitvi odprtini.

Ob prvem sunku je odpovedalo krmilo, ob drugem silovitem udarcu v gredelej se je zrušil jambor z jadrom, nato je barka dolgo drsala ob dno; tako jo je vrglo čez plitvino Lažnih ust. Sveta družina, ranjena na smrt, se je potapljala. Na srečo pa je umirala v mirnih vodah: bila je v zavetju Kruhovega otoka.

Ta kruh bo težak za želodec, podoben je kamenčkom, ki jih pogoltnejo galebi, ko ledeni vzhodnik opustoši morje; a še vedno bo hrana, ki je utrdila kosti Martinu Mumi.

Crico

Dve batani z obilno krmo, ki je za sabo puščala široko sled, sta leno odpluli z majhnega pomola na Kruhovem otoku. Ljudje na njunem krovu so veslali sede in brezvoljno; približali so se trem brodolomcem in jih rešili brez besed.

Mojster Sandro se jim je najprej zahvalil; nato je enemu od rešiteljev vzel vesla in začel veslati proti obali, da bi še bolj pokazal svojo hvaležnost, čeprav mu je bilo to zelo težko, ker so bila vesla brez opore in tako kratka, da so se zdela kot kuhalnice za polento. Tata pa je te misli zadržal zase (predstavljal si je, da je tam najbrž taka navada), še toliko bolj, ker so rešitelji molčali in namrščeno opazovali prišleke. Zanje so ti novi ljudje pomenili troje lačnih ust – vse to je sveta družina dojela šele kasneje –, ki jih je bilo treba nahraniti, tako kot mnoge, ki so takrat že živeli na njihovem otoku. Poleg tega so ti prišleki govorili neobičajno, izražali so se v jeziku, ki ni bil povsem tuj, vendar prav tako trd in skoraj nerazumljiv.

Dali so jim sobo s kuhinjo, v hiši z mnogimi bivališči, ki se je nahajala v ulici Lacea nad kamnolomom Malusa. Prednost hiše sta bili tekoča voda ob deževju in posoda za stranišče. Družini pa se je tisto grdo stanovanje zdelo kakor graščina in po večerji s kruhom brez okusa in koleščki mortadele, ki so jo zalili z vodo, smrdečo po kloru, so trije pribežniki zaspali na vrečah sena.

Okoli polnoči je mamó Checchino prebudilo nekaj, kar se je premikalo po njenem obrazu. Najprej je pomislila, da je to bolha, ena tistih živalic, ki so bile takrat redne gostje v hišah pod zaščito svete Evfemije. Ko je bitjece zmečkala, pa je zavohala močan smrad, podoben tistemu, ki ga je kot dekletce spoznala v begunskih barakah v Vagni: vonj po stenicah.

„Sandro, Sandro, stenice!“ je zavpila in skočila pokonci.

Njen mož je bil takoj na nogah, kot bi ga pičila kača: tudi on jih je kot vojak spoznal. Prižgala sta luč, po vratnih in okenskih okvirjih so se v dolgih procesijah pomikale smrdljive žuželke. Preostanek noči sta ob prižgani luči sedela za mizo, kamor sta položila Martina, in bdela nad njegovim spancem.

Naslednji dan so se preselili. Sveta družina se je naselila na Premanturski ulici, v samotni hiši na griču, med Valdibecom in Vincuralom. Bila je lepa hiša z dvema stanovanjema, ki jo je obkrožal velik vrt, njen lastnik je bil kovač Ive. Mojster Sandro je stanovanje dobil v najem, ker je gospodar popravljaval vozove kmetov iz okoliških vasi in je potreboval človeka, ki je znal obdelovati les.

Martin Muma je v hiši gospodarja Iveta spet postajal podoben samemu sebi, kot v lepih časih v Valdibori. S to razliko, da je prej lovil bukve, zdaj pa je nabiral vijolice in se veselil ob mladi zelenjavi, ki je na vrtu začela rasti, še preden je na koledarju napočil sveti Benedikt.

Bil je lep fant, dokaj velik za svoja leta, hodil je že v četrti razred osnovne šole. V šolo pa ni hodil preveč z veseljem, čeprav je imel dobre ocene. To je bila večinoma posledica družinske vzgoje. Tata je delal v Arzenalu in ves prosti čas je preživel v delavnici gospodarja Iveta. Tudi mama je bila vedno zaposlena doma ali na vrtu. V tem mravljišču, kjer „si hudič ni mogel oblizniti prstov“, ni bilo mogoče „krasti bogu časa“, kakor je tata govoril za lenuhe.

Tako je bilo Martinu skoraj nemogoče zapostavljati šolske obveznosti in zato je imel vedno narejene domače naloge. Vendar pa se mu je veliko šolsko poslopje v Ulici svetega Martina zdelo kot ječa; zato je tja nerad hodil. Tudi velika večina njegovih sošolcev ga je gledala s posmehom, ker je imel zasanjan, skoraj deklliško mil obraz, in ker je govoril zatikajoče, z veliko nenavadnimi in nerazumljivimi besedami: *pioni*, *vargagno* ali *muriedi*. Kdo je lahko razumel, da je s tem hotel reči: samci rakovic, oralo in fantje? Gledali so ga s prezirom, ker je nosil preproste in zakrpane obleke, čeprav so bile vedno čiste, in zaradi visokih čevljev, ki so bili na podplatih zbiti z žebliji; tata je bil prepričan, da tako dlje trajajo.

Zaradi vseh teh posebnosti je moral sin svete Evfemije dobiti vzdevek. Dal mu ga je Di Tommaso, sošolec, ki je vedno nosil nove obleke in nizke zloščene čevlje ter imel vedno porogljiv nasmešek na krompirjastem obrazu. Martin Muma je dobil ta vzdevek nekega jutra pred začetkom pouka.

Prišel je na ploščad pred šolo in se, plah kot vedno, ustavil nekoliko stran od sošolcev: tistih kameradov, kot je učitelj rekel, naj jih imenuje, tako zvitih in prepričanih vase, njihov vodja je bil Di Tommaso, ki je ravno ta dan razkazoval svoje nove hlače *nicher-pocher* (Martino bo kasneje slišal za zgodbo o Knicker-bocker).¹³

Rad bi bil del skupine, znal govoriti tako lepo kot oni, ocvetličeno, imel vedno pri roki pravi odgovor. Resnici na ljubo se je učitelj trudil naučiti Martina govoriti tako, da bi ga vsi razumeli, a tista govornica se je uporabljala le v jetniških celicah; na Kruhovem otoku pa se je lahko igral samo tako, da je govoril v njihovem narečju, zelo različnem od rovinjskega *favalà*, ki so ga uporabljali doma starši.

Zato se je Martino po korakih približal svojim sošolcem; hotel jih je poslušati v tišini, da bi se naučil te njihove govornice, da bi užival kratke trenutke v njihovi družbi; dobro je vedel, da bi se mu posmehovali, če bi odprl usta, kot se je zgodilo že tolikokrat.

Mirno je tam stal s svojimi sinjimi očmi, ki so videle že toliko morja, ga občudovale in se ga bale, poslušal je navihance, kot krava, ki bulji v vlak, dobro jih je videl in slišal, saj je bil od vseh višji za eno dobro dlan.

¹³ Kniker bokers ali knickerbockers, pumparice. (Op. prev.)

Sošolci so ga opazili in počasi so eden za drugim utihnili; v tistem trenutku je Martinova navzočnost povzročila enak učinek kot dež med jato puranov. Ko je bila tišina popolna, je naprej stopil vodja klape. Izprsil se je in stopil pred Martina in vsi sošolci, bilo jih je kakšnih trideset, so ju obkrožili. Za trenutek je bil Martin Muma skoraj srečen: bil je prav v središču skupine. Njegova sreča pa je bila kratkotrajna.

Potem ko je Di Tommaso parkrat Martina premeril od glave do pet, je z nasmeškom rekel: „O, prišel je naš kmetavzar. Si nam prinesel sveža jajčka iz Valdibecca?“ Vsi sošolci so se zasmeli. „Poglejte, kako so njegovi čevlji blatni in zbiti z žebli, in te hlače,“ pri tem se jih je na več mestih dotaknil, „polne zašitih lukenj!“

Martino, ki je bil veliko višji in krepkejši od njega, je pustil, da mu je vlekel hlače, in mu z mirnim pogledom, kot kakšen teliček, zavidal tisto sproščeno govorenje. Gledal ga je z zavistjo: kdaj se bo znal tudi on tako izražati?

Ampak fantič, ki je bil krivih nog (Knicker-bocker so poudarjale to hibo), ni izpustil svojega plena: „Pa saj ne znaš niti govoriti (stopil je na konice prstov), kaj praviš? *Pioni* so dobri za pojest ... Kako je bilo že tisto drugo, se spomnite, fantje? Ja, ja, spomnite se, tisto o kmetu, ki jo je včeraj povedal v razredu svojemu dragemu učitelju ... povejte, povejte!“

In trideset sošolcev pod vodstvom krivonogega fantiča je v zboru vzkliknilo: „*Kmet ora zemljo sez plugam-am!*“

Ob zadnjem zlogu so zakričali. To je priklicalo vse učence na šoli, bilo jih je nekaj sto. Di Tommaso, ki je naenkrat dobil toliko publike, je dal vse od sebe: „Res si danes, tako kot včeraj, rešil tisto težko matematično nalogo, da smo vsi izpadli bebc. Tudi danes bo tvoj dragi učitelj rekel: ‘Za zgled si vzemite Martina, ki je pravilno razmišljal, pogledjte, dragi otroci (mi, bebc!), edino on med vsemi vami je prišel do rešitve v skladu z mojo razlago: izpeljava in odgovor, ki ustreza mojemu vprašanju, tega nihče od vas ni naredil!’“

Di Tommaso je bil neprekosljiv v posnemanju učiteljevih besed, sprožil je plaz smeha in tudi Martinovo občudovanje. Igralec, ki ga je vzpodbudil aplavz občinstva, je postal grob: „Fantje, vas zanima, če nas bo danes spet imel za bebc?“

Na to vprašanje se je kot odmev razlegel glasen ja. Takrat je zgrabil Martinovo torbo, kartonasto reč, ki ji zaradi neobičajne oblike ne bi mogli reči šolska torba, z namenom, da iz nje vzame matematični zvezek.

Ko je Martino začutil, da mu je iz rok iztrgal torbo, se je zdramil. Dokler je Di Tommaso govoril, čeprav proti njemu, ga je z zanimanjem poslušal; ko pa je fantič nekaj naredil, se je Martino uprl: iz dejanj bledega krivonogega fantiča se ni mogel naučiti skoraj ničesar. Ta mu je hotel vzeti skromno imetje, hotel mu je odnesti tisti lepi zvezek z računi, z debelim črnim ovitkom in rdeče

obrobljenimi stranmi, darilo botre Caldere, ki ga je kupila prav v UPIM-u v Trstu in za katerega mu je oče položil na srce, naj traja vsaj par let. Lahko bi mu vzel zvezek za risanje, v katerega je narisal lovskega psa gospodarja Iveta, močnega konja rjavca, ki je bil last vrtnarja Rosande, in veliko vijolic.

Martin Muma se je uprl. To je bil njegov prvi upor, pa čeprav majhen. Vlekla sta sem in tja, ročaj torbe se je strgal. Di Tommaso je med aplavzom torbo dvignil kot trofejo, medtem ko je Martin zaprepaden držal ročaj. Le kratek čas, saj je trenutek zatem zgrabil fantiča za vrat.

Martin Muma ga je z obema rokama stiskal, njegove oči niso bile več modre, ampak je gledal z belim, oči njegove žrtve pa so se napihnile kot žabje. Vodja bande, ki ga je dušilo, je spustil torbo, njegov napadalec pa ga je nekajkrat stresel in potem porinil med opazovalce.

Medtem ko je Martino hitel pobirat svoje stvari, je Di Tommaso hropel na tleh, obkrožen z vrstniki. Držal se je za lice, ki je krvavelo: ob padcu se je na asfaltu opraskal, rana je bila sicer površinska, a dolga. Ko je prišel do sape, je roko odmaknil z rane in videl, da je vsa krvava. Sede na tleh je s sovraštvom izpljunil: „Ti si CRICO,¹⁴ prekleti *crico* iz Valdibacca!“

In kot *crico*, kar je bilo mogoče še huje od *ščava*, je Martin Muma rasel na Kruhovem otoku.

14 Vzdevek Crico je najverjetneje nastal zaradi besedne igre z imenom glavnega junaka: pomanjševalnica za Martino je namreč lahko tudi Martinetto, kar v italijanščini pomeni dvigalko za menjavo koles na motornih vozilih, sinonim zanjo pa je „cric(o)“. (Op. prev.)

Martin Muma prvič zbeži pred bolečino tako, da poletí

Di Tommaso je bil še na tleh s krvavim obrazom in Martino, zdaj že Crico, je zgroženo strmel v vso tisto kri. Okoli njiju pa mali opazovalci odprti ust. Skupina fantov iz petega razreda, ki so z razdalje opazovali novi Martinov krst, je stopila na bojno polje in odpeljala Crica.

Ob pravem času se je zaslišal zvonec za začetek pouka. Prerivanja je bilo konec in sledil je hiter tek proti veliki šolski avli med ulicama svetega Martina in Epulo.

Otroci so bili kot majhne salpe, ki se na begu pred delfini skušajo rešiti v razpoke morske votline. Ta je bila v notranjosti prostorna in imela je veliko kanalov, ki so vodili do urejeno razporejenih kotanj. V eni od teh vdolbin, ki je imela na vhodu napis „4. b razred“, vidimo Di Tommasa pred katedrom, v vlogi oškodovanca, ki razlaga svojo različico zgodbe, in Crica kot obtoženca, ki s sklonjeno glavo poslušša. Nad njunima glavama je učitelj, ki zaskrbljeno poslušša ter se pri tem nagiba čez mizico, da bi bolje videl tisti iznakaženi obraz. Ostali šolarji v kloph pa pozorni in nemi kot prave ribice.

Fantič ni ostal brez jezika, zdelo se je celo, kot da mu ga je udarec podaljšal. Začel je s tem, da se je v miru igral s svojimi kameradi; da se je Martino vmešal mednje, da bi jih motil pri igri; da se je iz njih norčeval, on pa je stopil do njega in ga prosil, naj odneha; toda Martino ga je zgrabil za vrat in ga hotel zadaviti. On se je osvobodil, potem pa ga je Martino podrl s pestjo na tla, ker mu ni uspelo, da bi ga zadavil. „A je to res, fantje?“ se je obrnil h kameradam in ti so v en glas odgovorili, da ja.

Le Radeka, za učitelja Radecca, je molčal. Resnici na ljubo nihče ne bi opazil, da se je molčeči učenec iz zadnje klopi vzdržal, če ne bi neki kamerad, ki je sedel pred njim, pomislil, da bi ga brcnil in s tem prepričal, da se pridruži vsesplošnemu soglasju. To ni bila prava rešitev, ker je žrtev zatulila.

Učitelj, ki je najprej poslušal oškodovanca, se je obrnil in začel spraševati obtoženca, pri čemer si je mislil: „Glej no glej, kaj se mi je moralo zgoditi v teh zadnjih mesecih pred upokojitvijo, ta nesrečni Martin Muma mi para živce; ugoditi moram temu zoprnemu Di Tommasu (beseda njegovega očeta veliko šteje), saj bo v nasprotnem primeru skočil na noge ravnatelj ali šolski inšpektor ali morda kakšen višji funkcionar ... Bog naj nas reši teh ljudi.“

Potem je s strogim glasom vprašal: „Povej mi, Martin Muma, zakaj si se obnašal kot žival?“

„Nisem hotel, gospod učitelj,“ je odgovoril in še vedno k prsim stiskal torbo, „nisem ga hotel tako raniti, moja borša ...“

„Tvoja borša, barbar! Stokrat sem ti že rekel, da ima učenec šolsko torbo. Gospodinje, ki gredo na tržnico, nosijo borše,“ je zakričal učitelj in nadaljeval: „Torba, je mogoče kriva torba? Ti si naredil napako in ti boš moral plačati, ne torba! Kaznovan boš, tako kot je prav! V tem razredu mora biti red! Razumeš?!“

Z zadovoljstvom je opazil nasmešek na iznakaženem obrazu. (Kako je zoprna ta Di Tommaso, ampak dovolj bo, če staršem pove, da je učitelj resno ukrepal!)

Na koncu je razsodil: „Martin Muma, za to hudo dejanje boš kaznovan z desetimi ‘sardelami’, pet po vsaki roki; od zdaj boš sedel v zadnji klopi z Radecco in v tem tromesečju bo tvoje vedenje ocenjeno za eno oceno nižje.“

Potem je učitelj odprl predal in vzel iz njega tanko drenovo palico, ki jo je uporabljal za „sardele“. Crico je iztegnil roke in učitelj je začel šteti: „Ena.“

Ko je zaslišala učiteljevo razsodbo, posebej ob besedi „sardele“, se je Di Tommasova banda razživelala, ob njeni izvršitvi pa je bila popolnoma razočarana. Crico je brez joka in krikov iztegnil roke in ob učiteljevih udarcih ni potočil niti solze; ob tem je osupnil tudi razsodnik.

V resnici je bilo Martina strah, zelo strah tiste trde palice, ampak mislil si je, da bi s kričanjem le podaljšal trajanje bolečine. Bolje ga je bilo skrajšati, kot je govoril mojster Sandro: „Če se zob izdre, ne boli več.“

Le kako bi bilo mogoče, da ne bi čutil tiste pekoče bolečine v dlani? Saj res, tako, da poleti! Ni bil zaman Martin Muma, lažji od peresa.

Učitelj ga je tepel, tepel, medtem pa je Crico letel, letel: bil je izvidnik na visokem jamboru jadrnice Petih bratov, ki je zvijal veliko kvadratno jadro, pred prihodom strašljivega morskega vrtinca tam na zahodu; napete vrvi so se zajedale v dlani, žvižganje vetra med priponami je bilo muka za ušesa. Moral je pohiteti, saj je tam spodaj na palubi videl učitelja in člane Di Tommasove bande, podobni so bili spačenim palčkom, vsi na kolenih, molili so in ga v joku prosili, njega, Letečega mornarja izvidnika, naj pohiti, za božjo voljo, in jih reši.

Nenadoma je veter ponehal. Dobil je deset „sardel“ in Martin Muma se je vrnil na zemljo. Počasi se je stopal proti zadnji klopi, kjer se je med molkom in čudenjem usedel k Radeki.

Martinov novi sosed v klopi je z mize hitro pospravil frače, ščinke¹⁵ in nalepke.

Učitelj je končno in na najboljši možni način rešil ta primer, ki je nevarno ogrožal njegovo upokojitev, nato pa je začel s poukom: „Dragi otroci, danes bomo govorili o ponovnem vzponu Rimskega imperija, ki nas uči kulture in pravičnosti; pripovedoval vam bom o rimskem pravu, ki so ga naši legionarji prinesli med barbarska ljudstva v Abesiniji ...“

15 Primorsko za frnikule. (Op. prev.)

Radeka

Crico se je usedel k Radeki, ki ga je veselo gledal; iz njegovih majhnih oči, ki so bile črne kot oglje, je sijala radost, podobna radosti zapornika, ki so mu po dolgem času, preživetem v samotni, dodelili sojetnika.

Kdo je bil ta Radeka ali Radecca, kot ga je klical učitelj? Bil je sin zelenjadarja z obrobja Kruhovega otoka; bil je zelo temne polti; zdel se je umazan celo za tista skromna oblačila, ki jih je nosil. Njegovi predniki so bili verjetno južni Slovani, ki so zbežali pred turškimi vdori na Balkan in jih je Beneška republika z galejami prepeljala v Istro, saj je imela vedno premalo delovne sile, ki bi obdelovala zemljo.

Poleg tega je bil Radeka žrtev nenehnih sporov med njegovim očetom in učiteljem: prvi je trdil, da se njegov priimek piše s črko k, kot so ga od nekdaj pisali vsi njegovi predniki, drugi je vztrajal pri dveh črkah c, tretjemu, sinu, pa so jih vedno naložili. To niso bili pravi udarci, vendar so bili povezani z nečim hujšim: z osamitvijo v zadnji klopi in z ravnodušnostjo do fantovih težav.

In ker težave nikoli ne pridejo same, je kmetov sin imel še eno: na vseh okončinah je imel po šest prstov. Ta šesti prst, ki je bil precej majhen in deformiran, je rasel na zunanji strani med palcem in kazalcem. Zlasti za njegove roke je to pomenilo hudo oviro; pogosto si je Jacometo, kot ga je imenoval oče, ranil te izrastke, in zato je imel skoraj vedno krvave roke, s katerimi je nato mazal klop, zvezke in celo svoj obraz.

Ob tem pa je Radeka govoril tako, da se je njegovim kameradom to zdelo smešno, in kar je bilo še huje, ni razumel niti polovice učiteljevih besed: še en razlog več, da se ni splačalo sedeti ob njem, saj se od ubožca ni dalo ničesar pravičnega prepisati!

Crico se je skoraj z olajšanjem usedel na mesto, ki mu ga je za kazen dodelil učitelj. V tistem trenutku si je Martino želel družbe *ščava*, kot so ga posmehljivo imenovali člani Di Tommasove bande, pri čemer je bil glavni Blessi (tisti, ki se je prej razkril z brco Radeki in je bežal od svojega izvirnega priimka Blesić); Crico si je želel biti blizu zelenjadarjevemu sinu Radeki, saj ga je dojemal kot *pubratéine*, svojega slovanskega bratranca, kar je bil v senci svete Evfemije zanj močni barba Mate iz Žminja, kateremu je, kot je med kletvicami povedal mojster Sandro, Trdoglavec hotel zamašiti usta.

Takoj sta si bila naklonjena. Poznala sta se na videz, v prvih mesecih šolskega leta sta se sporazumevala le s težavo, si redko izmenjala kakšno besedo. Zdaj pa je bila situacija drugačna: zdaj sta se dotikala s komolci in lahko sta se pogovarjala brez besed.

Prvi je „spregovoril“ Radeka, ki se je skrival pred učiteljem za dolgim Blessijevim hrbtom, smejal se je Martinu z majhnimi črnimi očmi in mu s šestprstno roko namigoval, naj vzame nekaj pod klopjo. Crico je odprl dlan in v njej začutil *šćinko* iz pisanega stekla: bila je vredna deset točk!

Martino jo je z občudovanjem vrtil v dlani pod klopjo in jo potem izročil lastniku. Sošolčeve oči pa so se zresnile, ko je s svojo roko odmaknil Cricovo. In ta je obdržal darilo (bilo je prva dobra stvar, ki jo je prejel na Kruhovem otoku), kar je zaznamovalo in naredilo zanimivo, če že ne ravno srečno, vse njegovo življenje.

Zazvonilo je za konec prve šolske ure in tako se je končala tudi učiteljeva muka, s katero je prepričeval kamerade, da je Črni obrazek¹⁶ srečen.

Učitelj je odšel na hodnik kadit, balile pa na stranišče lulat ali kakat. Po petih minutah nov ukaz: začetek druge ure.

Vsi so že vedeli, da jim bo po dolgem govoru učitelj naložil šolsko nalogo, pri tem pa se bo sam odpočil ob branju časopisa. Tako se je zgodilo in začel je narekovati: „Naloga. Balila Luigi ima devet figuric našega ljubljenelega Duceja; njegov kamerad Scipio jih ima trikrat več in kamerad Cino dvakrat toliko kot Scipio. Vprašanje: Koliko figuric Duceja, ki je naša Luč, imajo skupaj vsi trije balile? Rešitev.“

Učitelj jih je opomnil, naj bodo kar najbolj pozorni na rešitev naloge (dobljene ocene bodo vpisane v redovalnico) in naj čimbolj smiselno odgovorijo na vprašanje, odprl je *Il Piccolo* in se potopil v branje.

Martino je brez težav izračunal: Luigi 9 figuric, Scipio $3 \times 9 = 27$ figuric, Cino $27 \times 2 = 54$ figuric. Vsota: $9 + 27 + 54 = 90$ figuric.

Radeka, ukrikljen za Blessijem, je gledal v sošolčev zvezek in se pripravljaj na prepisovanje. Martino, ki je odmaknil svoj list, je odkimal in kmečki sin je bil razočaran, ampak takoj nato ga je začelo zanimati, kaj počne Crico. Ta je vzel nov listek in nanj napisal: Luigi 9 figuric, Scipio $9 + 9 + 9 = 27$ figuric, Cino $27 + 27 = 54$ figuric; $54 + 27 + 9 = 90$ figuric. Ta novi izračun je podal sošolcu s šestimi prsti.

Blessi, ki je bil še zelo daleč od rešitve naloge, je ob šuštenju papirja pogledal nazaj, vendar ga je Radeka brcnil in moral se je obrniti. Učitelj, ki je zaslišal šum, je spustil časopis in čez očala pogledal razred; glede na to, da je bilo vse v redu, je nadaljeval s svojim „delom“. Kmalu potem je zložil *Il Piccolo* in ukazal: „Fantje, oddajte zvezke, naj jih prvi in vsaki vrsti pobere!“

16 *Faccetta Nera*, priljubljena pesem italijanskega fašističnega režima, ki jo je napisal Renato Micheli, uglasbil pa Mario Ruccione leta 1935. Služila je propagandi in zagovoru italijanskega vojaškega posredovanja v Etiopiji. (Op. prev.)

Skrit za tremi kupi zvezkov je učitelj hitro popravljaj in pisni oceni dodal še ustno mnenje: „Luciani zadostno, Tagliapietra dobro, Valci prav dobro, Di Tommaso minus zadostno ... lahko bi boljše pisal, a razumem, da danes nimaš dobrega dne, Blessi nezadostno, to je slabo ...“

Prekinil ga je glas: „Gospod učitelj, Radecca je prepisoval od Martina!“

„Vem, vem, dragi Blessi, da je Radecca prepisoval, ni treba, da mi to praviš; poznam svoje fante in poleg tega vidim čez časopis. Umiri se, saj bo dobil nezadostno tako ta, ki je prepisoval, kot tisti, od katerega je prepisoval.“

Učitelj je nadaljeval: „Tu je naloga Martina Mume, da vidimo ... Ja, ja, ja, pravilno kot ponavadi; vendar bomo dali oceno kasneje, naj najprej pogledamo nalogo njegovega sosedu ... Eh, ja, ja, to bo v redu. Ne, dragi fantje, Radecca ni prepisoval od Martina, kot sem domneval, čeprav je ostal pri seštevanju. Martino dobi oceno dobro, ker je v odgovoru izpustil ‘Naša Luč’, Radecca pa zadostno.“

Skoraj vse učence je ta novica presenetila, Blessi in Di Tommaso pa sta osupnila. Oba sta buljila v učitelja z odprtimi usti: prepričana sta bila, da se za tistima ocenama nekaj skriva. Brez dvoma je bil učitelj ogoljufan, vendar nista vedela, na kakšen način.

Prijatelja iz zadnje klopi sta medtem uživala in s skritimi nasmeški izražala zadovoljstvo. Tačas pa je učitelj, ki je vlogo neumneža zmeraj igral le zaradi ljube miru, z zanimanjem opazoval Martina.

Od tistega dne sta Martin Muma in Jacometo Radeka postala neločljiva. Nista se razumela le v klopi, ampak tudi med igro. Radeka je bil spreten s ščinkami, vendar te svoje sposobnosti ni mogel pokazati, saj se nihče od sošolcev do takrat ni želel igrati z njim.

Zdaj pa se je igral z Martinom pri šoli, pred začetkom pouka. Zato sta prihajala pol ure prej. V prvih dneh sta bila sama, nato pa je drug za drugim prihajalo vse več Di Tommasovih privržencev, tako so lahko prirejali prava tekmovanja. Ampak samo nekateri od teh soigralcev so postali njuni prijatelji, saj dvojec Crico–Ščavon ni vzbujal nobenega občutka večvrednosti, čeprav je Crico dokazal, da lahko podre na tla njihovega vodjo.

Martin Muma in njegov tovariš pa se sploh nista zmenila za njihovo odhajanje. Po jutranjih ščinkah sta popoldne skupaj počela še druge reči.

Jacometo se je po kosilu odpravil k prijatelju pisat naloge, razen če mu tega ni preprečil naliv. Peljal se je s starim vozom, ki ga je vlekel rvavi osliček Moretto, po videzu in pameti zelo podoben konjičku.

Prvi dan, ko so pisali šolsko nalogo o figuricah, je prišel z očetom, barbo Simonom, ki je bil sinova bleada kopija, z izjemo števila prstov. Šime Radeka je spoštljivo pozdravil gospodarja Iveta in mojstra Sandra, ki sta se v delavnici za hišo lotila popravljanja voza, prehodil je bujni vrtiček svete družine

(kot dober poznavalec ga je občudoval) in s sinom vstopil v kuhinjo, kjer je Martino vneto pisal.

Želel je videti Cricov matematični zvezek, primerjal ga je s sinovim in nato rekel: „*Prou je, prou: bravo, Martin, jemaš prou, se zastopo, da ne grje ana sama cjesta do njive, da jeh je doste en jeh je treba znat nejt. Zdej zastopen, zakaj je dobo muj sin oceno zadostno, ano od redkeh u suajen življenje, en tude ti, Martin, se prnjeso okule tega malovrednega učitelja. Samo te prosen, da ne be muj bužec Jakometo zmjeran prepisavo kur an papagaj. Zato ben rad vido, da be se pršo učit h tebe, da me ti kej razložeš; da be se lahko, tude u šule, dau na suaje noge. Mi je rjeko Jakometo, da te u šule kličejo Kriko. Ne zebe koraje, Martin, kur je ne zebimo mi, ki nan pravjo šćave. Krike en šćave so kri Istre, ma bo pršo dan, ko bo ta kri brez useh malovredneh foreštov. Samo ne stoj mislet, da se pošten, samo ko te kličejo kriko ale šćavo; tude mjes nas so nesreće, ki bejo rade hitle gospodarja s kmetije en same sjele na njegovo mjesto, en ku bojo an dan one pršle gor, bomo še več nesrečne: ta velel drek na stole bo smrdo en delau samo škodo.*“

Po tem izbruhu, ob katerem se je spotil, je barba Šime odšel, pred tem pa zavrnil kozarec vina, ki mu ga je ponudila mama Checchina.

Jacometo Radeka je ostal, z njim pa je ostal tudi osliček Moreto, vprežen v stari voz, ki je stal pod velikim koprivovcem pred hišo gospodarja Iveta na griču med Vincuralom in Valdibecom. Medtem ko je mojster Sandro ravnal špice in je kovač Ive na ognju krivil obod novega kolesa voza, sta Martino in Jacometo poskušala na vse načine vrteti kolesca svojih malih možganov.

Po koncu učenja je prišla zabava. Moreto, zdolgočasen pod koprivovcem, je z veselim riganjem pozdravil prihod svojih prijateljev, vedel je, da mu ob njiu ni bilo treba vleči težkih bremen, in ko je dobil košček kruha, je v galopu oddirjal proti medulinski goličavi. Crico in Šćavon sta veselo odjahala proti širni in odprti, dišeči poljani žajblja, ki se je naježila ob mrzli sapi s Kvarnerja.

Tako je začel Martin Muma na obrobju Kruhovega otoka uživati v šoli po njegovi meri, daleč od podrepniškega učitelja; žal pa je pozabljal na tisto smrdljivo reč v svoji bližini, ki bi po mnenju barbe Šimeta lahko zavzela oblast.

Besede pranonota Casanegre

Šolsko leto 1937/38 se je končalo in Martino je napredoval v peti razred.

Tisti dan, zadnji maj, je bil zanj še posebej srečen. Domov je prinesel lepo spričevalo in pred sabo je imel štiri dolge mesece počitnic, ki jih je preživeljal v Rovinju, pri nonotu Toniju Spissiaritu, kot mu je obljubil oče.

Držal je obljubljeno besedo in mojster Sandro je Martina odpeljal do parnika na prečki „stroja“, kot so včasih rekli kolesu. Bil je začetek junija in ob zori so kmetje iz Premanturske ulice že delali. Po vsem podeželju se je razlegalo škripanje koles na vodnjakih, ki so jih vrteli oslički, da bi zajemali vodo. Ženske z vozički pa so v dolgi vrsti hitele proti mestu, da bi našle čim boljši prostor na zelenjavni tržnici.

V tem vrvežu se je širil dišeč vonj po zeleni, baziliki, peteršilju in mnogih drugih zeliščih, ki je poživiljal sveži jutranji vetrič in napolnjeval Crica z veseljem.

Nebo brez oblčka, temno modre barve kakor šumeč papir za ovijanje slaščic, se je zbuvalo v rožnatem utripanju Kvarnerja, kot bi hotelo zaželeti: „Bodi vesel, Martin Muma, igray se, teci, plavaj in leti, saj je življenje čudovito!“

S to popotnico se je začelo potovanje po morju proti Rovinju. Stari parnik Nesazio, ki je vozil na liniji od Istre do Trsta, je pred poldnevom pristal na velikem pomolu s svojim tovorom ljudi in blaga. Martino, ki je med potjo ves čas ostal na premcu in občudoval igro delfinov, je vzel svojo bisago in med prvimi stopil z ladje.

Mama Checchina je v to bisago, med perilo in obleke, spravila veliko nasvetov, kot so bili: pazi na nevarnosti, ne kopaj se, če si prepoten, ne družiš se s slabimi ljudmi, in nazadnje, vsak dan beri vsaj eno uro. Zdaj pa mu je bila ta bisaga v napoto, moral se je je čimprej znebiti, da bi lahko šel na plažo Cugulera, na kopanje z družbo, ki je bila gotovo že tam.

Martino je bil hitro na trgu ob urnem stolpu, v par korakih je priskakljal do ulice z oratorijem, kjer je živel nono Spissiarito. Stekel je po stopnicah iz starega črvicega lesa in se znašel v kuhinji pred nono Fiamito, ki je od presenečenja skoraj prevrnila lončeno posodo, v kateri je prebirala čičeriko.

Poljub in objem, košček črnega kruha iz kredence, skok v sobo, da se je preoblekel v črne satenaste hlačke, in spet ven, na vrat na nos po stopnicah, še prej pa je pozorno opozoril: „Nona, grem na hrib, prišel bom nazaj, preden se nono in stric vrneta z njive.“

Tudi strmo uličico svetega Tomana je pretekel v naglici in ko je prišel na vrh vzpetine, do vrste visokih koprivovcev, se ni takoj spustil k morju; katedrala svete Evfemije z ostrim zvonikom iz belega kamna ga je ustavila. Vzpel se je

po nekaj stopničkah, poraslih z latovko, in prišel v borov gozdiček, ki se je razprostiral prav pod visokim zvonikom. Med kamni, ki so izstopali iz tanke preproge suhih iglic in divje mete, je takoj našel svojo skalo.

Martin Muma se je končno spet ulegel na to skalo; bilo mu je lepo kot takrat, ko je na njej sedel kot majhen otrok in poslušal pravljice pokojne tete Angioline, ki je sedela na kamnu pred njim.

Skala je bila topla in gladka, leta so na njej pustila sledi in jo okrasila z zelenimi čipkami iz mahu; hrbet je na njej počival kot v naslonjaču, roke so bile lahko iztegnjene, imela je celo vzglavnik. Edino, kar je bilo drugače kot takrat, ko je sedel s teto, je bila višina skale: bila je nižja.

Vendar pa je bila ta sprememba zanj prijetna, saj je potem, ko si je sezul copate iz cunj, lahko zakopal palce in druge prste med suhe borove iglice in vonj šetraja. Zdelo se je, da mu vse okoli njega prigovarja: „Odpočij si, odpočij si vsaj malo, saj si se danes zbudil ob zori; zdaj si prišel do svoje svetnice, umiri se, ker si utrujen.“

Misel na počivanje je takoj odgnal. Imel je prijatelje, in to kakšne prijatelje, ki so ga čakali na Cuguleri in v Purtissolu. Nekaj pa ga je zadrževalo na tej pečini, ki je bila udobnejša od naslonjača, vzbujalo mu je željo po stiku s tistim koščkom rdeče in vroče zemlje, z borovimi iglicami, ki so se ob vsakem premiku rahlo zabadale v noge in povzročale prijeten drget po vsem telesu.

Ostajal je zaradi vonja po smoli in meti, zaradi svežega pihljanja maestra-la, ki je vlekel čez Okrogle čeri, čez Longo in Figarolo, in z dihanjem slane sape nosil vonj smiljevih cvetov in rumenih zaplat brnistre. In sidro Martina Mume je popuščalo.

Še zadnja spona, ki mu je preprečevala let, se je pretrgala, ko je spet zaslišal „angelski zbor“, kot ga je imenovala teta Angiolina, svetnica, tisto božansko melodijo, ki jo je podarilo cvrčanje čričkov in spremljalo tiho in mogočno petje vetriča v soncu, prodorno in večglasno, kot je bilo nešteto iglic na krošnjah ukrivljenih borov na hribu.

Zdaj je s svoje skale lahko videl morsko širjavo od Arnolonga do Vrsarja, sijočo od bleščave, in v tem neskončnem lesketanju so kot starodavno zeleno ladjevje plule številne čeri. Zaslišal je njemu dragi *favalà*, rovinjsko govoricu stark, ki so pletle v senci zvonika.

Odkar so ga odpeljali iz Rovinja, se še nikoli ni počutil tako lahkega: bil je eno z dišečim in ubranim vetričem, ki ga je božal po čelu, s tistim koščkom zemlje, ki je prekrivala trdno skalovje hriba in v katero je z užitkom zakopal bose noge.

Zavedal se je družbe starodavnih prikazni; morda so prihajale z majhnega starega pokopališča, ki je ležalo ob robu ravnice pred cerkvijo. Njihova prisotnost v razkošju opoldanske luči je bila prijetna.

Kmetje, ribiči, pomorščaki in umetniki, ki so med skalami na hribu v dolgih stoletjih naseljevali, gradili in branili Rubinum, so nasmejani pozdravljali Martina. Redki in skrivljeni borov gozdiček, mali travnik pod zvonikom, na katerem so vedno rasle marjetice, in široka bela ravnica pred cerkvijo so bili polni obrazov, zbledelih od potu, pomešanega z rdečo zemljo, ali razbrzdanih od soli. V zboru so z vedrimi očmi šepetali: „Dobrodošel, dobrodošel, dragi Martino, ne pozabi na nas in tudi mi se te bomo vedno spominjali!“

Iz tega prosečega zbora se je izvila prikazen, podoba, ki je bila višja in močnejša od ostalih. Oblečena je bila v mornarsko srajco in modre hlače, nosila je baretko in bila bosa. Njen obraz je bil poln gub in med njimi so bile skorje soli; imela je kljukast nos in črne oči ter dolge brke.

Martino ga je takoj prepoznal: bil je pranono Casanegra, lastnik bracerie Fiamite, s pomočjo katere je iz morja dvignil veliko peska, da bi učvrstil luknjičasto zemljo hriba. Čila podoba se je usedla na skalo nasproti Martinove in počasi spregovorila: „Vesel sem, da te spet vidim, dragi vnuk; vem, da ste morali s starši pobegniti s tega rajskega kraja proti Kruhovemu otoku. Ta dežela je bila, je in bo ostala prehodno ozemlje za tiste, ki imajo pri sebi vsega dosti. Vaš odhod, tako kot odhod mnogih družin tesarjev, ki so pred kratkim šle s trebuhom za kruhom, predstavlja le začetek strahotne nesreče, ki čaka našo ubogo rajo. Orkan z zahoda, njegovo surovost si že doživel, ne more ponehati brez novih in še strašnejših posledic. Tudi jaz, ki sem vedno živel na morju, vem, da mora zelo huda nevihta preiti celo obzorje, šele potem se lahko umiri. To ti je povedal že mojster Sandro, tvoj oče. V tem vročem letnem času in morda še v naslednjem bo pihalo močno, a z zatišji, šele nato se bo vihar razdivjal z vso močjo: od levanta do tramontane, od južnika do široka. Martino, moj najdražji vnuk, izkoristi to kratkotrajno sonce, da se okrepiš, saj te čakajo strašljive preizkušnje. Najhujša bo prišla, ko boš med najtemnejšimi oblaki zatajil zvezdo Severnico in na njeno mesto postavil spremenljive in lažnive Plejade ter odplul proti plitvinam Druge smrti. S svojo mlado batano boš preplul le nekaj milj po napačni poti. Ko se bodo oblaki prvič razredčili, te bo Medved spet pripeljal na pravo pot, vendar te bo za zmeraj in neusmiljeno spremljala slaba vest, ker boš nekatere batane usmeril na napačno pot, proti brodolomu. Kot telička te bodo zaznamovale surove Plejade. In v besu, ker bo tvoja zvezda odklonila, da bi se vrtela okoli njih, te bodo zvlekli na divja morja Uskokov, na Goli otok, na katerem boš izgubil svojo lepo ovčko Bianco.“

Pomorščak Casanegra je vstal, prijel vnuka za roko in nadaljeval: „Pridi, Martino, pridi z mano tja gor, do svete Evfemije, da boš videl črne oblake, ki so danes še daleč, a se že pripravljajo, da bodo prevrnili naše ladje.“

Martino, ki je bil krotek in lahkoten, je sledil pranonotu, vzpenjala sta se proti visokemu zvoniku: mornar je brez težav hodil bos po trnju in ostrih kamnih; koža na njegovih širokih stopalih je bila trda kot usnje in Martino mu je sledil z gibkimi nožicami.

Vzpela sta se do druge vrste zvonov in nadaljevala po majavih stopnicah vse do lopute. Potem sta prispela do podstavka, na katerem je stal vrtljiv kip svete Evfemije, prav na vrhu visokega zvonika, ki je bil še večji zaradi tega, ker je bil zgrajen na vrhu hriba.

Tam zgoraj maestral ni bil le lahna sapica kot v spodnjem borovem gozdičku, ampak živahen vetrič, ki je vrtinčil Martinove kodre. Od tam je bilo videti, v smeri juga, Muson Kruhovega otoka (Mužilj za prebivalce Pule), v smeri lebiča zeleno rovinjsko otočje, ki je ležalo v neskončni morski širjavi, in v smeri tramontane in levanta, vse do savudrijskega svetilnika, skalnati hrbet Istre.

Stari Casanegra je nadaljeval: „Dobro poglej, vnuk moj, to skromno in lepo oblikovano deželo z morjem, ki je prijazno zaradi mnogih otokov. To je prehodna dežela, zato sem prihajajo vedno novi in lačni ljudje, ki jih je ob pogledu na te rajске kraje sram lastne revščine. Tudi mi smo, kot vsi ostali, govorili, da imamo doma veliko vsega, ko smo pred mnogimi stoletji prišli sem. V tej deželi se izmenja več ljudi kot v ostalih in vsak popotnik jo je in jo bo iz neumnosti razglasil za svojo. Ona pa potrpežljivo vse prenaša in tolaži vsakega klateža ob smrti, sprejme ga v svoj rdeči objem: šele takrat nekomu pripada, ampak ubožec jo potrebuje le zato, da bi prekrila smrad njegovega razkrajanja. Poglej, moj Martino, ozri se proti obzorju, tja dol, tja dol (z močno roko pomorščaka je kazal v različne smeri), kjer se nebo na videz staplja z vodami, vidiš mračno črto? Poglej naokrog, poglej tudi tja, kjer se zdi, da se nebo stika z gorami: vedno boš videl isto temno črto. To so oblaki orkana, ki bo zajel ta navidezni mir; sunki toče in vetra, besnega zahodnika, ki je bil predolgo zatrt, bodo na nizko obalo, ki ne oprošča, tam spodaj na morju blizu Chioggie, zmetali skoraj vse naše ladje. To bo za njihove posadke najbolj žalostna plovba. Oljke, ki imajo zdaj obliko čaše, ker jih vsaki dve leti z ljubeznijo obrežejo, bodo prepuščene požrešnemu trnju, potem pa jih bodo, po dolгих letih zapuščenosti pohabili s sekuro ...“

„Nono,“ ga je prekinil Martino, ki je že večkrat slišal podobne žalostne prerokbe in je zato imel pripravljeno vprašanje, „nono, torej bomo vsi utonili?“

Casanegra, ki se je naslanjal na koleno velikega kipa, je po glavi pobožal vnuka, ki mu je sedel pri nogah, in odgovoril: „Ne, mali moj, v viharju, ki jih čaka, ne bodo utonili vsi popotniki iz te skromne in pozabljene dežele. Tisti, ki bo znal hoditi z lahkim korakom, ne bo utonil. Nesrečneži, ki hodijo težko kot gosi, pa naj bodo to sledilci današnjega Trdoglavca ali številnih drugih trdoglavcev, ki bodo še prišli, ne bodo mogli preživeti; korakali bodo

v vrstah kot gosi in povzročali ogromno škodo: že od rojstva bodo kot trupla. Vsi bodo kričali, kot kričijo danes, v tropu za svojim idolom, brez napak, na ukaz samoumevnih fanfar: "Ta dežela in to morje sta naša!" Tisti, ki bo s preprostostjo in spoštovanjem hodil po tej zemlji, bo nagrajen; dobil bo uteho za življenje, ki je bilo težko (ampak ravno zato vredno, da ga živiš) zaradi nasilnih dejanj tistih, ki so se rodili mrtvi. Dobil bo nagrado, saj bo Ona zavrnila tiste, ki se je želijo in se je bodo želeli polastiti z neumnim in odvečnim nasiljem, in rekla: "Hočem biti s tabo."⁴

Pranono Casanegra je umolknil in se usedel poleg vnuka. Maestral se je okrepil in brezmejna morska planjava se je spreminjala v travnik bleščeče belih cvetic.

Hudourniki so v jati švigali okoli zvonika v velikih, veselih krogih. Nono in vnuk sta sedela drug ob drugem in poslušala ščebetanje, lahko žvižganje vetra in tihi zbor, ki se je razlegal z otokov: mehki zvoki, ki so izražali željo po življenju. Martinu se je zdelo nemogoče, da bi lahko karkoli uničilo to harmonijo oblik, svetlobe in glasov; ni se mogel sprijazniti in je prekinil prijetni premor z vprašanjem: „Nono, nekega dne mi je Longo v kantini botre Veggian rekel, da se bom naučil, kako pokazati ljudem smer. Povej, se mi res splača hoditi v šolo?“

Casanegra je zrl v morje in mu umirjeno odgovoril: „Najprej ti moram povedati, da po morju lahko plujemo na dva načina. Prvi je enostavnejši, a skoraj vedno najmanj uspešen: to je, da se prepustiš z jadri, obrnjenimi proti vetru, kot *monghi*, človeški odpadki. Drugi pa je ta, da veš, v katerem pristanišču hočeš pristati. Vnuk moj, razumel boš, da tisti, ki plujejo, kot jih veter nosi, niso pomorščaki in niti ljudje, ampak navadne smeti. O teh lahko rečemo, da so kot mrtve stvari, odkar obstajajo, zanimajo nas samo zaradi velike škode, ki jo povzročajo med plovbo. Pomislimo zdaj še na tiste, ki vedo, v katero pristanišče morajo. Niti vseh teh ne moremo imeti za mornarje. Da bi bolje razumel, kaj ti hočem povedati, je dovolj, da pogledaš v tisto smer,“ nono je pokazal proti delu morja med čerjo Banjol in obema Figarolama.

V tisti smeri je Martino zagledal črn vlačilec luške kapitanije oziroma sanitete, ki so mu tako pravili še od časa Serenissime, ker je skrbel za mornarje na ladjah v karanteni. Videl je, da vleče nekaj brodov in ob tem dolgem konvoju tudi majhne jadrnice.

Nato je pomorščak nadaljeval: „Vidiš, Martino, posadke vseh teh plovil imajo nekaj skupnega: vsi so se učili, znajo držati svinčnik v roki in zato tudi začrtati smer. Ampak v čem se tako razlikujejo pri plovbi? Sam lahko vidiš to razliko, vnuček moj: eni lagodno počivajo v konvoju, ki ga vodi en sam krmar, drugi, tisti z majhnimi jadrnicami, pa sami usmerjajo svoja plovila. Tisti vlačilec je od luške kapitanije, zgrajen je bil z denarjem vseh pomorcev

in vsem bi moral priskočiti na pomoč ob slabem vremenu in ob okvarah. Trdoglavec pa si je na silo prilastil to skupno lastnino; to bodo naredile tudi oglate glave v prihodnosti in še celo bolj uspešno kot danes ta revež, saj gre svet naprej tudi v hudobiji. Na brodovih, ki sem ti jih pokazal, je vsega na pretek: veliki sodi vina, pršuti, ribe, meso, vse, kar si lahko zaželiš, pa še dosti *španjoletov*, zaradi katerih vidiš dvojno, kot tisti, ki sem videl, da so jih kadili Kitajci, ko sem bil na Rumennem morju v posadki avstrijske vojske. Trdoglavec je že včeraj dal na brodove razobesiti razglase z napisom: PRIJETEN IZLET ZA VSE, KI ZNAJO DRŽATI SVINČNIK V ROKI. In skoraj vsi, ki znajo uporabljati svinčnik, so pred odhodom prihiteli na krov: prerivali so se, hodili so drug drugemu po nogah, se kot kače splazili v vsako prazno odprtino, pri tem pa pometali v morje neprevidne tekmece, ki so stali na robu palube. Kot vidiš, jih zdaj nosi po morju kot vreče krompirja, pozabili so na iskanje novih smeri, zabuhli so, pijani in omamljeni: prepustili so krmilo Nezmotljivemu. Posredniki edinega krmarja hodijo po brodovih z ostmi in vzpodbujajo nesrečnike, da slavijo Velikega starca. Tistega, ki mu je na njegovo nesrečo zmanjkalo sape in je zato nekoristen za *folpa*, zvito imenovanega Stvar, Ideja, Ljudstvo, Stranka, Narod ali Imperij, porinejo v morje. Našpiči ušesa, Martino, in zaslišal boš njihove krike,“ ga je bodril pranono.

Fant je že strmel v nenavadni konvoj in namenil več pozornosti glasovom, ki mu jih je prinašal vetrič, včasih so bili razločni, drugič nejasni, in uspelo mu je razbrati, kaj so vpili nesrečniki:

DUCE, DUCE ... TI SI NAŠA LUČ!
 ČE SMO SREČNI, SMO ZARADI TEBE, O DUCE!
 ČE SMO VZOR VSEMU SVETU,
 ČE SMO TRDNI KOT GRANIT,
 SMO SAMO ZARADI TEBE,
 DUCE, NAŠA LUČ! TI SI NAŠ
 IN MI SMO V TEBI,
 O DUCE, VEČNA LUČ!

„Ti pogubljeni so prepričani, da vzklikajo nekaj novega,“ je nadaljeval Casanegra, „v resnici pa vpijejo iste besede, kot so jih v starih časih podrepniki mrtvim vladarjem. In kar je še hujše, nesrečneži v prihodnosti bodo enako vpili nezmotljivim njihovega časa, prepričani, da govorijo nekaj novega. Resnici na ljubo pa obstaja razlika med tem kričanjem in tistim, kar boš moral poslušati do onemoglosti. Danes ima Trdoglavec težave s Svetim očetom zaradi tiste ‘luči’, ki po papeževem mnenju ne bi smela biti ‘večna’: vsakomur svoje, Večna luč je Bog!

Jutri pa bodo nekateri vladarji obenem tudi papeži in lahko si bodo proustužno dovolili iluzijo večnosti. Torej, dragi moj Martin Muma, vem, da si boš ponovno postavil mučno vprašanje: 'Se spleča hoditi v šolo?'

Pozorno me poslušaj in morda boš v mojih besedah našel odgovor. Dobro poglej ta del morja in povej mi, kaj še vidiš poleg konvoja ladij.

Vnuk je dobro pogledal in odgovoril: „O, nono, še vedno vidim tista majhna jadra v bližini vlačilca, za njim pa dolgo vrsto *maon*.“

„Dobro, Martino, zdaj ti bom povedal,“ je nadaljeval pranono, „kaj delajo tista jadra okoli konvoja. Vsako barčico krmari en sam mož. Tudi ti samotarji znajo pisati, a kot vidiš, se niso pridružili tistim, ki so šli na 'izlet iz užitka'. To počnejo iz veselja, da lahko plujejo v vse smeri, ki jih ponujajo neskončne širjave morja, in s tem kažejo – kot so in bodo kazali – nove poti. Kot vidiš, je malo takih, ki so podhranjeni in jih zaradi njihove revščine zasmehujejo tisti napihnjeni žaklji krompirja iz konvoja. Ostali bodo taki, tudi ko se bodo nekateri od teh podhranjencev odločili polastiti vlačilca s silo, ki niti takrat, ko osvobaja, ne reši težav: le poveča jih. Z novim krmarjem se bo nadaljevala ista pesem: bedni nezmotljivi Cesar Papež se bo dvignil in prinesel novo, še hujše žalovanje. Torej, kdaj se bo ta tragični tok ustavil? Mislim, da se bo to sranje mogoče končalo, ko bo večina pomorcev, tistih, ki znajo zarisati smer, preprosto izstopila iz vsakega dučejevega samomorilskega konvoja. Pot je dolga, a to je ena od možnih poti do rešitve. Uči se, Martin Muma, ampak ostani vedno lažji od peresca. Bodi mornar med mornarji, eden tistih, ki več vejo in to tudi pokažejo, ko je vihar najbolj strašen: da z vzorom naučiš svoje brate razmišljati; pojdi proč od plitvin, ki se zagrizajo v gredelj, proti višavam, ki s svojo neskončnostjo razpirajo vse poti.“

Utrujena podoba starega in modrega mornarja se je razblinjala in se kakor meglica, ki se redči, spuščala proti prostoru pred stolnico, med množstvo podob, obarvanih z rdečo zemljo ali pa obdanih z modrikasto skorjo valov.

Iz tiste množice je prihajala šepetajoča molitev: „Martino, ne pozabi na nas, če nočeš utoniti kot pozabljeno seme borov na skalah tam doli v morju pri Chioggi; ne pozabi na nas ...“

Martin Muma se je počasi vračal na svojo belo skalo, kjer naj bi pristal. Pri tem so mu pomagali prijatelji s Cugulere, Rino, Angelo, Rubina in Andria, ki so se prišli igrat pod borovce na hribu.

Družčina s Cugulere

Ko je Martino zagledal svoje prijatelje, se je vrnil v resničnost. Pranono Casanegra z moledujočo posadko, konvoj „izleta iz užitka“ in meglena črta, ki je obdajala obzorje, so bile podobe leta, morda sanj, po eni strani prijetnih, po drugi morastih.

Zdaj pa se je vse razblinilo kot jutranja megla, ki jo razprši sonce. Lastnik braceri Fiamite ni mogel imeti prav, ko je to čudovito vreme označil samo kot zatišje pred nevihto. Martino je pomislil, da se je nono zagotovo motil: to toplo sonce, ki je sijalo skozi borove iglice, to dišeče božanje blagega maestrala in predvsem ta zagorela obraza prijateljev, Morinih Rina in Angele, ki sta s smehom kazala veselje, da ga spet vidita – vse to niso mogli biti znaki spremenljivega vremena.

Mislil pa je, da so to znaki lepega vremena v naslednjih štirih mesecih počitnic, ki jih je imel pred sabo in bodo dolgo trajale.

To dolgo poletje leta 1938 je Martinu res dalo veliko sonca. Toliko luči, ki jo je svežil stalen vetrič z morja, in lahko je užival v njej s svojo družčino s Cugulere ter tako pozabil na črne napovedi pranonota Casanegre.

Rino ga je prvi nagovoril: „Martino, veseli smo, da te spet vidimo, ampak kaj ti je, si slabo?“

„Kaj mu bo slabo,“ se je vmešal njegov brat Angelo, „on nas je gotovo iskal na Cuguleri, ni nas našel, ker smo bili s sandolinom v Sveti Katarini, in zdaj je slabe volje, ker je sam.“

Martino se je nasmehnil, vesel, da spet vidi gibčnega Rina, mirnega Angela, močnega in prijaznega Andria in svojo majhno sestrično Rubino. Angelo, ki ga je opogumil ta nasmešek, je nadaljeval: „Fantje, gremo hitro na Cugulero, ker nam lahko Kravjenoge vzame sandolin!“

Ob tej strašljivi misli je družčina stekla proti morju. Martino, ki ni hotel zaostajati pri varovanju tako pomembnega skupnega predmeta, kot je bil sandolin, je takoj skočil na noge in divje stekel za svojimi prijatelji, njegovo obuvalec iz cunja pa je ostalo med posušenimi borovimi iglicami za celo poletje. Tekel je za svojo družčino po serpentinasti poti s koprivovci, ki se spušča od cerkve na hribu in jo je skrajšal z dričanjem po zaščitnih zidovih, obraslih z bršljanom.

Peterica otrok je skoraj hkrati prišla do zidka nad Cugulero in zagledala Kravjenoge, ki je blaženo užival na njihovem sandolinu. Rino, najmanjši med njimi, se je prvi oglasil: „Kravjenoge, ti hudič rdečelasi, vrni se nazaj, če nočeš, da pridemo in te utopimo!“

Rdeči pa ni z ničimer pokazal, da jih namerava ubogati; nasprotno, pogledal je navzgor, začel veslati proti odprtemu morju in kričati: „O Rino, ti podhranjena mala opica, če hočeš nazaj sandolin, pridi sem in potem te bom jaz utopil!“

Ob teh besedah je še močneje poprijel za vesla, da bi se oddaljil od peščine. Čeprav se je še tako trudil, pa je napredoval zelo počasi, saj predmet spora ni bil pravi sandolin, temveč nečke za mesenje kruha, ki jih je sestrična Rubina na skrivaj vzela svoji mami, teti Anne, da bi jo družba sploh prenašala. Težko so jo sprejeli, ampak ne zato, ker je bila zoprna ali cmerava, ne, bila je lepa rjavolasa devetletna deklica, ki je lahko hodila bosa po kamenju in trnju ter plezala po drevesih enako spretno kot mala opica Rino; bilo je zato, ker bi dekle družbi lahko nakopalo smolo.

Uboga Rubina je zato morala vedno narediti več od ostalih in je to počela z veseljem, ker če bi se šla igrat s punčkami in oblekicami med svoje vrstnice, bi se tam zelo dolgočasila. In tudi v tem primeru je naredila več od drugih.

Medtem ko so Angelo, Rino, Andria in Martino še vedno z odprtimi usti stali na zidku in razmišljali, kako bi ustavili Kravjenoge, ki je veslal na odprto morje, se je Rubina že spustila proti peščini pod njimi, dol po vratolomno strmi in skalnati kozji poti. V trenutku je bila v vodi in je po pasje zaplavala za močnim in pegastim nasprotnikom, najprej zato, da bi pridobila nazaj svoje nečke, pa tudi zato, da bi jo po dogovoru prijatelji sprejeli medse za cel teden, ker je storila pogumno dejanje.

Štirje fantje pa seveda niso mogli stati kar tam kot kipi, če niso hoteli biti slabši od deklice, zato so ji sledili. Kmalu zatem je „sandolin“ obkrožalo pet glavic.

Rdeči je bil sam, a imel je prednost, ker je držal kos deske v obliki vesla in ga vihtel proti napadalcem. Nasprotniki pa so tačas prišli do polovice kanala med Cugulero in otokom Svete Katarine, kjer je bilo morje že globoko.

„Pridite bližje, reve, ki v družbi rabite punco, da vam pomaga! Pridite, da vam razbijem buče!“

Pet jih je tako plavalo okoli nečk in zelo so pazili, da bi se izognili udarcem; Rubina, ki je plavala ob Martinu, je začela škropiti Rdečega.

Ta jo je v smehu zafrkaval: „Bravo, gospodična, lepa hvala! Res sem se moral malo osvežiti!“

Tudi ostali so se zasmejali ob rjavolaskini nepotrebni vnemi. Ona pa je vztrajala in kazala prijateljem, naj počnejo isto. Ti so jo v smehu posnemali, prepričani, da je ta trud zaman; a po prvih udarcih po vodi se je napor spremenil v igro: tudi oni, ne le oblaki, so znali delati dež, srebrno pljuskanje, ki ga obdaja nežna mavrica. Rino, ki je imel najlepší glas, je začel peti pesmico, da bi dajal ritem pljuskom, in tako so med petjem nastajale prave dežne plohe!

*Dež eno sunce
kličesta ljubezen,
sunce en dež,
za Kravjenoge
ano glavo novo,
glava za božič,
iz dreva narjena.*

Rdeči je bil v sedmih nebesih, v pljuskih je užival kot nosorog v razbeljeni savani, ki ga božajo sveža krilca petih pingvinov. Z zaprtimi očmi jih je spodbujal: „Tako, kar tako naprej! O, kako lepo hladno!“

Edini „pingvin“, ki ni škropil za hec, je bila Rubina. Za roko je potegnila svojega bratranca in mu pokazala, da se nečke potaplajo. Fantin je komaj sedel v „sandolinu“ s stisnjenimi nogami, ki so od kolen navzdol molele ven, pri tem pa ga je že s svojo težo potisnil tik pod gladino.

Rjavolaska je pomežiknila Martinu in se potopila. Ko je spet priplavala na površje, se je Rubina prijela za rob malega plovila in ga prevrnila; Rdeči je izginil pod vodo, pri tem pa potisnil navzdol svojo napadalko.

Martino, ki je končno (kot tudi njegovi tovariši) dojel Rubinino taktiko, je bil zdaj pripravljen, da poseže v dogajanje in iztrga Kravjimnogam tisti nevarni kos lesa. Poskusi njega in njegovih prijateljev pa so bili neuspešni, ker je „veslo“ plavalo ob nečkah in sta se nasprotnika že pojavila na gladini: bila sta skoraj nerazpoznavna, prepletena kot krokodila v spopadu. Martino je zgrabil sestrično, ostali pa Kravjenoge; s težavo so ju vlekli sem in tja, se vmes potapljali od napora, a ju niso mogli ločiti: beli in koničasti Rubinini zobki, podobni pasjim, so se zagrizli v mezinec predrznega fanta.

Voda se je obarvala svetlo rdeče, in ko je Rino dobil nenamerno brco v nos od enega od nasprotnikov, je postala škrlatna: takrat je Rubina popustila svoj ugriz.

Kravjenoge je vreščal kot gos, se včasih ustavil, ko je moral zajeti zrak, in z vsemi silami poskušal držati krvavečo roko nad vodo. Videti je bilo, kot da se ne more vrniti nazaj na peščino s svojimi močmi. Kot da se je to ne tiče, je Rubina vlekla proti kopnemu svoje znova priborjene nečke, Rino pa ji je sledil in se z eno roko držal za nos. Ostali pa so imeli veliko dela z Rdečim.

„Oj, joj, joj, konec je z mano, ostal sem brez prsta!“ je vpil ubožec, pri tem pa kašljal, ker mu je voda šla v grlo.

Tako je Andria podpiral ranjenca, da ne utone, Martino in Angelo pa sta vlekla tega vpijočega nesrečnika. Končno so vsi izčrpani prišli na kopno.

Resnici na ljubo so se z rokami šele dotaknili prvih kamenčkov na Cuguleri, saj se je bilo po tisti krvavi pomorski bitki nemogoče takoj dvigniti na

noge. Za kratek čas so počivali v toplejši vodi, kjer so jih po prsih, trebuhu in stegnih božali gladki kamni, porasli z mehкими algami, in potem so se počasi zleknili na suhem.

Martino je pomagal sestrični obrniti nečke, medtem ko so ostali, razen Rina, vlekli obilnega in mlahavega Kravjenoge. Angelo, bolničar družčine, se je prvi spravil k delu. Potem ko je „pregledal“ mezinec Rdečega in bratov nos, je odšel po „zdravila“ v Purtissol, zalivček na severni strani peščene plaže. Vrnil se je kmalu zatem s polnimi rokami alg: v eni je imel zelene, v drugi pa rjave. Pomignil je bratu, naj se uleže, in mu na nos, ki je spominjal na krompir, položil kostonjevo rjave alge, mezinec Krivihnog pa je skrbno ovil z nekaj listi morske solate in jih povezal z nitjo, ki jo je vzel iz razcefranega roba svojih satenastih kratkih hlač.

Končno jih je obdal spokoj in otroci, zleknjeni na toplem pesku, so slišali njegove lahne korake, bilo je pridušeno šepetanje valov, ki so se umirjali med kamenčki; na svojih nežnih dlačicah so čutili njegovo sapo, bil je pozdrav utrujenega maestrala soncu, ki je zahajalo.

Od takrat je družčina s Cugulere imela novega člana: to je bil Menigo Kravjenoge, ki se je po zaslugi zdravilnega učinka Rubininih belih in koničastih zobkov nehal predrzno obnašati, prav tako ni več jokal zaradi čudežne „obveze“ bolničarja Angela.

Komaj so se posušili in se odpočili, že sta zatišje prekinila hrup vozov, ki so se premikali po tlaku ulic na hribu, in riganje osličkov, ki so zavohali hleve. To je bilo oznanilo bližajoče se večerje, ki jo je napovedoval ritem vsakdanjih naporov, odmerjen s starinsko uro, ki je še vedno odbijala čas, točna kot Sonce, nad starim človeškim mravljiščem Montalbana.

Ob tem zvoku so otroci pohiteli proti domu, saj sta na večerjo prišla tudi oče in ded, z njima pa ni bilo šale. Ko so prišli do ceste, so se dogovorili za „delo“ naslednjega dne. Angelo je kot ponavadi začel razlagati svoj načrt: „Fantje, jutri bi morali spraviti v red trnke. Da bi podaljšali vrvice, lahko uporabimo še nekaj žime, ki smo jo lani iztrgali iz repov tovornih konj, ampak rabimo še denar za posebno vrstico za konce naveze, in tudi za vabe ...“

„Ja, pojdimo na hrib nabrat staro železo za Federica. Tako bomo dobili denar,“ ga je veselo prekinila Rubina.

„Ne, Rubina,“ je nadaljeval Angelo, „jaz ne bi šel po staro železo, ker rabimo vsaj deset lir in za ta denar bi ga morali nabirati pet dni, če bi šlo vse po sreči in nas Federico ne bi prinesel okoli ...“

„Potem pa pojdimo s tvojo batano loviti frage v plitvino pri Svetem Nadangelu, kot takrat,“ je predlagal Andria.

„Ja, pojdimo ven iz Limskega kanala, vreme se ne bo spremenilo in brez skrbi gremo lahko tako daleč. Pojutrišnjem bo priplul Sveti Just in Fagarassi nam bo odkupil vsaj tiste ribe ‘za eno porcijo’.“

„Kako sta pametna,“ ju je zavrnil Angelo, „bosta šla loviti te ribe ‘za eno porcijo’ kar z rokami, prej pa jim bosta natresla soli na rep? Bolj trdo bučo imata kot punce! Rubina, zakaj ne moremo loviti rib?“

„Zato, ker nimamo pripravljenih trnkov,“ je takoj, a namrščeno odgovorila rjavolaska. „In vem tudi, kam boste šli brez mene, šli boste nabirat ježke,“ je žalostno ugotovila in pomolila naprej majhno spodnjo ustnico, ki je s svojo škrlatno barvo izstopala na temnorjavem obrazku.

Angelo je zaključil: „Ja, fantje, jutri gremo nabirat jajca ježkov, in v hotelu jih bodo vzeli, ker so prišli Nemci; in ti, Rubina, se ne jezi, ker veš, da je to občutljivo delo, končala bi pri zdravniku kot zadnjič, s polnimi blazinicami iglic. Nočemo imeti težav s teto Anno. Torej ti, Andria, prinesi svojo masko, mi imamo svoje, in vidimo se ob devetih na malem pomolu, velja?“

Edina, ki se ni strinjala, je bila Rubina, ki si je z močjo jeze naložila na hrbet nečke, pri tem zavrnila bratrančevo pomoč in se napotila proti Dietrocastellu.

„In jaz, grem lahko z vami?“ je potihoma vprašal Rdeči. Angelo se je spogledal s tovariši, v njihovih očeh razbral pritrdilni odgovor in odvrnil: „Vzamemo te zraven, Menigo, ampak ne pozabi, da bo jutri zate dan preizkušnje.“

Tačas je sonce med Banjolom in Figarolo postalo rdeče, kmalu bo zatoniло v morje, otroci pa so se razbežali po mravljišču na hribu, vsak proti svoji majhni sobici.

Nono Toni Spissiarito

Martino je ves zadihan prihitel v kuhinjo none Fiamite, bal se je, da je pozen, ker je bila ozka ulica ob oratoriju že v poltemi, in strme stopnice iz dotrajanega lesa bi bile mračne, če ne bi oljenka svetega Antona, zavetnika nadstropja, že odprla svojega utrujenega očesa.

Na svojem mestu med ognjiščem in mizo je sedel poglavar velike družine: barba Antonio Sponza z vzdevkom Spissiarito. V resnici to ni bilo mesto, temveč položaj v središču kuhinje, od koder je lahko nono Toni imel vse na očeh, ne da bi ga kdo motil; z eno roko na robu ognjišča in z drugo na mizi je lahko s svojevrstnega prestola nadzoroval vsa opravila pri hiši. Oblast pa mu je bila priznana tudi zaradi njegove posebne podobe: majhne svetle oči, ki so bile čiste do poštenjakov in ostre kot britvica do goljufov, mesnat orlovski nos nad belimi in ukrivljenimi brki, rahlo obarvanimi od tobaka, posušena in upadla lica, ker se ni nikoli prerival pri koritu, krepak vrat z globokimi gubami, v katere se je za vedno zažrla rdeča istrska zemlja, vse to pa so obdajali osiveli in tenki lasje.

Med svojimi ljudmi je nekaj veljal, saj je bil najprej zahteven do sebe in nato do drugih. V letih pomanjkanja je najprej sebi zategnil pas. Vse življenje je kopal na njivi; od močnih udarcev se mu je ukrivil hrbet. A ni se pritoževal, čeprav je bil šepav; nasprotno, govoril je, da bi bil spet kmet, če bi se še enkrat rodil, saj je bil vedno srečen, da ni nikoli potreboval pastirja.

Iz vsega srca in odkrito je sovražil lenuhe, bedake in bahače, saj so bili ti po njegovem mnenju najboljši gnoj za plevel na oblasti; zato je množico, ki je ploskala Trdoglavcu, enačil z najhujšo točo.

Njegovi najbližji sorodniki, nona Fiamita, stric Tonin in teta Ita, so bili šibko hrastičje, ki je raslo v senci Velikega hrasta. Njegova hči Francesca, edina od potomcev, ki je podedovala velik del očetovih vrlin, poleg tega pa tudi kronični strah pred vsemi in vsem svoje matere Eufemie, pa se je rešila iz očetove sence s poroko z mojstrom Sandrom, na katerega je z nekaj uspeha sama poskušala metati nekaj sence.

Preden je vstopil, se je Martino za hip ustavil na pragu. Hotel je priti do sape, predvsem pa videti, če je mineštra že na krožnikih, od tega je bilo namreč odvisno, kako ga bo nono Spissiarito sprejel.

Na srečo ni zamujal: miza je bila pripravljena, a v kotlu, ki je na verigi visel s stropa, in pod katerim so šibko gorele vitice, ki so osvetljevale majhno kuhinjo, je še vedno kipela polenta; malo naprej, v lončeni posodi na trinožniku, je vrelo nekaj, kar je prežemalo kuhinjo z grenkim, a slastnim vonjem: omaka iz polžev je bila skoraj kuhana.

Nono je pogledal Martina z očmi, ki so bile tako svetle, da so se zdele hladne: „O, vrabček moj, pridi bliže, da te boljše vidim; kako si zrasel, in upam, da je več tudi kolesc, ki jih imaš tu notri,“ pobožal je vnukovo kodrasto glavico, „ja, ja, najbrž je tudi teh več, ker to, da te vidim tukaj, pomeni, da si naredil razred; veš, jaz sem rekel mami, da nočem, da prideš, če bi ponavljal. Ne zato, ker te nimam rad, ampak zato, ker želim, da moja kri ne zna le okopavati trt, ampak jih tudi cepiti in obrezovati. Ko je stric Tonin izvedel za tvoj prihod, je nabral nekaj mehkih rdečih češenj, ni več sezona zanje, ampak lahko jih boš vsaj okusil, imamo pa tudi košaro svetlo rdečih češenj: dobil jih boš po večerji.“

Martino je v odgovor poljubil nonota na lice in se urejeno, kot je bilo vse v tisti hiši, usedel na svoj prostor: na drugo stran ognjišča, k oknu.

Nona Fiamita je na vsak krožnik zlila zajemalko omake iz polžev, medtem pa je teta Ita na deski rezala rumeno polento z belim sukancem. Martino je do konca pomazal svoj krožnik in se nato lotil češenj, najprej tistih rdečih sočnih, potem pa še hrustavih belic.

Na koncu ga je premagal spanec in je zadremal na slamnjači strica Tonina. Koruzno listje je šumelo kot dež, stric in nečak pa sta spokojno spala, eden je imel glavo na zglavju, drugi pa pri nogah, skoraj kot bi ležala na širši postelji s pernico.

Ko je Martino spet odprl oči, se mu je zdelo, kot da jih je ravnokar zaprl; zavedel se je, da je dolgo spal, ko je opazil sončni žarek, ki je razsvetljeval sobico, v kateri je bil zdaj sam, slišal je žvrgolenje vrabcev na strehi in prasketanje ognja v kuhinji. Nekaj časa se je pretegoval na slamnjači in opazoval sobico nonota Spissiarita.

Ta majhna podstrešna soba, tako polna ležišč, je Martina od nekdaj še posebej privlačila. Ni bila kot njegova ali kot druge, ki jih je imel priložnost videti. Res so bile tam postelje, enojne in ena zakonska, med katerimi so bili zelo ozki prehodi kot pri večini sob, ki jih je videl; ampak soba nonota Tonija je imela svojevrsten vonj in barvo. Prijetno dišeč vonj se je širil iz pletene košare ob oknu, ki je bila vedno polna svežega sadja: češnje, črne, bele in zelene fige, kosmulje, grozdi bele malvazije in črnega muškata, tepke in debele hruške s krivim pecljem, rumene in zrele rdeče breskve, na koncu pa še kutine, ki so vso zimo ležale na omarah. Barva sobe pa je ustvarjala vtis, da so njene zidove premazali s krpo, potopljeno v belo apno. Nona Fiamita in teta Ita pa sta dokončali delo tako, da sta obesili več podob Device Marije z odprtim srcem, obdane so bile z množico svetih podobic, ki so štitele člane družine, oslička in trto pred slabimi vplivi. Lepo je bilo, ker se je zdelo, kot da vsi ti značilni liki plavajo po modrem nebu, posejanem z belimi oblaki.

Nono ni bil ravno prepričan v zdravilne sposobnosti teh podobic, a vseeno je puščal nekaj svobode ženskam, saj po njegovem mnenju zdravniki niso bili nič kaj boljši, in razen tega človek nikoli ne ve.

Ob pogledu na te stene je Martina obhajal prijeten občutek, prav tak, kot če je ležal na sveže pokošeni travi. Tudi s tistimi apnenimi madeži se je namreč lahko igral tako kot pogosto z oblaki, v katerih je iskal ladje, osebe, živali ali sanjske podobe.

Glej, tisti oblaček je bil kot vitka riba z zelo dolgimi in prosojnimi sprednjimi plavutmi; res, bila je leteča riba, ki je skušala najti zatočišče v zraku, bežeč pred tistim velikim in požrešnim delfinom, ki jo je lovil; malo dlje je bila batana z jadrom in pred njenim premcem je bilo videti veliko kroglic z bodicami ...

„Tisto so morski ježki,“ se je spomnil, „tisto pa je batana od More, pohiteti moram, ker me bodo drugače pustili na kopnem.“

Skočil je iz postelje in v trenutku se je znašel v kuhinji, kjer je pogledal na uro: bilo je komaj šest. Umiril se je, saj je pomislil, da ima dovolj časa, usedel se je na svoj prostor ob ognjišču in zaželel dobro jutro noni, ki je kuhala kavo. Potem ko je pojedel zajtrk, veliko skodelico bele kave, v katero je bil namočen kot med sladek črn kruh, je ravno hotel poljubiti v slovo nono Fiamito, ko ga je ta zaustavila: „Martino, vzemi ta škrnicelj čšešnj in kruha, dan bo dolg; in še nekaj, pred odhodom na njivo ti je nono nekaj naročil: rad bi, da imaš do večera urejeno glavo. Preden greš po svojih poteh, se ustavi na trgu svetega Damijana pri Graniciju, ki te bo ostrigel. Tu imaš petdeset centov.“

Fant je pričakoval ta ukaz: *ghedarov*, kot je nono Toni imenoval uši, so bile takrat polne vse fantovske glave, in najbolj zanesljiv način, da so se izognili tem nadležnim gostom, je bilo britje glave.

V nekaj minutah je brivec Granici Martina „spravil v red“ in mu na pobrito bučo špricnil še oblaček kolonjske vode. Tako se je res počutil, kot da spada v družčino s Cugulere: od zdaj naprej bo lahko plaval, ne da bi mu na oči silili lasje, ne bodo ga ovirali pri prehodu skozi gosto grmičevje, in kar je bilo najpomembnejše, v borbi z nasprotnikom bo imel eno šibko točko manj. Lotar, nepremagljivi Mandrakov tovariš, ni bil zaman obritoglav!

Martino se je zaradi teh misli in zaradi radostnega občutka svobode, ki ga je prešinjalo od bosih nog do obrite glave, počutil samozavestno, prečkal je obok Balbijev in z veseljem zagledal Rina, Andrià, Angela in Meniga, ki so sedeli okoli Srake, spomenika Zmagi, ki so ga Rovinjčani prekrstili v Tatinsko srako, ne le zato, ker imata obe krila. Bili so na sredi čudovitega trga z urnim stolpom in so ležali na soncu, ki je bilo že za dlan visoko nad hišami Sottolatine.

Gremo po ježke

Ko je Angelo zagledal, da se je družba zbrala, je dal znak za odhod: „Torej, fantje, zdaj lahko gremo in raje pohitimo, preden se pojavi Rubina, ki nas bo mučila s svojim jokanjem.“ „Ne, ne, Rubina gotovo ne bo prišla, jasno ji je, da danes ne bo dela zanjo,“ se je vmešal Andria in leno vstal.

„Že mogoče,“ je dodal Angelo, „a ne moremo se zanesti na to zmešano punco s prismuknjeno mačjo glavo.“

Odpravili so se k majhnemu pomolu sredi Cale Sante, kjer je bila privezana batana Corivorivo,¹⁷ katere lastnik je bil Rinov in Angelov oče, Carlo Bruni, imenovan *Taljan*, ker so njegovi predniki kmalu po ustanovitvi avstrijske države prišli iz Apulije. Njihova ladja je verjetno doživela brodolom neke nevihtne noči v bližini Rovinja, v Morju vdov. Nekaj mladih se je rešilo in ostali so pod sveto Evfemijo, kjer so rojevali otroke in lovili ribe, da so jih lahko preživljali.

Morda je bila zato ladja Taljanov ena najlepših rovinjskih batan: imela je drzen kljun, čvrst trup na prvi tretjini barke in ozko zadnjico, da ni ustvarjala preveč upora, podobna elegantnemu in lepo grajenemu dekletu. Mojster Privilegio jo je v ladjedelnici postavil na gladke šestmeterske deske in jo prekril vso razen dveh odprtih na krovu; tako sta gospodar Carlo in njegov sin Bepi lahko v zavetju zatisnila oko, ko sta čakala, da bosta dvignila parangal za šarge in orade.

Tudi tisto noč, v prvih dneh junija 1938, sta iz posod vzela črve, pripravila trnke, nastavila pasti „tam, kjer žuli“, torej na morsko dno, kjer je bilo veliko rib. Ob zori, ko se je morje nakodralo, sta pobrala bogate sadove svojega dela: napolnila sta dva zabojčka z belo ribo „za eno porcijo“, kar pa jima vseeno ni omogočalo, da bi si kupila par čevljev. A na to nista niti pomislila: koža na njunih podplatih je bila trda kot usnje in se je zastoj obnavljala.

Zdaj sta počivala na tistem podstrešju v Dietrocastellu in zdelo se je, kot da gospodična Corivorivo, ki se je ljubko pozibavala na privezu, želi povedati družini s Cugulere: „Pridite na morje, fantje, odpeljala vas bom na odprto morje do Montaura, kjer boste tekmovali z vetrom in soncem; za vas sem se to noč odišavila s slanimi sardelami in mlekom šargov.“

Pet fantov se je takoj odzvalo na vabilo in kmalu zatem so bili že na poti proti otoku morskih ježkov: to je bil Banjol. V tistih časih ježkov ni bilo toliko kot danes. Takrat pa je bilo ogromno majhnih rib, ki so danes skoraj izginile zaradi onesnaženosti morja in brezumnega ribolova; hranile so se z jajčeci ježkov in tako omejile požrešnost bodečih jedcev alg.

¹⁷ 'Ko pridem, pridem.' (Op. prev.)

Angelo je bil za krmilom, Rino pri jadrnih, ostali pa so strmeli v valove, ki jih je rezal nagnjen premec, v brazdo belih penastih čipk, ki so bežale proti krmi, in v napeto latinsko jadro, ki je na videz skušalo zbežati v nebo.

Ko so se približali cilju, je Angelo obrnil batano proti vetru, Rino, ki so mu pomagali prijatelji, je pridržal jadro in s pomočjo vesel so pripluli do otočka. Voda je bila čista in preden so stopili na kopno, so opazovali lepo pisano dno, posejano z majhnimi belimi jasami, v katerih so se kot črne kroglice kazali ježki. Privezali so batano na vzhodno stran, v zavetju lahnih valov, ki jih je povzročal maestral: postavili so kamen na krmo, saj bi se majhno sidro zataknilo na tistem kamnitem dnu, polnem lukenj in razpok, in napeljali vrv od premca do skale.

Trije fantje z „maskami“ so se takoj potopili. V tistih časih še niso poznali očal za potapljanje, da bi videl pod gladino, si je vsak sam izdelal lastno „masko“: košček avtomobilske zračnice, na katerega so z dvema pločevinastima žebličkoma pritrčili stekleno ploščico.

Martino in Menigo sta ostala na skalah, vsak od njiju je v rokah držal vrv, na koncu katere je bilo privezано vedro. Ko sta začutila, da so potapljači povlekli za vrv, sta dvignila posode, polne ježkov, jih izpraznila in nato spustila nazaj k prijateljem v vodi.

Kup ježkov na gladki skali je postajal vse večji, Rino in Angelo pa sta bila že pripravljena predati svoji „maski“ prijateljema na kopnem, ko se je zaslíšal krik, ki je po glasnosti spominjal na mukanje vola, po zvoku pa na pasji lajež; fantje so spogledali in se v strahu ustavili. Angelo je zbral dovolj moči, da je dal znak Andrii, ki se je ravnokar dvignil na gladino, naj se čimprej vrne na kopno. Ta je prišel, da bi se posmehoval zajcem, kakor je poimenoval svoje prijatelje, ki so se stresli že ob lahni sapici.

Ravno ko se je usedel na skalo k prestrašeni družbi, so zaslíšali nov krik, še močnejši in strašnejši od prejšnjega, ob tem pa je vse zadela tudi toča kamenčkov. Menigo je pokazal proti čeri ob morju in v trenutku so se fantje znašli v tem zavetju, tesno stisnjeni drug k drugemu. Rino je šepnil: „Kaj bomo naredili?“

Andria, ki je bil najmočnejši in so ga v tistem trenutku imeli za vodjo, je potihó odgovoril: „Mislim, da moramo ugotoviti, kdo je ta nesramnež, ki nas tako grdo zafrkava; otok je zelo majhen, v petih minutah ga obkrožimo, moramo samo skočiti ven, vzeti velike nože, ki so ob kupu ježkov, in potem bo plačal.“

Nekdo je zamomljal: „Kaj pa, če so čarovnice? Samo čarovnice lahko pridejo na otok brez čolna in nevidno; lahko da so se prišle kopat v družbi čarovnikov.“ To je bil Rdeči, ki se je tresel kot šiba na vodi.

„Kakšne štrige in štrigoni, ti se nikoli ne umivajo,“ ga je ognjevito zavrnil Angelo, bolj zato, da bi samega sebe opogumil, „Andria ima prav, gremo pogledat, kaj je to!“

Tako so storili. Ko so obkrožili otoček in pri tem pregledali vsak grmiček in redke krošnje štirih ukrivljenih borov, ki so tam kljubovali vsem vetrovom, niso našli nikogar!

Lahko so le začeli jemati jajčeca iz nabranih ježkov, a pri tem so eni razmišljali o štrigah, drugi pa o trpeči duši utopljenega pomorščaka. Andria je namreč omenil to možnost, ko jih je na glas (da bi ga razbolela duša slišala, našla nekaj počitka in jih pustila delati v miru) opogumljal z obljubo, da bodo naslednji dan odnesli svetemu Nikolaju svečo. In zdelo se je, da to deluje.

V apnenčastih lupinah, ki so jih razkosali z noži, so se kazala jajčeca v grozdih, tudi po barvi zelo podobna rdečim pomarančam. Pri tem delu so morali najprej paziti, da so ježke previdno prijemali, da se jim bodice ne bi zadrle v blazinice prstov; potem pa so morali skrbno zbrati grozde in jih prenesti v sijoče čisto emajlirano posodo, pri tem pa so bili zelo pozorni, da se z jajčeci ne bi pomešali tudi koščki bodic ali drobovja, saj bi jim strogi glavni kuhar v hotelu Adriatic lahko zavrnil celotno bero.

Tistega vznemirljivega jutra se nič ni dobro izšlo: dostikrat so se zbudli in tisto, kar so nabrali, ni bilo ravno prvovrstno. Na vsak način pa je družina trdo delala in preden je z zvonika svete Evfemije, oddaljenega približno kilometer, zvonilo h kosilu (opoldne so mineštro že pojedli, kosilo preprostih ljudi se je začelo ob pol dvanajstih, ko je zvonilo v cerkvi pri fratih), je kup ježkov že skoraj izginil in v loncu je bilo za kilo jajčec.

Fantje, nekateri sede in drugi kleče, so zelo vneto delali, Angelo je namreč rekel, da bodo jedli, ko očistijo prvo bero ježkov, takrat pa je Rino pokazal v smer Montaura in zakričal: „Naša batana!“

Spustili so nože na skalo med razkosane ježke in se vsi zastrmeli odprtih ust: odvezana batana Corivorivo se je že oddaljila od otočka za dobrih petsto metrov in ob sunkih maestra la jo je odnašalo naprej proti obali. Štirje so skočili v vodo, samo Rino je vreščal kot kakšna opica in se držal za glavo: „Naša batana, kakšna nesreča! Tata nas bo pretepel do mrtvega, ubogi mi!“

Štirje plavalci z Andriò na čelu, ki so prišli do pol poti med batano in otočkom, so se izčrpani ustavili, prepričani, da bi jo bilo prenevarno in nesmiselno poskušati dohiteti. Rino pa je z najvišje skale vpil kot oskubljen kura: „Naša batana ... konec je z naaami!“

Zdaj jo je vseh pet gledalo, bili so nemočni, kot bi šlo za umirajočo sestro.

Na vsem lepem se je iz odprtine na krovu pokazala rjavolasa glavica: bila je Rubina. Angelo je prvi zakričal, naj dvigne jadro, in deklica si je z

muko prizadevala vleči vrvi, ne da bi dobro vedela, kaj in kako narediti, tako se je majala po palubi, da je kar jemalo sapo in so jo že videli v morju.

Gibčni sestrični pa je uspelo in rožnato jadro je zasijalo v modrini. Batana Corivorivo je zdaj poskakovala na valovih proti svetilniku Svetega Ivana; fantje so si oddahnili, čeprav še ni plula v njihovo smer, vsaj ni jadrala proti skalam. Čez kar nekaj časa, po vrsti glasnih ukazov, ki so prihajali z Banjola in jih je Rubina izvrševala, kot je vedela in znala, se je vse srečno izteklo: batana se je približala otočku, družčina pa je uspela splezati na krov.

Ko so ponovno privezali čoln, tokrat h kopnemu z dvema vrvema, so se začeli pogovarjati o možnih razlogih za to nesrečo, ki so se ji za las izognili, pa o tudi nepričakovani prisotnosti rjavolaske. Toda Andria jih je prekinil: „Bomo jedli ali ne? Po mojem se lahko pogovarjamo tudi potem, s polnim želodcem. Ampak ne dolgo, sonce bo kmalu zašlo.“

Vsi so se strinjali. Pri pripravljanju kosila niso zgubljali besed, vedeli so, kaj bodo jedli: pečene mušole in dlakaste pedoče, ki so jih nabrali na morskem dnu ob otoku. Martino, Angelo in Andria so skočili v vodo, ostali pa so morali poskrbeti za ogenj.

Pred nedavno morijo so mušole trgali iz morskih globin z gostimi vlačilnimi mrežami; te so bile najboljše. Ampak tudi tiste, ki bi rasle na skalnatem dnu, v plitvini, po okusu niso bile nič slabše, samo njihovo meso je bilo bolj gumijasto, ker so morale razviti močnejše mišice, da so lahko kljubovale plimovanju.

Martino se je potopil, da bi poiskal školjke, a čeprav je še tako napenjal oči, zaščitene s steklenim krogom, jih ni našel. Zamotila ga je tudi množica rib, goitale so ostanke ježkov, ki sta jih Rino in Mënigo vrgla v vodo. Večinoma so to bile pisane lebe iz družine ustnač, družile so se z elegantnimi belimi šargi in šargi s črno glavo, z našimi fratri; obdajal jih je barvit vrvež gibčnih knezov. Gvati so žrli ostanke z gostije, ki so padali na dno, pri tem pa so odpirali svoja rdeča usta, podobna ustom ljudožercev na karikaturah. Od vsega začetka pa je bila za Martina najprivlačnejša orada, in to tako zelo, da je do konca svojih dni oboleva za *oraditisom*. „Kraljica“ z zlato ogrlico, ki se je svetlikala v alabastrnem morju, je od daleč nadzorovala „drhal“, ki se je gostila z drobtinicami; nato si je s sunkom odprla pot, ko je zagledala velik grižljaj, ki ga je lahko zmlelo le njeno močno zobovje.

Andria, ki se je zavedal Martinove neizkušeni, mu je dal znak, naj mu sledi, in s konico noža pokazal na nekakšen kamen, ki je zapolnjeval majhno vdolbino na skali. Martino se je približal in bolje pogledal; opazil je, da to ni kamen, čeprav je podobne barve, ampak mušola z lupino, obrnjeno navzdol, in priseskom, ki je čvrsto pritrjen na majhno izdolbino v skalnati plošči. Mušol zagotovo ni mogel opaziti prej; predstavljal si je, da

so bile prisesane na dno, z navzgor obrnjenimi lupinami, morda celo druga ob drugi, kot jih je videl v ribarnici v zabožčkih družine Genova, ki je že od nekdaj nabirala mušole.

Iztegnil je roko, da bi jo pobral, a doživel je presenečenje, tokrat zelo neprijetno. Mehkužec se je ob dotiku prstov nenadoma skrnil v svojo skalno vdolbino, pri tem pa vkleščil fantov kazalec med lupino in skalo. Martino se je takoj v grozi zavedel, da kljub vsem naporom ne more izvleči prsta iz tega prijema.

Kmalu je ostal brez sape, čutil je, kako mu srce razbija v sencih: tisti *lepi* in vse druge živopisne ribe, ki jih je prej tako občudoval med čudovito preprogo iz alg in jih je še vedno videl, so postajale vse bolj sive, vse temnejše, dokler se niso spremenile v črne grozeče gruje. Na vso moč si je prizadeval, z levo roko je obupano poskušal z druge strani najti špranjo med lupino in skalo, v katero bi vtaknil konico noža, ampak zaman: vse je bilo v gosti megli. Skoraj je že izgubil zavest, ko je začutil, da ga je nekdo prijel za zapestje, in v zmedenosti mu je postalo jasno, da ga nekdo poskuša povleči z dna.

Bil je Andria, ki je opazil, da Martina ni, in ga je iskal po tistem, ko je na obali odložil svojo pest mušol. Ko je videl, da prsta ne more izvleči iz tistega primeža, je Andria nož vtaknil prav ob Martinov kazalec, saj se na tem mestu lupina ni tesno oprijemala skale, in ob pritisku se je školjka raztreščila.

Trenutek zatem je Martino že prišel do sape, dihal je s polnimi pljuči in ponovno videl žive barve tistega čudovitega sveta in nasmejane obraze prijateljev. Čim je prišel k sebi, je njegov rešitelj nadaljeval z delom: „Pridi z mano, Martino, ne smeš se še naprej bati mušol.“

Martino je premagal ta strah in se naučil, da je treba s hitrim rezom prerezati trdoživi privesek školjke, preden ta zapre lupino in se skrrije v kamnito zavetje; tudi on je tako prispeval, in ne samo tistega dne, svoj delež za skupni obrok.

Na žerjavico, ki je še dišala po smoli, so postavili za poln zabož mušol in družina je pozorno jemala z ognja tiste, ki so se med pečenjem odprle. Sonce je sušilo in grelo telesa, kri je krožila po njihovih telesih kot sunki maestrala, črni kruh jim je skupaj z živim okusom morskih sadežev dajal novo moč, tiha opoldanska glasba otočka je družino spajala z morsko veličastnostjo; potekal je starodavni obred *Scaroun*,¹⁸ katerega „oltarji“ so že od prazgodovine kupi školjk na obalah od Evrope do Amerike.

Potem ko se je najedla, se je družina začela pogovarjati o težavah tistega dne. Rubina je začela s priznanjem, da ni mogla ves božji dan sama pohajati po rovinjskih ulicah in marinah; veliko pred prihodom družine se je zato zavlekla

18 Rovinjski ribič je glede na okus in vonj delil ulov v dve skupini: *piscouloun*, okus in vonj po ribah, ter *scaroun*, vonj po rakah in školjkah. (Op. avt.)

v podpalubje batane, se namestila k premcu in skrila za zabojem. Nadaljevala je, da je prišla iz skrivališča takrat, ko se je družčina odpravila pobirat ježke, in se je iz užaljenosti zatekla v morsko votlino, ki seže v osrčje otoka, začela je vpiti, potem pa se je znova skrila v batano. Prej pa je metala kamenčke.

Vsi so jo obtoževali, da se je zaradi nje batana odvezala, ampak zagotavljala je, da je nedolžna, nakar so pregledali vrvi in ugotovili, da je bila že zelo obrabljena in so jo pretrgale ostre skale.

Družčina je upoštevala škodo in korist, ki so ju imeli od obtoženke: soglasno so oprostili Rubino, še več, ker je rešila dragoceno batano Corivorivo, so jo sprejeli medse kot enakovredno članico.

Vrnili so se k delu in ob koncu dneva so nabrali dve kili jajčec ježkov; to jim je zagotovilo, da so opremili konce vrvic svojih trnkov, ki so bili spleteni iz debele konjske žime, s tanko in prosojno posebno vrvico. Nato so se vse poletje veselili ob šargih in ribonih na plitvinah odprtega morja, v družbi lepe in prebrisane Rubine.

Na njivi nonota Spissiarita

„*Martein ... Martein, vstane, gremo*,“ se je slišal šepet v tisti sobici pri oratoriju, še vedno potopljeni v temo. Niso hoteli zbuditi še tete Ite, ki je služila pri družini odvetnika D'Avanza in v tisti palači nasproti Sanitarnega urada, ki je morala biti vedno brezhibno čista.

Martino se je pretegoval na slamnjači in si mrmral: „Ja, ja, pridem,“ nato pa se je obrnil na drugo stran in spal naprej. Stric Tonin je vzel stvari v svoje roke in je nečaka, kot sta se prejšnji večer dogovorila, odnesel do kuhinje. Posedel ga je pred skodelo bele kave, na stol med oknom in špaherjem „Patent N°2“ iz pokojne Avstrije.

„*Bužec miken*,“ je šepetala nona Fiamita in brisala vnukov gobček z mokrim robom grobe lanene brisače.

„*Bužec miken*,“ je nadaljevala nona, „vidiš, Tonin, da ne ve niti, kje ima usta ... odnesi ga nazaj v posteljo.“

Martino, ki se je otrešel brisanja, je končno našel usta, v katera si je nesel žlico, ob tem pa tudi skodelo, kot ponavadi do roba polno sladkega črnega kruha, ki je bil zmehčan in prepojen z mlekom, v katerem je bilo nekaj kapljic kave.

„*Bužec miken*,“ je ponavljala nona Eufemia in v bisage spravljala menažko z ocvrtimi menolami, hlebec in pol *mentane*¹⁹ ter kjantarico terana, ki je bil krvavo rdeč, barvo mu je dajal tudi temno vijoličen, oguljen koruzni storž, ki je tičal v steklenici namesto zamaška.

A ta *bužec miken*, ki je že pojedel in bil torej popolnoma buden, jo je ljubeče poljubil na blede in posušeno lice. Nona je bila vedno suha kot trlica, in sicer zaradi številnih otrok, ki so večinoma kot angelčki poleteli v raj, in zaradi mnogih cigaret, ki jih je zvijala v Tobačni tovarni, kar je povzročilo, da je izgubila mleko.

Martino je tako sledil stricu Toninu proti hlevu, medtem pa je ljuba starka na šibkem ognju iz rozg pustila vreti ostanke kavne usedline v tistem glinenem lončku, ki ga je vedno skrivala pred moškimi v družini.

Morov hlevček je bil skoraj na vrhu griča, le sveta Evfemija je stala višje; nahajal se je nasproti vrta krepkega in vzkipljivega župnika Basasseja. Bil je v eni tistih kamnitih hiš, ki so nekoč dajale zavetje starodavnim Rovinjčanom; ti so se zaradi preživetja še vedno stiskali okoli svetega Jurija, preden je prišla barka z lepo Fiamito.

Stric in nečak sta bila še daleč, ko ju je Moro pozdravil z dolgim riganjem iz tiste tihe polteme, v kateri je bilo čutiti obet maestra, ki ga je za tisti dan

19 Sorta pšenice. (Op. prev.)

napovedovalo vreščanje hudournikov med počasi ugašajočimi zvezdami. Stric je odprl vrata hleva, nemirni osliček je takoj prišel ven in se z gobčkom drgnil ob žepe gospodarjeve halje, saj je iskal „sladkorček“: košček kruha. Dal pa mu ga je Martino, ki se je hotel z njim spoprijateljiti, da bi lahko kdaj jahal na njem.

Osliček je popil svojo „kavo“, vedro vode z otrobi, nato so ga privezali k vozu. Stric na kozlu in nečak, zleknjen na dišečem ležišču iz trtnih listov, sta nadaljevala s počitkom, ki je bil zaradi tresljajev še prijetnejši.

Ena ura je za Martina minila v hipu, prebudili pa so ga sunki, ki so ga metali k prečkam voza: zapustili so glavno cesto in zavili na poljsko pot, ki je vodila proti Palùju.²⁰ Usedel se je na kozla k stricu, ki je priganjal Mora z vzkliki: „Pridi, ljubi, sonce je že vstalo ...“

Med eno in drugo kitico pa je živahno ponavljal: „*Samo naprej, čukić, bomo spale ponoće ...*“ s tem mu je dal vedeti, da ob prijetnem petju ne sme upočasniti koraka.

Toda zviti osliček se je delal, da ga je vsak vzklik ustrašil, spustil se je v lahen drnec, dokler ni zaslišal pevčeve nove kitice, med katero je spet malo počival. Tako je trojica med poskoki, v družbi „usmiljene device Marije“, nadaljevala pot po tesnem in razritem kolovozu proti močvirju in lokvi. Pri tem jih je zdaj božala zdaj praskala živa meja, grmičevje ob robu poti, medtem pa se je zgodnje sonce povzpelo nad streho podeželske cerkvice svetega Nikolaja iz Sarisola, z njim so se veselili gozdovi Mondelarche in urejeni vinogradi in oljčni nasadi Valtide, spremljalo pa ga je osamljeno petje škrzatov, sončni orkester, ki je uglaševal inštrumente pred velikim vsakodnevnim koncertom.

V nižinah je bila pot pogrnjena z mehko preprogo iz rdečega prahu in zakrita s krošnjami brestov, češenj in mandljevcov, ki so bile še gostejše, ker jih je ovijal bršljan; tiste zelene strehe so še vedno ohranjale prijetni nočni hlad. Tu je Moro rad upočasnil, da so vsi skupaj uživali v sveži tišini.

Na pobočjih, ki so bila gola zaradi vetrov in dežja, je bil osliček spet živahen; stric je stopil z voza in poprijel za uzdo, ki bi ga lahko udarjala po gobcu, če bi prednja kolesa izšla iz kolesnic, ki so jih v kamen izdolble že poti davnih vozov. Tu je Moro vedel, da mora dati vse od sebe.

Naenkrat je osliček zarigal in na ravnini pospešil korak: začutil je bližino zavetja, kjer bo počival v senci velike hruške na domačem posestvu; vedel je, da bo tam našel trpke trtine liste z sočnimi zvončki, malico, kakršno mu je skrbno kot ponavadi pripravil nono Spissiarito, ki je spal na prostem. Stopili so skozi porton in zagledali nonota, ki je sedel na kamniti klopi pred hišico, v senci pergole malvazije, ki so jo podpirala gladka in ravna debla akacij.

20 Močvirnat predel blizu Rovinja. (Op. prev.)

Martino je skočil z voza in ga stekel pozdravit, potem pa je odšel za hišo, kjer je pobral za pest rumenih ščink iz rumenega grozdja, ki so bile podobne pravih frnikulam. Medtem ko je stric izpregel nestrpnega oslička, so se že zaslišali pozdravi sosedov; prvi v zboru je pozdravil Sivček, močni osel barbe Anzala Scuvita, sledilo pa mu je riganje vseh osličkov iz doline Palūja.

Pustila sta voz v senci *tagiurja*, velike barake z neometanimi zidovi in s streho, ki jo pokriva dolga ržena slama, in Morota pod veliko hruško, na kateri rasejo slastni sadeži s krivimi peclji, nato pa sta si privoščila nekaj trenutkov počitka ob nonotu, pod grozdi malvazije, ki so že postajali sijoči kakor zlato. Martino je sesal ribezove jagode, stric Tonin pa je prisluhnil očetu, ki je kadil svoj španjolek iz mešanice sladkega in močnega tobaka ter delil nasvete za dnevno delo.

Bil je začetek julija in za družino Spissiaritov je bila žetev pšenice že v polnem teku: tam so ležali snopi pšenice vrste san pastore z dolgim klasjem za eno *žurnado* – toliko kot je je na njivi, ki jo v enem dnevu preorje vprega dveh volov – in še pol toliko snopov v kopicah vrste mentana s sladkim zrnjem; tako so pustili, da si revna rdeča zemlja opomore pod nizkim in razredčenim strniščem.

Zdaj pa so morali izluščiti zrnje iz teh snopov. Oče in sin sta se strinjala, da bo dan ugoden za to opravilo: suh in vroč zrak bo olajšal ločevanje zrnja od plev, svež maestral pa prvo prebiranje na gumnu.

Trojica se je torej odpravila proti *ieri*, širokemu kvadratnemu kosu zemlje sredi polja, ki je bil spran in že tako steptan, da je postal trd in gladek kot najboljša glina; stric je stopal prvi z *bataduro*, starinskim cepcem na rami, nono mu je ves ukrivljen sledil in v rokah, ki jih je držal na hrbtu, nosil lopato, s pomočjo katere je lovil ravnotežje, na koncu pa je hodil Martino z vedrom za vodo, vedno je zaostajal zaradi kakšnega škržata ali metulja. Šli so pod stoletno hruško, v senci katere se je Moro praskal po hrbtu in mohl vse štiri od sebe; nadaljevali so pot med dolgimi vrstami trt s širokimi temnozelenimi listi, po dolgi kotanji med skalami, polni mehke rdeče zemlje, ki so jo tja nanosili ljudje in jo skrbno okopavali, da na njej ni rasla trava.

Prišli so do jase s steptano zemljo, spremljalo jih je na stotero žvižgov, ki jih je črnoglavi strnad širil kot drobcene pisane kroglice, z majavega vrha visoke hruške tepke, po vsem Palūju. Gumno je bilo pokrito s sijočim in mehkim zlatom, s snopi pšenice, ki jih je nono pripravil že zgodaj zjutraj; pšenica je bila zdaj že tako suha, da je brez obžalovanja podarila svoje zrnje.

Stric Tonin je začel mlatiti po vrstah snopov s širokimi, neprekinjenimi krožnimi gibi rok; z razširjenimi nogami je stal na dolgih steblih pšenice san pastore. Žvižganje svetlega drenovega cepca po zraku je prekinjal sunkovit udarec, ki je razkosal klase. Da zrnje ne bi šlo k hudiču, sta nono in vnuk

na vseh štirih pobirala maloštevilna zrna, ki so letela z gumna, in pri tem tekmovala z mravljami.

Po „prvi roki“ mlačve so stričevo delovno bluzo, prej svetlosive barve, prekrile belkaste srage posušenega potu; cepec je umolknil in vsi so spravljali na stran grobo slamo, potem pa so v jugovzhodnem kotu gumna zbirali na kup pleve in zrnje z lesenimi grabljami.

Sledil je kratek premor, ki ga je nono potreboval, da si zvije svoj španjolet v dobredejni senci dvajset let stare oljke s čvrstim in gladkim deblom ter čašasto krošnjo, skozi katero so prodirali sončni žarki. Martino je končno lahko stekel do jezerca, tja dol v senco trsja.

Če ne bi imel pred očmi stričevega obraza izmučenega Indijanca, bi se zadržal in igral s tistimi ribicami, ki so se hranile z jajčeci komarjev, mnoge so bile podobne *zerom*, malim gavonom iz marine Valdibora.

Po tisti senčni vodni gladini bi tudi spuščal barčice s papirnatimi jadri, kot je počel pred nekaj leti. Ampak zdaj tega ni mogel, razumel je, da čakajo na tisto vedro vode, pa tudi zato ni mogel, ker mu je bilo delo z dedkom všeč: dajalo mu je občutek, da je koristen. Tako se je zadovoljil z nekaj požirki vode, ki jo je zajel v dlani, se osvežil po obrazu, vratu in prsih ter se s polnim vedrom odpravil proti gumnu.

Težko vedro iz pocinkanega železa je bilo do roba polno in Martino si ga je večkrat preložil iz roke v roko, da bi ponehali tisti zbadajoči mravljinici v prstih, pri tem pa je pazil, da ni polil niti kapljice. Otrok je lahko nosil napol polno vedro, odrasel človek pa polno.

Ko se je vrnil, je bilo gumno prekrito z zlatom, z novimi razprostrtimi snopi. Pogled nanje ga je navdal z istim prijetnim občutkom, ki ga je doživel med deteljo na tistem vrtu v Premanturski ulici, ko je uspel dohiteti Albino, svetlolaso in bolj odraslo hčerko kovača Iveta. V smehu in zadihana se je vrgla na tla, njeni dolgi razpuščeni lasje pa so z zlatom obdali oči, v katerih je odsevalo nebo in so se želele zgolj razdajati. Takrat je Martino mislil, da mu je bilo ponujeno prijateljstvo, kakršno je poznal med fanti, a ko je zagledal snope na gumnu, ki so se bili pripravljene razdajati, ga je to vznemirilo: ob Albini je bil še otrok!

Ko se je osvežil, je v rokah strica Tonina ponovno zažvižgal cepec, nono in vnuk pa sta spet tekmovala z mravljami. Tako so nadaljevali, dokler se ni maestral okreпил. V kotu gumna se je nabralo veliko zrnja in plev. Zemljo so temeljito pometli z vejami brnistre, nato pa jim je veter pomagal presejati žito.

Martino je očaran gledal, kako stric z lopato meče žito v zrak: to se je strogo spuščalo, rumene luščine pa so se spreminjale v oblček razposajenih metuljčkov, ki so leteli daleč preko vinogradov; ena luščina pa se je obnašala drugače, se dvigala, kot bi nekaj iskala.

Ta je bila za fanta najzanimivejša: hotel bi jo spremljati, ne le z očmi, v njenem čudežnem letu proti sinjemu nebu!

Vejanja je bilo konec in mastral je bil spet sapa, zdaj žgoča. Petje škranca, nevidnega v nebeškem sijaju, se je v redkih poskokih spuščalo na upognjene trtine liste, ki so ščitili grozdje pred razbeljenimi žarki opoldanskega sonca. Na breskvah, figah, žižolah, med trtami in robidnicami je čivkanje obmolknilo. Ostal je še črnoglavi strnad na zadnji vejici visoke hruške tepke, ki se je še vedno zibala v vetriču: s svojim žvižganjem je dirigiral koncertu škržatov.

Nono Toni se je takrat s priprtimi očmi ozrl navzgor, kot da bi hotel od nebeške ure dobiti potrditev, in šel odložiti metlo iz brnistre pod kutino, nato pa se je zgrbljen odpravil proti kamniti hišici. Martino je z veseljem gledal nonota, ki se je oddaljeval, saj je vedel, da gre pripraviti *scaraciuò*, sladek črn kruh, ki je bil namočen v čebulno juho s paradižnikom. Malo zatem je zavohal dim brina in trte, prinesel mu je slasten vonj čebule in paradižnikov, ki so bili praženi na olivnem olju.

Stric in nečak sta z namlatenim žitom napolnila veliko vrečo, pri tem sta pobrala vse zrnje, raztreseno po gumnu, in jo z Morovo pomočjo odnesla v hišico. Ravno dovolj časa, da nabereta še sadje, se je oglasil nono izza loncev, Martino pa je s pleteno košarico v rokah vesel sledil stricu.

V tistem času so bile skoraj vse posesti rovinjskih kmetov tako skrbno obdelane, da so se zdele kot vrtovi. Poleg velike ljubezni do tiste zaplate rdeče zemlje med belimi skalami je bila tu še razgibanost pokrajine, redko posejane jase med nizkimi griči, kar je dajalo neponovljivo lepoto posestvom. Tam so gojili predvsem trto in oljko, ker je bil teren pretežno kamnit, za vsakdanje potrebe pa tudi različne kulture od stročnic do žitaric. *Lunghito*, njivico, pa so oplemenitila še najrazličnejša sadna drevesa: od zgodnjih češenj do kutin, žižol in poznih nešpelj. Posadili so jih na najbolj nenavadnih krajih: zadoščalo je prgišče zemlje med skalami.

Sadja ni bilo veliko, toda nekatera drevesa so že skoraj izčrpala svoje darove, druga pa so jih začela šele ponujati. Tam so bile tudi lubenice in melone: prve z lupino v enoviti lovorovo zeleni barvi ali živo zelene barve z belimi črtami; druge navzven rumene in gladke ali pisane ali bele kot znameniti *baciri*,²¹ ki so jih obešali na tramove v kanavi, ob muškadne grozde, da so jih jedli v božični ali novoletni noči.

Stric in Martino sta najprej stopila k veliki češnji s čvrstimi in svetlo rdečimi sadeži, nekaj jih je še bilo na notranjih, bolj osenčenih vejah, potem pa sta šla do fige z velikimi *sisulami*, ki so dozorele ravno v času mlačve in so imele

21 Sorta buče. (Op. prev.)

rdečo notranjost ter so bile sladke kot med. Nekaj zgodaj dozorelih tepk je do roba napolnilo košarico in napolnila sta se proti kamniti hišici.

Na poti je stric Toni predstavil Martinu svoje „ljubezni“. Čeprav je imel okoli trideset let, je bil še brez otrok, saj je *intrada*, majhen dohodek, ki ga je prinašalo posestvo, komaj zadoščal zanj in za njegove starše. V tistih časih pa se nikoli ni pojedlo več, kot je bilo hrane v loncu.

Najprej mu je predstavil svoje najnovejše veselje: mlado vinogradniško breskev z drobnimi sadeži, ki so imeli zelo sladek okus po mandljih in so dozoreli v času trgatve. Drevesce je korenine pognalo med skalami, v kup mehke zemlje, na kateri ni raslo nič drugega. Preteklo je pet let, je razlagal stric, odkar je drevo vsadil med majhne, napol divje mandljevce, da bi korenine imele dovolj moči za prodiranje med kamenje. Stric se ga je nežno dotikal, skoraj božal z žuljavimi rokami, vedno rdečimi od zemlje, ki je prodirala v vsako poro ali gubo; nečaku je hotel pokazati plitko brazgotino, ki je ostala na deblu po prvem cepljenju, drugo leto pa so brez znakov poškodbe zrasle tri vejice, ki so že nakazovale kasnejšo krošnjo čašaste oblike.

S ponosom mu je kazal *vadurno*, izsušen pašnik, ki ga je odkupil od starega soseda z vzdevkom Črni Mali, nato pa je v kamenje in deloma v živo skalo izkopal kanale, da bi ga spremenil v rodoviten vinograd belega muškata in malvazije; luknje je zapolnil z samokolnicami plodne zemlje, ki jo je ob suši v potu svojega obraza dovažal od jezerc. In ta majhna njivica je bila prav njegova, je nadaljeval stric, saj jo je nono Toni prepisal nanj; to je bila redkost za tiste čase, ko so se stari ljudje strogo držali rekla, da kdor napiše oporoko za življenja, umre na podstrešju hiše.

Končno, je pomislil Martino, sta prispela do središča posestva, kjer je nono čakal pod tisto prekrasno pergolo pred hišico: tam je bilo sveže tudi zaradi kanel, zapičenih ob straneh akacij, ki so podpirale zeleno streho, po robovih pa so se vzpenjale zvončnice s številnimi svetlomodrimi in rdečimi cvetovi.

Sredi te „jedilnice“, v nestvarni poltemi, v katero so kapljali migetavi sončni žarki, je na beli mizi iz neobdelanega kamna izstopal lonec z vročim *scar-caciudjem*, iz katerega se je kadilo. Ob njem pa so stali pločevinasta posoda z ocvrtimi giricami, ki so še dišale po morju, kos blagoslovljenega črnega kruha in steklenica črne in peneče bevande, ki so jo naredili tako, da so v sod nestisnjenih tropin dodali vodo.

Pređen se je Martino usedel na kamnito klop, je nabrano sadje previdno zložil v dve piramidi, eno zeleno in drugo rožnato, da bi ga lahko požiral z očmi, ko je jedel juho in glavno jed.

Vse je bilo v skladju: kiselkast okus čebulne juhe s paradižnikom, morski okus giric, ki ga je zmehčalo neponovljivo olje iz istrskih oljk rosulj, slastno sadje in sočen črn kruh. Vse to je spremljal zbor brez petja, a z nešteto glasovi,

ki ga je ustvarjal šibek maestral s pihanjem med drhtečimi listi pergole in zvončnic. Spev, ki je v svoji skromnosti ponujal vse mogoče melodije, saj je bil potopljen v zvok sijoče opoldanske tišine nad polji.

Ob teranovem moštu je Martino poslušal te melodije; še več, videl jih je v tistem plesu zraka nad razbeljeno zemljo, na suhi travi, na rumenih strniščih in nad zelenimi vinogradi. Tako se je dvigal nad petje škranca. Razločil ga je zaradi hrbta, ki je bil enake barve kot zemlja, medtem ko od spodaj zaradi sončnih žarkov ni opazil njegovih belorumenih prsi. Njegovo telo je dvobarvno, je pomislil fant, kot telo odprtih sardin, in zaključil, da mora med tema bitjema obstajati sorodnost. Sedel je torej na belem, skoraj negibnem oblaku, podobnem ovčici, in plul nad prelepim morjem med Gustinjo in Barbarigo, pri tem pa je v alabastrnih vodah občudoval igro rib.

Vendar se je iz smeri Pule zaslišal hrup, ki je bil sprva kot oddaljeno godrnjanje, kmalu pa mu je sledilo oglušujoče hrumenje motorjev, ki je porušilo podeželsko harmonijo. Bilo je šest hidroplanov Sveta Marija iz baze v Puntizeli, ki so vadili letenje, kot je pomislil Martino, medtem ko je padal s svojega oblčka.

Zavladal je strah in vse je postalo sovražno, kot tudi kruh, ki sta ga v tistem trenutku namrščeno, nejevoljno žvečila nono in stric, saj se je zdelo, da je izgubil okus.

„Tudi danes so tukaj, ti nesrečniki, ki pravijo, da želijo braniti domovino, pa ji pijejo kri,“ je izpljunil skozi zobe nono Toni Spissiarito, „ampak naj delajo, kar hočejo, bodo že dobili, kar jim gre: vedno je bilo in bo tako. Mogoče bo v vsem tem zlu tudi kaj dobrega, ampak malo, saj bomo ostali neumne ovce, ki vedno sledijo pastirju. S to vojno, ki jo pripravljajo, se bomo znebili teh pesjanov. Jih bo že Medved raztrgal na kose. Žal mi je zate, Tonin, sin moj, in za veliko drugih fantov, kot si ti, ki jih čaka klanje.“

„Zgodila se bo božja volja; ne splača se razburjati. Zdaj je še prezgodaj, po toči zvoniti pa je prepozno,“ je nemočno odgovoril stric, ki je imel plašen značaj kot njegova mati, sveta nona Fiamita.

Stari družinski oče se je skoraj s prezirom zazrl v sina, ga belo pogledal z očmi, ki so spominjale na rezilo noža, in izbruhnil: „Klinc pa božja volja! In kateri bog je sploh to? Mogoče tisti pijani župnika Basasseja ali tisti pokvarjeni in podli, o katerem govorijo duhovniki, ki blagoslavlja topove in so kot rit in srajca z generali, od nekdanj in vse dokler bodo obstajali najhujši lopovi in morilci tega sveta? Ali pa tisti gluhi in slepi, ki mogoče nikoli ni vstal od mrtvih in h kateremu tvoja trapasta mati moli vsak dan?“

Stric ni odgovoril; ni mogel nasprotovati svojemu očetu, tega ni in ne bo nikoli storil. Da bi lahko začel razmišljati s svojo glavo, je moral počakati na očetovo smrt. Tako se je naredil čisto majhnega, kot bi bil Martinove starosti.

Nečak je takrat začutil, da ima še rajši dragega strica Tonija, tistega svojega vrstnika, močnega in neutrudnega pri delu s cepcem ali motiko, zmožnega, da z ljubeznijo spreminja pašnike, polne kamenja, v čudovite vinograde. In vedno je dobre volje, z nasmehom in pesmijo na ustih, v pričakovanju, da mu bo Marija namenila milost srečati tisto ljubezen, ki ji bo rekel, „da je sonce že vzšlo“.

Letala so ravno odletela in pokrajina je spet mirno zadihala, ko je v bližnji utrdbi Barbariga večkrat zabobnelo, nato pa so se zaslišali dolgi žvižgi in oddaljene eksplozije. Ob vsaki salvi je tudi zemlja zadrhtela; Martino je začutil, kako se je zatresla kamnita klop, na kateri je sedel, in videl, da so se venčni listi zvončnic zapirali kot ponavadi ob večerih.

Stric in nečak sta se v strahu spogledala: nono bo imel še en dober razlog, da nadaljuje s svojim besnim monologom, med katerim bo ponovno govoril o stvareh, ki jih, če bi vprašali nono, nobeno uho ne bi smelo slišati.

In sledil je nov izbruh, ki ga je podžigalo bobnenje topov: „Poslušaj te nesrečneže, kot krti so se zakopali v dolge rove Barbarige in od tam kažejo svojo moč: pravijo, da branijo Brione in pomorsko bazo v Puli. Ja, prav res nekaj branijo: na Brionih tisto pokvarjeno donno Rachele, ki se tam zabava s fašističnimi veljaki, v Puli pa krdele visokih oficirjev, tatov, ker nam kradejo kruh, in morilcev, ker načrtujejo, kako bi poslali čimveč mladih v klavnico z geslom, 'Vzemimo orožje v roke in na pot'. Oni branijo ves tisti mrčes pred besom lačnega ljudstva, ker nas utrdbe, kot je ta v Barbarigi, v prvi svetovni vojni niso obranile pred tujimi vojaki, in ne bodo nas niti v naslednji vojni vihri, za katero upamo, da je zadnja.“

Zdelo se je, da se ob teh besedah bes nonota Tonija umirja, malo zaradi upanja, da bo „vojna vihra zadnja“, še bolj pa zato, ker topovi iz bližnje utrdbe niso več streljali. Vendar je ozračje nad Lacom ostalo težko in tudi sonce se je zdelo zamračeno.

Stric je stopil izpod pergole, ko je njegov oče še naprej kadir, nečak pa je s kamnite mize odnašal preostalo sadje; povlekel je Morota, ki je počival pod staro hruško, katere sadeži so imeli ukrivljen pecelj, in ga pripeljal pred hiško. Osličkovi dolgi uhlji so bili spuščeni, postrani je gledal voz. Ker je stric hotel, da bi hitro popil vedro vode z otrobi, ga je najprej osedlal, s tem mu je sporočil: „Bodi vesel, v Rovinj se bova vrnila brez tiste grde in težke reči, ki te na razdrapani poti tolče po gobcu s štango.“

Moro je potem pil, dovolj je bilo, da ga je stric nekajkrat pobožal po čelu, medtem pa ju je nono resno, skoraj zaničljivo gledal.

Ko je stric Tonin odšel, je Martino zložil lonec in krožnike v pocinkano vedro ter se odpravil k lokvi, da bi jih pomil. Namenoma ni odšel k bližnjemu izviru med trsjem, temveč k Lacu. Ta lokev je ležala ob robu posestva Spissiaritov; naprej

so se začenjali gradnovi in hrastovi gozdovi, ki so jih prekinjale široke jase, na katerih so se pasle ovce Čičev. Vedel je, da mora svoje delo opraviti kar se da počasi, po tistem, ko ga je končal, pa je imel nalogo počakati tam še lep čas, da bi ga opazili pastirji. S tem je nono želel sporočiti ljudem, ki bi morebiti imeli slabe namene: „Barba Toni Spissiarito bo nočoj na straži, ne drznete si krasti sadja, podnevi bi lahko prišli in prosili zanj.“

In pred sončnim zahodom je prišel tisti Poropat, ki je izviral iz Mun v Čičariji in se je ustalil na prijetni obali Polari, ki je še vedno bila v stiku z *insulae Polaris*, otoki rovinjskega arhipelaga; ti so ležali nasproti nje tudi po izginotju Latincev, ki so že takrat počitnikovali na Brionih.

Prišel je s sinom, da bi dobil nekaj sadja; takrat se je dogovoril z nonotom, da bo ta prihodnjo pomlad za nekaj dni prišel na njegovo novo posestvo in mu zasadil vinograd ter veliko drevesc, od zgodnjih češenj do jesenskih breskev. V zameno pa bo Poropat to jesen prišel orat zemljo Spissiaritov z voloma Boškarinom in Gajardom.

Vsi pa niso bili tako „pripravljeni na kupčijo“ kot pošteni in daljnovidni Poropat. Številni otroci pastirjev so ponoči rabutali sadje na nonotovi zemlji, zato je ta vse poletje preživel na njivah. Ne toliko zaradi vrednosti sadja, ampak da tatiči v strahu ne bi zlomili vseh tistih vej. Nono se je jezil na očete tistih otrok: smrduhi in ničvredneži jih je imenoval, ker niso bili sposobni posaditi in vzgajati dreves niti ob svoji podeželski hiši.

In Martino se je takrat spomnil na besede barbe Šimeta Radeke: „*Samo ne stoj mislet, da se pošten, samo ko te kličejo kriko ale šćavo; tude mjes nas so nesreće, ki bejo rade hitle gospodarja s kmetije en same sjele na njegovo mjesto ... ta veleak drek na stole bo smrdo en delau samo škodo.*“

Ob takih mislih se je fant vrnil k hišici, sonce pa se je dotikalo vrhov zvutih brinov in gradnov v Mondelarche. Zagledal je dedka, ki je na ognjišču, med kamenjem za *tagurjem*, zlagal vitice in korenine oljk za ogenj, na katerem se bodo pekle mušole, ki so jih prinesli Righijevi iz doline Vestre; čutili so se dolžni, ker jim je stric Tonin obrezal vinograd. K mušolam so dali še tri okusne ciplje, ki so jim pravili *limùsi* in so se jim luske svetile zlatorumeno.

Martino je skrbel za ogenj, nono pa je čistil ribe. Kmalu sta *pisculdun* in *scaròun*, morska vonja po ribah in školjkah, postala izrazitejša in se pomešala z vonjem zemlje in njenih prebivalcev, ki so globoko dihali v svežem večeru.

Po večerji se je Martinu zazdelo, da je končno prišel pravi trenutek, da nonotu zastavi vprašanje: na to je mislil ves popoldan. Ni mogel pozabiti Medveda, tako velikega, da bo „tiste nesrečnike raztrgal na kose“, in „naslednje vojne vihre, za katero upamo, da je zadnja.“ S slabim vremenom je v resnici imel že nekaj izkušenj: z zvonika svete Evfemije sta s pranonotom

Casanegro že videla gmote oblakov na oddaljenem obzorju. A tista zverina mu je bila še precej neznanca.

Ja, to je bil pravi trenutek: nono je sedel ob njem na kamniti klopi, zamišljen kot zmeraj, vendar umirjen v tisti spokojni polsenici, kjer je pridrušeno cvrčanje zadnjega škržata preglasil vse glasnejši koncert črčkov.

„Nono,“ je oklevajoče začel Martino, „mi lahko poveš o tistem Medvedu, ki si ga omenil opoldne?“ Odgovor ni prišel takoj, toda fantu so vzpodbudno sporočilo poslale nonotove oči, ki so se zazrle vanj z dobrohotnim zanimanjem.

„Ja,“ je končno odgovoril, „dragi Martino, razložil ti bom o Medvedu; to ti moram povedati, ker boš ti prvi iz naše družine hodil v šole. Vedeti moraš, da so še moji stari pravili, da grejo muhe na lačne pse, in to je res, ker so oni tako trdili. A jaz pravim tudi, da mora priti dan, ko ne bo več lačnih psov. In to, čemur jaz pravim Medved, je ogromna dežela, kjer kmetje, kot smo mi, in delavci, kot je tvoj oče, vladajo brez gospodarjev; delajo brez davkov in tako nihče ni lačen pes. Ampak Medved se skriva tudi tu med nami; komunisti so njegovi najboljši sinovi in če jih fašisti, ki so na strani gospodarjev davkov, odkrijejo, jih vržejo v ječo do smrti, kot se je zgodilo našemu Paliagi, ki ima vzdevek Lepi Črni. Zato moraš to, o čemer ti govorim, zadržati samo zase. Kdor je komunist, pa mora znati delati; zato pastirje učim cepljenja dreves, tako ne bodo več jemali sadja, ker bodo imeli svoje.“

Martino je prikimaval in ni več spraševal. Ko je nono opazil, da že skoraj spi, ga je pospremil do hišice, kjer mu je pomagal splezati na zgornje ležišče *litère*, dvonadstropnega pograda, ki je bil narejen iz gladkih jesenovih debel. Ko se je ulegel na vrečevino, se je fant za kratek čas predramil zaradi šumenja suhih koruznih listov in potem odpotoval v sanjsko deželo.

S posesti v Palùju, polne cvetovih koticov med dolinicami in grički, je priletel do brezmejnega ozemlja, ki je tudi zaradi neskončnega valovanja žita spominjalo na morje. V resnici pa je bila zemlja, ker je videl rdeči mak in konje v diru. V tej brezmejnosti so delali ljudje, ki niso poznali davkov, in Martin Muma se je spustil proti njim: niso se smejali, niso prepevali kot stric Tonin na svoji uličici, ki je vedno mešal kitice, „Pridi, ljubezen, ker sonce že vzhaja ... in Marija se nas včasih usmili.“

Iz njihovih napol priprtih ust je prihajala žalostna in neprekinjena pesem, veličastna nad neskončnim poljem, kjer so, ob tleskanju bičev debelih mož, želi ljudje, ki ne znajo cepiti dreves.

„Tatovi sadja, pastirji, ki ne ljubijo zemlje-e-e-e!“

Ob tem kriku se je Martino spet znašel na tistem žaklju s koruznimi listi, na tisti postelji, postavljeni na jesenova debla, in v tisti hišici sredi obilja, pod Lacom.

V kleti na Ulici sedmih murv

Poletje 1938 je minilo; za Martina je bilo kot dan, poln iger in čudovitih stvari, ki jih je občudoval, zato je bilo zelo kratko. Družčina s Cugulere je nabrala veliko ježkov; zato jim ni manjkalo trnkov in posebnih vrvic, s katerimi so lovili ribone jagodne barve na odprtem morju pri Banjolu z barko Corivorivo.

Fant je še vedno razmišljal o Medvedu in tisti prihajajoči vojni vihri, a ne preveč. Na to se je spet spomnil, ko je slišal, da se nono in stric pogovarjata o srečanju med Trdoglavcem in Nemškimi brčicami na Brennerju, kjer je prvi nič manj kot padel v past, kakor je pisalo v časopisu. Martino si je takoj predstavljal srečanje dveh zlikovcev, tako jima je pravil nono, bilo je podobno kot v filmih o razbojnikih, ki jih je videl: v neprehodnem gozdu, kot je pisalo tudi v *Piccolu*, sta dve barabi začasno sklenili dogovor, čeprav sta dvomila drug v drugega, medtem ko sta tolpi stali za svojima vodjema in se pasje gledali s prsti na petelinih. In nono Toni je znova žebrel: „Naj le delajo, delajo, kar hočejo, ti zlikovci, ampak Medved jih bo raztrgal in potem bomo končno svobodni.“

Prišel je sejem svete Evfemije s stojnicami in vrtiljaki, ki jih Martino ni maral, ker se mu je na njih obračal želodec. On je letel, vendar svobodno po zraku. Prišla je trgatev, veliko lepega grozdja je bilo pretlačena in otožnega, tudi zato, ker so se Martinove počitnice iztekle.

In po trgatvi so čakali na prihod žandarke – mame Checchine. Prišla naj bi s parnikom Nesazio, malo zato, da ne bi plačala polne cene karte, saj je bila kot soproga državnega uslužbenca deležna velikega popusta; predvsem pa zato, da je lahko nanj natovorila sod, ki je držal en hektoliter, ter damižane različnih vrst in velikosti; posode, ki jih bodo v nonotovi kanavi napolnili s teranom, muškatom in malvazijo.

V tistih dneh je zavladala posebna napetost, ki se je pridružila nepogrešljivemu vsakdanjemu nemiru dobre none Evfemije: Martino, lepo urejen od glave do pet, bo zdaj objel svojo mater, ki je vzbujala strah tako kot njen oče, barba Toni Spissiarito. Z nohti ni bilo težav, ker si jih je vnuk znal sam postriči; tudi glede umivanja ni imela skrbi, tisti četrtek ga bo zgodaj zjutraj potisnila v škof z lugom, ki mu bo dodala sodo in tekočino s pepelom, potem pa bo čist in sijoč kot rjuha. Potem pa ga bo zadržala doma do prihoda Nesazia. Okoli enajstih bo z nonotom odšel do pomola in vlekkel voziček, ki ga je naredil tata Sandro, povsem enak velikim vozičkom, ki so služili za prevažanje vseh tistih praznih posod.

Premagati pa je bilo treba še nekaj težkih ovir. Prva so bile uši. Checchina ni hotela videti svojega Martina obritega, a niti s tistimi živalicami na glavi.

Uboga nona si je mislila, da jih sploh ni tako težko odstraniti z glave; nekajkrat bi potegnila z glavnikom, ki je imel zobe tesno skupaj, pa bi skoraj vse uši zletele na razgrnjeni *Piccolo*. Toda ostala so jajčeca zajedavcev, ki Checchinim očem ne bi ušla. Druga ovira pa sta bila lončka marmelade Cirio za malico (tako je ukazala mama), ki ju je Martino junija prinesel s sabo v vreči in sta ostala nedotaknjena med kipci svetnikov v vitrini. Zanju je nona našla rešitev: dala ju je Rubini in ji pri tem večkrat zabičala, naj ničesar ne pove teti iz Pulja. Rubina je bila bolj sladkosnedna od Martina, ki je za malico imel rajši kos črnega kruha s svežim sadjem. Tu pa je bil še problem z branjem: vnuk se vse počitnice ni dotaknil knjige. Zato bo moral v torek in sredo ostati doma ob knjigi, a le za nekaj ur, več ubogi fantič ne bo zdržal. Ja, njen ljubljeni vnuček se ne bo izdal, ko ga bo mama preiskujoče gledala: bister je kot nono, a na srečo ima bolj glaj značaj.

Hvalabogu se je skoraj vse uredilo, preden je prišla mama. Ta je imela nekaj pripomb, ko je pregledala ušesa (v notranjosti niso bila najbolj čista), ampak vedeli so, da bo Checchina, tako kot njen oče, nehala godrnjati šele po smrti.

Sicer pa je bilo vse v redu: ena žlica marmelade na dan, kot dogovorjeno; vsako jutro dve uri branja, morala sem ga spoditi ven, ker nikakor ni hotel nehati; nobena gnida se niti od daleč ni približala Martinovi glavi, lahko preveriš, hčerka moja, je resno zaključila nona.

Checchina pa je začela preverjati. Ko je Martino vzel v roke knjigo, da bi na glas prebral nekaj stavkov, je zaznal nemiren pogled drage none, ki mu je govoril: „Daj vse od sebe, vnuk moj, ker želim, da prideš k meni tudi naslednje poletje.“

Martino je bral tako dobro, da je mama osupnila. Pri pregledu las je noni in vnuku srce hitreje bilo, a nikjer ni bilo nobene gnide. V redu, je z olajšanjem pomislil fant, to pomeni, da bo za uši slabo leto, kot se kdaj zgodi tudi pri rakovicah. Ko je Checchina končno premerila sina od glave do pet, ni bilo več strahu. V tistih štirih mesecih se je Martino okreпил; le v njegovih očeh je bila nekakšna bežna žalost. Mama si jo je na srečo razlagala kot sinovo željo, da se vrne k svoji družini.

Čeprav se je Checchina imela za nezmotljivo, se je pogosto motila, kar je bilo neugodno v težavnih okoliščinah in se tudi ni skladalo z njeno željo, da bi stvari dognala do konca in v tem celo pretiravala. Fant ji ni mogel povedati, da je žalosten, ker se vrača v Pulj. Tam bo spet samo Crico, prijatelj le z ubogim Radeko, in „meščani“ ga bodo neprestano zbadali. Doma pa bo spet pod budnim in zatiralskim maminim nadzorom: ko se je temperatura na termometru dvignila le za eno črtico in pokazala 36,9 stopinje, je takoj dobil ricinusovo olje in moral za en teden v posteljo, kjer so ga pustili lačnega

in žejnega. Tudi nona ga je imela zelo rada, a ni tako pretiravala: ob njej se je dalo zadihati!

V takem razpoloženju se je Martino vkrcal na ladjo za Pulj z mamó, s sodom, z damižanami in s številnimi steklenicami in flaškoni vina. Srečni tisti, je še pomislil fant, ki so potovali „pospešeno“, s čudovito in hitro motorno ladjo San Giusto, ki se je ustavljala za kratek čas, saj so se nanjo lahko vkrcali samo potniki, ni pa prevažala gore najrazličnejšega blaga, kot ga je v podpalubju ta sivi Nesazio.

Onadva pa se s San Giustom nista mogla peljati, ker si nista mogla privoščiti, da bi za karto plačala polno ceno; popust iz Arzenala je veljal samo pri „tovorni ladji“ in poleg tega nista imela kovčkov. Bom sploh kdaj imel kovček, je pomislil Martino, in ne te cule? Mogoče je imel Di Tommaso vsaj malo prav, ko ga je začel klicati Crico.

Kepa v grlu ga je vse bolj dušila, ko je sedel na kupu vrvi na krmi in gledal, kako izginja beli in elegantni zvonik svete Evfemije, v smeri njemu tako ljube tramontane, tam v divji in prelepi kotanji med borovci Scarabe.

Končno je Nesazio sopihajoč priplul na soparni jug. Na majhnem pomolu San Tommaso, pod tobačno tovarno in veliko avstrijsko admiralsko palačo, ju je že čakal tata Sandro s svojim vozičkom, ki je imel dve kolesi, visoki kot pri velikih vozovih; na najbolj težavnih delih poti ga je moral potiskati z rokami in z rameni.

Tata ga ni natančno pregledal, najprej ga je ganjeno objel in z zadovoljstvom ugotovil, kako je njegov Martino med počitnicami zrasel in postal krepak. Naložili so voziček in ga potiskali proti domu; na fantovo veliko presenečenje pa so kmalu zapustili Premantursko ulico in zavili na desno, po novi poti.

Martino je pogledal očeta in ta je s sklonjeno glavo zamomljal: „Morali smo se preseliti. Ive je odšel na delo v Abesinijo, da bi zaslužil, brez njega pa tam nisem imel več kaj početi. Ta hiša ni tako lepa, a kmalu bomo imeli lepšo.“

In potisnil je voziček še močneje, kot bi hotel sinu dopovedati, da se o tem ni več kaj pogovarjati. Hodili so po dolgi ulici z rahlim vzponom, Martino je kasneje izvedel, da je to Ulica De Franceschi, in še preden se je končala, so šli naravnost. Po sto metrih se je oče ustavil z vozičkom pred lepimi vrati v hišo, ki ni bila tako mogočna kot njen vhod, ampak precej prijetna, kot je menil fant, zdaj že malo pomirjen.

Ampak trajalo je kratek čas. Ko je sledil mami skozi vhodna vrata, je končno dojel, zakaj je imel oče sklonjeno glavo. Namesto da bi se vzel, kot je bil navajen v različnih stanovanjih, se je tokrat moral spustiti in to za več stopnic.

„Gremo v klet,“ je pomislil fant.

Hodnik je bil skoraj čisto temen in vonjal je po plesni. Mama je tipaje našla vrata in vstopili so v mračen prostor; pramen svetlobe je pronical skozi

visoko okence. Martino je dojel, da je prišel v kuhinjo, prepoznal je staro pohištvo in se usedel k mizi, utrujen in brez sapa. Checchina je z otožnim nasmeškom, s katerim ni mogla prikriti bolečine, pobožala sina po laseh, postrizenih na krtačko, in se pretvarjala: „Potovanje te je utrudilo, spočij se, bom šla jaz pomagat tatu.“

Tistega prvega večera, ki ga je preživel v kleti na Ulici sedmih murv, se Martin Muma sploh ne spominja. Ve le, da je naslednje jutro, na angleško soboto, kot jo je imenoval tata, najprej zagledal še eno okence blizu stropa v kletni sobi, v kateri so spali. Tista odprtina, ki jo je od zunanosti ločevala trdna rešetka, je bila visoka dva pednja in dolga približno meter. Gledati je morala prav na pločnik, je pomislil Martino, saj so se skozi jo videli čevlji, nizki in iz cunj ali z visokimi petami in nogavicami. Tam zgoraj, skoraj nad njegovo glavo, so hodili ljudje.

Takrat se je z nostalgijo spominjal hiše v Premanturski ulici, na tistem griču, kjer so februarja cvetele vijolice, nasproti mladega borovega gozdčiča in nad dolino z vrtovi; in spominjal se je, kako je tekel po makiji, med brini in vonjem po žajblju, proti globoki kvarnerski sapi. Ohranjal je lep spomin na bivališči v Valdibori in Arnolungu; ni si mogel priklicati vseh podrobnosti, ampak zdelo se mu je, da vidi svetlobo, ki ju je preplavljala, da diha tisti zrak, ki ga je podarjalo morje. Tu pa se je dušil.

Ko se je dodobra prebudil, je planil pokonci z namenom, da bi stekel na ulico; a v drugem kletnem prostoru, ki je služil kot kuhinja, je trčil ob starša. Mama je bila ob špargetu, tata pa je sedel pod okencem in s črnim kamnom brusil veliko sekiro, s katero se seka debela.

Še preden je Martino zagledal starša, ga je zaustavil sunek zraka, ki ga je z lahkoto vdahnil v kuhinji: zaradi ognja je bil manj vlažen in dišal je po paštafižolu. A še resnejša zadeva ga je prisilila, da je potlačil svoj prvi vzgib, in sicer, da bi zbežal: njegova starša sta se zelo spremenila, zdelo se mu je, da sta se postarala.

Sedel je za mizo, ju opazoval in poslušal; nista godrnjala drug čez drugega kot običajno, ampak sta se ukvarjala le z njim.

„Takoj ti bom nalila belo kavo,“ je rekla mama, otožna in ljubeča kot prejšnji večer, „in vanjo dala svež kruh, ki ga je tata danes zjutraj prinesel iz pekarnice. Veš, Martino, nekaj korakov stran od naše hiše je pekarna, kjer pečejo kruh na ognju iz butar, podoben je tistemu od barbe Chicca Uča v oratoriju pri noni Fiamiti.“

Kako se je spremenila ta žandarka, mama Checchina, si je govoril Martino, ko je strmel vanjo, tudi repek ene od obeh kit, v kateri je spleta svoje goste lase temno kostanjeve barve, je zanemarjeno visel iz *cugona*; njena figa na tilniku je bila vedno urejena in na dan svete Evfemije si je nanjo pripela

cvet. Vsega je bil kriv, je še razmišljal Martino, tisti bedak, barba Ive, ki je moral zaradi denarja oditi ravno v Abesinijo, kot da je na svojem lepem domu umiral od lakote; res je imel prav Šime Radeka, ko je trdil, da so tudi med nami ničvredneži!

Zdaj ga je še oče ljubkoval: „Danes ne bom šel v Arzenal, ker imamo prosto soboto, in vesel bom, Martino, če greš z mano. Grem v gozd Šijana po drva; videl boš, da je tam lepo, mogoče še lepše kot na Lacu. Tam so murve in drnule, ki se jih boš lahko do sitega najedel, ko jih bova nabirala, da bo mama naredila marmelado. Tam je tudi paviljon, kjer igra godba.“

Starša, je pomislil fant, ko je jedel tisti zares okusni kruh, namočen v beli kavi, sta žalostna kot jaz zaradi tega nesrečnega bivališča, za nameček pa trpita še zaradi mene. Ni imel moči, da bi ju ponesel v višje nadstropje, na svetlobo in suh zrak, to je ugotovil; lahko pa jima je olajšal muke s tem, da ni pokazal svojega nezadovoljstva. Zato je očetu preprosto odgovoril: „Grem s tabo v gozd. Dobro sem se naspal in lahko ti bom pomagal.“

Tata je zaslutil, kaj je spoznal Martino, sklonil je glavo, kot bi hotel bolje videti rezilo sekire, ki jo je stiskal med kolena, a tako je v resnici skrtil oči, vlažne od ganjenosti: njegov otrok je postajal odrasel!

Do odhoda v gozd Šijana je bilo še nekaj časa, mineštra še ni bila kuhana in fant je odšel ven, da bi si ogledal okolico svojega novega doma. Hiša je bila lepa za tiste, ki so živeli zgoraj. Imela je velika okna na južni strani, ki so gledala na asfaltirano cesto, nasproti pa so bili vrtovi, ki so se nahajali pred spodaj ležečim mestom. Tam spodaj, na robu pločnika, je bila tista špranja, zagrajena z železno rešetko, ki jo je bilo videti iz njegove sobe: zdaj je razumel, zakaj je, ko se je zbudil, videl vse tiste premikajoče se čevlje!

V zgornjem delu so bila lepa okna tudi na severni strani, gledala so na široko dvorišče z vrtičkom; tudi tam spodaj je Martino opazil špranjo brez rešetke, ki jo je bilo videti iz kuhinje. Na dvorišču je stala lepa pritlična hišica, imela je zelo velika okna s policami, ki so spominjale na srčkan cvetoč vrt; skozi odprta vrata je Martino videl belo in svetlomodro, bleščeče čisto kuhinjo. Očaran je opazoval tisto čudovito hišico, ko je zaslišal deklški glas: „Ej, ti mali bjondo iz Rovinja, pridi noter!“

Fant se je plašno pomaknil naprej: pravzaprav se ni bal tiste punce, nasprotno, privlačil ga je njen nasmeh, ki je obetal in prosil za prijateljstvo. A zanj je bila kot nestvaren privid ... Ja, zdaj se je spominjal kraja, kjer je videl takšno lepoticco: iz lože v filmskem gledališču Gandusio, v tistem ameriškem filmu, ki ga je gledal poleti s teto Ito in Rubino, spomnil se je njegovega naslova, ja, bil je Pomlad.

Gospa z Ulice sedmih murv je bila višja, nosila je dolgo haljo iz mehkega blaga, posutega z zvezdicami, ki je bila take barve kot jasno nebo ob sončnem

zahodu. Obraz, ki je bil manjši od obraza igralko, se je Martinu zdel veliko lepši; spominjal ga je na njegove vrstnice, ker so ga obdajali črni, rahlo valoviti lasje.

To spoznanje in razprtost neba z vzhajajočimi zvezdami, ki so se kazale od prsi do stegen, sta ga pritegnila k hišici.

„Martino, pridi naprej, veš, poznam te, ker mi tvoja mama že dva meseca govori samo o tebi: bil si v Rovinju pri nonotu in noni, imaš svetle kodre, ki so zdaj postrženi, ampak bodo spet zrasli, priden si v šoli in znaš leteti v domišljiji. Tudi jaz letim in ne veš, kako,“ mu je povedal tisti obrazek njegove starosti.

In fant je stopil naprej, kot bi ga čudovita prikazen začarala. Stisnil je iztegnjeno roko, ki je bila skoraj tako drobna kot Rubinina, ampak močnejša in toplejša od njene.

„Imenujem se Jole,“ je nadaljevala gospa in mu roko položila na golo ramo, „rada bi, da postaneva prijatelja.“

Pospremila ga je v majhno kuhinjo z belim in svetlečim pohištvom, kot v filmu, nato pa sta stopila v jedilnico z naslanjači in tapecirano zofo nežne kremne barve. Martino je ob njej stopal kot v sanjah, ki so bile prijetne zaradi tiste roke na rami in zaradi toplote, ki jo je čutil v drugi roki, stisnjeni med njenimi prsmi.

Še vedno ga je obdajalo to nestvarno ozračje, ko je sedel nasproti stene, ki so jo v celoti zakrivale visoke police, polne knjig; veliko jih je videl lani v pisarni šolskega ravnatelja na Ulici svetega Martina, ampak gospa Jole je imela še več knjig in skoraj vse so imele barvaste platnice.

„Vse te knjige so moje in še več jih imam tam, v spalnici; če bova prijatelja, kot upam, bodo že danes tudi tvoje in videl boš, dragi Martino, kako lep je svet v njihovi družbi: tudi če ostaneš doma, lahko potuješ s konjem, z avtom, z letalom po vsem svetu, vse do lune in še dlje.“

Martino je zrl v svojo novo prijateljico, ki je stala pred tistimi čudovitimi knjigami, in razmišljal, kako lepo bi bilo leteti z njo. Četudi je bil mlajši, bi jo znal popeljati za roko na svoje nebo, tja gor, kjer hudourniki v širokih, vrtoglavih krogih okoli svete Evfemije pozdravljajo zahajajoče sonce; pokazal bi ji, kako spretno jo bo vodil med zmaji in krilatimi pošastmi, ki so bile za druge navadne gmote oblakov, vse do svoje dvojbornice, ki je z razprtimi jadri rezala oblake v rožnatem jutru ali ob vinsko rdečem sončnem zahodu.

Ampak ni mogel govoriti, ker ji je imel preveč povedati. Jole, ki je prebrala vse obljube v teh modrih očeh z zelenkastim odtenkom, podobnih globokemu morju, je spregovorila, kot bi bila na premcu tiste njune barčice: „Za začetek vzemi tole knjigo, prepričana sem, da ti bo všeč.“

Z nasmehom mu je podala *Pustolovščine črnega gusarja*, na naslovnici je bila barvna ilustracija: morje in nebo sta se dotikala, lepa jadrnica in nekaj

ljudi, prvi med njimi je bil verjetno gusar, sodeč po barvi njegove obleke. Za Martina pa je bila pomembna tista velika jadrnica na morju brez kopnega. Tudi o tem mi bo govorila knjiga, si je mislil fant.

Naenkrat ga je iztrgalo iz filma: oče ga je klical z ulice. Zdaj se je spomnil, morala sta v gozd po drva.

„Gospa,“ je začel obotavljaje in z glasom, ki se mu ni zdel podoben njegovemu, „moram iti ... vrnil se bom.“

Ostal je tam in ni vedel, kaj narediti. Hotel ji je seči v dlan, ampak roke ni mogel niti dvigniti, poleg tega pa ni mogel kar tako oditi: kasneje bi ga bilo sram, da je zbežal.

To mučno situacijo je rešila njegova prijateljica. Z mehкими rokami ga je stisnila za lica, poljub na ustnice je razpršil vso zadrego, spreletel ga je prijeten drget.

Martino je pozabil na vse, vključno z očetom in gozdom Šijana, letel je po bleščečem nebu, ki ga še nikoli ni občutil. Z rokami, ki so ga zdaj ubogale, se je, da ne bi strmoglavil, oklenil pasu svojega angela, ki se je nežno odmaknil in rekel: „Martino, pojdi k očku. Vrni se po novo knjigo, ko boš to prebral. Čakam te.“

In Martino je stekel do tiste kleti, kjer mu je mama dala srajco; zvečer, ko bo bolj sveže, si jo bo oblekel. Nato je pohitel na ulico, kjer ga je čakal tata z dvokolesnim vozom, na katerem so bili sekira, lopata, kramp in torba s hrano, ki je visela na okeh. V tisto torbo je fant dal tudi knjigo, po kosilu jo bo prvič odprl. Tata Sandro je bil prijetno presenečen nad zanimanjem, ki ga je pokazal sin, razlagal pa si ga je zgolj v povezavi s šolo.

Spustila sta se po Ulici De Franceschi, tata je vlekel za oje, Martino pa se je naslanjal na deske in sledil ritmu koles, ki so šle hitro po klancu navzdol, tudi zato, ker so bile osi dobro podmazane s *šmirom*, črno mastjo, ki so jo takrat uporabljali za vozove. Pri tržnici in vse do gledališča Ciscutti je bilo treba voz malo potisniti, pri Giardinah pa sta morala zavirati z nogami, da bi se počasneje premikala. Prišla sta do kina Nazionale, ko se je v vrvežu na sprehajališču pod koprivovci razlegel glas: „Ej, Rovinjan, židovska kri, kaj boš z denarjem?“

Kot bi ga kdo zbadel, se je Martino obrnil proti dvorani Umberto, a ga je oče takoj opozoril: „Potisni, da prideva ven iz tega blata!“

Na spustu pred Areno se je fant obrnil k očetu, da bi ga vprašal, kdo so bili ti *cabibi*,²² ki so se znesli nad njim, a ni spregovoril, ko je videl, da je oče pobledele kot kreda. Potem je izvedel, da so to težaki iz delavnice motornih čolnov, kjer je bil zaposlen tudi oče, navadni priseljenci, ampak ker so bili

22 Žaljiva oznaka za prišleke iz (južne) Italije. (Op. prev.)

prvi med prišleki, so se obnašali kot gospodarji in se nemoteno norčevali iz vsakogar, ki ni bil iz njihove družbe.

Obraz mojstra Sandra je spet dobil barvo na Šijanski poti, ko je srečal Bepija Horvata, uradno imenovanega Crevatto, in se z njim ustavil pri Ghessanu, da bi popila četrtrinko vina. Medtem ko je Martino pil svojo *pasereto*,²³ sta se onadva pogovarjala o delu v Arzenalu, in tata se je pritoževal, kako žalostno je tam notri, med tistimi debelimi in visokimi zidovi še iz časa Franca Jožefa; nadaljeval je z besedami, da je Bepi lahko srečen, ker dela v škveru pri Lonzarju, kjer ni zidov in niti skvadrističnih *cabibov*, saj lastnik majhne ladjedelnice v Fiželi za razliko od vlade ni mogel zapravljeti denarja.

Bepi Horvat ga je poslušal, zrl je vanj s sinjimi očmi, majhnimi in prodornimi, kot jih je imel nono Spissiarito, a iz njih je sijala manj surova luč kot pri gospodarju posestva ob Lacu.

Ko je oče nehal tožiti nad Arzenalom in prišleki, ne zato, ker bi izčrpal temo, ampak da bi zadihal in srknil požirek vina, je „srečni“ Bepi počasi začel: „Dragi Lessandro, jasno je, da ti vidiš le breme svojih težav, ki ti ležijo na srcu, in se sploh ne potrudiš pogledati tudi bremena na hrbtu, ki predstavlja probleme drugih: jaz jih imam veliko. Zidovi Arzenala so še višji zate, ki si od nekdaj navajen biti gospodar v svoji delavnici. Južnjake pa gledaš postrani zato, ker ti je eden od njih sporočil, da boš ostal brez svojega mirnega kotička, svoje delavnice, danes pa jih sovražiš, ker so mnogi od njih skvadristi tam, kjer delaš. Ampak niso vsi enaki, ne smeš sovražiti vseh ljudi iz južne Italije zaradi teh pustolovcev z juga, ki so prišli k nam, kot da smo kolonija. Povem ti, da so tam spodaj tudi dobri ljudje, saj sem bil v konfinaciji, in zahvaliti se moram ravno tem južnjakom, kot jim praviš ti, tako prebivalcem kot karabinjerjem, da sem se lahko živ vrnil s tistega otoka. Nekatere od njih sem spoznal med svojimi tovariši v konfinaciji, socialiste, kot sem jaz, in komuniste, liberalce, anarhiste ter še druge protifašiste: to so pravi ljudje, zagotavljam ti, Sandro. Praviš mi, da mi gre dobro pri Lonzarju; res nekako gre, a pod Avstrijo sem se šolal, da bi gradil velike ladje, in ne, da bi barval bragoce ... Odkar sem prišel iz ujetništva, ne morem več stopiti v Arzenal: srečen gotovo nisem!“

„Vem, da si kot krojač, ki je prisiljen le krpati na riti strgane hlače,“ ga je spravljlivo prekinil oče, „a ne govori mi, da vsi ti priseljenci niso smrduhi. Malo pravih ljudi sem spoznal ... ja, mornarji iz Fana in Pesara ter lastniki bark iz Chioggie, za katere sem izdeloval škripce v Rovinju in prihajajo k meni tudi sem v Pulo, pošteni so in držijo besedo. Ampak ti jedci paradiznika, ki nam grejo na jetra, pa so res odveč,“ je zaključil in se s tem vrnil k svoji stari litaniji.

23 Oranžada s sodavico. (Op. prev.)

Ko je mojster Sandro govoril, je Bepi Horvat smeje prikimal in si gladil lepe svetle in košate lase; ne da bi to skrivali, so poslušali tudi pristaniški razkladači med igranjem kart za bližnjimi mizami v tem lokalnu, ki se je nahajal malo nad kasarno petega artilerijskega regimenta in je bil nepriljubljen med podporniki režima. Napenjali so ušesa, saj bi se od tovariša Bepija lahko marsikaj naučili.

Bepi je odvrnil: „Motiš se, motiš, Lessandro: po nekaj nesrečnikih ne moreš presojati vsega ljudstva. In tudi ti ne bi mogli narediti nič slabega, če bi imeli vlado, kot se spodobi. Če se delavci sovražijo med sabo, ne more priti do prevrata; po nevihti pa bo bolj kot kadarkoli prej potrebna sloga med vsemi ljudstvi, da ne bo več izkoriščanih. Ko tako razmišljaš, samo pomagaj kapitalistom.“

Martino, ki je sedel nasproti očeta, je s strahom zaznal, da v njem narašča jeza, a upal je, da ne bo izbruhnila z vso silo, glede na to, da je spil le en kozarec vina.

In res se je tako zgodilo: „Česa ne poveš, ti politikant,“ je začel mojster Sandro in vstal, „jaz naj bi pomagal kapitalistom?! Nisem hodil v take šole kot ti, ker so me poslali v delavnico, še preden sem bil star deset let, ampak tudi mene je življenje nekaj naučilo. Pri osemnajstih sem dobil dobro lekcijo v Bukovini: z blagoslovom duhovniških svinj sem moral s strojnico streljati tiste nesrečne Ruse, ki so jih njihovi oficirji s pištolami v rokah prignali k meni kot ovce na zakol. Govoril sem tudi s tistimi ljudmi, dobrimi kot kruh, ki so bili tako neuki, da sem bil jaz, nevednež, ob njih kot profesor. Nemogoče, da bi ti tepčki v eni noči postali znanstveniki: torej so znameniti sovjeti, delavski in kmečki sveti, le bedarija, dobra za vas politikante. Tam, Bepi Horvat, so tvoji ruski pajdaši zasedli položaj carjev, in če bi se vam tukaj leta 1920 dobro izšlo, bi bili zdaj na mestu našega malega grbavca, Mussolinija. Pridigate kot rejeni duhovniki o združitvi vseh ljudstev, da bi bile črede združene in da bi tako lahko pobrali vse mleko in imeli vse jagenjčke.“

Takrat je mojstra Sandra prekinila grozeča prisotnost dveh krepkih luških delavcev, ki sta prej igrala karte in sta v zgovorni tišini stopila k njemu.

Premeril ju je od spodaj navzgor, se umaknil za nekaj korakov in končal svoj govor: „Taki ste vi, predrzni kot fašisti. Če kdo razmišlja drugače, ga politikant ožigosa kot tele; jaz naj bi pomagal kapitalistom, je rekel vaš šef, in vidva, mesarja,“ obrnil se je k delavcema, „sta me takoj pripravljena razkosati. A ko boste zmagali, in zmagali boste, ker je tista beštija, Trdoglavc, samemu sebi odrezal jajca, ko se je postavil proti Angležem, si boste tudi vi nakopali politikante, ki bodo novi kapitalisti, izstradane bolhe, požrešnejše od starih in sitih.“

Martino, ki je dojel, od kod piha veter, je že vzel svojo torbo s kosilom in lepo knjigo gospe iz Ulice sedmih murv ter pristopil k očetu. Tako je bil pripravljen, da mu po koncu govora sledi k vozičku.

Tistega zgodnjejesenskega dne brez oblaka je že v poznih jutranjih urah vela prijetna sveža sapa z morja, ki se je z Brionov usmerila proti raztegnjenemu puljskemu pristanišču in lajšala breme vozička na ozki potki po gozdu Šijana, ki je osenčena vodila k rotundi v Kaiserwaldu. Po njej so moški in ženske vlekli vozičke s štirimi velikimi kolesi, bodisi od skirojev ali celo iz starih *balinjer*,²⁴ na njih pa so sedeli otroci na praznih vrečah, ki jih je bilo treba do večera z muko napolniti.

Nekaj logarjev je spremljalo to vrsto, da bi vsakomur dodelili prostor, ki naj bi ga očistili štorov in robidovja. Ko so prišli do jase, je nastal vrvež, mojster Sandro z vozičkom pa se je ustavil. Martino je pogledal očeta, kot bi želel pojasnilo za tako drugačno ravnanje.

„Kar pustiva jih tekati naokoli, te pasje sinove,“ je rekel oče in si s kazalcem in palcem pridržal kapo, medtem pa se je z mezincem praskal po glavi, „iščejo najmanjše štores s kar se da dolgim deblom; najin pa, verjemi, sin moj, nikogar ne bo zanimal.“

In res so vsi spregledali tisti štor stoletnega hrasta, ki je v širino meril meter in pol, ob katerem sta se ustavila oče in Martino. Fantu se je takoj zazdelo, da se nahaja ob roki velikana, čigar prsti so se pogrezlili v Zemljo, kot bi si jo hotel naprtiti na rame, ampak ta roka je bila v zapestju odsekana z dolgim mečem, ki ga je dvignil roj Pigmejcev. In Martino bi boju sledil še dolgo, saj titan vedno ostane to, kar je, čeprav ima samo eno roko, če ga udarci s krampom ne bi vrnili na tisto mirno jaso v gozdu Šijana.

Bil je oče, ki je začel odkopavati zemljo ob štoru, in Martino jo je odmeval z lopato ter s tem dokončeval njegovo delo. V času kosila sta se videli le glavi obeh krtov in prva faza težaškega dela je bila končana. Zdaj je Martino z roba jame lahko občudoval čile prste velikana z dolgimi nohti, ki so se še vedno oklepali globin Zemlje.

Po paštafižolu s poljubčkom device Marije, torej s kruhom in suhim jezikom, ki so ga poplaknili dolgi požirki rdeče bevande s teranom iz Laca, je mojster Sandro globoko zasmrčal s kapo na obrazu v senci mladega gradna, Martino pa se je v hlačkah zleknil na travo in na soncu bral knjigo svoje nove velike prijateljice.

Bilo je, kakor je predvideval že ob prvem pogledu na ilustracijo z naslovnice: zanimive so se mu zdele samo tiste prelepe ladje z mnogimi jadri, ki so kot galebi letele po najbolj razburkanih morjih in lovile čimveč vetra; tudi tistega, ki je pihal tik ob morski gladini, s spodnjimi floki, čudovitimi jadri za lahek veter. Gnusili pa so se mu vsi tisti mrtveci brez imen, ki so jih veslačji razkosane razmetali po morju, medtem ko so jih na komandnem mostu

24 Kroglični ležaji. (Op. prev.)

prebadali, kot to počnejo s piščanci. Podobno je čutil tudi takrat, ko mu je oče pripovedoval o vseh tistih truplih, pogreznjenih v blaten sneg, tam daleč v Bukovini, ali razpetih na ostrih skalah tu v bližini, na italijanski fronti. To knjigo bo prebral do konca, je pomislil Martino, a potem si ne bo izposodil nobene take.

Medtem se je mojster Sandro zbudil in molče opazoval svojega ljubljenca. Veselilo ga je, da je njegov edinec bistrre glave za učenje; ker ima vedno knjigo v rokah – je naprej premleval –, bo gotovo postal župnik; politika se spreminja, a vedno obstajajo ovce, ki potrebujejo pastirje: duhovnike. Tako ne bo nikoli brez dela in zmeraj bo lahko kaj dal v lonec, ne bo potreboval knjižice štacunarja Grendane. Ker ima pametno glavico in je prijetnega videza, ne bo navaden župnik, ki ima preglavice z nadrejenimi, temveč bo postal eden tistih rejenih s srebrnimi ali celo zlatimi zaponkami na nizkih lakastih čevljih, kot jih nosijo ljudje, ki ne delajo, ampak le ukazujejo. Ob teh mislih se je z veliko sekiro spustil v jamo, potiho, da ne bi motil bodoče „eminence“.

Toda sin ga je s kotičkom očesa opazoval, odložil knjigo in se mu pridružil. Veliko dela je bilo še potrebno, da bi razsekala tisti stor, in Martino ni mogel kar mirno ležati. Do očeta, ki je bil tako zelo pozoren do njega, je začutil nekakšno boleče usmiljenje, ki se je mešalo z nedoločnim občutkom odpora. Srečni so Morini otroci, je pri sebi nazadnje ugotovil Martino, ki so svobodni kot ribe v morju!

Popoldne je težka sekira z mnogimi udarci odsekala velikanove prste in ob močnih sunkih železnega rezila so od njegove roke ostale le še velike treske.

In v svežini večernega polmraka se je pepelnato sivi dvokolesni voziček končno veselo spuščal po Šijanski poti, tovor na njem bo grel družinico za dober mesec. Na Trgu na mostu sta se za kratek čas ustavila, da je očka prižgal majhno petrolejko, ki jo je obesil na levo stran voza, da bi jo lahko videli *tubi*, mestni stražniki na kolesih Bianchi, vedno pripravljeni, da si od kazni v višini 10,10 lir poberejo svojih 10 centesimov.

Voziček, ki sta ga zdaj potiskala oče in sin, je nadaljeval pot po Ulici sedmih murv. Prvi je vlekel oje in si krajšal čas z godrnjanjem proti *tubom*, lenuhom, ki pobirajo denar kot kamenje po cesti in bi bili zmožni za tistih ušvih deset centesimov izreči kazen še lastni materi. Drugi se je naslanjal na rob kripe in v polsnu potiskal voziček, glava mu je omahovala, z napol priprtimi očmi pa je škilil v igro luči in senc, ki jih je ustvarjala nihajoča lučka; želel si je maminega poljuba za lahko noč v postelji, ki je bila vsa njegova in s katere ni mogel pasti, ker je imela visoke stranice.

Med *barakarji* v šoli Alessandra Manzoniya

V zadnjih počitniških dneh je Martino namenil veliko časa spoznavanju svoje nove četrti. Hišica na dvorišču je bila zaklenjena. Od mame je izvedel, da je šla gospa Jole v Trst k možu, staremu in bogatemu gospodu, ki je kupil hišo, v kateri sta bivala, samo zato, da bi razveselil svojo zelo mlado ženo iz Bal, ki ni hotela živeti drugje kot v Istri.

Mama mu tega ni neposredno povedala, a je fant, ki je poslušal njen klepet z ženo učitelja Marellija, soseda iz zgornjega nadstropja, izvedel to in še marsikaj o življenju svoje nove prijateljice. Nekaj se mu je še posebej vtisnilo v spomin, ker je učiteljeva soproga o tem tako previdno šepetala: gospodar je svojo lepo ženo, ki bi bila lahko po starosti mirno njegova hči, našel v eni tistih hiš v Ulici Castropola. Martino se je odločil, da si bo šel to ulico čimprej pogledat, k temu ga je napeljal mamin obraz, zgrožen, ko je to izvedela. V tiste hiše bo šel pri šestnajstih, dve leti pred dovoljeno starostjo, kar mu je omogočila visoka postava, in ugotovil bo, da so nekatere tistih žensk prijetnejše, prijaznejše, bolj poštene in cenejše od tistih, ki jih je kasneje srečal v navadnih, ne javnih hišah.

Martino je takrat začutil potrebo, da bi si ogledal okolico svojega novega doma. Tako je nekega jutra vzel mamino kolo, ki ga je tata na obroke kupil pri Durinu, da bi ji skrajšal pot vsakdanjih nakupov po Premanturski ulici, a se ga ona nikoli ni naučila voziti; odpeljal se je na bližnji visoki grič, o katerem je izvedel, da se imenuje Monte Paradiso, tja ga je pritegnil tudi pogled na številne leteče zmaje. Tisti strmi vzpon na Muzievi ulici je moral prehoditi, a na koncu je spoznal, da se je napor izplačal.

Od tam goraj je videl skoraj vse mesto, zleknjeno na ravnici pod njim, raztezalo se je po gričih, veliko nižjih od tistega, kjer se je nahajal. Kakšna velika razlika, si je rekel Martino, v primerjavi s pogledom na Rovinj. Tu vlada mir brez konca, ki se širi od velikih zgradb do hiš na obrobju z vrtički, cerkve z nizkimi zvoniki pa so kot speči psi čuvaji. Medtem ko se tam, na tisti vzpetini, ki se strmo dviga iz skal, hiše, vedno pokonci kot v strahu, tudi ob lepem vremenu, stiskajo okoli svete Evfemije, zmeraj budne, ker je vrh njenega belega in visokega zvonika kazal smer vetra.

To razliko je opazil tudi pri mladih: tisti iz Monte Paradisa so spuščali in vlekli svoje zmaje, ki so valovili v vetru z dolgimi repi iz obročkov pisanega papirja, in niso niti opazili prišleka. Tisti iz Rovinja, *muriedi*, pa so ga takoj obkolili in izzvali, da bi čimprej spoznali tega *forešta*.

Enako ozračje je Martino zaznal tudi na začetku oktobra v svoji novi šoli. To je bila šola Alessandra Manzoniya v četrti tako imenovanih Barak, hiš, ki

so jih zgradili še v času Avstrije za delavce Arzenala. Že ob pogledu nanjo si je fant zaželel, da bi vstopil.

Ta šola ni bila v ničemer podobna stari šoli svetega Martina, ki je spominjala na kasarno. Šola *barakarjev* je imela velika okna z razgledom, ki ga niso zakrivala bližnje stavbe, bila je nizka kot lepa hišica, ležeča na prostranem sončnem zemljišču, kjer so se lahko igrali med vrtički, ki jih je obdajala urejena živa meja iz pušpana. Hišnica, ki je pozvonila v čistem in zračnem atriju, ni bila nihče drug kot Morina hči, starejša sestra Rina in Angela, njegovih prijateljev s Cugulere. Mlada Mora mu je v pozdrav namenila nasmeh, ki ga je v novem okolju z veseljem sprejel, in pokazal mu je, kako lepa naj bi bila njena mati kot dekle.

Novo prijetno presenečenje je Martina čakalo v velikem razredu s štirimi vrstami klopi, kjer se je mučni občutek zatohlosti razgubil zaradi cele stene z okni, ki so gledala ven, v sijoče zelenje.

Učitelja je na videz že poznal: bil je gospod Marelli, ki je stanoval nad njimi, v Ulici sedmih murv. Eleganten moški s svetlimi valovitimi lasmi, ki so bili zaradi zgodnje plešavosti razredčeni na temenu; Martino ga je v tistih dneh nekajkrat srečal, vedno ga je spremljal njegov beli pes, ki je imel kodrasto dlako kot ovca. Iz maminih besed je razbral, da ga učiteljeva soproga kopa vsak dan v kadi in da so za to žival porabili več vode, kot je je vsa njihova družina za svoje potrebe. Martino je imel učitelja za pravega gospoda, saj je vedno nosil obleko s kravato in nizke zloščene čevlje, na pozdrave pa je odgovarjal prijazno, z nasmeškom in blagim kimanjem.

Novim sošolcem je učitelj naročil, naj se takoj posedejo na ista mesta kot prejšnje leto, medtem ko je Martino še stal ob katedru. Učitelj mu je položil roko na ramo, ga odpeljal na sredo razreda in z zelo tihim glasom rekel: „Dragi moji otroci, veseli sem, da vas spet vse vidim, in še tako lepo zagoreli ste. Morda si bo kdo od vas mislil, da je praznikov konec, z njimi pa tudi dobre jedače in pijače, in zato ni tako vesel, da me spet vidi. Ampak obljubim, da vam življenja ne bom zagrenil bolj, kot je nujno. Upam, da se bomo ob koncu tega šolskega leta lahko vsi poslovili kot dobri prijatelji. Veste, da smo v petem razredu, torej na koncu nižje osnovne šole, in zato boste razumeli, da morate dati vse od sebe. Zdaj pa še nekaj besed za vašega novega sošolca: rad bi vas vprašal, kam se lahko usede. Kot vedno je tam v zadnji vrsti prazna klopi; ampak mislim, da ni lepo, če bi ga pustili čisto samega, o nas bi si lahko mislil kaj slabega in ne bi se povsem motil. To je Martino,“ je nadaljeval učitelj Marelli, fant je stopil predenj in položil mu je roke na ramena. „prihaja s šole svojega zavetnika, svetega Martina, kjer je bil odličnjak. To ni vse. Rodil se je v Rovinju, v tistem lepem obmorskem mestecu, ki ga obkroža veliko otokov, nekateri med njimi so lepši od našega Fratrskega otoka, ki pa je tudi čudovit.

Torej gotovo zna veliko stvari, ki jih mi ne znamo, na primer loviti ribe in jadрати. Mislim, da ne bi bilo slabo, če o tem odloči naključje.“

Izžrebali naj bi ime fanta, ki bo odstopil mesto Martinu. Vsi so v kapo položili lističe papirja s svojimi imeni in tako je naključje določilo, da mu bo prostor prepustil Emilio Giuliani.

Iz prvih klopi se je naglo dvignil fant z nasršeno in kodrasto temnokostanjevo grivo ter se nasmejan približal Martinu s torbo pod pazduho.

„Vesel sem,“ je rekel Emilio, „da sem lahko tvoj prijatelj.“

In odšel je v zadnjo klop. Martino se je kot v sanjah usedel na svoje novo mesto, v tistem razredu, ki je zanj skrival še veliko presenečenj.

Silvio Ive, tako se je imenoval novi sosed v klopi, ga je sprejel s sramežljivim nasmeškom. Martino ga je resno gledal: nikoli ni doživel takšnega sprejema, pogosto se je moral postaviti zase s kakšnim udarcem. In majhni, občutljivi Silvio se mu je še naprej nasmihal, kot da ga želi vprašati: „Povej mi, kaj lahko naredim, da ne boš tako slabe volje, in to bom naredil.“

Po koncu teh ceremonij je učitelj rekel, naj vzamejo knjige. Na prvi strani je bilo besedilo *Kaj obljubljam ob začetku novega šolskega leta?*, ki ga je Marelli počasi in razločno prebral, še prej pa razložil težke besede in jim naročil, naj bodo zelo pozorni, ker bo sledilo „tekmovanje“.

Martino je pozorno spremljal učiteljevo branje, ne toliko iz zanimanja ali strahu pred napovedanim tekmovanjem, o katerem ni ničesar vedel, temveč zato, ker ga je očaral resni in prijetni glas, ki se je razlegal izza katedra, kot bi bil to spev, podoben *nočnim rovinjskim arijam*. Od tistega dne je bilo, zahvaljujoč učitelju Marelliju, italijansko berilo za Martina vir glasbe, vesele ali otožne, svečane ali preproste, odvisno od vsebine.

Zvočnost, ki je mučila fanta, ko je proti koncu šolskega leta učitelj opeval tisto „devojko, ki se vrača s polja“, tisti „klof, klof“ vodnjaka, ki ne more umreti, in tisti čudoviti „krajec padajoče lune“,²⁵ ki jo je Martino tolikokrat občudoval na modrikastem nebu, zbledelem zaradi sonca na Mondelarche; tam, na tisti kamniti poti, ki je močno dišala po smilju, podobno kot nežno rastlinje v vrtu Spissiaritov v Palùju.

V šoli *barakarjev* se je začela velika muka Martina Mume, ki ga bo spremljala vse življenje: trpljenje, sorodno tistemu, kot ga čuti človek, ki je nem, a ima izostren sluh. Lahko je namreč užival v spevnosti tistega čudovitega jezika, zanj tretjega po vrsti, saj je doma uporabljal *favalà*, prijateljem na ulici pa je z nekaj težavami odgovarjal v njihovi puljščini, vendar je imel občutek, da za to govoricu nima posluha. Z bolečino je doumel, da bi lahko izrekel

25 Gre za citate iz treh pesniških besedil, ki spadajo v kanon italijanske književnosti: Leopardijeve *Sobote na vasi*, Palazzeschijevega *Bolnega vodnjaka* in D'Annunzieve *O krajec padajoče lune*. (Op. prev.)

veliko reči, ki so mu prišle vse do grla, nato pa so se mu kot kamen zvalile nazaj na srce. In poleg tega ga je bilo strah, zelo strah, da bo učitelj od njega pričakoval, naj spregovori, njegovi sošolci pa ga bodo zasmehovali, kot so ga v šoli svetega Martina. Tisto besedilo pa lahko večkrat prebere, kot v četrtem razredu, si je rekel, in se tako vsaj deloma reši.

Naslednji dan so zares tekmovali v branju. Učitelj je določil, da tokrat sodelujejo učenci iz prvih dveh klopi v vsaki vrsti. Na tablo je napisal imena tekmovalcev, da bi lahko s kredo zabeležil vsako morebitno napako posameznika pri branju; vrsta z najmanjšim številom napak bo zmagala.

Besedilo je prebral tudi Martino, ki so mu kot vsem ostalim sledili učitelj in sošolci, trepetajoči in pozorni: uspelo mu je brez napak. Izza katedra se je zaslislala pohvala: „Dobro si se odrezal, Martino!“ Njegova vrsta pa si je močno oddahnila, saj je tudi Rovinjčan prispeval k zmagi. Med odmorom ga je po rami udaril Mario Dean, *kapobanda* iz majhnih *barak*, tistih iz ulice Premuda, ki je sedel v njegovi vrsti; spoštljiv pogled pa mu je namenil Cini Sorbola, zviti Fažančan, vodja bande iz velikih *barak*, tistih iz ulic Cappellini in Nino Bixio, ki je sedel v eni od poraženih vrst.

Tistega dne je Martinu Mumi prešlo v navado branje, kar je bila obenem njegova rešitev in njegova poguba.

Prvi ogenj po poplavi v hiši

Indijansko poletje se je že pred nekaj dnevi končalo, ko je močan jugo začel potiskati nabrekle temne oblake, ki so se valili z Monte Paradisa na Ulico sedmih murv, da bi prekrili spodaj ležečo dolino z vrtovi. Jutro je bilo tako temno, da je moral učitelj Marelli naročiti, naj prižgejo luči, da je lahko imel pouk. Zdelo se je, da so velika okna v razredu pokrita z debelimi svinčenimi listi.

Pozno popoldne je tata, ki se je vrnil iz Arzenala, napovedal, da bo ponoči padal dež še močnejše kot iz škafo. Vihar se je namreč že obrnil na zahod in *scontradoura*²⁶ naj bi bila po njegovem silovita, saj so bili to zadnji zdihljaji vročega zraka v tistem letu.

Družinica je zgodaj kakor kure, še malo prej kot ponavadi, odšla spat tja, kjer ni bilo slišati vozov. Legli so v posteljo, saj so morali kot vedno prihraniti pri lesu in električni energiji: ob šibki žarnici z močjo desetih sveč je moral mojster Sandro pred odhodom v Arzenal še dokončati kolo, Martino pa pregledati naloge. Tako ali tako nihče ni mogel spati, ko je oče s težkim kijem zabijal špice v pesto.

Tisto noč sta Martina zbudila mamin jok in očkov razburjeni glas: „Zbudi se, otrok, pod vodo smo! Hitro mi skoči na ramo!“ Fant je razumel, da ne sme izgubljeni časa, skočil je, mama pa ga je prekrila z odejo. Šele v kuhinji je dojel, kaj se dogaja. Črna in smrdljiva voda je vdiral skozi špranje ob vhodu in jim je že segala do kolen. Ko je mojster Sandro odprl vrata, ju je hladen slap vrgel proti nasprotni steni. Na srečo je Martino v tistem zaudarjajočem mraku takoj zaznal prisotnost očeta, ki je plaval blizu njega; tako sta skupaj lažje pomagala mami Checchini in jo potisnila proti najvišji stopnici na hodniku, kjer je brlela lučka rešitve.

Bila je Jole, gospa z Ulice sedmih murv, ki je zaslišala pljuske in krike ter jim prihitela na pomoč. Ona je sprejela tri revčke v svojo toplo hiško in naredila vse, da bi jih spravila k sebi. Medtem ko sta si oče in sin hitro opomogla, je mama kričala in se zvijala, kot da ni pri pameti. Zjutraj je rešilec odpeljal mamo v bolnišnico, tata pa je šel delat: nujno so morali popraviti nekaj plavajočih tarč za Kraljevo mornarico in vodja nikakor ne bi sprejel njegovega izostanka z dela. Martino pa je od gospe Marelli izvedel, da mu bo učitelj za tisti dan opravičil odsotnost.

Fant pa sploh ni mislil na šolo. Že v tisti kopalnici je na vse pozabil. Umival se je tudi doma, v velikem čeburu za perilo, ampak tam je bilo vse drugače.

26 Nevihta. (Op. prev.)

Z Jole sta skupaj stopila v majhen prostor, kjer so sijale bele in sinjemodre ploščice in ogledala. Povsem naravno sta se znebila vseh mokrih reči, saj zaradi njih nista mogla dihati, se znašla pod vročim tušem in se začela spoznavati, s kratkimi nasmehi ob vsakem dotiku, brez ovir in pretvarjanja, ki ga povzročajo obleke.

Bilo je prvič, da je Martino videl žensko v celoti, od glave do nog, bila je veliko lepša, kot si je predstavljal na osnovi risbic z zidov stranišč v kinih Pistola in Garibaldi. Grde krace, si je fant rekel že takrat, pokvarjenih ljudi, ki ne poznajo resničnosti.

Ta ženska je bila lepa in čista: z belih prsi je kapljala voda, ki je kot majhna slapova drsela čez bradavičke v barvi mlečne čokolade in so jo zajezile temne in kodraste dlačice na dnu trebuha, podobne sijočim biserčkom. Prvič je videl tudi sebe, popolnoma osvobojenega vseh zavor, ko se je kri pognala po njegovem telesu, videl se je v tistem velikem, napol orošenem ogledalu.

Jole, ki je opazila, da se fant gleda, ga je prišla za roko in odpeljala pred ogledalo; medtem ko je na kolenih čistila steklo, mu je zašepetala: „Poglej se, Martino, kako si lep! Moraš se spoznati, da bi bil srečen in da bi osrečeval druge.“

Fantov odgovor je prišel sam od sebe: „Ja, ampak ti si lepša od mene, ti imaš tele,“ in pobožal jo je po prsih, „ki jih jaz nimam.“

Njegove roke jih niso mogle nehati ljubkovati in z užitkom je gledal, kako bradavičke nabrekajo.

„Na to pa nisi pomislil,“ je šepnila mlada ženska, ki se je v obraz tako spremenila, da se je Martinu zdela skoraj kot deklica, „to je dragoceni stvarnik človeštva: mlad je še, a zna že dobro stati v pozoru.“

Ob teh besedah mu ga je nežno poljubljala. Fant se je zavedal, da izgublja nadzor, kot se mu je po neumnosti zgodilo ob bežnem srečanju z vročo in debelušno hčerjo kmeta iz Premanturske ulice, prijel je Jole pod pazduhama in ona se je dvignila. Takrat so se njegove roke same od sebe spustile in zgrabile čvrsto meso belih in vitkih stegen, tačas pa je stvarnik človeštva iskal pot med tistimi temnimi in kodrastimi dlačicami.

Z obrazi sta se dotikala, sopihajoča, kot v boju: ženska, ki ga ni hotela izgubiti, ga je z eno roko popeljala vase, z drugo pa je Martina vlekla za njegovo gosto grivo in ga poljubljala.

Fant, ki je prvič užival v tistem vročem in mehkem vrtincu, ni mogel dolgo „govoriti“. Toda potem ga je v postelji Jole naučila, kako se lahko lepo pogovarjata: naj se ne trudi s potiskanjem noter in ven, ampak naj ostane notri in le s presledki premika spodnji del trebuha.

Na ulici Premuda

Mama Checchina je ostala v bolnišnici le en dan, domov se je vrnila s hudim glavobolom in trdno odločena, da ne bo več dolgo živela v tisti kleti. Da bi jo pomiril, ji je tata obljubljal skorajšnjo selitev, ampak ubožec ni vedel ne kdaj ne kako. Martino, ki se ni hotel oddaljiti od Jole, pa je na vse načine poskušal pomiriti mamo, čemur se je oče zelo čudil. Vendar sta mamina podjetnost in usoda razrešili problem.

Arzenal je imel na razpolago celo četrt za namestitev svojih delavcev, tako imenovane Barake, ki so se nahajale med cerkvijo Gospe z morja na ulici Monte Grappa in cementarno na ulici Cappellini. Mama je videla te hiše, ko je prvi dan pouka pospremila sina do šole Manzoni, zdaj pa je bila odločena, da se bodo naselili tam, kjer ni bilo nevarnosti poplav, s katerimi je bila zdaj že obsedena. Pozanimala se je, kje živi vodja stanovanjske službe iz Arzenala, ga obiskala z damižano, polno muškatirane malvazije iz Palùja, in selitev je bila takoj zagotovljena.

Družinica se je tako preselila na začetek ulice Premuda, v prvo *barako* za cerkvijo Gospe z morja, ki so jo zgradili pod Avstrijo skupaj z delavsko četrtjo in je bila pod Italijo preimenovana v Grobnico mornarjev, ob njej pa je stal nunski samostan Gospe z morja. V tisti zgradbi, ki so ji pravili baraka, ker so bili na stropih v sobah vidni tramovi, je živelo šest družin v pritličju in veliko drugih v prvem nadstropju. Štiri družine, ki so živеле na vogalih, torej v kotih hiše, so razpolagale s tremi sobami, ostale pa s sobo in kuhinjo. Sanitarije: ena pipa v vsakem nadstropju in eno stranišče na vsake tri družine ob koncu dolgega hodnika. Zato so morali imeti za kuhinjskimi vrati vedro za umazano vodo in za opravljanje nujne potrebe, ko je bilo stranišče zasedeno. Kuhinjska okna so gledala na dolg hodnik, razen v primeru štirih privilegiranih „vogalov“, kamor so se vedno naselili južni Italijani, katerih družine so bile skladne z demografsko politiko režima.

Mojstru Sandru so dodelili sobo s kuhinjo v pritličju in *barakarice* so ga lepo sprejele, ker je imel masivno tesarsko mizo in stružnico za les, ki jo je vrtel s pedali, pri čemer mu je pomagal tudi Martino, ko so morali v toči ostružkov izdelovati velike „glave“ za kolesa vozov, ki jih je vlekle govedo. Z veseljem so ga sprejele v kotu velike pralnice, saj so bile trske, ki so nastale ob njegovem delu, odlično kurivo za ogenj v ogromnih kotlih.

Martinu se je zdelo neverjetno, da lahko končno vidi obraze ljudi, ki so hodili po cesti, iz tistega kottička sobe, kamor je tata postavil prijetno pisalno mizico, ki jo je zanj sam izdelal iz temnega hrasta in svetlega jesena. Takoj so mu bili všeč vrtovi med njegovo hišo in cerkvijo, saj so predstavljali odličen

prostor za igro s številnimi lovorovimi grmi in velikimi bori, ki so ga spominjali na tiste na Zlatem rtu in Sveti Katarini. In potem je bila tudi široka ravnica pred cerkvijo, kjer je lahko tekel ali se vozil s kolesom, in od koder je končno lahko občudoval morje. Tam spodaj je bilo vse puljsko pristanišče: od nasipa do dokov v Scoglio Olivi.²⁷ Čudovit prizor, ki je fanta spomnil na prelepi Limski kanal. Res je bil daleč od Jole, a tolažil se je z mislijo, da so bila njena vrata zmeraj odprta: lahko si bo izposojal knjige.

Kmalu je ugotovil, da so bili fantje z ulice Premuda, iz štirih plodnih *barak*, člani bande, ki jo je vodil najmočnejši med njimi. To je bil Mario Dean, tisti njegov sošolec, ki je bil ministrant v bližnji cerkvi, a je vseeno pričakoval, da mu njegovi veliko šibkejši ali revnejši podložniki z usti potegnejo lulčka, če niso mogli plačati centesimov, ki jih je zahteval od njih.

Mali Rovinjčan ni mogel takoj prebaviti te zadeve z bando. Tudi pod rovinjskim gričem so se otroci delili v skupine, v družčine, a brez stalnega vodje: glavno besedo je imel vsakič tisti, ki je bil najspretnější pri določeni igri ali najsposobnejši za določeno delo, s katerim se je ukvarjala družčina. Kasneje je spoznal, da tako mali *barakarji* kot rovinjski *muriedi* sledijo vzorcu obnašanja svojih očetov na delovnem mestu. V Arzenalu so delovni urnik narekovali zvok dimnika, podoben mukanju prehlajenega vola, in strogi delovodje; v bližini svete Evfemije pa so kmetje in ribiči morali zgolj poznati gibanje sonca, lune in zvezd.

Najhujše pa je bilo, da se v četrti Barak ni dalo prosto premikati: fantje z ulice Premuda so se ves čas bojevali s fanti z ulice Cappellini, tudi ti so imeli svojo bando, katere vodja je bil Cini Sorbola, tudi on iz razreda učitelja Marellija. Do kopališča Stoja so zato lahko hodili samo v skupini in z žepi, polnimi kamnov.

Martinu ta zgodba o „vojnah“ in „mejah“ ni bila niti malo všeč, saj je bil navajen, da se prosto giblje, tako s telesom kot v domišljiji. Njegov oče ga je naučil: ne delaj nič slabega, ne boj se ničesar. In tako se je že od samega začetka obnašal tudi na ulici Premuda.

Svobodno je pohajkoval od cerkvenih vrtov do prostora pred cerkvijo, kjer je dolgo občudoval lep razgled na pristanišče, potem pa je šel vse do Pegolere, grička, kjer je bila majhna tovarna asfalta in od koder je Martino prvič videl, kako lepo je tudi puljsko morje jugovzhodno od nasipa. Vse tiste ljubke in obenem divje zajede, podobne samicam galebov, ki so kot samci dovolj krepke, da lahko razprejo svoja krila v viharju, so fantu govorile, da bi si želele pred sabo videti nekaj otokov. Morda bi v tem primeru ob senčni Valovini, zadržanih Valkanah in belih gladkih skalah Saccorgiane Martin Muma lahko pozabil na svojo Calo Santo.

27 Scoglio degli Olivi je otoček v puljskem zalivu, na katerem so zgradili Arzenal. (Op. prev.)

Ko je poslušal te glasove, je naletel na bando iz velikih *barak*, na množico fantov, ki so bili oboroženi s fračami in svinčeni kroglicami in jih je vodil Fažančan Cini. Ta se je postavil predenj in ga vprašal: „Hej, Rovinjčan, zakaj si tu, če spadaš k Mariu Deanu?“

Ob tej grožnji je Martino, ki mu je dajala pogum misel, „ne delaj nič slabega ...“, odgovoril, da on ne spada k nikomur, in nadaljeval pot po „sovražnem“ ozemlju, v telesu je čutil hud strah, a ga je na srečo dobro skrival. Cini, ki je imel starikav obraz, je ostal odprtih ust in da se pred tovariši ne bi osramotil, je dodal: „Ta Rovinjčan je malo zmešan, pustimo ga pri miru.“

Stvari pa niso tekle tako gladko z „njegovo“ bando in Rovinjčan je to zaznaval. Nekega popoldneva, ko sta se on in njegov dobri sosed v klopi, Silvio Ive, igrala s ščinkami, tistimi kroglicami, s katerimi ga je Radeka naučil delati čudeže, ga je mali Sifari obvestil, da ga „vodja“ čaka v „hišici“, v nekakšni kolibi med tršjem mornariškega parka, in naj prinese eno liro, da bo lahko postal član bande.

Malemu *bunbaru*, edincu družine iz Vodnjana, ki je živela v prvem nadstropju, prav nad njimi, je takoj odgovoril: „Poslušaj, Brunetto, svojemu vodji lahko poveš, da nimam nič z njim. Če se hoče pogovarjati, naj sam pride k meni, nisem pa taka mona, da bi mu dajal denar.“

Takrat se je vmešal prestrašeni Silvio: „Martino, ne odgovarjaj tako Mariu Deanu. Lahko da si malo višji od njega, ampak on je od vseh najmočnejši: v pretepu te zgrabi za vrat z dolgimi črnimi nohti. Narediš kot jaz: včasih mu dam kakšno liro, mama se s tem strinja, da bi me pustil pri miru; za bando mu rečem, da mi mama ne dovoli, on pa se samo smeji.“

„Ja, ja, Silvio, imaš prav,“ je dodal Brunetto, „proti njemu ne moreš nič, od mene ne zahteva denarja, ampak delati moram packarije ...“

„Fanta, ta zgodba se mora končati,“ je bil odločen Martino.

Brunetto je vprašal: „Mario je vajin sošolec, zakaj tega ne povesta učitelju?“

„Ja, da bi potem zgedala kot strahopetci, kot tožibabe!“ je nazadnje vzkliknil Martino in odšel domov.

Še vedno je stal pri Mornariškem inženirstvu, pred vrtičkom z vencem pušpana in nekaj lovorovimi grmi v sredini, ki jih je obdajala kovana železna ograja, ko je izza portona zaslišal napev: „Poročila se bova maja, z veliko vrtnicami ...“

Vstopil je v široki atrij in zagledal Olido; nalivala je vodo v vedro in ob tem pela, nihče v *barakah* ni imel takega vedra: na beli glazuri so izstopali majhni svetlomodri cvetovi spominčic. Tudi gospodarica je bila zelo drugačno dekle od možate Nevie ali Anne s kitkami; če Olide Lupieri nisi videl, si jo slišal. Vedno je pela kot ptiček in je bila zelo simpatična, tudi zato, ker je hitro migala z boki, zaradi česar se je zdela že cela gospodična. Edina na vsej ulici je imela

doma poseben radijski aparat: zmeraj je lahko predvajal glasbo po izbiri, in sicer zaradi gramofona, s katerim je bil povezan. To so bile nedvomno ameriške reči, iz tujine pa so prihajale tudi njene vpadljive oblekice; prinašal jih je njen oče, ki je bil vedno „na ladji“, zato ga v *barakah* skoraj nihče ni poznal.

Tudi Martinu je zato padla v oči, a ga niso privlačili tisti mišje sivi lasje in svetla polt.

Ko je fant vstopil, je nehala prepevati „gospod Giacinto to že ve“ in ga prosila, naj ji pomaga odnesti vedro z vodo v kuhinjo. Martino je takoj pohitel, da bi prijel lepo vedro z okrasom školjke iz litega železa, ampak ona ga je s spogledljivim nasmeškom prijela za roko in mu rekla: „Pa ne sam: vsak malo, pa bo boljše za oba.“

Stopala sta drug ob drugem in se držala za roko na ročaju vedra, on malo ukrivljen, da ji ne bi bilo treba hoditi po prstih, ko jima je po ozkem hodniku prišel naproti „vodja“. Ravno on, čokati Mario Dean, sin gospe Fani, krepke in klepetave perice zlatega srca. Moral se je stisniti k zidu, da bi ju lahko nasmejana spustil mimo, pri tem pa je stiskal tudi zobe. Resnici na ljubo se je Martino najprej skoraj na silo odzival na njene nasmeške, a ob pogledu na Mariev zaprepadeni obraz pred tistim zidom, belim kot apno, je Olidi pokazal vse svoje sijoče zobe.

Vesela sta vstopila v kuhinjo in v skupnem naporu, da bi dvignila „spominčico“, kot sta kasneje poimenovala tisto vedro, sta trčila drug ob drugega; Olida je stopila na prste, da bi vedro odložila na mizo za vodo, pri tem je izgubila ravnovesje in se oprijela svojega prijatelja, da ne bi padla. Ta jo je nagonsko stisnil k sebi, a jo je zelo hitro posadil na stol: dovolj je bil ta bežni stik in prepričal se je, da je Jole zanj pomembnejša. Gospa z Ulice sedmih murv je ohranila prevlado in Martino je bil nanjo navezan, čeprav le kot spomin, vse dokler ga ni čez več let osvobodila Silvia z otočka Franz, ki je imela od sonca zlate lase in rožnate nožice.

Mala *barakarica*, ki se ni zavedala primerjave, neugodne zanjo, je zadržala Martina v ukrivljeni drži in ga božala po laseh. Prihod mame, gospe Lupieri, je rešil fanta iz mučnega položaja. Od tistega dne si je Olida mislila, da je Rovinjčan popolnoma nezanimiv.

Prav res se je počutil izgubljen. Vedel je le, da mora ponovno videti Jole: nekajkrat je šel do nje, da bi zamenjal knjigo, a hišica je bila vedno zaklenjena in zapuščena. Za nameček pa mu Mario ni dal miru s svojimi „izzivanji“, o katerih mu je od časa do časa povedal kdo iz bande. Zato je rajši ostajal doma.

V meglenem popoldnevu, bilo je na dan svete Lucije, ga je Silvio prišel iskat, da bi se igrala s ščinkami. Skoraj ga je že zavrnil, a mu je mama, zaskrbljena, ker je njen sin zadnje čase stalno ostajal doma, svetovala: „Malo zraka ti ne bo škodilo, pa še razveselil boš svojega prijatelja.“

Šla sta na isti kraj kot zmeraj, za zadnjo barako v ulici Premuda, na križišču s cesto za Valkane, s cesto do mornariškega pokopališča in s strmo ulico Antonia. Tam je bil pločnik v obliki širokega polkroga, ki je nudil zavetje pred hladnimi vetrovi in na katerem je bilo nekaj luknjic, primernih za frnikule.

Silvio se je z veseljem igral, šlo mu je tudi dobro in Martino se mu je pridružil, da bi mu ustregel. Sploh se mu ni dalo: razmišljal je, zakaj je Jole izginila, in strah ga je bilo, da bi se pojavil Mario. Ni se mogel izogniti direktnemu soočenju, če ni hotel obveljati za strahopetca. Ampak že zdaj se je počutil, kot bi ga kdo pretepel, tudi zaradi tistega temnega neba, ki je napovedovalo le nekaj črnega.

In to se je zgodilo hitro kot blisk. Silvio je naredil odblokado, močno je frcnil svojo proti frnikuli svojega nasprotnika, a jo je zgrešil. V strasti do igre je sledil svoji prekleti ščinki do vogala hiše, prav na cesto.

Martino je videl samo sprednji del kamiona, enega od tistih velikih mornariških, ki so vozili vodo v Musil; ustavil se je na vogalu z močnim cviljenjem zavor. Spomnil se je mnogih zmedenih ljudi, med njimi fanta iz C.R.E.M.,²⁸ ki je bil blede kot mrlič, ko je vlekel Silvievo negibno telo izpod zadnjega kolesa: njegovo glavo je zmečkalo, kot bi skala zmečkala ptička.

V sanjah, kakor v hudih sanjah, je Martino videl pogreb svojega soseda iz šolske klopi na Mornariškem pokopališču; tam je bil don Nebiolo, vojaški kaplan, ki je prepeval psalme, za njim pa je stopal ministrant Mario Dean z butastim izrazom, prvič v solzah.

Martino se je vrnil s pogreba z očkom in mamo, kajti v tistem žalostnem popoldnevu so na pokopališče Nazario Sauro prišli vsi *barakarji*. Fant je ravno razmišljal, da bi lahko samo svoji veliki prijateljici povedal, kako zelo mu je hudo, in ona bi ga gotovo razumela.

Vendar mu pogovor staršev, ki je bil povsem uglasen s tistim mrtvaškim ozračjem, ni vzel samo zadnjega upanja na tolažbo, ampak je porušil ves njegov svet. Tata je pripovedoval, kar je izvedel v Arzenalu, da je hidroplan Sveta Marija, ki je letel od Trsta do Zadra, pred nekaj dnevi strmoglavil ravno v rovinjskem pristanišču. Z enim od plovcev je v gosti megli zadel ob kip svete Evfemije na vrhu zvonika. V nesreči je bilo tudi nekaj sreče; ob trku je popustila opornica, ki je podpirala svetnico in so jo stoletja že razjedla, letalo je zato vsaj za kratek čas nadaljevalo svoj zadnji let in hišam na griču je bila tako prihranjena žalostna usoda. Bilo je dosti mrtvih in med njimi, je pomislila Checchina, je bila tudi tista lepa in mlada gospodarica Hiše sedmih murv.

28 *Okrajšava* za Corpi Reali Equipaggi Marini, šole, v katerih so se izobraževali za poklice v avstrijski mornarici. (Op. prev.)

Do tistega dne je Martino že izkusil bolečino: udarec po riti, klofuto, udarec s pestjo ali posmeh sošolcev. Kar je začutil v tistem trenutku, pa je bilo nekaj popolnoma drugačnega, veliko bolj groznega.

V tisti dolgi noči svete Lucije se je Martin Muma v spancu obračal bolj kot ponavadi. Zaradi težkih sanj ni mogel razpreti kril: pod vodo je iskal Silvievo glavo in Joline odprte rjave oči, bilo je prav v njegovi Cali Santi, kjer so ribiči iz Chioggie v solzah sušili jadra, posvečena Gospe.

Dan se spet začinja daljšati

Tudi tisti nesrečni dan svete Lucije, najkrajši v letu, je po božji volji minil. Tako kot sonce, ki postopoma pridobiva moč, je v naslednjih dneh Martin Muma počasi spet zaživel.

V prvo klop, na mesto ubogega Silvia, se je vrnil Emilio, fant s kodrasto in gosto grivo ter živahnimi in nemirnimi očmi, edinec učiteljice Giuliani. Gospa Gisella je učila na isti šoli v enem od dekliških razredov, bila je ena od najsposobnejših in najbolj izkušenih učiteljic v vsej Puli, saj se je izobraževala še pod Avstrijo, ko so stvari delali zares, kot je pravil nono Spissiarito. Emilio se je res navezal na Martina: zelo si je želel družbe, saj je v tisti lepi hiši na Tartinijevi ulici živel sam z mamo in nono.

Zato se je Emilieva mama prišla pogovorit z mamo Checchino, prosila jo je, naj svojega sina pošlje k njim delat domače naloge; v njihovi veliki delovni sobi je bilo dovolj prostora, njej pa je bilo skoraj lažje pomagati dvema fantoma kot enemu. Mama je zadovoljno pristala, Martino pa se ni strinjal, vsaj ne na začetku.

Naloge je najraje delal sam, v svojem koticu sobe, kjer ga je nadzoroval le Čivčiv, čizek, ki ga je stric Tonin pobral iz gnezda v Paluju. Bister, rumeno-zelen pernat klobčič, ki je začel poskakovati v svoji mali kletki, takoj ko ga je zagledal s knjigami v rokah: vedel je, da je prišel trenutek, ko bo lahko prosto letal po sobi, se od časa do časa usedel na ramo svojega prijatelja in z radovednostjo sledil škrebljanju peresa po listu. Poleg tega je Martinu ta Emilio, čeprav je bil dobrega srca, šel na živce, ker se je neprestano igral z vojački in pištolami.

Ampak mama, čisto podobna svojemu očetu, se je odločila, da Martino mora k učiteljici, in tja je potem tudi odšel.

Hiša na Tartinijevi ulici, kjer se je Monte Zaro spuščal in dotikal trstja in vrtov, je bila lepša, kot si jo je Rovinčan predstavljal. Že v širokem atriju je pomislil, da bi tam lahko zgradili veliko udobnejše in pred poplavo varnejše bivališče, kot je bilo tisto v Ulici sedmih murv. Delovna soba je bila skoraj tako velika kot njihovo sedanje stanovanje. Bil je očaran: nad veliko svetlečo orehovo mizo, s katere knjige in zvezki zagotovo niso mogli pasti, za razliko od njegove ozke mizice, ki jo je tata naredil po meri za tisti vogal; nad masivnimi zasteklenimi omarami, ki so bile izdelane iz istega dragocenega lesa in polne lepih knjig.

Najbolj pa je sanjski svet Martina Mume prevzel topel sprejem gospe Giselle.

Fant je vedel, pravzaprav je bil trdno prepričan, da ga ima mama Checchina zelo rada. Mogoče še preveč, saj je že kot otrok v svojih žepih nosil toliko svinca,

ki mu ga je naložila trepetajoča mati; in če se „poredni otrok“ v njem ne bi pravočasno znebil vsaj dela tega bremena na prvem vogalu za hišo, mu krila zagotovo ne bi zrastle. Ampak vse te ljubezni Martino nikoli ni čutil s telesom: malo je bilo poljubčkov in vedno so bili bežni, ob prihodih ali odhodih.

Tudi zato se je takoj navezal na gospo Gisello, ker ga je poljubila na lice. Ni bila posebno lepa, malo je bila podobna Petronilli, Arcibaldovi ženi iz revije *Corriere dei Piccoli*; ko jo je bolje spoznal, pa je postajala vse lepša. Po nekaj dneh jo je Martino imel tako rad, kot bi bila njegova druga mama, ki mu je dajala vse tisto, česar mu prva ni mogla. Z dotiki mu je predala veliko svojega znanja, predvsem pa zaupanje vase, da se je lahko začel izražati v tem jeziku, ki je bil zanj, takrat in za vedno, nežen spev, ki ga je z lahkoto razumel, a ga ni znal zapeti. V tisti lepi hiši na Tartinijevi ulici je zaslutil, da lahko na isto stvar pogledamo z različnih zornih kotov: ko sta se učila z Emiliem, je ugotovil, da več razume, če posluša dva učitelja.

Emilio ni bil le preobčutljiv otrok, ki za razliko od Martina ni mogel zgodaj vstati in priti k sebi pred odhodom v šolo. Tudi zaradi očetovih jutranjih udarcev s kolom se je mali Rovinjčan zavedal, da je to zelo koristno, če v razredu ne želi igrati vloge norčka; medtem ko Emilio ni pozorno poslušal učiteljeve razlage snovi, saj je dobro vedel, da mu jo bo mama popoldne vcepila v glavo.

Nasprotno pa je bil Martino že dolgo navajen poslušati besede, ki so prihajale izza katedra, saj so njegovi starši o tistih rečeh vedeli še manj od njega. Poleg tega mu je mojster Sandro že zdavnaj razjasnil zadevo: „Vsak naj dela svoje delo: kot sem jaz dober tesar, moraš biti ti dober učenec. Po prvi nezadostni boš šel z mano v delavnico.“

Po prvem tednu skupnega pisanja nalog je Martino dojel, koliko bolje je poslušati dva glasova. Za žalostno sveto Lucijo so prišli božični prazniki in Marelli jim je za domačo nalogo dal spis z naslovom *Sporočilo miru svetega Božiča*: kot ponavadi so jo spremljali izčrpnimi napotki. Popoldne je tudi mama Gisella, ki je prebrala naslov spisa, fantoma začela razlagati. Martino je sprva poslušal le zato, da mu ne bi zamerila, a dlje kot je učiteljica govorila, bolj pozoren je postajal: kako zanimivo, povedala je le del tistega, kar je prej učitelj, dodala pa je veliko novih reči!

Ob pregledu prve verzije obeh spisov je Gisella vprašala: „Dobro, Martino, ampak povej mi, kako to, da si se spomnil pisati tudi o Slovanih; jaz sem nanje pozabila ...“

Martino ji je povedal o učiteljevih besedah, da mora biti mir najprej doma, v Istri, kjer živita dve ljudstvi; tudi ona je govorila o tem, le da je poleg Italijanov omenila tudi Nemce, on pa je pisal o vseh treh ljudstvih, ker si je mislil, da to ne bo motilo Jezuščka. Ker si je predstavljal, da je to ne bo zanimalo, pa ji ni povedal, da mu Slovani hodijo po glavi tudi zato, ker mu

je ob učiteljevih besedah takoj prišel na misel Radecca, ki ni mogel biti Radeka, z vsemi njegovimi štiriindvajsetimi prsti. In tako mu je bilo prijetno poslušati snov pri učiteljici, čeprav se je moral po kakavu nekaj časa igrati z Emilievimi pištolami.

Spomladi so dobili spričevala za drugo tromesečje in Martino je v noči, preden ga je prejel, sanjal, da je polno cvekov in kolov, v celoti nezadostno. V resnici je bilo izvrstno in tako se je naučil razlagati svoje sanje: vedno se mu bo zgodilo ravno nasprotno od tistega, kar je sanjal, in sicer tudi takrat, ko je sanjal z odprtimi očmi, kar je spoznal kasneje.

Ob tisti priložnosti je učitelj Marelli poklical v šolo mamo Checchino in ji povedal, da njen sin lahko nadaljuje s šolanjem in da bi bila velika škoda, če bi prenehal. Zvečer so imeli pomemben družinski posvet: vodila ga je mama, saj je oče ob dobri novici bruhnil v neprerган jok.

In v katero šolo naj ga dajo s komaj dvesto lirami na vsakih petnajst dni? Mojster Sandro je v prostem času vedno še kaj postoril za kmete; a ti niso imeli denarja, plačevali so malo ali nič, najpogosteje v naravi: to jim je pomagalo, da so se prebijali naprej. Duhovniški poklic sta starša že pred časom odmisllila, saj sta si predstavljala, da bi njun sin postal župnik, ki ima dosti več razmerij z ženskami, kot je običajno dopuščeno. To, da bi mojster Sandro sina poslal v semenišče, kjer ni bilo treba ničesar plačati, in ga potem izpisal, bi bila zanj prevara, ki bi se je sramoval vse življenje. Tako je tata negodoval čez tistega neumnega papeža, ki duhovnikom ni dovolil poroke: nekatere stvari je treba početi, in če jih ne počnemo, je tako, kot bi scali proti vetru in si zmočili hlače!

Ampak „predsednica“ je prekinila to godrnjanje in usmerila pogovor k bolj stvarnim rečem. Da bi ga poslali na gimnazijo, kjer bi se šolal osem let, in potem ne bi imel v rokah papirja, ki bi mu zagotavljal poklic? Ni govora. Tja gre lahko Emilio, ker ima njegova mati nekaj denarja, da bo lahko študiral izven Pule, na univerzi. Odločiti pa so se morali hitro, kot jim je položil na srce učitelj, saj je bilo treba za vstop v višje šole opraviti izpit, za katerega se je moral fant pravočasno pripraviti.

Na koncu je Martino sam predlagal in vsi so se strinjali: šel bo na učiteljico. Po sedmih letih šolanja v Puli, kar bo bistveno znižalo stroške, bo dobil tisti božji papir, ki mu bo zagotavljal kruh in še priboljšek. In čeprav ta kruh ne bo lahek, kot je tisti, ki ga daje univerza, mu vseeno ne bo ostala samo suha skorja kot njemu, se je tolažil mojster Sandro. Ko bo njegov sin postal učitelj, bo že pokazal svojemu bratrancu Črni srajci, tistemu, ki je delal v rovinjski tobačni tovarni. Njegovi sinovi bodo gotovo postali veliki profesorji ali gospodje, ampak Martino bo dovolj šolan, da se bo lahko ubranil pred temi bedaki, ki so vedno na položajih.

Misel na to, da bo postal učitelj, fantu ni bila neprijetna. Že si je predstavljal, kako bo ravnal z učenci v razredu: prevzel bo najboljše od Marellija in od Giulianijeve. Tiste štiri ure na dan bodo minile v prijetnem in veselem vzdušju, med igrami in tekmovanji. Potem bodo prišle tudi dolge počitnice, med katerimi bo lahko užival v kohanju in ribolovu; nenazadnje pa je bilo tu še tistih tisoč lir na mesec, ki jih je hišnik Papadopoli položil na kateder v knjigo, v katero se je Marelli vsakega sedemindvajsetega v mesecu, na dan svetega Plačnika, podpisal z zlatim peresom.

Preden so končali sestanek in se odpravili tja, kjer vozovi ne peljejo, je tata vprašal, kako bodo poskrbeli, da si bo sin pridobil malo obilnejše znanje, ki ga je potreboval za vpis na učiteljsiše. Kot ponavadi je Checchina prišla do zaključka: dobra in prijazna gospa Gisella, ki je tako ali tako morala pripraviti sina za vpis na gimnazijo, bo v svoji ponvi z veseljem obrnila še eno ribico, saj vsaka ženska dobro ve, da ni užitek kuhati le za enega.

In učiteljica Giuliani je res z veseljem začela kuhati za dva, Martino, ki jo je imel z vsakim dnem rajši, pa ji je sledil. Vode divjega hudournika, ki je narasel zaradi gospe z Ulice sedmih murv, so se zdaj čiste zlivale v širšo in mirnejšo reko, reko gospe s Tartinijeve ulice. Tudi tam so obstajala mesta, kjer je bil tok močnejši, tvoril je majhne vrtince kot takrat, ko sta z Emiliem pisala nalogo na tisti veliki orehovi mizi in se je učiteljica, da bi se spočila in ju pustila delati, naslonila na okensko polico. Takrat je njegov prijatelj vzel iz žepa igračko, on pa si ni mogel pomagati, na skrivaj je opazoval tiste noge z ozkimi gležnji in polnimi stegni, predstavljal si je, kaj se nahaja malo višje in se skriva za krilom, ki ni bilo ravno dolgo. Ampak v notranjosti je zaslišal glas, ki ga doslej ni še nikoli, prisilil ga je gledati v zvezek in ob tem je začutil sram, večji, kot če bi ga oštel kakšen drug človek. Da bi torej opral svojo podobo, se je še bolj vneto lotil učenja.

Junija je končal šolo, julija pa se je vpisal na učiteljsiše.

Proti koncu zatišja

Tudi poletne počitnice 1938 so, kot vse dosedanje, Martinu obetale veliko plavanja pod sinje modrim nebom in v bleščečem morju pod koničastim in visokim zvonikom svete Evfemije.

Toda Emilio je sprejemni izpit za gimnazijo opravil le za las in ob zavezi kolegice Giuliani, ki je komisiji obljubila, da se bo njen sin v poletnih mesecih učil. Ko je Emilio to slišal, je začel vreščati in ugovarjati; zakaj samo on in ne tudi Martino, brez svojega sošolca ne bo počel ničesar!

Dobra in nasmejana učiteljica se je vrnila v tisto natlačeno in majhno kuhinjo ter mami Checchini ponovno povedala, da ne bi bilo slabo, če bi Martino vsako drugo popoldne prišel k njej, saj znanja ni nikoli preveč. Ni treba posebej poudarjati, da je mama takoj sprejela ta predlog in na šparget, kjer se je vedno kuhala mineštra, nemudoma pristavila kavo za gostjo.

Ko je sin zaslišal, kako gredo njegove počitnice po zlu, mu je postalo zelo vroče in oblił ga je pot ob pogledu na mamo, ki je s stola odmaknila nametane krpe in z roba mizice pospravila umazane krožnike, da bi se učiteljica lahko usedla. Kakšna razlika v primerjavi z veliko in svetlo delovno sobo v hiši na Tartinijevi ulici; ampak tudi kuhinja pri Olidi, ki je bila tako majhna kot njihova, je bila urejena! Martino je večkrat opozoril mamo na veliko razliko med bližnjima prostoroma, toda odgovorila mu je, da Lupierjevi čistita svoje stanovanje z namenom, da bi zapeljevali moške; in da če Martino ne bo odnehal, mu bo prisolila klofuto. Vedno je hotela imeti zadnjo besedo.

Tudi tokrat je Martino popustil, malo zato, da bi ga mama, ki je vedno trmasto vztrajala pri svojem, pustila pri miru, predvsem pa zato, da bi ustregel učiteljici, saj je slutil, da ima zagotovo težave s svojim sinom.

Ponavljala sta italijanščino, kar Rovinjčanu konec koncev ni bilo odveč; nasprotno, zaradi sebe in tudi zaradi Emilia je dal vse od sebe, pri tem pa mu je na štiri oči grozil, da se ne bo več igral z njim, če se ne bo bolj zbrano učil. To ustrahovanje je delovalo in čez en mesec sta bila oba prosta. Takrat ju je zadovoljna učiteljica hotela nagraditi: „Fanta, jutri se gremo vsi skupaj za cel dan kopat. Peljal nas bo učitelj Marelli z barko, in vesta, kam? Nikamor drugam kot na Fratrski otok!“

Ob teh besedah se je gospa veselo smejala in njene oči so se iskriale za debelimi stekli. Martino je zamaknjeno strmel vanjo in razmišljal, kakšna je bila v mladih letih: bila je živahna, simpatična in lahko je celo družbo povlekla za sabo. In ona, ki je morda prebrala to misel v fantovih sinjih očeh, ga je stisnila k sebi in se za trenutek zares vrnila v svojo mladost.

Martino jo je začutil prav tako, kot si jo je hip pred tem predstavljal, in v mehkobi njenih prsi je prepoznal Jole, žensko, ki umre, da bi se ponovno rodila.

Kot je bilo dogovorjeno, so se ob sedmih zjutraj dobili pri Fischerhütte, ribiški koči v zalivu Veruda. Obetalo se je, da bo ves dan pihal maestral: nenehno migetanje bleščic med belimi čipkami morske pene, na nebu ni bilo sledu oblčka, nešteto sončnih žarkov je obsijalo svet. Vse je dobro kazalo, toda zakonca Marelli z nepogrešljivim belim psičkom sta bila videti nejevoljna; nekaj sta si pošepetala in potem poklicala učiteljico, ki je sporočila žalostno novico: „Fanta, žal mi je, a ne moremo na otok. Odločili smo se, da dan preživimo na tem rtu, tam čez je lep ozek zaliv z mehkim peskom, obkrožajo ga bori ...“

Bolj kot je gospa hvalila lepote novega kraja, bolj sta bila fanta nezadovoljna. Ja, rt Veruda je prekrasen, z vsemi tistimi velikimi bori, z majhno dolino Agoner, z belimi gladkimi skalami na plaži Pissamus in z veličastno razpoko na severu – je pomislil Martino, ki je v tistem mesecu že imel priložnost spoznati te čudovite kraje –, ampak otok je nekaj popolnoma drugega, tam se nahaja majhen zaliv, ki je vedno v zavetju in kjer mirno morje pokaže čudesa svojih globin, in samo z barko se pride do tja. Martino se je že skoraj sprijaznil s spremembo, ko je Emilio vrešče in v joku odvrge kanglico z lopatko, si snel plavalni obroč in stekel proti domu.

Martino, ki je opazoval dogajanje, se je nečesa domislil in vprašal: „Gospod učitelj, ali imate na vaši barki, ki je tam privezana, jadro in vesla?“

Na barki je bilo vse to in še marsikaj drugega, je odgovoril, ni pa bilo nikogar, ki bi znal ravnati s to opremo.

Barka je bila krasna pasera, ki je s kljunom rezala valove, tudi večje, z belim grebenom iz šumeče in kipeče morske pene; barka je bila vsaj meter daljša od Corivorivo, gospe batane Rina Taljana, toda ko je morala s kljunom zajadrati v valove, je bila zasopla zaradi svojega ploskega dna.

Kot galeb je lebdela na vodi, a bila je ujetnica na boji sredi zaliva, s kljunom vedno obrnjena proti vetru. Zdelo se je, kot da Rovinjčanu, ki jo je občudoval, govori: „Pridi in reši me, vsaj za en dan; imam velika krila, jadro Marconi in velik flok. V veter jadra bolje od mahagonijeve barčice odvetnika D'Avanza iz Rovinja, pri katerem služi tvoja teta Ita.“

Zaradi vsega tega je Martino predlagal: „Gospod učitelj, mislim, da znam jadрати s to opremo; če mi dovolite, bom odplaval do barke in priveslal do pomola. Potem pa lahko midva nekaj časa jadrava po zalivu, in če mi boste zaupali, ne bi bilo slabo, da gremo vsi skupaj do Fratrškega otoka.“

„Tudi jaz grem zraven,“ se je oglasil Emilio, ki je jokal v maminem naročju, a je bil vseeno pozoren na prijateljev predlog.

Nihče mu ni odgovoril, da ne sme. In spet je pobral kanglico, lopatko in plavalni obroč, pripravljen na odhod se je usedel na stopničke pomola in opazoval Martina, ki je odplaval proti barki.

Takoj ko je stopil na krov, je našel vesli pod dolgimi stranskimi klopmi, vtaknil ju je v držali in ju preizkusil: bili sta ravni in sta omogočali veslanje stoje, s pogledom proti premcu, kot če bi stal na trastu batane, saj je bila ta pasera precej visoka. Za trenutek je pogledal njen zadnji del, bila je čista in suha, dišala je po lanenem olju, pred kratkim so jo prepleskali v belo in biserno sivo barvo, ki je zaradi vročine že odstopala.

„Je že res,“ si je mislil, „da s čisto barko ne uloviš rib, ali pa je čista zato, ker nobena ulovljena riba še ni pustila svojega dobrega vonja na njenem krovu.“

Vse je bilo nared, da jo je lahko odvezal in pustil plavati vrv in bojo, toda hotel je pripraviti tudi jadro na tistem visokem jamboru, ker je bil na barki sam. Poleg tega je moral ravnati skrbno, saj je šlo za nekakšen preizkus, njegov učitelj ga je pozorno opazoval, le da tokrat ni stal za katedrom, ampak ga je presojal s pomola.

V vreči pod premcem je našel jadro in čim ga je po vodilu dvignil na jambor, je v sunkih zgodnjega maestra zatrepetalo kot krilo divje race v letu. A takoj ga je nazaj povezal, in sicer tako, da je dvignil in privezal bum k jamboru. Učitelju je zadoščalo videti, da je Martino z barko priveslal do pomola, in odločil se je, da se lahko vsi vkrcajo.

Fant, ki je bil vesel, da je opravil pomemben preizkus, je razvil jadro in pasera je zdrsnila po vodi z rahlimi trzljaji; to je bilo njeno srce, je pomislil Martino za krmilom, ki je spet začelo utripati. Bolj kot so se oddaljevali od obale, bolj svež je bil vetrič in z njim je bil močnejši tudi utrip tistega srca, ki ga je fant z užitkom poslušal in čvrsto držal lepo oblikovano krmilo, kot bi bilo zapestje te elegantne hčere vetrov.

Kakšna razlika v primerjavi z jadranjem na batani: njeno dihanje je občasno prekinjalo kolcanje ali kašljanje; pasera pa je zaradi valov, ki so neovirano drseli po polkrožnem gredlju, dihala s polnimi pljuči in umirjeno.

Zaradi bočnega vetra so kmalu prišli do Fraterskega oziroma Kruhovega otoka, kot so ga imenovala posadke čolnov iz Rovinja ali Chioggie, ki so takrat pogosto plule po morju pred Pulo in po velikem Medulinskem zalivu. Martino je užival, ko je večje privezal lepo barko k majhnemu vzhodnemu pomolu; ko si je nadel masko, še vedno tisto iz Rovinja, ki je bila narejena iz kosa zračnice, je kmalu našel dno, podobno tistemu pri Banjolu: nizko skalnato dno, polno mušol, ki povezuje otok z gozdnatim rtom Valcagoia.

Počutil se je srečnega; nosil je kratke hlačke iz lahke svetlomodre volne, ki so mu omogočale, da diha s celim telesom, in so bile na njegovem gibčnem pasu, ki je bil enake barve kot mlečna čokolada, videti kot roža. Zadovoljen

je bil tudi zato, ker je bil prvič popolnoma enakovreden tistim, ki so gledali, kako v šoli nosi zakrpana oblačila; v soočenju z njimi se iz različnih razlogov ni imel za poraženca. Opazil je, da pri izkrcavanju s pasere, ki jo je zasidral ob pomolu, a ne preblizu, da se ne bi odrgnila, nihče od družbe ni imel tistega dragocenega občutka za val pod sabo. To je skoraj nezavedna zaznava, zaradi katere skočiš na kopno v trenutku, ko je barka najnižje, da ti je potem v pomoč njeno dvigovanje.

Nazadnje je ugotovil, da v mušole, ki jih je prinesel na kopno, zijajo ravno-dušno kakor tele v nova vrata. Tik ob morju so se puhteče školjke odprle na veliki kamniti plošči, razbeljeni zaradi ognja iz storžev, in takrat je družba oživela.

Učitelj Marelli je iz kozarca srknil požirek vina, ki mu je ob okušanju mušol še bolj prijalo, in predlagal: „Dragi moj Martino, po tem, kar sem videl, lahko rečem, da si majhen, a že pozoren in sposoben mornar. Skleniva dogovor za to poletje: ker je ribič, ki ga poznam, že prestar, boš ti skrbel za mojo barko. Če ostane ves čas privezana, jo bo huda vročina čisto zdelala. Lahko pa boš užival in sam z njo jadral, edinole en dan v tednu bova jadrala skupaj.“

Tako je v tem poletju Martino odkril Valcagoio, obdano z bori in črniki, kjer ga je zibanje na mirnih vodah, v svežem vetriču, odnašalo v drug svet. Krožil je okoli Fraškerja in Fraškérica, drsel kakor na saneh, v sanjah, a odprtih oči nad oradami in zobatci, elegantnimi in čudežnimi bitji, ki se niso ozirala na to, da je mimo plula tista čudovita hči vetrov. Poneslo ga je tudi v Valmiželo, zadnji košček mirnega morja pred vstopom v dolgi Premanturski preliv, pred Rdečimi vrati, kjer je bilo med tokovi veliko brancinov s požrešnimi usti.

In Martino se je vrnil – „tako kot z jadri, polnimi vetra, puščajoč za sabo dolgo sled, z dušo v očeh in z zadovoljnim srcem, brez otožnih misli“ – tja, kjer je barka Sveta družina že ponujala zavetje gvatom in šparom; tja onstran Lažnih ust, ki so ležala med Pissamusom in visokimi fratrskimi skalami, kjer ni bilo več kruha za pomorce.

Tja niso mogli, saj so se iz smeri Gradeža, od koder je v Istro vedno prihajalo slabo vreme, počasi spuščali temni oblaki. Tisti svinčeni oblaki, na katere je opozoril že pranono Casanegra in so bili takrat vidni le z visokega zvonika svete Evfemije. A zdaj so s poslabšanjem vremena prekinili tisto kratko in čudovito zatišje, ko je ob mehkelem zahodniku pritajeni in večni spev rastja v laguni še vabil Martina Mumo, naj uživa v zadnjem soncu pred orkanom.

Vrnitev na Kruhov otok

Tako je minilo poletje 1938 in v začetku jeseni je mojster Sandro preklinjal bolj kot ponavadi.

V Arzenalu je moral izdelovati tarče, tiste velike splave z napetimi platni; delati je moral tudi nadure in Checchina je bila zadovoljna, saj je k hiši prihajalo več lir. Tata pa ne: sicer mu ni bilo težko več delati, toda v tisti povečani aktivnosti flote je čutil bližino nečesa hudega. Na morje so pogosto izplule vojaške ladje, ki so imele strelske vaje. Nasproti Brionov so streljali v gibljive tarče, ki jih je vlekel remorker z zelo dolgo jekleno vrvjo. Ob koncu tistega poletja pa je vojaška enota puljskega pristanišča izplula skoraj vsak dan; pluli so celo z oklepnico Julij Cezar, da bi z njo opravljali tiste umazane posle, od katerih se je mojstru Sandru obračal želodec, saj je on vojno zares izkusil.

Tistega večera ob koncu septembra se je Martino vrnil domov utrujen, ker je ves dan preživel v Valkanah in Sisplassu, kjer je skakal v vodo in se igral s pojočo Olido in robato Nevio, ki ga je ves čas hotela tunkati. A ostal je pod močnim pritiskom tistega nenehnega in gluhega bobnenja z morja; to so bili topovski strelji, ki jih je v vodi rahlo čutil po vsem telesu, na skalah pa pod nogami.

Tudi zato se mu po večerji ni ljubilo loviti z drugimi otroki na betonskem pasu, ki je obdajal temelje cerkve; da bi ostal sam, se je usedel za prvi lovorov grm, od koder je videl pristanišče. Pomislil je, da so topovski strelji uperjeni proti stvarem, medtem ko bodo v vojni zadeli noge: noge, roke, razcefrane glave, kot je bila glava ubogega Silvia.

Tata mu je velikokrat povedal, kaj je videl in doživel v Bukovini. V stegnu je imel šrapnel, potem je odšel v bolnišnico z gangreno, zdravnik mu je hotel odrezati nogo, on pa se je temu upiral in mu grozil z berglo; nato so ga vrgli v nekakšno skladišče, med umirajoče, ki so že skoraj zgnili, ne da bi dobil vsaj požirek tekočine, in še sreča, da je prišel tisti prašič, slovanski duhovnik, s piskrom blagoslovljene vode; vzel mu jo je iz roke in jo v enem požirku popil. Po čudežu se je spet postavil na noge, morda po zaslugi svoje moči osemnajstletnika, in potem, na italijanski fronti, spet isto. Ampak na srečo se je tu počutil kot doma in hrvaški poročnik ga še vedno čaka na tiru železnice ob Piavi, da se bo vrnil, ko bo opravil nujno potrebo.

Martino je šel spat; sklenil je, da so vladarji in kralji, ki so silili ljudi v vojno, slabši od živali; za lahko noč je poljubil le mamó, saj se je oče še vedno ukvarjal s tistimi prekletimi tarčami. Čez kratek čas, tako se mu je zdelo, a v resnici je bila že pozna noč, ga je nekaj zbudilo, bilo je, kot bi ga nekdo vztrajno vlekel za noge; zdelo se je, da gre za ponavljajoč se prepír.

Spet smo tam, je žalostno pomislil fant, če ne škripa postelja, potem morata po vsej sili dvigniti glas. Že se je pripravljaj, da bo ponovno poslušal Checchinine očitke v zvezi s tisto njegovo polsestro, ki jo je mojster Sandro na skrivaj naredil še v Rovinju. Skoraj želel si je to slišati, ker bi se tako litanija hitro končala: tata bi dobil zadnji udarec in ne bi več črhnil.

Vendar pa se je v tisti noči ob koncu septembra 1938 spor odvijal drugače. Glavno besedo je imel oče: „Checchina, ti se *me finila*, ker me nisi pustila na ladjo, samo na tisto potovanje do New Yorka. Če pomislim, da sem se kot bedak vkrcal na Marinatovo bracero, dobro veš, za koliko časa, samo zato, da bi dobil papir za vodjo krova. Ampak ti s svojo prekleto sveto Evfemijo si rekla ne! Danes bi lahko bili v Ameriki, daleč od tega sranja: Taljani žrejo *bigole*,²⁹ Ščavone in Avstrijce, vse je en sam drek! Tam bi pa postali Američani: tudi tvoj sin bi postal državljani države, ki ni velika samo po površini, ampak zato, ker lahko vsak pove, kar misli, ne da bi končal v Trdoglavčevih zaporih. Kaj se bo pa tu zgodilo? Povem ti: vojna bo! Po koncu vojne, po vsem trpljenju in toliko mrtvih, bomo dobili nov drek, če bomo preživeli, in ta drek bo le drugače prebarvan. Tako se je zgodilo po prvi svetovni vojni: pod Avstrijo smo lahko živeli, pod Italijo crkujemo, in ko bodo komandirali kompanjoni tvojega očeta, še dihati ne bomo mogli. Politično gledano je njemu lahko, ker hrepeni po vojni, da bi Trdoglavc padel; ampak tako govori, ker se še nikoli ni vojskoval, zaslugo za to pa ima Avstrija, ki ga ni vpoklicala, ker je imel številno družino, lahko je užival kot begunec na Češkem. Če bi bil v Bukovini in na Piavi, gotovo ne bi hrepenel po vojni!“

„Lissandro, pusti starega pri miru ... Z nami, šestimi majhnimi otroki in tremi starci, ki smo blodili po svetu, ni mogel v vojsko,“ se je poskušala izvleči Checchina.

Tata pa se ni pustil motiti, moral je povedati reči, o katerih ni dvomil: „Aha, barba Toni Spissiarito, komunist, ni mogel v vojsko zaradi otrok in starcev ... Lahko se zahvali rajnki Avstriji, ampak ko pridejo te barabe, bodo na fronto morali še dojenčki iz vozičkov, in ko pridejo novi pokvarjenci, se temu ne bodo izognili niti slepci, hromi, otroci in starci! Ne vidiš, da ta gnusna Evropa tone vedno globlje? V Ameriko bi morali in to še pravi čas, kot sem rekel. Tu bomo videli hudiča! Že zdaj so nam povedali, da bodo vsakemu, ki do oktobra ne bo oblekel črne srajce, odvzeli del plače; jaz pa je ne oblečem, tudi če mi zagrozijo, da bodo iz mojih prstov naredili figurice za damo. Zdaj se znašajo celo nad Židi, ki s svojo spretnostjo poganjajo svet, kot tisti naš inženir Ascoli, ki je bil pošten in spoštljiv do delavcev ter edini,

29 Vrsta testenin. (Op. prev.)

ki je nekaj vedel o barkah; pregnali so ga iz Arzenala kot garjavega psa. Velikokrat sem že povedal in ponavljal bom do konca življenja: nesrečna je tista barka, na kateri kapitan zariše pot z eno samo orientacijsko točko. Čeprav nisi znanstvenik, ti postane jasno, da je ladja obsojena na brodolom. To se dogaja zdaj v Evropi; a velika jadrnica Amerika se ne bo nikoli potopila, saj tam spoštujejo dejstvo, da ima vsaka glava svoje mnenje. In na tej ladji sem hotel biti vodja krova, za dobro svoje družine.“

Martino je pomislil, da je tata povedal več, kot je bila Checchina sposobna prenesti. Res je potem zaključila: „Preklet bodi trenutek, ko sva se spoznala, rajši bi postala nuna, kot da sem se poročila s tabo. Ampak pazi, Lissandro, še vedno se grem lahko utopit, če mi ne boš nehal parati živcev s to prekleto Ameriko!“

„Amen, zdaj je konec komedije,“ si je rekel fant in se oddahnil, saj je že poznal oba možna zaključka: mama je zagrozila z utopitvijo ali pa, ko je čutila, da ima prav, svojemu ljubemu možu servirala krožnik, poln kopriv, zgodbo o hčerki, rojeni iz greha.

Ko je vse utihnilo, je Martino spet zaspal in mislil na tisto oddaljeno in neznano sestro: konec koncev ne bi bilo slabo, če bi bila ob njem. In takoj jo je zagledal v sanjah.

Oba sta bila v Ameriki, čisto prava Amerikanca: on je, podobno kot Fred Scott, imel čisto belega konja, pametnejšega od kateregakoli človeka; ona pa je bila lepa kot tista dobra gospodična, ki jo je ugrabil indijanski poglavar. Rešil jo je, saj je bil s tem konjem nepremagljiv, toda ni ubil Indijanca, ki se je potem civiliziral, se poročil s sestro in tako postal njegova desna roka, pomagal mu je braniti ranč *Prijateljstvo* pred zmerom isto tolpo, ki se je pajdašila z lažnim šerifom. Tam je mojster Sandro, v podobi simpatičnega in brezzobega starčka, izdeloval vozove v velikosti majhnih hiš, ki niso izgubljali koles v divjih dirkah, za razliko od tistih, ki so jih videli v kinu Pistola. Mama Checchina je še vedno imela vse pod nadzorom, a jo je bilo malo lažje prenašati, ker so bile njene nevarne grožnje zdaj brez prave podlage: utopiti se ni mogla, saj v tisti preriji ni imela morja pod oknom kot v smrdljivem Rovinju; in tudi hčerka, ki je sama ni spravila na svet, je tam postala kot nebeška mama. Tako vesela, krepka, z zlatimi rokami, ki so zamesile toliko kruha v nečkah, velikih kot batana; tam je ženska veljala več od moškega, saj je lahko rojevala, in sam bog ve, koliko rok je bilo treba za vso tisto živino.

Naenkrat so sanje postale bolj prefinjene: iz kina Pistola, tistega za petdeset centesimov, ki se je nahajal takoj za obokom Sergijevcev, se je prestavil v kino Nazionale na Giardinah, kjer so bile vstopnice po eno liro. Zamenjal je le priimek, ni bil več Scott, ampak Astaire. Bil je podoben slavnemu plesalcu, a ni imel tako shiranega obraza, v plesu je kot olje po vodi drsel po tleh iz

ogledal. V objemu je držal svojo drago sestrico, lahko kot peresce, ki je bila brez predpasnika, umazanega od moke, kot Ginger Rogers.

Ko je bilo najlepše, ga je nekdo povlekel za noge: „Martino, zbudi se, danes moram jaz pomiti hodnik in ti mi boš prinesel vodo.“

Bila je mama, ne tista razumna ameriška, ampak rovinjska, ki je imela pri roki morje, z drugo pa je odganjala njegovo sestrico. Kar nekaj časa je bil osupel: padel je s previsoke višine. Takoj ko je prišel k sebi, je začel razmišljati o pomenu sanj; pri tem je uporabil preverjeno metodo branja v obratnem smislu.

Vse mu bo šlo narobe: Amerike ne bo nikoli videl, tudi sestre ne, njegove obleke pa bodo vedno zakrpane.

Na učiteljišču

Martino ni dvomil, da se bo uresničilo ravno nasprotno od tistih nesrečnih sanj o Ameriki; to so mu dokazovale zgovorne sanje, v katerih je dobil spričevalo, polno nezadostnih ocen.

Kar se tiče zaplat na oblekah, ni bilo nobene potrebe, da bi si jih razlagal v sanjah: bile so del njegovega vsakdanjika, in če jih ne bi imel, bi si že kaj strgal, da bi jih dobil. To je prišlo na misel mami Checchini, ki ni hotela ali mogla priznati, da se blago čez nekaj časa lahko izrabi; in če bi šlo vsaj za novo blago! On pa je vedno nosil obleke iz druge oziroma tretje roke; dobil jih je od večjih otrok, ki jih niso vrgli stran, ampak dali Rovinjčanki s singerico, da bi jih skrajšala za svojega ubogega sina.

Ta pa mami ni toliko zameril zaradi tistih nepogrešljivih flik, saj se je zavedal, da njegova družina spada k tropu izstradanih psov, a ji je nasprotoval glede načina šivanja. Revica si je uničevala oči, da bi dve različni tkanini čimbolj neopazno zašila skupaj, kot da želi povedati: „Oprostite, saj nismo tako revni.“

Martino pa je hotel, da bi brez sramu rekla: „Vidite, res smo revni, ampak nismo neumni!“ Želel si je, da bi bile zaplate na zadnjici ali komolcih zašite vidno, saj šivi niso dolgo zdržali tam, kjer je bilo tudi blago zlizano.

Ampak mama je bila trmasta in Martino je moral na začetku oktobra s takimi oblekami na učiteljišče; to je bilo leto, v katerem je moral neškodljivi ženski tednik *Lei* postati *Annabella*, da se ne bi uklonil mračni prevladi nove fašistične oblike vikanja. Tam se je pojavil s flikami po načelu „oprostite, saj nismo tako revni“, bil je nerazpoložen, ker se je bal, da bi ga zasmehovali zaradi kakšne zaplate, ki bi lahko odstopila in bi se pokazalo spodnje perilo.

Nosil je visoke čevlje iz govejega usnja, ki so mu bili precej preveliki, da bi lahko v njih noga rasla še vsaj tri leta, naredil jih je čevljar De Santi z Ulice Svetega Duha v Rovinju; v vsem, tudi po trajanju, so bili podobni tistim, ki so jih nosili kopači, ampak oče se je odločil, da bodo imeli gladek podplat, saj je bil tisti, ki jih je nosil, že majhen učitelj. Dobri mojster Sandro je tako imel razlog, če ga je sploh potreboval, da je izdelal veliko koles za vozove za svojega ljubljenca, ki ni postal župnik, ker prestari papež ni mogel razumeti osnovnih življenjskih potreb. On pa ga bo v potu svojega obraza napravil za učitelja, ki bo zaslužil tisoč lir na mesec!

Začetek šole pa je bil za „malega učitelja“ prava groza; malo je manjkalo, da bi Martino po kakšnih dveh tednih prosil očeta, naj ga vzame v delavnico. Prva stvar, ki mu ni bila pogodu, je bilo šolsko poslopje, tisto veliko v Ulici Sissano, pred Civilno bolnišnico: prava ječa! Kako drugačna je bila šola Alessandra Manzonia, zračna in svetla, s prostranim igriščem med vrtovi.

Znotraj poslopja pa se je počutil še slabše, kot si je predstavljal. Znašel se je v razredu s tridesetimi fanti in dekleti: vsi so imeli nizke čevlje in obleke, na katerih ni bilo ne duha ne sluha o zaplatah. Nekateri med njimi so bili tako zrihtani, da je ubogi Martino podobne ljudi videl le v kinu. Na primer lepa in prijetna (to je ugotovil, ko jo je spoznal) Alida Zanier, zdela se je kot nevesta, ki je ravno stopila iz svoje trgovine s tekstilom na Ulici Sergijevcev, ali kot Margherita Germoglio, ki je bila res podobna popku marjetice, rastoče na Premanturski ulici, kjer je imel njen oče veliko trgovino z živili. Tam je bilo veliko sinov oficirjev, vsi so bili z juga, majhni in črni, kot tisti Gavino Scotti, Di Tommasov prijatelj, ki ga je tudi tam še naprej trpinčil z vzdevkom Crico. Ta zaplet pa je Martino hitro rešil: v stranišču sta ostala sama, prijel ga je za vrat, nekajkrat stresel in tako dal malemu Neapeljčanu vedeti, naj ga pusti pri miru.

Največji problem pa je zanj predstavljala zmešnjava, ki mu jo je v glavi ustvarjalo menjavanje profesorjev. Zdelo se mu je, da se je po pomoti znašel v nenavadnem pristanišču, kjer so ladje odplule kmalu po tistem, ko so se zasedrale, in tako že na začetku ustavile raztovarjanje, obenem pa so z njih sporočili, da se bodo vrnila naslednji dan, nekatere večje celo čez en teden. Hkrati pa je čutil bolečino, ki je bila telesna, ko se je spominjal mirnega in cvetočega zalivčka šole, v kateri je nenehna navzočnost učitelja Marellija vzbujala varen in prijeten občutek.

Ker pa vedno obstaja Bog, ki vidi in predvidi vse, kot je govorila boječa in pobožna nona Eufemia, je protitok pravočasno pomagal barčici Martina Mume, da je uspela prečkati tudi to plitvino.

Prvi, precej grob sunek je dobil od profesorja latinščine, priseljenca iz južne Italije, ki je bil videti kot starejši brat Črne lobanje. S to razliko, da je imel on, Ciccio Cordaro, možat glas in vsa njegova podoba je razkrivala voljo, ki je bila tako močna, da je lahko ustavil celo kihanje, kar je čudilo dijake. Ob prvem spraševanju je profesor Cordaro, ki je videl, da ga Martino v tistem mesecu šole sploh ni poslušal, na videz mirno vstal s stola, ga zgrabil za ušesa in za nekaj centimetrov dvignil s tal. Od tistega dne se je fant začel učiti latinščine iz strahu, nato pa je nadaljeval po tej poti kot že zagnan motor.

Vendar pa sta majhno rovinjsko batano zares usmerila dva moža: eden je bil duhovnik in drugi laik, a bila sta si sorodna in oba koristna, ker sta učila pluti z upoštevanjem smeri valov.

Prvi je bil don Angeli, jezikoslovec in profesor filozofije. Ko ga je Martino videl vstopiti, se ga je skoraj prestrašil, ker je bil tako visok in širok; bil je še enkrat večji kot don Šestan, katehet na šoli Manzoni, in če bi začel deliti zaušnice kot njegov manjši kolega, bi nekaj glavic zagotovo odletelo do stropa. Videti je bil, je še pomislil fant, ki ga je skrivaj opazoval, kot pomočnik Errolla

Flinna, tisti močni nekdanji galjot, ki ga je njegov vitki, nepremagljivi in pošteni gospodar osvobodil ter naredil za boljšega človeka. Ko pa se je znašel v kakšni bogatejši hiši, kjer sta stvari postavljala na pravo mesto, je izmaknil kakšno dragoceno drobnjarijo, pri čemer ga je šef vedno opozoril: „Blackie, spusti kost!“ In velikan jo je ves zmeden spustil, kot bi bil šolarček, ki so ga zalotili pri prekršku. Ta podobnost je Martinu vlila nekaj poguma, vzravnal se je, ko se mu je Blackie nasmehnil.

Veliki duhovnik se je predstavil: bil je don Antonio Angeli, za tiste, ki ga še niso poznali, puljski župnik, in z ljubeznijo in s posluhom jih bo učil filozofije, ki pomaga razmišljati, in človek, ki ne razmišlja, je slabši od živali, saj lahko povzroči veliko zla, kot so vojne, česar tista nedolžna bitja niso zmožna storiti. Nato je hotel spoznati vse učence, drugega za drugim. Vsakega je vprašal o družini in odgovori, ki so se nanašali na očetov poklic, so bili: trgovec, državni uradnik, oficir kraljeve mornarice ali kraljeve vojske. Ko je prišel do Martina, ga je vprašal, kaj počne njegov oče, ki je bil v šolskem dnevniku vpisan kot delavec.

Fant je imel takoj pripravljen odgovor: „Profesor, v dnevniku ni dobro napisano: moj oče je mojster tesar, izdeluje barke, vozove, škripce, okrogle in ovalne sode, vesla, jambore za barke in tudi struži les.“

Svojega očeta je želel prikazati v malo lepši luči, saj so vsi drugi očetje nosili take ali drugačne titule.

Po tem prvem pojasnilu pa je skoraj vse zajel smeh. Skoraj vse, saj ga je „Blackiespustikost“ opazoval z zanimanjem, imel je okrogle in na široko odprte oči.

Dijaki, ki jih je imel don Angeli na očeh, se niso več smejali, ampak le še nasmihali in se po zadnjem, skoraj neslišnem, sramežljivem hihitanju pomirili. Takrat je profesor filozofije potihoma in z globokim basom, ki je prihajal iz močnega grla, odgovoril: „Prav imaš, sin moj, ki nosiš ime po velikem svetniku beraču, da v dnevniku ni prav napisano; tvoj oče Alessandro je mojster obrtnik, ki bi moral imeti svojo delavnico v Rovinju, da bi lahko izdeloval vse te reči, zelo koristne za človeka. Z vozom nam namreč pripeljejo les in moko, ljudje pa ne morejo pluti brez bark. Papir vse prenese, jaz pa moram to popraviti. Zdaj bom napisal, kot je prav: mojster tesar.“

S temi besedami je bistroumni in prijazni Blackie pihnil prvo svežo sapo v jadra Martinove barčice, na tistem morju, ki je bilo zanj tuje; veliko bolj zahrbtno od morja pri Vdovah, tam, kjer je vrela Carbonera, in pod Belim križem rovinjskega Svetega Ivana, še več, bilo je zlohотно zaradi plitvin in brezvetrja. Duhovnik, ki je bil sin revne vodnjanske zemlje in nepriljubljen pri Trdoglavčevih psih, je to naredil, da bi se lahko rovinjska batana vrnila na pravo pot, in obenem dokazal kraljevi mornarici in luksuznim dvojbornicam,

ki so jo obkrožale, da je le mornar, torej človek, tisti, ki daje dušo ladji, zaradi njega je močnejša in sposobna, da se spopada z viharji.

Nato je prišel na vrsto debelušni Martinov sosed Piazzola, ki je imel mehko dušo, a bil je tako obilen, da je zasedal skoraj celo klopo. Bil je sin podoficirja pehote in don Angeli ga je veselo krstil z vzdevkom Ben-piazzato-Piazzola.³⁰

Profesor je zaključil z besedami: „Torej, dragi fantje in dekleta, tu smo zbrani vsi: od visoke mode do živil, od mornarice do kopenske vojske; imamo tudi koristno in običajno nepogrešljivo delovno silo, ki jo dobro usmerja nostromo na palubi. To je krasna posadka in prepričan sem, da bomo dobro pluli, skupaj in v harmoniji, po prostranem morju mišljenja.“

Zazvonil je zvonec in vsi so bili neprijetno presenečeni: ta ura je bila prekratka!

Tako bodo minile vse ure dragega in učenega očeta Angelija, ne le za Martina, ampak tudi za ostale. Njegove filozofske zgodbe so poslušali izredno pozorno, saj so bile to pripovedi v podobah, kot bi jih gledali v kinu. Morda so bile še zanimivejše od slednjih, saj so vsakemu dijaku puščale svobodo, da si je z lastno domišljijo ustvarjal različne prizore. Učitelj je bil prijatelj vseh tistih starodavnih mož in ko je poklical enega od njih, je ta prišel v razred. Kot tisto uro, ko jih je obiskal Sokrat, „krepak, s širokim obrazom in topim nosom,“ v spremstvu tistih treh strahopetcev: Meleta, Likona in Anita. Martino je takoj spregledal njihovo pravo naravo: prvi je bil slaboumen, drugi je bil *licon*, kar je povezoval z rovinjskim glagolom *licà*, lizati, ki v tem primeru lahko pomeni tudi lizuna, tretji pa se mu je od začetka zdel sumljiv s tistim ženskim imenom v moški obliki. In poleg tega so bili gotovo tudi drobni, bledi in s koničastimi, brezbarvnimi nosovi.

Ob koncu procesa in požirkih trobelike, ki jo je Sokrat popil kot skodelico mleka z medom, je Martino prvič razumel, kako je mogoče zmagati ob porazu, vsi poslušalci so si na skrivaj brisali nosove, le Piazzola je jokal na glas kot rejen teliček. In še ko se je mali Rovinčan vračal proti svoji *baraki* po dolgem drevoredu Arzenala, kjer je vlažni jesenski veter dvigal in vrtel velike rumene liste visokih platan, je razmišljal o tem, kar je videl. V kinu Pistola je zmagovalec ujel ali ubil svojega nasprotnika, a tistega dne je spoznal, da te lahko ubijejo in si istočasno zmagovalec. Seveda, je na koncu pregnal vse dvome Martino, Sokrat je bil zmagovalec, ker je imel prav, in razmišljal je enako kot moj oče, ko se jezi na državo.

Drugi mož, laik, ki je rešil Martina s plitvin, je bil Macchi, elegantni, uravnovešeni in vedno točni profesor matematike. Njegova prisotnost in

30 Neprevedljiva besedna igra s priimkom Piazzola, ki asociira na glagol „piazzare“ s pomenom namestiti. Vzdevke bi se lahko glasil „Dobronameščeni nameščenec“. (Op. prev.)

posebni način poučevanja sta vzbujala spoštovanje, obenem pa tudi naklonjenost: Macchi je bil vzor za dijake puljskega učiteljišča. Tudi za Martina, ki je občudoval njegove brčice v stilu Errolla Flinna in tisti občutek gotovosti, ko je s prijaznim nasmehom spodbujal učence v težavah, je bil Macchi ena od tistih osebnosti, ki se jih spominjaš vse življenje. Postavil ga je za vodjo družčine, v kateri je bil tudi dobri Blackie.

Pri njem niso potrebovali učbenikov, ampak samo dva zvezka: enega za računstvo, drugega za geometrijo. Razlagal je tako, da je pisal s tiskanimi črkami ter potrpežljivo in natančno risal na tablo: tako so dijaki imeli dovolj časa in možnosti, da ob prepisovanju snov tudi razumejo. V prvih desetih minutah šolske ure je izprašal štiri do pet dijakov. Pred tablo so dobili nalogo in takoj se je videlo, če jim gre ali ne. Rekel je: „Da, da. Dobro, dobro. Odlično, to sem pričakoval,“ ali pa so takoj izvedeli, da so izgubili nit, če je izjavil: „Trebalo se bo učiti. Slabo, slabo.“ Ali: „Pustite pri miru moje kroge,“ s čimer jih je spomnil na zadnje besede, ki jih je Arhimed nekoč izrekel rimskemu zavojevalcu, zdaj pa so bile namenjene učencu, ki se je poskušal izmazati, čeprav se ni učil.

Martino je Errolla Flinna razumel brez težav: morali so ga poslušati, vsak povprečen učenec mu je lahko brez težav sledil in s svojim delom posnemal zgled, ki ga je ponujal; na primer, mirno in natančno je razlagal izrek ter prišel do zaključka dokaza ravno v trenutku, ko je zazvonilo za konec ure. Njegove ure niso poznale črnih lukenj ali praznega teka.

Rovinjska barčica je tako že skoraj prebrodila tisto prvo plitvino, ko je njen mali krmar izvedel za neko reč, ob kateri je sicer začutil grenkobo, a mu je obenem pomagala pretrgati vez nostalgije, ki ga je še vedno zadrževala v bližini varnega zaliva šole Alessandra Manzoniya.

Nekega nedeljskega jutra je Martino na kolesu sledil očetu, ki se je odpravil proti kmečki hiši na drugi strani Monte Paradisa, da bi se dogovoril za izdelavo voza. Skoraj sta že prišla do vrha vzpona, ki od Mornariškega parka vodi na grič, ko je očeta poklical njegov sodelavec, neki Ukmar. Živel je v lepi hišici z vrtom. Medtem ko sta se onadva pogovarjala, je Martino opazoval gospoda Ukmarja: podoben je bil nekomu, ki se ga v tistem hipu ni mogel spomniti. Tiste svetlo modre oči, prijazen nasmeh, mirno govorjenje, kot da vedno išče pravo besedo ... Seveda, zelo je bil podoben učitelju Marelliju! Prej se mu to ni posvetilo, saj je bil očkov sodelavec plešast in skoraj brez zob.

Ko sta se vrnila na cesto, je fant povedal očetu o podobnosti, ki jo je opazil. Mojster Sandro, ki sina ni več gledal zviška, je rekel: „Greva še malo naprej, da naju ne bo slišal, zbolelo bi ga ...“

Usedla sta se na travnik, od koder sta lahko videla mesto in kjer so otroci spuščali zmaje. Nadaljeval je: „To, kar ti bom zdaj povedal, je stvar, ki zaboli

že, ko jo slišiš, za gospoda Ukmarja pa je zelo neprijetna. Tega ti nisem hotel prej povedati, saj kot se reče, kokoši poserjejo okoli hiše, otroci pa hišo. Zdaj pa, ko si skoraj pravi mož in si sam prišel do tega, ti lahko povem: ja, tvoj učitelj Marelli je brat gospoda Ukmarja, sin istega očeta in iste matere. Spremenil je priimek, da bi imel lažje življenje. Mogoče mu je uspelo, a za ceno tega, da spravlja svojo družino v obup in sramoto. Za te lopove Ukmar ni slovanski priimek, zato bi ga lahko obdržal, njegov brat se še vedno piše tako. A ker se je predstavil s popolnoma italijanskim priimkom, kot je Marelli, je imel očitno večjo možnost, da so ga v šoli zaposlili kot učitelja. Ob vsej tej množici južnjakov, lačnih in črnih, kot so njihovi plašči, tistih, ki so nam zasedli najboljša delovna mesta, ga ne morem zares obsojati. Konec koncev pa je Trdoglavec zverina in to še precej neumne sorte, ker mu taki osebkci, ki iz koristoljubja zanikajo lastno kri, gotovo ne bodo pomagali, ko mu bo voda tekla v grlo.“

Oče je molčal in še naprej gledal dol proti mestu, ki se je razprostiralo po lepi dolini z vrtovi in se stiskalo na položnih gričih pod jasnim nebom, ki ga je prevetril burin.

Martino se ni mogel sprijazniti: torej učitelj Marelli ne obstaja, še več, nikoli ni obstajal, in na srečo tistega dne na Fratrskem otoku ni imel poguma, da bi ga vprašal, kot si je želel, ali je morda sorodnik lastnika tovarne radijskih aparatov Marelli! Ne, nekdo, ki je počel take stvari, ni mogel biti pravi človek, je naprej razmišljal fant, bilo je tako, kot da bi se sam odlepil, odtrgal od boječe in dobre none Fiamite oziroma od svetlega, dobrohotnega ali ostrega pogleda nonota Antonia Sponza z vzdevkom Spissiarito. In kako bi lahko zanikal nonota po očetovi strani, ki je nosil vzdevek Porečan: majhen možic, ki pa je bil tako močan, da je lahko prenašal granitne bloke iz jam Montauru in iz rimskih grobišč v Vincuralu. Vse zato, da bi ohranil čisto ime Zanèinijev, ki so v času Beneške republike prišli iz okolice Bergama, da bi sekali iskano istrsko kamenje. Ne bi se mogel odpovedati svojemu očetu, mojstru Sandru, in svoji mami Checchini, ki je vedno komandirala, a je račun pri štacunarju Grendani poravnala kot najboljši knjigovodja. Na koncu pa, tudi če bi hotel, se nikoli ne bi mogel ločiti od mogočne pojave pranonota Casanegre: vedno je bil v njem.

Z zavestjo, da v zalivu šole Alessandra Manzoniya ni bilo vse le z rožicami postlano, je barčica Martina Mume lahko nadaljevala pot z manj obžalovanja. V resnici je vse od začetka naletela na protitok in močne sunke vetra, ki so pihali v nasprotno smer, vendar so jo le zamajali, ker je bil njen gredelj že dovolj oddaljen od tistih začetnih skal, kjer bi lahko nasedla.

Pravi sunek vetra v premec pa je bila za Martina Annelise Villani, profesorica italijanščine, ki so ji pravili Geometrova hči, ker je njena glava spominjala na volumen kocke; bila je žena veterinarja, ki je imel najbrž zelo rad živali. Tako kot hudič ne prenese svete vode, tudi ona ni prenašala govornice fanta

iz Rovinja, ki jo je pogosto obarvalo (zanjo pa onečedilo) narečje. Zato se je Martino pri govorjenju, še bolj pa pri pisanju, počutil kot konj, ki je prisiljen galopirati po ledu. On, ki je vedel, da zna vsaj jahati v kasu, je takrat trepetaje zastal pred strašljivo površino belega lista za šolsko nalogo, ona pa jo je potem umazala z veliko minus enko.

Vendar pa Martino, ki sta ga Blackie in Erroll Flinn že naučila pluti tako, da se izogne neugodnemu vetru, nikoli ni pustil, da bi ga ta nadležni garbin zapeljal s poti.

Zato se je učil in bral, da je lahko zapolnil luknje v znanju in si zagotovil zadostno oceno pri italijanščini. Trpel pa je, ko je Geometrova hči govorila mami Checchini, da naj s sinom ne govori v rovinjskem narečju, saj mu je to v napoto pri učenju knjižnega jezika. Tako bi se mama morala sporazumevati s sinom v jeziku gluhih, ker je uboga ženska poleg rovinjščine žvečila le nekaj beneških besed!

Vse te težave so naenkrat postale čisto majhne, dokler tistega 10. junija 1940 niso povsem izginile. Od zgodnjega popoldneva je Olida v *baraki* razlagala, da bo ob šestih Duče imel „zelo pomemben govor za narod“, kot je slišala po svojem radiu, ki je bil edini v stanovanjski zgradbi. In ob tisti uri, ki jo je „zaznamovala usoda“, so bili vsi stanovalci obveščeni, „da bo italijanski narod prijel za orožje in pokazal svojo odločnost, svoj pogum, svojo vrednost ...“

Začetek vojne je doma komentiral mojster Sandro: „Končno bo tvoj oče komunist zadovoljen: Trdoglavec rine v pogubo. Ampak če bi Spissiarito imel kaj soli v glavi, bi vedel, da bo umrlo na milijone ljudi, spremenili pa se bodo samo glasbeniki: muzika bo ostala ista.“

Mama Checchina se prvič ni odzvala na provokacijo, še naprej je mešala polento.

Martino je pomislil, da tata pretirava, ko govori o vseh teh mrtvecih. Ščāsoma se je prepričal, da ima sam prav: razen kart za hrano in zamračitve se v tistem prvem letu vojne okoli njega ni spremenilo skoraj nič. Na začetku jih racioniranje živil pravzaprav ni prizadelo, ker je bila rovinjska družinica navajena živeti v pomanjkanju. Zamračitev pa je bila fantu všeč: lahko je poljubljal Bruno ali svetlolaso Argio prav za vogalom hiše. Edini problem v družini je predstavljalo vedenje mojstra Sandra: po tistem komentarju je onemel, ni bil več podoben samemu sebi.

26. julija 1943, ko so bili vsi veseli, razen tistih, ki so se skrivali, je bil oče še vedno našobljen. Martino je pomislil, da je bil mogoče tak zato, ker se drugi del njegove prerokbe, tisti z milijoni mrtvih, ni uresničil. Po „vojni brez prekinitve“, ki jo je razglasil Badoglio, in ob pogledu na močne mladeniče iz bataljona San Marco, ki so jih štirje Nemci gnali kot ovce po ulici Premuda v zapor, pa je Martino začel razmišljati, da se oče vendarle ni povsem motil.

Kroštole za svetega Julijana

Na začetku štiridesetih let so bili Renato, Ilario in Martino družčina Gekonov. Prvi je živel v *baraki* ob mornariški bolnišnici in je delal za pošto, na kolesu je raznašal telegrame: bil je lep fant s temno rjavimi kostanjevimi lasmi, ki jih je nosil počesane kot Gary Cooper. Bil je eden od Barbierijev iz Bal, a vsi so ga klicali Jack, ker je bil obseden s posnemanjem ameriških igralcev, katerih filmov ni nikoli hotel zamuditi. Drugi je bil Ilario iz družine Tommasini, pravi Puležan: njegovi predniki so že od časa rajnke Avstrije delali v Arzenalu in živeli v baraki blizu mornariškega poveljstva. Bil je blondinec z živo rdečimi prameni, žimaste lase je imel postržene na krtačko kot Amerikanci. Kot vojaški pisar, mlad uslužbenec v Arzenalu, je preprosto moral biti sistematičen, skoraj pedanten.

Oba sta bila nekaj let starejša od Martina, kar v tistem življenjskem obdobju veliko pomeni; a Rovinjčan v njuni družbi ni delal slabega vtisa, ker je bil enako visok kot onadva in ker je znal s puncami.

Družčina Gekonov je kadila cigarete mentola, xantia ali calipso, po Giardinah so se sprehajali v prvi vrsti kot odrasli in Deanova ter Cinijeva banda sta se jih že na daleč izogibali: s „tremi mušketirji“, katerih geslo je bilo „vi za enega, eden za vse“, je bilo bolje ostati v miroljubnih odnosih.

Vsako nedeljo so se Martino, Ilario in Renato srečali pred mornariško cerkvijo ob devetih, ko so od maše prihajale punce iz njihove četrti, lepe in polne *barakarice*. Sprehajale so se po ploščadi pred cerkvijo v najboljših oblekah, se zafrkavale s fanti in kdor ni bil popolnoma urejen, je tvegala, da ga bodo imele za norca. Nič niso imele skupnega s tistimi, ki so živele v vilah, s hčerkami oficirjev, ki so iz cerkve prihajale ob enajstih, nosile so se kot pavi in nihče se jih ni smel dotakniti, njihovi starši pa so bili vedno v praznjih uniformah.

Od teh uniform je po osmem septembru, ko je posadka italijanske mornarice za vedno zapustila Pulo, ostal le še spomin. Zapustila je te dežele kot lastovice, ko se začnejo hudi časi, in pod streho so, skupaj z zmrzaljo, na črne jastrebe čakali le še vrabci, saj so bili iste barve kot Mati, revna in dobra istrska zemlja.

In pod streho so bili tistega devetega januarja 1944 tudi vsi trije fantje. To nedeljo je sijalo sonce in pihala je sveža burja, kot bi proslavljali svetega Julijana, zavetnika *seregotov*, vrabcev iz Bal. Nahajali so se v Renatovi hiši, kamor so jih zvabile kroštole: njegova mama, nasmejana gospa Giuliana, je namreč obljubila, da jih bo pripravila za svoj god. V olivnem olju bo ocvrla malo tankega testa, ki ga je naredila iz moke, nekaj jajc, sladkorja in limonine lupine, za kar se je lahko zahvalila možu čevljarju.

Ob enajstih je bilo testo že pripravljeno; Renato, Ilario in Martino so ga kakor v igri rezali: prvi je delal kolobarje s kozarcem za eno osminko, drugi s kozarcem za četrtingo, Martino pa se je zabaval, ko je rezal trakove z nazobčanim kolescem, potem pa jih je zavezoval, kot je videl, da je počela nona Fiamita za božič.

Gospa Giuliana, ki se je zazrla v tiste metuljčke iz testa, se je spominjala: „Dragi moj Martino, vem, da ti delaš *fjoke*.³¹ Jedla sem jih v tvojem mestecu pred mnogimi leti, ko sem bila še veselo dekle in je bila hoja od Bal do Rovinja v novoletni noči zame kot zabava. Veliko nas je šlo na pot, fantov in deklet, smejali smo se in zafrkavali, zvonik svete Evfemije pa se je medtem približeval kar sam od sebe. Spominjam se, da sem si prve čevlje s peto obesila okoli vratu in jih zavezala z brnistro, ker jih nisem hotela uničiti, pa še lažje sem hodila v copatih ... Kakšni časi, vso noč smo preplesali ...“

Nenadoma so začele zavijati sirene. Predrzno so tulile, da to ni več čas za zabavo.

Ob tistem letalskem alarmu nihče ni kazal strahu: iluzija se je razblinila, saj so v zadnjih mesecih slišali po dva ali tri na dan, pa ni bilo nič iz tega.

Puležani so se jih že navadili, niso več bežali v zaklonišča, od koder so z zadovoljstvom in občudovanjem opazovali jate tistih mogočnih belih ptičev, ki so vsak dan leteli proti severu: če bi uničili gnezda črnih jastrebov, bi bilo vojne prej konec. Še več, oni so bili „osvoboditelji“ in nikoli ne bi odvrgli bomb na mesto, kot je Pula, kjer je bil polkovnik Stevens gost vsak večer, podnevi pa se je sprehajal tudi po Giardinih, kot so komentirali ljudje. Zato so nad Arenu odvrgli morje belih prazničnih trakov!

Kljub temu pa vzdušje okoli *terine*, tistega velikega porcelanastega jušnika, ki so ga ves čas polnili s hrustljivimi kroštolami, ni bilo enako kot pred zavijanjem siren.

„*Ma se misleš, da se bomo zdej ale pole kan odpravle anka mi,*“ je v balskem narečju zapel gospod Barbieri, ki je sedel na svoji pručki v kotu blizu okna in popravljal podplat čevlja s kosom usnja, pobranim z bližnjega kupa odvržene obutve.

Njegova žena, ki ji je ostalo še nekaj nekdanjega veselja, ga je utišala: „*Ji, pij en muče, Bortolo, ku vrje moramo mret, nej mre mo usaj s punen želodcen.*“

Možiček je ubogljivo, a zmajaje z glavo, odložil čevljev in vzel kroštolo z roko, ki so jo zaznamovale črne gube, v katere je smola za vedno vtisnila tanin. Da bi ga spravila k sebi, mu je gospa Giuliana na rob pručke postavila stekleničko žganja z namočenimi brinovimi jagodami.

Malo zatem se je iz daljave zaslišalo hrumenje letal. Najprej so bili vsi prepričani, da kot vsak dan letijo proti zahodu, onstran pristaniškega nasipa. A ko je hrup naraščal, je postalo jasno, da prihaja iz čisto druge smeri.

31 (Istr.) pentlje. (Op. prev.)

„Prihajajo z vzhoda, tokrat bodo padale nešplje na nas,“ je prvi rekel gospod Bartolo, ki je iz svojega večnega kotička dobro prepoznaval vse zvoke in tudi smer, od koder so prihajali.

Stekli so k oknom in videli, da so letala že nad gozdom Šijana; letela so proti mestu z oglušujočim hrumenjem kot oblak pepelnatih križev. Renato, ki je v naročju držal bratca, je zakričal: „Vsej u bunker od bolnice!“

Kot bi ga nekaj preblisnilo, je Martino zagledal očeta v pralnici in mamo v kuhinji: takoj mora steči k njima, da bosta zbežala na varno v zaklonišče pod gričem s cerkvijo. S tem namenom je na vrat na nos zdrvel po pobočju navzdol proti hiši, preganjalo pa ga je bobnenje letal, ki so bila kot ogromni psi čuvaji že tik nad njegovo glavo. Pri Gospe z morja so se začeli streliti protiletalske obrambe in kmalu zatem so se kot dež usuli drobci po asfaltu. Zadnjič je videl lepo šolo Alessandra Manzoniya in celo ulico Premuda: bila je popolnoma prazna in nema v grozi tistega mogočnega in grozečega bobnenja motorjev. Le majhna črna postava je poskušala teči, a je pri tem za sabo vlekla noge. Bila je stara in betežna Cogometta.

Na vsem lepem je sonce svetega Julijana zatemnila neizmerna jeklena pločevina, ki je drsela čez stekleno ploščo neba: spustili so bombe. Martino je ob koncu sveta ležal na tleh, ob lovorovem grmu v vrtovih pred cerkvijo; ne zato, ker bi o tem razmišljal, temveč zaradi strahu pred nebom, ki je strmoglavljalo. Videl je še črn starkin šal, ki se je pred njim razceftral v ognjenem vrtincu, potem pa: mrak in tišina.

Zbudila sta ga smrdljiv zrak, ki ga je stiskal v grlu, in nekaj, kar mu je glavo pritiskalo k tlom. Ko je prišel k sebi, je videl, da je nanj padla borova veja, na srečo s tanjšim delom. Z veliko napora mu je uspelo izvleči glavo iz tistega prepleta iglic, ampak vstati ni mogel, ker ga je ob boku nekaj zadrževalo.

Železen količek, s kakršnim se ograjujejo vrtički, se je narobe obrnjen zapičil v zemljo, pri tem se je pokazala njegova podlaga iz betona in peska; kot velik žebelj je preluknjal beli praznični trenč iz bombaža mako, ki se je pri padcu razprl. Fant se je z vlečenjem in obračanjem končno uspel izviti iz površnika kot škržat iz bube.

To je naredil v naglici, saj je bolj po nagonu kot z ušesi, ki jih je oglušilo brencanje velikih os, začutil, da se približujejo novi psi čuvaji. Opotekal se je v dimu in po spominu našel potko, ki je vodila do stopnišča; vedel je, da se za njim nahaja vhod v zaklonišče, ki je bil izkopan v skalo. Po nekaj korakih je začutil, da izgublja tla pod nogami, in padel prav tam, kjer je pazil, da bi se izognil veliki cipresi, ki je rasla sredi ozke poti. Padel je in se prekopicaval najprej po rahli zemlji, nato pa po štrlečih, še vročih skalah, ustavil se je na dnu kraterja. Ni čutil nobene bolečine zaradi številnih odrgnin in modric, saj se mu je zdelo, da se bo zadušil v tisti pekoči luknji. Ob sunku zraka je zbral

še zadnje moči, da se je izvlekel ven. Ko je bil že na robu kraterja, je začutil nov sunek: zavijanje dog tam zgoraj je postalo tako predirljivo kot pred zatemnitvijo sonca, lajanje jazbečarjev pa se je znova vrnilo, le nekoliko šibkejše.

Med dimom, ki se je razgubljal, je zagledal beli apnenec lepega stopnišča, ki se je od cerkve spuščalo do spodaj ležeče ceste. Po stopnišču pa samo še kratek tek in rešitev v bunkerju, v skalnatem srcu griča. S tem prividom pred očmi je bil v nekaj skokih že na zadnjih stopnicah, gledal je le z enim očesom, saj je bilo drugo ves čas zakrito z nečim toplim, kar mu je teklo s čela. A prav takrat se je velikanska jeklina površina spet raztegnila po ledenem oboku neba. Tokrat mu je neki glas rekel, naj se takoj vrže na tla: rešil se je pred drugo „porcijo kroštol“.

Takoj ko sta se zemlja in zrak umirila, je spet stekel proti odprtini, ki je vodila v zaklonišče, bila je že blizu. Na vhodu mu je prekrizal pot nemški vojak, ostarel rezervist, in fant ga je odrinil z vso močjo, ki mu je še preostala, saj je mislil, da mu želi preprečiti vstop. Prave namere osivelega vojaka je dojel šele takrat, ko je obnemogel obležal na klopi v bunkerju in ga spet zagledal pred sabo, nekaj je privlekel iz bisage in mu obvezal čelo in dlani. Najbrž je bil bolničar, zdaj je videl trak na roki z oznako Rdečega križa, premikal je roke in noge, ob tem pa momljaj v svojem jeziku. Te besede mu je prevedel star delavec iz Arzenala: moral bi z njim k zdravniku, zaklonišče je bilo povezano z zakloniščem Mornariške bolnišnice, imel je rano nad očesom in buško na glavi, poleg tega je imel gotovo kakšne notranje poškodbe ...

Vendar pa fant, ki je medtem zajel sapo, ni več poslušal. Moral je iskati, ugotoviti, ali je vsaj eden od njegovih staršev živ. In iskal je po mračnih predorih, tudi ko se je zemlja spet zatresla in mu je zrak bobnel v ušesih, da bi našel obraz tata Sandra ali mame Checchine. A videl je le še bolj neznane obraze, iznakažene od groze; njemu, ki je zunaj preživel pekel prvih dveh napadov, pa bi se tretji v zaklonišču zdel prava malenkost, če ga ne bi skrbelo, kaj je s starši. V tem trenutku si ju je želel videti bolj kot kadarkoli doslej!

V zaklonišču ju ni bilo, zato se je vrnil k izhodu. Tudi tisti napad je minil in dim, ki ga je kot ponavadi stiskal v grlu, je prihajal od zunaj. Tu se je zavedel, da mu je stari Nемеc ves čas sledil, zdaj pa ga je zadrževal, da ne bi šel ven. S kretnjami mu je pojasnil, za kaj gre: najprej bo on odšel ven, da bi preveril situacijo, nato pa bosta šla skupaj; Nемеc bo poiskal svoje prijatelje, ne *kameradov*, fant pa mamico. Martino je pristal na dogovor s tistim vojakom, ki se je konec koncev zdel dobričina, bil je istih let kot njegov oče. Ni slabo biti v dvojce; mogoče sta bila njegova starša ranjena in je bil ta, ki mu je zdaj stiskal roko in z vlažnimi očmi šepetal *kinder, kinder*, kot nekakšen bolničar.

Heinrich mu je kasneje rekel, naj ga kliče Enrico, izginil je v dimu in se spet prikazal čez nekaj minut, z nasmeškom, ki je govoril: zanesi se name.

Večkrat je še ponovil *gut, gut* in s tem Martinu dal vedeti, da gresta lahko ven, ampak on je hotel biti prvi. Od prvih korakov naprej se je fantu zdelo, kot da bi hodil po nekem drugem svetu. Ni mu bilo težko slediti staremu vojaku, ki je previdno napredoval med kamni in luknjami v tisti smrdljivi megli. Bližnje skladišče za gorivo je bilo v plamenih, zdelo se je, kot da se nahajata ob veliki peči, ki namesto isker meče v zrak goreče sode. Prišla sta do tam, kjer so bile prej stopnice, in naletela na kup kamenja. Bil sem zadnji, ki se je spustil po teh stopnicah, je pomislil Martino, tu se nihče več ne bo igral lovljenja.

Ko sta nadaljevala pot, so se stvari kazale še bolj grozeče in razločne. Tukaj je krater, v katerega je padel, nastal je, ko je velika bomba padla tik ob vznožje visoke cipse, okoli katere so se igrali. Glej, malo naprej bela lisa njegovega površnika, ki se je zataknil: le nekaj centimetrov je manjkalo, pa bi se tudi on nabodel na tisti količek. Onkraj lovorovega grmičevja, ki ga je razparala gomila kamenja, je bil kupček črnih cunj, iz katerega sta štrleli beli in suhi roki ter ena sama nožica, skoraj otroška; druga nožica je ležala kakšnih deset metrov stran, blizu glave, ki je še vedno pokrita s črno ruto strmela gor v nebo in zrla v nekaj, kar je videla le ona sama. Martinu se je zameglilo pred očmi, tudi zaradi napora, da bi zadržal bruhanje. Uboga, dobra Cogometta.

Ob Enricovem ponavljanju „Nemčija *kaput*“ je Martino spet prišel k sebi in videl, kako ljudje prihajajo iz njegove barake, ki se mu je v megli zdela nepoškodovana. Prestrašena gruča se je s težavo pomikala med luknjami, kamni in podrtimi stoletnimi bori. Fant je z olajšanjem razpoznal dobro znano drobno postavo, ki mu je naglo prihajala naproti: bila je mama, nikoli mu še ni bila tako pri srcu, z eno roko je nad glavo držala stolček. V joku sta se objela. Morale so padati bombe, je pomislil sin, da se je med njima zgodilo nekaj takega. A takoj se je spomnil na očeta. Mama je bila prepričana, da mu je uspelo zbežati v zaklonišče.

Našla pa sta ga v pralnici, kjer je delal, ko so začele padati bombe. Tudi Heinrich je prav tam izsledil svoja prijatelja. Pod mizarsko mizo, skoraj popolnoma prekrito z ostanki porušenega zidu, je bil mojster Sandro z dvema Nemcema, vsakim na eni strani, ki sta se še vedno stiskala k njemu, čeprav so sirene že zatulile konec nevarnosti. Nekoč so se skupaj borili v Bukovini in niso uspeli razumeti, kako da so se *Fliegerji*, bombniki, v tem času tako izpopolnili, da so oboroženi s temi težkimi bombami. Zvlekli so jih izpod mize, prej pa so morali odmetati precej ruševin. Na mizi je ostalo še nekaj velikih kamnov, ki jih je Enrico zaskrbljeno opazoval, a ko je potipal tisto površino iz istrskega hrasta, debelo več kot za dlan, je rekel: „*Gut, gut.*“

In ko je tata živ in zdrav, četudi še ni mogel govoriti, prišel iz tistega nenačnega zaklonišča, ki ga je zgradil z lastnimi rokami, se je Martino zamislil.

Mojster Sandro, Otto in Walter so preživelih ravno zaradi velike čvrstosti tiste debele mize, ki je za družinico – spomnimo se, da se je, kot zmeraj zadovoljni Pampurio iz stripa, večkrat selila – predstavljala pravi križ, ker je bila tako težka. Martino je čutil nekakšen odpor do očeta, ko so ga prijatelji, ki so s težavo vlekli dele tiste mize, zbadali: „O, gospud Šandro, ste tu narjedu, da daste gor barko ud svjete Evfemije?“

To so bili Rovinjčani, ki so se iz njega norčevali z vprašanjem, ali je tisto masivno reč naredil zato, da bi nanjo postavil barko njihove svetnice. Puljski prijatelji pa so preznojeni privlekli na dan svojo Areno, katere kamnite bloke bi lahko z obličem zgladili na tej mizi.

Karkoli je že bilo, barka svete Evfemije ali bloki iz Arene, je Martino hitro zaključil svoje premišljevanje, ugotovil je, da se tata ni tako zelo motil. Čeprav je bil le napol pismen (z muko je razbiral tiskane črke, s pisanimi pa se je znal samo podpisati Zanini Alessandro, ker je po končanem drugem razredu moral za vajenca), je imel še kako prav s svojimi reki, ki se jih je vedno držal: slabe vrvi, slabi mornarji, raje vrabec v roki kot golob na strehi, v slabem vremenu vedno poišči varen pristan. In navsezadnje ga je Martino moral spoštovati, ker je mojster Sandro točno napovedal Mussolinijev padec, po katerem so se njegovi psi čuvaji razbežali, ter uničenje in smrt, ki ju je povzročila vojna. Motil se je mogoče samo v predvidevanju, da „se bodo zamenjali le glasbeniki, glasba pa bo ostala enaka.“

Medtem pa je Walter, dunajski glasbenik, ki mu Wehrmachtovo koncertiranje ni bilo preveč pri srcu, sedel na robu čebra in igral na ustno harmoniko, od katere se nikoli ni mogel ločiti: „*V cavatah en s klobuken iz slame, obljeka pej visi ...*“ Pesem *Demoghèla*, ki jo je igral počasi in šibke sape v tej uničeni pralnici, kjer je bilo še včeraj vse živahno zaradi veselih peric, na tej ulici, od katere so ostali samo ogromni kupi kadečih se ruševin, pod njimi pa je bilo pokopanih na desetine družin, je povedala več od pogrebne marša. Bila je tožba tistih, ki ne morejo več jokati, in zavrnitev Nezgrešljivih, ki so bili slepi.

Walterjeva melodija je pomagala tistim iz leta 1898, da so spet prišli k sebi in izjecljali nekaj besed, nato pa so sledili očetu do njegovega doma. Ta *baraka* je bila edina hiša v ulici, ki je poleg bližnje cerkve še stala pokonci. V notranjosti pa je bilo strašno: vrata so padla s podbojev in v oknih ni bilo več šip, toda njim se je zdelo, kot da vstopajo v kraljevsko palačo. Tata je želel proslaviti to, da so se izognili nevarnosti, do roba je napolnil *bokalet*, trebušast vrč z napisom „Pij ga, Toni“, iz sodčka Spissiaritov in ga podal „glasbeniku“. Vsi so srknili iz njega, Enrico pa je prvi spregovoril. Tata ga je zelo dobro razumel, ni bil zaman eden od tistih iz leta 1898, iz bataljona *Demoghèla*, čeprav so bili skoraj vsi psi čuvaji, torej podoficirji,

Hrvati, vdani Kaiserju in so po kasarni vpili: „*Dole menažerija*.“³² Čeprav je bila uradni jezik še vedno nemščina.

Bolničar je rekel, da morajo ven pogledat, če je treba še koga rešiti. In v drogeriji, takoj nasproti njihove hiše, so našli starega Bepina, ki je bil že v nebesih s soprogo Cogometto. Malo dlje, na drugi strani lepega vrta s cvetočimi mandljevci, ki je ostal nedotaknjen, so uspeli iz ruševin izkopati *Gnoco*,³³ rdečelično starko iz Avstrije, lastnico trgovine z živili, ki je bila sijoče bela kot njeni lasje. Starka je bila živa, a v njej je vse umrlo, ko je zagledala svojo porušeno hišico. Na ulici je bilo veliko mrtvih, nemogoče jih je bilo prepoznati in ničesar več niso potrebovali.

Na kupu ruševin, kjer je nekoč stala lepa šola Manzoni, so videli moškega, ki je v obupu kopal. Bil je hišnik Papadopoli in iskal je svojo ženo, Morino hčerko. Po dolgotrajnem izkopavanju so jo našli ob špargetu, kot ubogo dekle, ki je zaspalo.

32 (Hr.) 'Spodaj se deli menaža.' (Op. prev.)

33 Tedanje ljudsko poimenovanje za Avstrijce. (Op. prev.)

Profesor Callegarini

Pozno popoldne na tisti dan svetega Julijana se je družina Gekonov ponovno zbrala pri Renatu. Vsi so bili živi in zdravi, Martino je bil edini, ki mu je res trda predla, medtem ko so se Barbieriji z Ilariem uspeli zateči v zaklonišče pri bolnišnici, še preden so začele padati bombe.

Dobili so se, da bi kot vsako nedeljo počakali na Egidia Bassaneseja, zdravniškega pomočnika v ambulanti kasarne Todt. Običajno je s sabo prinesel zdravila, trije fantje pa so jih potem raznašali na naslove, ki jim jih je dal „tovariš“.

Na začetku, takoj po vdoru Nemcev, so to dejavnost vzeli kot igro, mnogo zanimivejšo od tistih, pri katerih so uporabljali svoje meče, lovorove šibe. A kmalu so se zavedeli, da je šlo za tekmovanje, v katerem poraženci niso bili deležni usmiljenja. Kot v tisti noči brez zvezd, ko so se odpravili do neke domačije v Peroju z velikim kufrom, ki je bil težak kot svinec. Prečkati mejo, ne da bi jih ujeli, niti ni bilo tako težko, po njivah so se lahko nekako plazili, toda psi so bili strašni. Zato so se iz strahu pred temi zverinami raje vrnili preko Valbandona, po mrzli vodi.

„Šef“ je prišel, ko se je mračilo, s sabo je imel malo zdravil – na srečo, ker se po takšnem dnevu nikomur ni dalo dirjati ven iz mesta –, ampak iz jopiča je vzel nekaj zavitkov letakov, ki so jih morali raztrositi v četrti Barake še isto noč. Delno zato, ker je bil najstarejši, predvsem pa zato, ker je, kot vsi, čutil žolčno jezo do tako imenovanih osvoboditeljev, ki ne bi smeli metati bomb na naše ljudi, je Renato vzel letak in rekel: „Tovariš, do zdaj smo jih razdeljevali, ne da bi jih prebrali, te pa si moramo dobro pogledati, ker so za našo četrt, kjer je danes umrlo veliko ljudi.“

In bral je: „PROTIFAŠISTI, HRVATI IN ITALIJANI, DANES SO NAŠI ZAVEZNIKI ZADALI HUD UDAREC POMORSKEMU OPORIŠČU V PULI. S TEM NAŠ SKUPNI SOVRAŽNIK ČUTI, DA SE ŠE BOLJ PRIBLIŽUJE DAN KONČNEGA OBRAČUNA ...“

Nato je Gek pomolil letak pod nos študentu medicine in zaključil: „Predlagam, da jih sežgemo. Prvič, kje je v tej četrti toliko Hrvatov, da so postavljeni pred Italijane? Morali bi napisati samo protifašisti in pika. Drugič, „naši zavezniki so zadali hud udarec pomorskemu oporišču“: to naj povemo družinam, ki so gledale smrti v oči, družinam, katerih hiše so večinoma samo še kupi ruševin, medtem ko pomorsko oporišče še vedno stoji in lahko deluje? Mi, *barakarji*, ti povemo, da se tisti, ki je napisal te neumnosti, gotovo skriva na varnem, v senci kakšnega gozdička. Predlagam, da glasujemo o mojem predlogu.“

„Ne, tu ne bomo glasovali, pa tudi razpravljali ne,“ je poskočil Egidio, ki si je puščal brado, da bi bil njegov mili obraz videti bolj revolucionaren, „to je navodilo Partije, moramo ga izvršiti in pika!“

„Razumem,“ je odgovoril Renato, „a dovolj imam vas, ki v mestu sedite na dveh stolih. To preberi, tovariš, čez štiri dni se moram zglasiti na Vojnem odseku. Odšel pa bom v gozd, kjer se bom boril zares. Prosim te, da mi čimprej najdeš zvezo.“

Gek je res odšel v boj: v Liko, v Gorski kotar. Ko se je vrnil in so bili v Puli Angleži in Američani, je rekel Ilariu in Martinu: „S tem sistemom in s temi ubogimi ljudmi, ki bodo ostali sužnji, vse dokler jim bo vladal tale, sem opravil.“

In ne da bi počakal na odločitev, komu bodo pripadli ti kraji, je šel po svetu, proti Zahodu. Psihološki zlom nekaterih borcev, takrat so temu tako rekli.

Na tistem sestanku je Martino povedal o treh rezervistih, prijateljih in ne kameradih, ki so hoteli v partizane. Zdelo se je, da je ta dobra novica nekoliko razvedrila „šefa“, ki je nazadnje, ko so odhajali iz sobice, v kuhinji vrgel sporne letake v ogenj.

Naslednji dan je fant nerad odšel v šolo: žalostila ga je misel, da bo Renato kmalu odšel in se mogoče ne bo več vrnil. Že nekaj let sta bila kot najboljša prijatelja neločljiva. Vsako nedeljo popoldne so se napotili v mesto. V kino, potem igrat biljard k Vlahofu blizu gledališča Ciscutti, na koncu pa še v hišo na ulici Castropola, k simpatični Bolonjčanki, če pri vratih ni bilo karabinerjev, saj Martino še ni imel osebne izkaznice. Vedno o ves denar, ki ga ga imeli po žepih, zbrali na en kup, ne da bi razmišljali, kdo bo dal več in kdo manj. Dokler Ilario, ki je bil blagajnik, ni rekel, da so vse porabili, se niso vrnili v *barake*.

V družini sta ostala še dva, ampak Gekova odsotnost ga je žalostila. Zato je prejšnji večer tekel za Egidiem in ga prosil, da bi šel tudi on v gozd z Renatom. Egidio se je ozrl okoli sebe, da ju ne bi kdo slišal, in zadirčno odgovoril: „Kolikokrat ti moram reči, da se na cesti ne smeva poznati; ti ne greš nikamor, prišel boš na vrsto kot Renato, vpoklicali te bodo v vojsko. Tukaj te potrebujemo, da raznašaš zdravila: kot fant in dijak si manj sumljiv. Še nekaj: do naslednje nedelje se z Ilariem spomnita, kdo od fantov bi lahko zamenjal Renata.“

Med razmišljanjem je prišel do velikega šolskega poslopja, ki je še vedno stalo na ulici Sissano, le da je bil tisto leto vhod v učiteljsiše s strani tovarne Lucchetti, nizke zgradbe, skozi okna katere je v učilnice prodiralo nekaj svetlobe in zraka. Tam je bilo vse tako kot prej, v okolici je padlo malo bomb.

Tisti dan bi lahko ostal doma, zagotovo bi mu izostanek opravičili. Toda ponedeljek je bil zanimiv: prve tri ure so imeli zgodovino, latinščino in itali-

janščino, učil jih je profesor Callegarini; četrto uro pa je prišel na vrsto don Angeli, velik mož, ki je kakor vino z leti postajal močnejši in boljši. Njegove ure so bile zanimive za vse dijake, tudi tiste, ki niso imeli nagnjenja do filozofije, ure mladega Callegarinija pa niso bile nič slabše.

Ta živahni in drobni profesor je prišel iz Veneta ali iz Furlanije. Lili, ki je nosila našitek Desete MAS, je govorila, da ta možki s temno blond lasmi ne more biti nič drugega kot furlanski polentar. Po mnenju drugih deklet, ki jih dovolj opazni protifašizem lepega mladeniča ni motil, pa je prihajal iz okolice Benetk; tako se jim je v sanjah zdel še lepši. Naj je bil Furlan ali Benečan, je Callegarini osvojil prav vse, odkar je zamenjal Annelise Villani, ki je bila zadnje čase zoprna celo svojemu možu, zdravniku, ki je imel sicer rad živali.

Prevzel jih je zanos, s katerim se je mladi profesor loteval svojega dela. Bil je strasten privrženec teorije o regionalnih italijanskih govorih, ki se je Martinu zdela zelo posrečena. Po njej, če povzamemo v nekaj besedah, naj bi bil čist italijanski jezik le želja oziroma sanje, ki se jim lahko približajo le redki: ugledni jezikoslovci, nekateri novinarji iz EIAR³⁴ in razni italijanisti. Velika večina ljudi, tudi izobražencev, pa naj bi govorila in pisala v jeziku, ki ima različne barve in vonje glede na posebno jezikovno podlago, dialekte iz italijanskih pokrajin, ampak ob upoštevanju temeljnih pravil knjižne italijanščine. Zato je profesor Callegarini že ob prvem srečanju priporočil mami Checchini, naj s svojim sinom govori, kot najbolje zna, torej v rovinjščini. To je zlahka dialekt, ki izvira neposredno iz latinščine, bogat s simboli, podobami, frazami, ki so skoraj dva tisoč let rasle v vsakdanjem življenju tamkajšnjih Italijanov. Z učenjem pa naj bi bil njen sin sposoben predati te davne darove dialektu lastnega ljudstva, preko njega pa še vsem ostalim ljudem.

Tistega večera mama ni znala tako dobro ponoviti teh besed svojemu možu. A ker jih je kot hči barbe Tonija Spissiarita razumela, jih je povzela v svojem dialektu, ne da bi se pri tem izgubilo karkoli od njihovega pomena. Mojster Sandro je na kratko izrekel najboljši kompliment novemu profesorju: „*Eh, teme bi se reklo: tu je an prave mož en ne ana metla, ki je zahiteš.*“

In Martino, ki je že dokončeval učiteljišče, je preklinjal usodo, zaradi katere je imel v vseh teh letih opraviti s tisto ničvrednico, ki ga je neprestano omejevala s tem, da je kot papiga posnemala toskanščino. Zdaj se je s Callegarinijem, ki je znal *favalà*, torej govoriti, ker je bil človek in ne okrasni lonec, se je izražal brez strahu in ni ga bilo moč ustaviti. Ni se več bal, saj če so ribiči iz Aci Trezze, o katerih je pisal Verga (tega pisatelja mu je priporočil profesor), govorili italijanščino s sicilijanskim pridihom, potem je tudi on lahko rekel

34 Kratica za Ente Italiano per le Audizioni Radiofoniche, tedanja italijansko javno radijsko postajo. (Op. prev.)

kaj, kar je imelo okus po istrskem brinu. Istra se v primerjavi s Sicilijo ni imela česa sramovati. Tisti majhni sicilijanski pristan, podoben gledališču, je bil konec koncev čisto enak kot tisti v Sottolatini, „pod latinskim jadrom“, kjer je ljudi in ladje (tudi te so imele dušo) oblikovala ista sila: mogočno brezkraino morje.

Vendar pa so širna obzorja, ki so se mu končno razpirala, zastirali temni oblaki: „porcija kroštol“ ob svetem Julijanu in Renatov odhod sta bila zgolj znaka, kot bi dvakrat močno zagrmelo in napovedovalo silovit in dolgotrajen orkan. Prepozno, si je rekel Martino, ki bo tudi sicer zmerom prispel na cilj med zadnjimi, ker se ni hotel priverjati s komolci.

Čim ga je Callegarini v ponedeljek, bilo je 10. januarja 1944, zagledal, mu je takoj stekel naproti, da bi mu pokazal, kako je vesel, ker ga vidi živega in zdravega. Učitelj se je potem odločil, da bosta uri zgodovine in italijanščine povezani ter posvečeni skupinskemu opisu prvega bombardiranja in analizi razlogov, ki so ga povzročili.

V prvem delu je Martino žal lahko na tablo napisal več stavkov, saj je bila njegova četrta ena od najbolj prizadetih v vsem mestu; v drugem delu pa je zaslutil, da profesor razmišlja podobno kot nono Toni in Mussolinijev oče, ampak na tem kraju se ni mogel svobodno izražati. Callegarini je namreč usmeril pogovor dijakov k iskanju temeljnega razloga – k očem hobotnice, brez katerih se njene lovke ne bi mogle premikati – in pokazalo se je, da je ta razlog oseba ali osebe, ki so sprožile grozljivo spiralo nasilja. Takšnemu sklepu je nasprotovala le Liliana, razočarana nad tem, da niso, kot običajno, obsodili plutokratov, ki so se spajdašili z boljševidmom.

Mladi profesor je tako učil, da se morata urnik in učni načrt vedno prilagajati resničnosti, ki jih obdaja, in na koncu je podal praktičen primer demokracije v razredu, pa čeprav med bombardiranjem in zatiranjem. Ta zadnji sadež, ki ga je Callegarini ponudil dijaku, je bil seveda grenek, a je zelo teknil Martinu in večini njegovih sošolcev, čeprav ga takrat še niso znali poimenovati.

Nekega dne po koncu pouka je profesor povabil Martina, naj popoldne pride k njemu domov. Povedati mu je moral nekaj pomembnega in zelo osebnega; zato ga je prosil, da nikomur ne bi omenjal tega vabila. Fant je točno prišel pred tisto hišo, ki se mu je zdela gosposka, stala je med Civilno bolnišnico in tovarno Lucchetti. Kot je bilo zanj značilno, je gostitelj takoj prešel k bistvu: „Martino, mislim, da si ti v organizaciji, je to res?“

Vprašanje je presenetilo fanta, ki je zardel. Učitelju je sicer zaupal, a to še ni pomenilo, da bi mu lahko priznal svoje članstvo v Protifašistični mladini. Obenem pa je bil v zadregi zaradi tiste preklete vročice, ki jo je čutil na licih. Kako to, da se sploh ni mogel zlagati, ne da bi zardel?

„Ne zaupaš mi povsem,“ je z nasmehom rekel profesor, „in prav imaš. To so občutljive reči: lahko izgubiš glavo, ti ali tvoji tovariši. Dobro, zdaj ti bom nekaj pokazal in na svoje oči se boš prepričal, da se name lahko zanesesh.“

Odprl je vratca, zakrita s tapeto, ki so iz jedilnice vodila v prostor pod stopnicami, in pokazal na ciklostil, na katerem je ležalo nekaj listov papirja. Vzel je enega in ga izročil svojemu dijaku.

„Preberi, tako se me ne boš več bal. Le zato, da te malo opogumim,“ je zvito končal Callegarini, „saj si na moje vprašanje že odgovoril.“

PULJSKI PROTIFAŠISTI ... Še vedno ti letaki, je pomislil Martino, ki jih po tistem, ko je bral neumnosti o „kroštolah“, ni mogel prebaviti; razdeljevati zdravila ali, še boljše, boriti se kot Renato, to sta bila zares učinkovita načina, da „nacifašističnemu okupatorju zadaš hude udarce.“ Med opazovanjem lističa so se kolesca v fantovih možganih vrtela v to smer, takrat pa je profesor dejal: „Si prebral, Martino? Povej mi, kaj si misliš.“

Fant, ki je gledal v letak, ne da bi ga zares videl, se je vrnil v tisto sobo in takoj iskal nekaj, česar bi se lahko oprijel. Ja, drugače kot ponavadi na tistem lističu ni bilo rdeče zvezde, in da bi pač nekaj zinil, je profesorja vprašal, zakaj je ni.

„To je nadvse pomembno vprašanje,“ je poudaril Callegarini in tako Martina razbremenil občutka krivde, ker ni prebral lističa, „ki dokazuje, da si vključen v projugoslovansko komunistično odporiško gibanje.“

Te besede pa so se zapičile kot žebelj v fantovo glavo: on da je projugoslovanski!

Poskušal ga je odstraniti, zato je odvrnil, da je organizacija, ki ji pripada, edina na razpolago, njen glavni vodja je bil človek, kateremu je bil vsak nacionalizem tuj, poleg tega ga je podpiral tudi radio London, Puležani pa so ga imeli v čislih zaradi imena, ki je zvenelo zelo italijansko: Tito.

Callegarini se je nasmehnil tem nedolžnim besedam, s katerimi se je po njegovem Martino poskušal izvleči, in začel: „Najprej naj povem, da te ne nameravam odvrniti od organizacije, ki ji pripadaš: zdaj je najpomembnejše, da se rešimo tiste pošasti. A da jutri ne bi bili spet podložni nekemu drugemu, čeprav bo ta nasprotne barve, čutim dolžnost, da ti povem svoje mnenje. Tito, ki nima nič opraviti z istoimenskim rimskim cesarjem, je pogumen jugoslovanski partizanski poveljnik, vodja komunistične partije svoje države, ki tam vodi odporiško oziroma, z njegovimi besedami, narodnoosvobodilno gibanje. Glede tega so mu italijanski protifašisti naklonjeni in ga z vsemi močmi podpirajo. Morda pa bi ravno zato, ker imamo žalostno dvajsetletno izkušnjo totalitarnega režima, ki ga je vpeljala ena in edina stranka, želeli svetovati komunističnim prijateljem iz Jugoslavije, naj v dobro svoje države dopustijo, da se ob njihovi strani lahko borijo tudi nekomunisti, a z lastnimi, avtonomnimi organizacijami in ne pod okriljem tako imenovane Osvobodilne fronte. Ta je

v resnici le navadna in v boju učinkovita transmisija Komunistične partije, toda po njeni zaslugi se bo partija po koncu vojne ovenčala z vsemi častmi, ki jih bo hotela. Pri tem pa bo, na nesrečo, zadušila prost pretok idej, ki je nujno potreben. Mogoče je Tito, ki pozna svoje ljudi bolje kot midva, izbral pravo pot in monopoliziral odporniško gibanje v Jugoslaviji. Konec koncev, nič novega pod soncem: republikanski Rim je v vojnem času postavil na stran konzule in tribune ter povzdignil diktatorja. Naredil pa bi napako, in to hudo, če bi prečkal svoj Rubikon z oboroženimi brigadami. Ker poglej, Martino, najhujše zlo, ki ga najdeš v srcu fašistične pošasti, je prav izključevalnost: zaduši, pohabi, odreže in nazadnje upepeli vsak poganjek rastline, ki ni njen. Tako se sama prikrajša za blagodejnost opozicije, s tem pospeši hromenje svoje birokracije, hkrati pa ne more ustrezno razrešiti nobenega problema, saj se odpoveduje dragocenim pogledom, ki so drugačni od njenega. Prav zato se njena ladja lahko samo potaplja, kot to žalostno vidimo danes: da bi spoznali katerikoli pojav, nam narava ponuja neskončno število zornih kotov, tako v času kot v prostoru, ki so vsi enako koristni. Edina stranka, najboljša na svetu, pozna le en zorni kot, pri tem pa se pretvarja, da je do neke mere pluralistična, in živi v iluziji, da tako tudi deluje, s svojimi organizacijami, ki ji kot transmisije samo klavrno sledijo. Ampak to so problemi Jugoslovanov, ki jih bodo gotovo znali rešiti, sčasoma in z velikimi mukami. Ne bojim se, da bi naši ljudje – izučila jih je strašna dvajsetletna izkušnja ene in edine stranke, ki je na koncu privedla do te vojne – ponovno nasedli. Tisto, kar nas skrbi in kar moramo povedati Titu, je nekaj drugega: nima nobene pravice, da bi danes imel Istro za jugoslovansko pokrajino. Če tega ne veš, ti bom jaz povedal: septembra lani so se v bližini Pazina zbrali ljudje, ki so se sami opredelili za 'predstavnike vseh Istranov' in se odločili, da bo naša pokrajina prešla pod Jugoslavijo. To je krivično in nasilno dejanje; strinjamo se, da morajo o usodi Istre odločiti Istrani, vendar pa na svobodnih in neposrednih volitvah, ki bodo možne šele po koncu vojne.“

Profesor je zajel sapo in vprašujoče pogledal sogovornika, ta pa se je čutil dolžnega odgovoriti: „Oprostite, a nikakor se ne strinjam z vami. Ni prav, da govorite o Jugoslaviji, ki šele nastaja, kot da gre tu za nekdanjo kraljevino. To bo socialistična republika, ki jo bodo vodili delavci in kmetje, ti ne nameravajo nikogar izkoriščati in zatirati. Nacionalni značaj, ki ga kaže naše gibanje, je le krinka, da ne bi vznemirili angleških in ameriških kapitalistov; čim pa jih ne bomo več potrebovali, bomo odvrgli v smeti vse pisane cunje in dvignili le rdečo zastavo, simbol delavcev vsega sveta. Istra z Reko in s kvarnerskimi otoki ne bo taka, pa tudi ne bo pod Italijo, ki se je obnašala kot okupator in je Slovanom vzela pravico do obstoja, jih celo zasmehovala kot Ščave, nas Italijane pa imenovala Avstrijce. In nazadnje, naše stranke v ničemer ni mogoče

primerjati s fašistično: po vojni, ko bo ob boku ostalih bratskih komunističnih strank prevzela oblast, bo pustila, da pošteni ljudje svobodno razmišljajo in se izražajo; le lopovi in izkoriščevalci bodo pod nadzorom. Tudi prisotnost Tita, ki je delavec in bo to vedno ostal, nam zagotavlja, da bomo živeli svobodno.“

„Dragi moj Martino, sčasoma in na lastni koži boš občutil, kako se danes motiš,“ je resno nadaljeval Callegarini, „to je čudovita utopija vas Puležanov, ki jo lisjaki, vodje vašega gibanja, podpihujejo, kolikor je mogoče, saj greste na ta način prostovoljno naravnost v past, ki so vam jo nastavili. Seveda bi rad, da bi se tvoje sanje uresničile, a tudi tu velja rek, da je govoriti eno, delati pa nekaj drugega. Glede tega ti bom dal nalogo, da si zamisliš morje, v katerem so samo zobatci ali samo njihov plen. A pustiva to za zdaj, o tem se bova pogovorila po končani vojni, če ostaneva živa. Mislim, da se ne motim, ko pravim, da mi boš ti takrat kot poštenjak, kar že zdaj obetaš, da boš, pripovedoval o svojem morju, ki bo smrdelo zaradi množice razpadajočih rib.“

S tem precej žalostnim obetom se je pogovor s profesorjem končal. Na Callegarinijev predlog sta se poslovila z obljubo, da se dobita čez petnajst dni ob isti uri in na istem kraju. Martino, ki se je vračal proti svojim *barakam*, je razmišljal o izrečenem: „Avtonomne organizacije v tem boju ... to je, kot če bi hotel napasti tigr s fračo! Vsi bi morali razmišljati kot eden v zelo disciplinirani organizaciji, kakršna je lahko samo Komunistična partija. Čudim se, da tako sposoben in izobražen mož, kot je profesor Callegarini, še vedno poudarja nacionalne razlike ... Italija, Jugoslavija ... države, skratka, ki so glavni vzrok za vse vojne.“

Kaj pa, če ima vsaj malo prav? To bi mi uničilo življenje: moji ljudje bi se me odrekli, tudi prihodnje generacije bi me prezirale. Dobri Blackie, prijatelj filozofov, je vedno govoril, da ob soočenju dveh sogovornikov, tekmecev ali nasprotnikov, resnica ni nikoli v celoti le na eni strani. Tudi tisti, ki ima res prav, se vedno vsaj malo moti, in obratno; tako kot pri medaljah, ki imajo vedno prednjo in hrbtno stran.“

Ob takih mislih je prisel do Gospe z morja in ko je opazil starša, ki sta se po svojih najboljših močeh trudila urediti razdejano bivališče, je utišal tisti nadležni glasek; na hitro je zaključil, da je njegov dragi profesor dobričina, a malo zmeden, zato ga ne sme jemati preveč zares.

„Zares“ pa ga je vzel gestapo in za las je manjkalo, da bi se tisti tragični večer tudi za Martina Mumo slabo končal. Zgodilo se je tako. Fant se je vračal proti tisti hiši s ciklostilom, kjer so tiskali letake brez rdeče zvezde; najprej je na razdalji krožil okoli zgradbe, kot je vedel, da mora narediti; zagledal je majhen nemški kamionet, ki se je ustavil ravno pred vhodom, skozi katerega je želel vstopiti. Malo zatem sta dva Nemca porinila Callegarinija v vozilo, medtem pa je tretji prišel ven z velikim zavojem. Ciklostil, si je rekel Martino, ki se

je le s težavo oddaljeval od tam, saj njegove noge niso hotele hoditi počasi, z običajnim korakom. Na poti domov sta ga prevzela globoko sočutje do ubogega profesorja Callegarinija in groza pred tistim kamionetom, občutek je imel, da se lahko prikaže izza vsakega vogala. V noči, ko bodo prišli še ponj, je bolje, da ne spi doma.

Na srečo mu je oče rekel, da ga čakajo, ker bodo šli spat v Bussoler, zaselek ob cesti proti Sissanu, kamor je prenesel svoje orodje. Vsaj v tisti prostorni kleti se bodo lahko v miru odpočili po vseh letalskih alarmih v preteklih nočeh, zaradi katerih so morali bežati kot zajci. Saj se tisti, ki ga je pičila kača, nazadnje boji tudi zvite vrvi.

Martino je v tisti noči, ki jo je preživel na masivni tesarski mizi, kdaj pa kdaj zatisnil oko, a ga je takoj spet odprl, ko se je pojavil kamionet. Ko je ta izginil, je zagledal dragega Callegarinija v krempljih pošasti, klical je sestro Smrt. In skoraj z olajšanjem je, še vedno sredi noči, zaslišal šibko tuljenje siren v daljavi. Ni ga bilo strah, ko se je zemlja spet zatresla in ga je oče povlekel pod mizo; enkrat je delovalo in lahko bi ponovno delovalo, je pravilno razmišljal mojster Sandro. Njegov sin pa si je želel, da bi ta potres kar trajal in se ne ustavil, dokler ne bi raztrgal na koščke vseh črnih jastrebov, tako kot je ubogo Cogometto. Pred bombami se z malo sreče lahko rešiš, to je izkusil: bombe nimajo oči, toda mračne kanje so prihajale prav k tebi, „zbadale“ so te kot goloba v globnjaku, s prodornim ubijalskim očesom, ki strmi skozi merek.

Medtem ko se je zemlja tresla, je Martino še naprej razmišljal: le kdo je bil tisti lopov, ki je izdal profesorja? Koristno bi bilo vedeti, da se sam lahko reši, preživi in nekega dne pokaže ta pokvarjeni stvor vsem drugim. A dlje kot je razmišljal, bolj je bil prepričan, da po tej poti v kratkem času ne bo daleč prišel: raje bi jo pobrisal. To je bila dobra priložnost, da se spet sreča z Renatom.

S tem namenom naslednje jutro ni šel v šolo, ampak se je odpravil v nekdanje mornariško skladišče, kjer se je nahajala enota Organizacije Todt;³⁵ iskal je Egidia. Pogovor je bil kratek in kot ponavadi ga je zaključil „šef“: „Nikamor ne boš šel! Raje pazi, da ne boš tak strahopetec, saj zaradi tega ne moreš razmišljati: danes si naredil veliko napako, ker nisi šel v šolo. Moraš si napisati opravičilo, kot bi ga tvoj oče; izmisli si, da si imel vročino, ali kaj podobnega.“

Naslednji dan se Martinu v šoli ni bilo treba pretvarjati: res je imel vročino. Namesto Callegarinija je prišel tudi nov profesor, brezizrazna oseba, ne krop ne voda, videti je bil, kot da so ga zvekli s podstrešja, tako razcapane so bile njegove obleke in zdelan njegov obraz. Morda pa tisti revež le ni bil

35 Organizacija Todt je bila civilna in vojaška inženirska organizacija Tretjega rajha, poimenovana po ustanovitelju Fritzju Todtu. (Op. prev.)

čisto takšen, kakršen se je zdel v primerjavi s Callegarinijem, ki je bil kot živo srebro, živahen in duhovit.

Malo kasneje so izvedeli, da so našli profesorjevo truplo, iznakaženo od mučenja, v borovem gozdičku ob poti proti Fažani. Vsem, ki so ga poznali, se je trajno vtisnil v spomin, Martinu pa je pustil še nekaj več.

Pomnil je njegove besede, ki jih je slišal v hiši s ciklostilom, na katerem so tiskali letake brez rdeče zvezde, in neki notranji glas ga je zdaj spraševal bolj kot prej, zahteval je odgovor: „Ali je imel prav?“

Med najtemnejšimi, pepelnato sivimi oblaki

Nemir, ker ni mogel odgovoriti na to vprašanje, je Martina spremljal do vrhunca viharja. Ta je izbruhnil v vsej svoji moči, tako silovito, da je skalil vsak poskus razmišljanja, izbrisal vsako sled človečnosti v tistem začetku oktobra, ki ni vedel za nečloveško okrutnost in je želel le širiti svetlobo in toploto.

Zdaj so bili nacifašisti že na koncu svojih moči in so hoteli od kjerkoli izsesati vsaj malo življenja. Tako je tistemu majhnemu, a učinkovitemu naredniku iz Organizacije Todt prešlo v navado, da je krožil po šoli zmerom, ko je potreboval dodatno delovno silo. Čim je Martino videl vstopiti v razred „prijatelja Fritza“, je vedel, da bo zagotovo med izbranimi, saj je Nемец jemal najvišje in najkrepkeše. Tudi Egidiu se je pritožil zaradi te reči: takrat, ko so v Todtu nujno potrebovali nove delavce, bi ga moral opozoriti in ostal bi doma. Ampak tovariš mu je razkril koristno plat zadeve: „Nič ti ne bom govoril: tam, kamor te bodo poslali delat, pa imej odprte oči; tako bomo dobili kakšno koristno informacijo o njihovih utrdbah.“

Martinu ni preostalo drugega, kot da to pogoltne. Mali narednik konec koncev ni bil taka zverina; za fante, ki jih je izbral, je v marsičem tudi poskrbel. Ob alarmu za letalski napad so bežali v zaklonišče, kamor jih je poslal s kričanjem, *schnell, schnell*, srdit kot pastirski pes, ki naganja svoje ovce v ogrado. Opoldne pa je vedno uspel priskrbeti velik lonec z nekakšno mineštro, ki je bila dovolj začinjena, da so se lahko fantje (na karte) dodobra nasitili za nekaj dni. Ko jih je gledal, kako govtajo hrano, se je smehljaj, vedno pripravljen, da z zajemalko napolni njihove menažke. Bil je pač tak: znal je narediti, da je bil volk sit in koza cela.

Martino pa je nasprotoval tem prisilnim izletom, prav nič prijetni niso bili, sploh če je pomislil na umor ubogega Callegarinija. Poleg tega pa med minami, topovi in letali ni bilo ravno razloga za veselje.

Kot takrat, ko so ga v majhnem mandraču Fižela, kjer je bila baza *schnell Boote*, močnih torpednih čolnov, skoraj preluknjali strel iz tistih njihovih protiletalskih strojnic s štirimi cevmi. In vse to le zaradi ušive žarnice.

Za utrdbo, ki je bila zgrajena še v času rajnje Avstrije, so kopali globoko luknjo, ko mu je „prijatelj Fritz“ rekel: „*Komm, komm*,“ da bi ga popeljal do konca majhnega pomola. Ustavil se je ob vznožju visokega lesenega droga, mu pokazal žarnico, ki jo je držal v roki, in razložil, da mora splezati tja gor in zamenjati tisto, ki je pregorela. Dal mu je par stremen, tistih ukrivljenih in zobatih kosov železa, ki jih uporabljajo električarji, in mu pritrnil širok usnjen pas, iz katerega so viseli kavlji. S kretnjami mu je še pojasnil, da se mora na vrhu pripeti za polico, da bo imel proste roke za delo.

Martino se je vzpenjal brez težav, medtem pa so ga trije mornarji, ki so tam spodaj ob majhni in mirni vodni površini stražili torpedne čolne, zaspano opazovali. Po navodilu se je pripel in zavrteel tudi varovalo kavljva, a s težavo, ker je bilo zarjavelo. Takoj mu je neki glas rekel, naj nekajkrat odpre in zapre kljukico, za vsak slučaj, da jo bo lažje premikati. Vendar se ni hotela do konca odpreti, manjkalo je še nekaj milimetrov.

Slišal ju je, čeprav sta bila še daleč; kmalu ju je zagledal: bila sta ameriška lovska bombnika z dvema repoma, ki sta prešla preko nasipa in priletela v pristanišče tik nad vodno gladino, kot dva zelo hitra hrta, ki osovahavata tla in iščeta plen. Spodaj so straže začele kričati in v hipu so bile posadke pri orožju, ki je bilo uperjeno ravno vanj. Slišal je Fritza, ki je kot nor vpil, medtem ko si je on lomil nohte ob tisti prekleti stvari, ki se ni hotela odpreti.

Eno od letal je naredilo velik krog nad Monumenti in se je začelo strmo spuščati. Martino, ki je videl, da tisti ogromni sokol leti proti njemu, je začel na široko kriliti z rokami, čeprav še sam ni vedel, zakaj to počne; a zdelo se mu je, da je v pilotovih očeh bežno zaznal presenečen izraz. Velika ptica ga je ropotaje preletela: nihče ni streljal! Spodaj so mu mornarji kričali, naj se spusti. Ko se je fant ozrl in pogledal navzdol, je začutil, da ga nekaj trdega pritiska ob prsi: bil je izvijač, ki mu ga je Nemeč dal v žep suknjiča. Izvijač!

Martino je potreboval le nekaj trenutkov, da je z izvijačem dvignil varovalo, zlahka odprl kljukico, popustil stremena in skočil z lesenega droga, pri tem pa je ublažil padec z rokami. Ko je precej trdo padel na gramoz pomola, se mu je zavrtelo v glavi, ampak takoj zatem je začutil, da so ga odvedli v zavetje visokega in varnega zidu, ki je ščitil pristan pred severnimi tokovi. Medtem ko mu je Fritz odstranil stremena, je prišel k sebi in zaslišal zvoke strojnice drugega letala; še vedno je ležal, ko je gledal, kako na njegovem modrikastem trebuhu nastaja ogromno črnih pik. Tragični prizor se je končal z ognjem in grmenjem na bližnjem griču.

Mornarji so dolgo in glasno proslavljali zmago, niso se zavedali, da se nekaj noči zatem ne bodo vrnili z misije, in da jim tista žarnica, ki jo je moral Martino zamenjati, s svojim svetlikanjem ne bo nikoli več kazala roba pomola.

2. oktobra 1944 zjutraj, ko je v razred kot ponavadi vstopil Fritz, je Martino dobil kurjo polt. To se mu je zgodilo tudi zaradi slabega spomina na pustolovščino v Fiželi, predvsem pa zaradi nedoločne slutnje o strašljivem dogodku, ki naj bi se pripetil tisti dan. In zares se je pripetil, bil je tako strahoten, da je razblinil dvom, ki ga je mučil, ko je premišljal o zadnjih besedah profesorja Callegarinija. Takrat je iz fantovih misli izginila vsa negotovost, kakor tiha megla, ki jo razpihne ledena, srdita burja.

Tovornjak, ki je kot vedno čakal pred šolo, je naložil kakšnih dvajset dijakov. Odpeljali so se gor po Giardinih, mimo Arene in po cesti proti Vodnjanu. Pri

železnem mostu, kjer železnica teče pod cesto, ki vodi do vzpona proti Montegrandeju, jih je ustavil esesovski motor s prikolico. Narednik je skočil iz kabine tovornjaka in se takoj začel prerekati z esesovcema: moral je delati, zbrati karseda veliko materiala iz hangarjev v Puntizeli, zato ni smel izgubljeni časa. Vendar je bil prepri kratak, eden od esesovcev je proti Fritzu uperil mitraljez in ta se je vrnil v kabino, hitro in spretno kot maček.

Martino in njegovi tovariši so s strahom in na skrivaj opazovali tisti dve grdobi, v primerjavi s katerima je bil njihov narednik videti kot angelček; v tej tišini so slutili začetek tragedije. Čez kar nekaj časa je z Montegrandeja pripeljal kamionet. Bil je čisto podoben tistemu, s katerim so odpeljali Callegarinija, je z grozo ugotovil Martino. Esesovski oficir, ki je sedel v njem, je nekaj vprašal svoja podrejena na motorju. Odgovor, ki ga je zaslišal, je zbudil njegovo pozornost, saj je izstopil iz vozila in začel krožiti okoli tovornjaka; z monoklom si je drugega za drugim ogledoval vse fante, ob tem pa je prikimal, pri nekaterih večkrat, pri nekaterih sploh ne. Martino, pred katerim je večkrat prikimal, je dobil neprijeten občutek, da je na sejmu, kjer stoji pred kupcem volov ali prašičev. Ta kupec je bil tako prevzet od otipavanja živali z očmi, da sploh ni opazil psička Fritza, ki mu je sledil in lajal.

Ko je oficir zaključil svoj obhod, je z bičem udaril po vratih kamioneta in nato z njim pokazal navzgor proti Montegrandeju. Motor s prikolico je takoj odpeljal v tisto smer, sledil pa mu je tovornjak, ki je s težavo, kot v strahu, vozil za njim. Na križišču proti Štinjanu so bili med esesovce pomešani pripadniki Desete MAS; nekdo poleg Martina je zašepetal, da so tisto noč partizani v domači hiši ustrelili fašista iz te vasi. Motor je zdaj vozil tako počasi, kot bi hodil peš, tovornjak mu je negotovo sledil. Zdelo se je, kot da ga vozilo oficirja z bičem in monoklom vleče.

Ustavili so se tam, kjer je bilo vsem jasno, da se morajo. S suhih vej krhkih gradnov so viseli vsenaokrog in se še zmeraj zibali. Od daleč so bili videti kot tri obešene malhe nevednih kopačev. Spodaj, med esesovskimi rablji in njihovimi podrepniki iz Desete, pa skupinica, nema od groze: nekateri so stali, zazrti v nebo ali v zemljo, drugi so ležali z vrvjo za vratom, ob njih pa redka, zimzelena, polomljena krošnja.

Tisti z bičem je skočil iz kamioneta in zakričal proti nesposobnim krvnikom. Pokazal jim bo, kako je treba delati: zgrabil je enega od umirajočih, ki je padel z razmrcvarjene krošnje, in ga ponovno obesil na nižjo vejo kot telička, namenjenega za zakol. Ja, ti iz Desete moraš odsekati noge – konec koncev maščujemo enega od vaših. Proti tovornjaku pa je zavpil: „Ti fantje, *Kinder Banditen*, otroci banditov, morajo na lastne oči videti, kako končajo tisti, ki se držejo postaviti proti nam!“

Po tistem, ko je dal zgled, so jih še nekaj obesili na nižje in bolj čvrste veje, da so jim lahko podrepniki le z enim gibom zlomili vrat; od blizu niso bili videti

več kot malhe s pohabljenimi vratovi in visečimi jeziki. Morali pa so gledati tja, ne da bi se obračali. Bruhati, se podelati, samo da ne bi končali na drugi strani, kjer so se rablji in njihovi podrepniki razživel.

Zmanjkalo je dreves, zato so, *Weg!*, stekli dol po pobočju. Sledovi rafalov so bili dobro vidni na hrbtih, ki so se lomili. Tam spodaj niso smeli ostati: če jih niso opazovali, se niso mogli naučiti. Tisti, ki je še vedno premikal nogo, je dobil še en strel s pištolo.

Ko je Martino gledal tja, prevzet od te strahote, je opazil tudi Callegarinija, ki je bil zdaj nem, vse bolj oddaljen. Celo don Angeli je molčal, ni imel moči, da bi dvignil roko, da bi zlil svojo sveto vodo, ki nikoli ne bo pogasila grmade.

Tako se je Martin Muma kot izgubljena iskra dvignil proti oblakom, proti sanjam o Svetovni zvezi socialističnih republik. Vsi skupaj za smrt fašizma in svobodo narodov; vsak naj ima svojo pisano krpo pod nogami, on kot prvi, da bo dvigal eno samo, enobarvno zastavo.

Da ne bi bilo več vojn!

Poletel je skozi čas in prostor, in šele kot starec, izmučenega srca, se je vrnil v Montegrande, kjer so se tisti gradni po štiridesetih letih čaščenja okrepili, postali pepelnato sivi.

Od Rubinuma
do Golega otoka

Rubinum

Tistega dne ob koncu avgusta 1986 se je že svitalo. Sonce je vzhajalo na jugovzhodu, izza dveh sivkastih grbin Učke. S pordelimi vekami se je prebujalo za vrhom Sisol; dvigalo se je nad sredino naravnega amfiteatra, ki ga je na jugu zamejeval namrgodeni rt Barbariga, na severu pa Sveti Andrija, Maškin, Sturag in Sveti Ivan, zeleni otoki alepskih borov, ki jih je dal posaditi še ded pokojne grofice von Hutterodt, za njo je v prvih dnevih tako imenovane osvoboditve izginila vsaka sled.

Na skrajni točki rovinjskega arhipelaga je svetilnik Svetega Ivana pravkar zatisnil oko. Na gladini morja, ki je bilo mirno, a še vedno zelo razburjeno, so zacveteli živopisni drhteči lokvanji, ki jih bo zagotovo poteptala luč zbujenega sonca.

Ko so zvezde na vzhodu začele bledeti, so galebi zapustili obe Sestrici, otočka sredi morske širjave. Odleteli so v jatah, hitro, tik ob gladini, za najmočnejšimi, ki so rezali zrak proti daljnemu jugozahodu, kjer se je začel prvi ulov z mrežami: žetev sardin.

Le en galeb je letel po svoje. Bil je Filip, veliki *cucal*, galeb, ki je imel rožnato piko na rumenem kljunu, majhne rubine namesto zenic, bele prsi, ki so se visoko v zraku skladale s sijajem sonca, in dolge, bisernosive peruti, ki so se spodaj ujemale s sinjino morja. Nesmrtni galeb Filip, ki je bil podoben svojemu očetu, njegovi potomci pa bodo enaki njemu, ko odrasejo, je iskal svojega starega prijatelja: človeka barko, ki ga je poznal že kakih petnajst let. On, velikodušni morski kentaver, je vedel, da lahko na njenem hrbtu svobodno počiva.

Razprtih kril je jadral skozi mirni zrak nad Svetim Andrijo, ki je danes oskrunjen, in to ne le z imenom Rdeči otok, ter pozorno bdel nad najmlajšim potomcem Girolamom, ki je imel še temno sivo perje in črne oči ter kljun, krožil je okoli njega in čakal, da ga bo oče začel pitati, čeprav je bil že dovolj krepak, da si je hrano lahko priskrbel sam. Temu ljubemu sinu bi hotel povedati, da se že bliža čas slabega vremena in da bi škodil njemu in samemu sebi, če bi ga še kar pital. Zato se je spustil nad tega lenuha in se pretvarjal, da ga želi kljuniti, ta pa je godrnjaje odletel stran.

In Filip je iskal naprej. Tam spodaj je bil njegov stari prijatelj: človeško oko bi le s težavo videlo drobno belo pikico na jugovzhodu, veliko dlje od čeri pri Svetem Ivanu. S svojima škrlatnima biserčkoma pa je lahko jasno razločil barko in človeka.

Starec je še vedno sedel na robu klopi na paseri, ki so jo zgradili v ladjedelnici na Cresu, da bi se spopadala s kvarnerskimi valovi. S hrbtom se je naslanjal

na enega od nosilcev za tendo, čakal je, da bo kakšna riba prišla, in kadil cigareto z dolgim ustnikom, ki ga je sam izrezljal iz lesa divje češnje. Ustnik je bil podoben tistim, ki jih je uporabljal kot galjot na Golem otoku, v divjem morju med Rabom in Senjem; takrat je štiri cigarete, ki jih je dnevno dobil, moral uživati „po četrтинah“, tako da jih je previdno narezal z nožičkom, ki ga je izdelal iz kovinske pete čevlja enega od stražarjev.

Da bi bolje videl, kako vse močnejša sončna luč ubija cvetje zore, si je z obraza odmaknil stari, potlačeni platneni klobuk umazano kremne barve z nekaj rdečkastimi packami: to so bili znaki barvanja spodnjega dela zadnje barke, ki je bila še v škveru.

Gledal je in razmišljal. Tudi cvetovi njegove zore so bili poteptani, a še huje: v posmeh jim je bilo zadnjih bedastih štirideset let z veliko besedami in malo dejanji. Praskal se je po glavi, ki si jo je obril v prvi hudi avgustovski vročini, ob tem pa preklinjal usodo, zaradi katere se je rodil kot dlakasta rakovica. Volnata rakovica, a brez spužve na hrbtu, zaljubljena v ta svoj kotiček skalnatega raja. Bolje bi bilo, če bi lahko odšel z Renatom; ali na eno od prvih potovanj motorne ladje Toscana. A ne bi se ustavil na drugem bregu. Šel bi daleč stran, morda med Zuluje.

Mogoče je bolje tako, je zaključil svoje razmišljanje starec, naredil sem napako in prav je, da plačam ...

To premlevanje je nenadoma prekinil plen, ki se je zelo glasno napovedoval: bil je ogromen. Veliki motek je poskakoval kot nor, pri tem pa se je laks, ki ga je riba vlekla z vso močjo, hitro odvijal. Moški je vstal počasi, kot da v sebi čuti vso starost sveta, si zmočil roke v morju in vzel debelo najlonsko vrvico, ki se je še vedno premikala. Zdaj je poskušal preprečiti, da bi riba zbežala – prestrašen je ugotovil, da se je prepozno zavedel trika –, izmenično je držal vrvico s kazalcem in palcem obeh rok, da ga ne bi porezala.

Bila je orada, težka kakšne štiri kile, kar veliko jih je ujel, odkar si je s trnkom služil kruh in si zagotavljal svobodo; dolgo se bo borila, preden bo vsa izčrpana pristala v široki ribiški mrežici. Starec je imel sicer dovolj moči, da je trdno stiskal vrvico med prsti in tako preprečil beg krasne ribe; a tako bi se lahko konec ribiške palice, ki je bil malo širši od petine milimetra in tudi podobne barve kot tisto blede rdečkasto dno (vse zato, da inteligentna riba, kot je orada, ne bi zaslutila trika), zlomil. To je bila zvijača, ki je starcu omogočala, da je lovil orade v poletnih mesecih, ko so še dovolj zvite. Jeseni pa, ko bodo že izčrpane in omamljene od parjenja, bodo tudi neumneži lahko ulovili kakšno od teh rib in se z njo potem fotografirali.

Po boju, trajajočem kakšnih tristo metrov, se je riba začela približevati gladini, še vedno pa se je močno upirala. Starec si je oddahnil: ker se niso premikali proti plitvim skalnatim predelom, kjer bi se vrvica zlahka pretrgala,

je bila riba že skoraj njegova. Koliko rib je izgubil zaradi tiste presnete vrvice, ki ni bila vredna niti pipe tobaka.

Po dobre pol ure kosanja z ribo se je ta končno približala barki. Filip, ki je bil na svojem mestu, na kljunu barke, je prišel k starcu, da bi bolje pogledal navzdol, in ko je videl veliko ribo, ki ni bila zanj, je nerodno odstopal nazaj na kljun barke, od koder je opazoval nebo in morje. Če bi bila to majhna ribica, na primer glavoč ali volkec, bi se še bolj približal svojemu prijatelju in čakal na grizljaj zase. To se je dogajalo vedno, dosti preden je starec sploh zagledal ribo. Končno se je izmučena orada vdala in se nemočna pustila odvléči. Takrat je ribič lahko občudoval svoj plen: najbrž je tehtal še več, kot je predvideval.

Naenkrat je mnogo rib začelo skakati iz vode, večinoma so bile morske igle in črnorepke. Filip je bliskovito izkoristil priložnost in jih nekaj požrl. Orada, ki se je prej že kazala na gladini in včasih šibko trznila, je zbrala zadnje moči, da bi zaplavala proti barki. Takrat je starec videl, kako se velikanska sivkasta senca dviga iz neznanskih globin, in v tem je orada, za katero je mislil, da jo ima že v rokah, izgnila. Laks mu je hitro kot blisk zbežal iz rok in se pretrgal z ostrim zvokom, podobno kot preveč napeta violinska struna.

Starec se je spet usedel na rob klopi in naslonil utrujeni hrbet na enega od nosilcev tende. Bil je že navajen na klofute: v zadnjih štiridesetih letih jih je dobil toliko, da je postal neobčutljiv na udarce kot Sbagliapurtierijev³⁶ stari osel. In če je dobro premislil, je tokrat zmagal močnejši in v odprtem boju. Veliko hujši so bili zahrbtni udarci, ki jih je dobival in čutil v srcu. Enega od njih, zadnjega, so mu pripravljali „tovariši“ vsako leto septembra: združitev, priključitev Istre k matični domovini Hrvaški, za katero naj bi se borili Istrani. „Njegova“ matična domovina Hrvaška ... ne le, da je bil izigran, še srečen bi moral biti zaradi tega; bili so tako nesramni, da so to pričakovali od njega! In gorje, če tako govoriš, takoj postaneš „sovražnik ljudstva“, ki mu lahko odvzamejo vsako, tudi najbolj temeljno človeško pravico. To so naredili z njim na Golem otoku, kjer je bilo tako strašno, da je bila v primerjavi s tem Pertinijeva Ponza prijetno letovišče. Tako so mu povedali stari komunisti, ki so izkusili oba otoka. In če sploh ne omenjamo, kaj so med njegovim ujetništvom naredili Silvii, njegovi sedemnajstletni Beli ovčki, ki je pod srcem že nosila hčerko z imenom Biancastella. Obe sta bili zanj že izgubljeni. A konec koncev so „tovariši“ bolj neumni kot pa izprijeni, saj niso razumeli, da si s prevaro in nasiljem, pa čeprav to osvobaja, družina ne more napolniti lonca. Priskrbeli so si hudičevo moko, od katere hočeš nočeš ostanejo samo otrobi. Zato naša prelepa barka tone pod težo dolgog, ki so še dosti večji kot tisti barke *Božja previdnost* gospodarja Ntonija.

36 Vzdevek s pomenom 'tisti, ki je zgrešil porton.' (Op. prev.)

Starec je pripravil nov trnek in ga spet spustil na dno: to je počel, da ne bi premišljal o stvareh, zaradi katerih bi lahko ponovno gledal sonce le skozi rešetko. Možnosti, da bi tistega dne ujel kakšno ribo, skoraj ni bilo. Ne toliko zaradi zverine tam spodaj, ki se bo kmalu premaknila na drugo plitvino, bolj zaradi sonca, ki je bilo že tako visoko, da bodo iz svojih brlogov v kratkem prilezle neke druge zveri: gliserji turistov. Prav tam mimo jih je vsak dan vozilo na stotine, saj je bil svetilnik Sveti Ivan orientacijska točka na njihovih poteh. Zaradi močnih motorjev je bilo morje ves čas razburkano. Številni so se s premcem in velikimi penastimi „brki“ tako približali barčici, da je starcu padlo srce v hlače. In s privoščljivostjo so se potomci tistih neusmiljenih stvorov, ki so pred štiridesetimi leti starcu na Montegrandeju vpili *Kinder Banditen*, ozirali in opazovali belo barčico, ki so jo premetavali valovi: nazadnje so bili oni zmagovalci!

Starcu so se po glavi še naprej vrtele „grešne“ misli: motil bi se, če bi jih preklel, saj smo si čisto sami krivi, če bomo primorani prodati vse, celo morje. Callegarini, ki je vstal od mrtvih v poživljajočem morskem zraku, je imel prav: ko oborožena vojska prečka Rubikon, vodi državo v propad. Za bojevanje, za uničenje sovražnika je bil potreben diktator. A če hočeš kaj zgraditi, je diktator kot slon med porcelanom.

Dobro so naredili potomci tistega oficirja z monoklom in bičem, da so po viharju ponovno postavili svoje konzule in tribune. Na ta način so poraz pretvorili v zmago. In mi, ljudje kratke pameti, smo storili obratno. Oni tako pridejo do stvari, ki so jih njihovi očetje hoteli doseči z nasiljem: divjajo naokoli, se zabavajo (zaradi svojih mark so povsod dobrodošli gostje!) na prekrasni vzhodnojadranski obali s tisoč otoki. Mi pa jim strežemo. Zelo prav ima tisti stari partizan iz Rovinjskega sela, ki je rekel, da smo rojeni, da v prisotnosti Nemcev molčimo: nekoč, ob racijah, smo se morali skrivati kot podgane in zadrževati dih, ko so hodili mimo; in danes jim oddajamo sobe, da lahko preživimo, mi pa bivamo v kletih, kjer moramo biti tiho, da jih ne bi zbudili.

Starec je nadaljeval s premlevanjem: v tej zadušljivi megli je žal edina tolažba izjava zbora jugoslovanskih pisateljev, ki je letos spomladi, 1986, potekal v Mariboru; ta izjava je bila enaka tisti na prejšnjem kongresu v Novem Sadu, naslovljeni na „celotno jugoslovansko javnost“, v kateri zahtevajo, naj se iz kazenskega zakonika črta zloglasni 133. člen o verbalnem deliktu. Pisatelji imajo prav, ko s tem v zvezi ugotavljajo, da „svoboda mišljenja ne ogroža svobode nobene države, ki ljubi pravico, in torej niti svobode naše države.“ Še več, starec bi celo rekel, da bi bila svoboda mišljenja lahko najučinkovitejše sredstvo, kompas, s pomočjo katerega bi naša lepa ladja zagotovo izplula iz goste in lepljive megle. Gospodarska kriza je le ena od posledic takšnih okoliščin. Vendar pa bi ta kompas lahko usmerjal številne izkušene mornarje,

podobne tistim, ki jih je Martin Muma kot otrok videl jadrati na njihovih barčicah prav tukaj, v bližini Rovinja, in so bili zelo drugačni od ljudi na Trdoglavčevih „prijetnih izletih za vse, ki znajo držati svinčnik v roki“. In znati začrtati smer, svobodno razmišljati, predstavlja resno grožnjo za posvetno in duhovno oblast škofov nove cerkve, ki cezaropapizem bizantinskih cesarjev (ni naključje, da so tudi ti v zatonu) spaja s prevzetno mislijo, da so znanstveno razrešili tisočletno vprašanje dualizma med idejo in objektom. Njihov absolutni monizem ne pušča prostora za svobodnega človeka. Zato trdno držijo v rokah grčaste pastirske palice iz drenovega lesa. Zloglasni 133. člen pa je ena najbolj štrlečih grč na njihovi gorjači in ne bodo zlahka dopustili, da se zaobli, saj je od tega odvisna njihova moč nad čredo verujočih in neverujočih.

Ob teh mislih se je Martin Muma – zdaj že z utrujenim srcem, a še vedno sposoben leteti, kot v otroštvu, s čudovitimi krili svojega galeba Filipa – vrnil v Montegrande, da bi spet videl tiste gradne. Ve, da bo prav tam, na cesti proti Brionom (Longo, ki so ga zaklali ustaši, tam še vedno vidi kraj počitka za delavce), srečal nove in nove brigade prikazni, ki jih je izžel pegasti tifus in od davnih štiridesetih let ves čas korakajo. Danes so še bolj pobesnele, saj so jih naredili za mučenike in blagoslovili s toliko svete vode, s katero so apostoli in škofje zalivali njihove kosti, da so zgnile.

Ve, da jih mora ustaviti: padle so zaradi premočne, neuresničljive želje. Ko so še puščale sledi na zemlji, so bile kot mandljevi cvetovi v januarju; sončna svetloba je bila vse močnejša, a z njo je naraščala tudi zmrzal. Svečnica jih je pokosila, obenem pa njihove želje spremenila v otroške sanje. Martin Muma to dobro ve.

Glavni razlog torej niso škofje nove ali stare cerkve: požrešni ledeni veter že tisočletja poraja črede s človeškim videzom. Martin Muma ve, da samo s potrpežljivo toplino mišljenja, svobodne misli, lahko razredči črede in po naravni poti zmanjša pomen pastirjev. Koristno je ponoviti, da lahko z nasiljem, tudi tistim osvobajajočim, zadeve v vsakem primeru le poslabšamo. Če nas spremlja naklonjena usoda, se po nasilnem dejanju nemara lahko vrnemo v prejšnje razmere, a te nikoli ne bodo boljše. Stari Benečani se niso motili, ko so govorili, „ko piha garbin, tam pustim, kar ulovim,“ a takrat so bili optimisti.

Med tesnobo in vendar nujno vrnitvijo v gozdiček črnike, hrastičja, ki je zimzeleno, kakor da s tem ohranja spomin na pretekle in sedanje muke, bo moral sključeni romar prečkati visoke ledene gore in se do vratu pogrezniti v odvratna močvirja. A to mora storiti, predvsem zato, da bi rešil peščico svojih bralcev pred bednimi hijenami, katerim je kot mladenič za zmeraj žrtvoval svojo mamo in Belo ovčko.

Kaj bi naredil ti, mali vrabček?

Martino je krenil na potovanje proti tistim gradnom v neki hladni noči, bila je polna luna. Ko je prišel do Paluja, se je ustavil pred zapuščeno hišico na posesti starih Spissiaritov, ki jo je že zaraslo robidovje.

Čivkanje, šibka ptičja tožba, je prekinilo njegovo sanjarjenje na tisti njivici, ki je bila eden od koticov njegovega raja. Pod zadnjim razpokanim strešnikom nizke strehe je opazil otrplega vrabčka: bil je eden od njegovih redkih preživelih otrok, izvaljenih tukaj, kjer so lahko kljuvali samo drobtinice. V tistih očescih, preplašenih od tolikšnega brezupa, je razbral očitek: „Ti, ki si si naredil gnezdo med trnjem in kačami, si kriv, da zdaj umiram od mraza in lakote, da je hladna, nema Luna edina priča mojega joka ...“

In Martino, ki se je stisnil pod zadnji razpokani strešnik, da bi ogrel svojega potomca, je začel pripovedovati: „Že tisočletja naš skromni ptičji rod tukaj trpi, leta, ščebeta in gnezdi. Vrabček moj, to je bila čudovita rdeča streha, prekrivala je trdno hišico iz belega kamna, ki so ga z velikimi napori iztrgali okoliški skalnati pokrajini; tako se je ta spremenila v zeleno njivico, na kateri so vsako pomlad zacvetele rože. S treh strani smo videli morje, ki nam je zmeraj naklonjeno, ko Orion biča zemljo in se sneg topi že na nebu. Kljub mnogim viharjem nismo umrli: strešnik iz skope zemlje, ki je po barvi podobna našemu redkemu perju, je vedno dajal zatočišče našim gnezdrom. Pred sto leti je prišel sem, tovariš tako v veselju kot v trpljenju, vrabec, ki se je oglašal drugače, a videti je bil tako reven kot mi. Tako sva v zavetju te trdne strehe, ki je bila zanj, klateža, kot znak božje previdnosti, v gnezdru skupaj valila jajca. Vendar pa so se nekega temnega dne, med grozečimi oblaki z zahoda, na streho sunkovito spustili črni sokoli: nameravali so se polastiti naših skupnih gnezd, hoteli so, da se sneg na našem nebu ne bi več topil. Vedeli so, da se 'večkrat malo že precej pozna', zato so najprej usmerili svoje kremplje proti bratu vrabcu, ki se je oglašal drugače od nas. A prihiteli smo mu na pomoč, saj smo vedeli, da po njegovi smrti tudi nas čaka podobna usoda. In tako so prišli temačni in strašni dnevi, kot sem ti že pripovedoval. Črni oblaki so prekrili jasno nebo nad Calo Santo, da bi dali večni pokoj našemu bratu Pietru Ivetu; isti veliki črni oblaki z zahoda, ki so se spustili nizko nad morje pri Kruhovem otoku, so se dvignili nad potko proti pokopališču, posuto s kamenčki, da bi ovili truplo Vladimirja Gortana, našega pobratima. Desetletja so nas črni jastrebi napadali in nam mašili usta: niso nam pustili niti tolažbe zadnjega obupanega krika pred začetkom agonije. Ampak bolj kot je imel naš slovanski tovariš zatisnjena usta, bolj glasno se je dvigalo njegovo petje; večkrat kot je bil ubit, močnejši se je spet rojeval. Nam, ki smo mu pomagali, se je zgodilo enako. Mogoče zato, ker smo se trdno oklepali

svojega strešnika, ki je bil daleč od palač in prižnic gnilih svetnikov. In kot veš, so nazadnje mogočnejši postali šibki in so jih zabrisali s strehe.

Gnezda so bila uničena, a šibko sonce se je vrnilo; olajšanje ob misli, da ni bilo treba več ubijati, da ne bi bili ubiti, nam je dalo moč, da smo jih ponovno naredili. Šibko sonce nam je ponujalo lažno upanje, da je velika pomlad končno tu. In od strešnika do strešnika je odmeval krik: 'Prišla je pomlad, prava in prva, Rdeča pomlad!'

A prav takrat so se nabrali novi oblaki: mnogo naših nedolžnih bratov je pomrlo. Naše število se je zmanjšalo za več kot polovico in, kar je bilo še huje, nismo razumeli izvora novega zla. To je bil začetek temačnega Zla, ki ni le pustilo pri življenju vrabca z drugačnim glasom od našega, temveč ga je naredilo plodnejšega. Tako se je lahko naselil v naša prazna gnezda. Zdaj umiramo na robu zadnjega strešnika in žal tudi v sebi. Tako malo nas je, da se je zagnal biološki mehanizem, po katerem neka vrsta, katere število se je zelo zredčilo, izgubi gon po razmnoževanju in se samouniči. Sin moj, prav imaš, ko mi očitáš, da sem se odločil zate in za bodoče generacije, če bodo sploh še obstajale. Vsaj govori z mano, ne obmolkni; če odpreš kljun, pa čeprav zato, da bi preklel mene in mojo neumno dobro vero, bom potolažen: to bo pomenilo, da nisi izgubil tudi glasu. Povej mi: 'Kaj bi naredil ti, mali vrabček?'

Takrat ni bilo prave izbire: s črnimi jastrebi ali proti njim! Ali je bilo po tistem, ko smo jih pregnali, zelo napak razmišljati, da je sonce, ki je spet vzšlo, napovedovalo Pomlad, prvo in pravo, Rdečo pomlad?

Ja, strinjam se s tabo, takrat se je pot sonca komaj začela podaljševati in tako je nastopila šele zima; danes, ko je januar, to skoraj vsi vedo, razen bedakov in povzpetnikov. A v tistem času, verjemi mi, nas je zaslepila močna potreba po toploti, hlad ob sveti Katarini smo po neumnem imeli za zimskega, tako da je vse naše telo hlepelo po iluziji pomladi. In temačno Zlo je izkoristilo to naše naravno hrepenenje, saj je dobro vedelo, da bo pravi mraz njegov zaveznik, ko nas bo podjarmilo. Ne morem se pomiriti ob tvoji usodi in sprašujem se, kaj lahko narediš ti, mali vrabček.

Tega ti ne morem povedati, saj po pravici ne uživam več tvojega zaupanja; a dovoli mi, naj ti pojasnim, kaj bom naredil v tem kratkem času, ki mi še ostaja do smrti. Kot prvo, nikoli se ne bom znesel nad nobenim bratom vrabcem, ki se oglašá drugače od nas, saj vidim, da je tudi on postal gojišče virusov temačnega Zla, bolezní, v primerjavi s katero so bili črni jastrebi veliko ranljivejši. Če ne iz drugih razlogov, pač zato, ker so na svet prišli z nezaščitenimi kremplji in kljunom. In še to, živel bom, kot počnem že trideset let, daleč od palač in prižnic, kjer kraljujejo smrtne pasti: novi svetniki, ki so zgnili zaradi preštevilnih blagoslovov. Če moreš, mi sledi, ko se bom vračal skozi čas; morda ti bo koristilo.“

Širikolo

Ko si je Martin Muma priklical v spomin začetek maja 1945, se je znašel pred Arenó. V Pulo je zmagoslavno vkorakal bataljon Pino Budicin. Po toliko novih zastavah končno ena, ki je bila znanih barv; a velika večina Puležanov je z odprtimi rokami sprejela vse partizane, čeprav bi marsikdo raje videl, da bi nosili eno samo zastavo: rdečo.

Privržence te zastave, ki so takrat v Puli predstavljali absolutno večino, so takoj pomirili „odgovorni tovariši“ s konspirativnimi izjavami, v katerih so jim zagotavljali, da bodo vse te pisane cunje (take izraze so uporabljali „tovariši“), ki so jih vihteli, da bi prelisčili angloameriške kapitaliste, kar najhitreje odstranili. To naj bi se zgodilo, ko bodo italijanski Tržič, vsa okolica Gorice in del Furlanije, Trst, Pula in Reka, Kvarnerski otoki in Zadar, dokončno vstopili v socialistični raj, ki ga bo na zemlji vodil tovariš Stalin: edini porok za spoštovanje internacionalizma.

„*Riva(vano) i drusi*,“ prihajali pa so *druži*, kot so jih imenovali prebivalci mest, mestec, naselij tega območja, vključno s komunisti, ki so sodelovali že na kongresu v Livornu in se v Španiji in Jugoslaviji borili proti nacifašizmu; to je v osemdesetih letih brez dlake na jeziku potrdil (če je bilo kaj takega sploh treba) pisatelj in naš pobratim Milan Rakovac v svoji „genialni, nepredvidljivi, pronicljivi“ mojstrovini.

Še preden so jih označili za *druže*, ki so tudi zaradi lastnega udobja verjeli v zmotno teorijo o tem, da „italijanska mesta izkoriščajo slovensko podeželje“, pa so puljski titovci poznali te prve osvoboditelje kot *širikole*.

In na prvi večer s plesom v svojem življenju je Martino zagledal tisto „ovčico“, takrat skoraj neopazno na jasnem nebu tako imenovane svete Osvoboditve, ki je obenem pomenila zastrto napoved nerešljivih bodočih pretresov za Slovane in Italijane v teh krajih.

Spoznal je „širitelje kola“ v Mornariškem kazinoju, v tisti trdni palači, ki jo je še rajnka Avstrija zgradila za svoje galantne oficirje in je bila ponos pomorskega oporišča ladje Viribus Unitis.

Ko je Martin Muma vstopil v tisto veliko dvorano z visokim stropom, dekoriranim z belimi štukaturami, in gladkim parketom, sijoč kot ogledala, ki so krasila številna široka vratna krila, so se pred njim prikazali brkati oficirji Cesarske avstro-ogrske mornarice. Rojeni so bili, da bi se izgubljali, in res so se izgubili, lahkotni ob božanskih damah, v živahnem begu, v neprekinjenih vrtincih strastnih, nežnih ali mogočnih Straussovih valčkov, ki so bili ustvarjeni prav zanje, kot tudi tista čudovita dvorana z ogledali.

Tako se je med sanjarjenjem naslanjal na podboj vhodnih vrat, v strahu, da bo oskrnil tisti dostojanstveni izginiti svet, ko je začutil, da se je nekdo nežno

dotaknil njegove roke. To je bila lepa Armida iz Stoje, imela je ognjeno rdeče lase in rožnata lica. Majhen razglašen orkester, ki so ga v tistih prvih dneh na skrivaj zbobnali skupaj z vseh vetrov, je brezzobo žvečil počasno melodijo „*Giulla, tra le foglie gialle, solitaria via dimmelo tu ...*“.³⁷ Martino si je predstavljal, da to znano popevko igra orkester EIAR, ki je spremljal Rabagliatija. Takrat je pomislil, da bi lahko vstopil v bleščeči, posvečeni prostor valčka, ponižno, ob njem pa bi bila gibka Armida z ognjenimi lasmi.

Sanjal je že, da je dedič pokojnih gospodarjev palače, in kot Fred Astaire drsel po ogledalih, ko ga je grobo predramila vročekrvna svojat, ki je iz kotov, kamor so jo odrinili, ker ni znala plesati (to je dojel kasneje), preplavila sredino dvorane in kričala: „KOLO, KOLO!“

Krog, ki je bil na začetku ozek, se je vse bolj širil zaradi navdušenega sodelovanja novih „plesalcev“, dokler se niso zvijali po vsej dvorani kot ogromna kača, ki grize lastni rep. Iz gneče se je slišalo vpitje: „*Druže Tito, oj, druže Tito, mi ti se kunemo ... Širi kolo ... Širi večje, glavno, da se okreče ...*“

Razgrajali so in se zadovoljno vrteli, z brcami so izrinili zadnji par, ki je v kotu vztrajno sledil negotovim notam počasnega ritma. Ko so pregnali tudi ta par, so glasbeniki z vseh vetrov prenehali igrati in pesem *Druže Tito* so spremljali le še bobni.

Martino jih je s hodnika zbegano opazoval. Ko je poslušal tisto preprosto tožbo s trenutki boleče svečanosti, je znova zagledal okrutno in mučno napredovanje Zlate horde. Bila je taka, kot si jo je zamišljal v šolskih kloph: nešteto težkih vozov, ki so jih obkrožali in jim sledili bradatci jezdecji brez sedel, psi, izstradane črede, ženske z živalskimi potezami in mladiči, berači; proti zahodu jih je gnal oblak suhega peska, ki ga je sonce, vzhajajoče nad stepo, obarvalo zlatorumeno. To so lepe podobe, če jih vidiš v filmu, si je rekel fant, a neprijetne, če si odvisen od teh ljudi.

Zaključil je, da so to le ubogi zmagovalci, in odslej bo nanje tudi gledal tako: brezbrizno. Niso si zaslužili več. Če so se obnašali tako do tovarišev, ki so jim hoteli na vse načine pomagati – je naprej premišljeval Martino, ko je gledal *širikolo* –, si lahko predstavljamo kruto usodo vseh tistih, ki z njimi ne bodo soglašali, pa čeprav v malenkostih. Ni mu bilo žal, da jim je pomagal, ko so to potrebovali, čeprav tega ni storil zaradi njih, temveč iz maščevanja krvnikom, ki jih je moral gledati na delu na Montegrandeju. Odslej pa jih je postavil med okrasne lonce, saj je čutil, da bo v njihovi družbi trpel: preveč oddaljeni so bili od njega, skoraj kot da prihajajo iz drugega sveta. Tako se je vrnil v svoje *barake* in pustil, da *širikolo* uničuje njegov sanjski svet. Njihova vsiljiva žalostinka *Druže Tito*, ki se je ponavljala kot lajna, z besedami, ki jih

37 „Rumena med rumenim listjem, samotna pot, povej mi ti ...“ (Op. prev.)

takrat še ni razumel, mu je bila takoj zoprna; tudi zato, ker je zvenela podobno kot litanije glavne rovinjske begine, Niene Basabanchi z dlakavo bradavico na krompirjastem nosu.

Martin Muma se je vrnil domov in se držal zase vse prvo obdobje, ko so bili družji v Puli. Trpel je kot zaljubljenec, ki si dopisuje z ljubljeno žensko, ko pa se ta pojavi, se zave, da ima opraviti z grdo Genovefo. Poleg tega, da se je počutil izkoreninjenega na svojem Kruhovem otoku, ki je na vsem lepem postal Pula, ga je mučilo neprestano spreminjanje tega novega imena: bilo je najprej Pule, potem Puli, Pulu, na koncu pa še Pulom. Iz tega je zaključil, da so bili *širikoli*, milo rečeno, nedosledni.

Tako je pozabil na „*rosa, ae*“ in na monodično gregorijansko govornjo liturgijo, ki ji Slovani ostajajo do črke zvesti, kakor so zvesti tudi bizantinskemu cesaropapizmu. Vendar pa ga bodo na to spomnili, in sicer tako, da ne bo nikoli pozabil, novi apostoli južnih Slovanov v *Penitentiam agite* njihovega fra Dolcina, Tita, takrat hereziarha za rdečo moskovsko Cerkev. Na Golem otoku, tam spodaj na divjem morju, med pustim in koščnim hrptom Raba ter visokim in nemirnim Velebitom.

Beguine in boogie-woogie

Kankan osvoboditeljev mesta z eno najlepših aren na svetu se je nadaljeval. Kot je znano, so morali družiti oditi po karanteni. Pobrisali so jo na skrivaj, nekega junijskega jutra, v tišini, kot nočna meglica, ki jo razpihne prvi maestral. A ne vsi, saj so v mestu pustili močno organizacijo, ki se je borila za njihovo vrnitev: Komunistično partijo z izrazitimi kameleonskimi težnjami, takšna nagnjenja pa so bila skupna vsem privržencem Lenina, ki je bil sam zgolj zvijačen. Partija na vsem lepem ni bila več jugoslovanska, ampak julijska, da bi vlila več moči svojim transmisijam, preko katerih je bila lahko neprestano prisotna na vseh področjih mestnega življenja. Moč ji je dal psihološki učinek, ki se mu današnje generacije lahko smejijo, a takrat je imel velik pomen. Resnici na ljubo so komunisti v ilegalnem boju proti nacifašistom imeli najbolj učinkovito organizacijo; in zdaj, po končani vojni, so bili tisti, ki so veljali za nasprotnike Partije, lahko le fašisti, banditi, reacionarji. Torej sovražniki.

Tako so z zahoda prišli novi osvoboditelji. Bili so drugačni, od prejšnjih so se razlikovali kot noč od dneva. Ali kot orada od morskega ježka, je pomislil Martino, čim jih je zagledal. Zdeli so se mu kot vrstniki, medtem ko so se mu *družiti* in predvsem *drugarice* kazali kot prezgodaj ostareli ljudje. Zlasti Američani so bili podobni fantinom, ki so se igrali vojake in pri tem uživali, saj so bili sposobni tako dobrega kot slabega – če se spomnimo tistega pokola v *barakah* devetega januarja.

Čeprav so mu bili ti osvoboditelji bližji od prejšnjih, Martin Muma ni začutil potrebe, da bi se pridružil množičnemu ploskanju, s katerim je del Puležanov sprejel angloameriške čete. Zaradi lekcije tistih, ki jih je v sanjah videl kot osvoboditelje, je postal previdnejši. Tudi zato, ker je nagonsko slutil, da tisti možje, ki so prišli iz zelo daljnih krajev, ne bodo nikoli sposobni razumeti zapletene istrske resničnosti: bili so poslani zato, da bi ustavili *širikole*, a ti so bili, in so še zmeraj, strokovnjaki za širitev kroga. A do kdaj? Le streljaj od Arene so se nahajali proletarski vojački, anonimna kolesca učinkovitega mehanizma, ki ga je dobro naoljila levantinska zvijačnost Nezmotljivega vodje. Bili so prepričani, in to upravičeno, da bodo s politično premetenostjo dosegli tisto, česar niso uspeli ohraniti z nasiljem.

Medtem pa so zavezniški vojaki mislili le na zabavo. Mojster Sandro je govoril, da imajo pravico do tega, saj bi brez Anglije, in zlasti brez Amerike, Hitler zagotovo zmagal v vojni. Martino, ki se je nenehno prepiral z očetom, pa je trdil, da je največje breme vojne v Evropi nosila Rusija skupaj s partizani;

medtem ko tisti fantiči, ki so bili kot njihovi poveljniki od nekdanj navajeni ležernega življenja, za Pulo ne bodo naredili ničesar dobrega.

Kot da bi hoteli dati prav fantu, so angloameriški vojaki prodajali v Cono B kamione, džipe z veliko rezervnimi gumami in vojaška oblačila za par fičnikov, tako imenovanih jugolir. Da so se lahko na plesu napili.

In ... to je bilo vse. Z Angloameričani je v Pulo prišel pravi ples: valček, tango, fokstrot, in vsak je lahko prosto izbiral. Ti sproščeni fantje v ohlapnih in odpetih uniformah so prinesli s sabo, ne da bi to komurkoli vsiljevali, boogie-woogie in beguine.

Zato so plesali vsi, vključno s puljskimi titovci. Tudi slednji so se spominjali vsiljevanja enostavnega kola, zdaj pa so si poskušali popraviti okus, ker so bili zaradi sprejetega sklepa zaslepljeni; s stisnjenimi zobmi so mrmrali, da so to kršitev – kot še druge, mnogo hujše reči, ki so jih počeli „osvoboditelji“ z vzhoda – povzročile napake posameznikov, ki jih je še vedno v nemala sveta jeza kot v vojni.

Isto tezo je zagovarjal tovariš Luca, takrat še Meconi, ko je Martina poklical, da bi po partijski direktivi poskusil pripeljati izgubljeno ovčko nazaj v hlev. Predsednik Ljudskega osvobodilnega komiteja je bil pošten mož. Martino ga je poznal že dlje časa, a ne samo po njegovih medlih nastopih na govorniškem odru, temveč predvsem zato, ker je bil oče Ciane, njegove zvite in možate vrstnice, ki fantu ni bila nikoli všeč, in to ne le kot ženska. Kasneje se je lahko prepričal, da je imel prav, saj je Luciana Meconi, ki se je po „dokončni osvoboditvi Pule“ preimenovala v Metković, odšla v Italijo, kjer je vpila „Naj živi Italija“; tam je bilo to enostavno, podobno kot je bilo v Puli, kjer je razvneto vpila „*Tito a Pola e i bacoli in cariola*.“³⁸ Hja, mogoče je za vse kriva naša lepa in neumna Mati, ki nikoli ni in tudi ne bo razumela svojih otrok z vzhodne obale, je na Rubinumu z ribiško palico v roki razmišljal brez zobi ribič.

Stari Luca pa je bil drugačen, prepričan komunist kot Ciputi, vedno delavnih rok in trdnega značaja: najprej v fašističnih, potem v komunističnih zaporih. Zato se je Martino odzval tistemu ponovnemu vabilu stranke, v katerem je pisalo, da ga čaka tovariš Luca. V njem je čutil pravega Puležana, človeka, ki ga je skozi stoletja oblikovalo blagodejno mešanje različnih rodov, najprej na brezmejnih morskoborjih Serenissime, nato pa v urejenem nadnacionalnem vzdušju (ki je zmerom presevalo internacionalizem) vélikega Dunaja. In ni se motil, saj sta se znašla skupaj komaj nekaj mesecev kasneje, ko je kot po dobro naoljenem mehanizmu doživel spust od Montegranda do kamnoloma na Golem, kjer so lomili marmor na kose: lačni in polni uši, brez kladiva, s kamnom ob kamen, da bi lahko glasneje vpili, TITO-PARTIJA!, tačas pa so

38 „Tito v Puli in ščurki v karjoli“. (Op. prev.)

med zobmi, da bi jih lahko slišal samo Hudič, žvečili najbolj mastne kletvice, namenjene brkatim in nebrkatim Pastirjem ter tistemu prekletemu dnevu, ki so se rodili.

Pisarna na ulici Sergijevcev, nad „Našim časopisom“, je bila tako temačna, da je morala notri svetiti luč, čeprav je nad Giardini sijalo sonce.

„Tovariš Martino, poklicali smo te, da bi izvedeli, kako razmišljaš,“ je začel Luca Meconi in strmel v pero, ki ga je vrtel med prsti, ob tem se je njegov obraz zdel še ožji, skoraj kot reža med širokimi rameni.

„Lahko bi mi odgovoril, da se nas to ne tiče, a prosim te, Martino, ne naredi tega,“ je zaključil Luca in spet postal podoben samemu sebi.

Fant, ki si je že zunaj predstavljal, da ga bodo vprašali, zakaj se od začetka maja ne udeležuje več tedenskih sestankov Komunistične mladine, je imel pripravljen odgovor: „Tovariš Luca, tisti ljudje, ki so ostali tukaj štirideset dni, mi niso všeč.“

„Naj ti povem, zakaj smo te poklicali,“ je po ovinkih in vse bolj spravlljivo nadaljeval predsednik. „Zato, ker si za nas pomemben. Ti si bodoči intelektualec, redka ptica med nami. Med nami so tudi taki, ki znajo držati svinčnik v roki bolje od nas delavcev, na primer tisti priseljeni profesor, ki govori učeno kot iz knjige, a smrdi po stenicah. Večinoma prihajajo k nam, saj so zavohali, da stavimo na pravo karto; vendar pa bo s Partijo konec, če bo padla v njihove roke. A ti si od rojstva naš, že kot otrok si dihal naš zrak, kot deček pa doživel nepozabno vzdušje osvobodilnega boja ...“

Pridigo je prekinilo trkanje na vrata. Luca se je razdraženo obrnil in še preden je lahko kaj rekel, sta vstopili dve dekleti. Bili sta enako oblečeni, če lahko tako rečemo: zelo kratke bele hlačke in rdeči majici brez rokavov.

„Evo, tata, prišli sva ti pokazat, kako naj bi bila oblečena naša ekipa za odbojko,“ je rekla prva, Ciana, in potisnila naprej svojo prijateljico, ki je stala ob vratih.

„Merclin se strinja, na majice bomo same izvezle ‘Proletarski športni klub’, prišli pa sva te vprašat, katera barva niti bi bila primerna,“ je še rekla Luciana in pri tem na prijateljčini majici pokazala mesto, kjer bi bilo izpisano ime njihovega društva.

Martino je prijetno presenečen opazoval zelo lepo obliko tistih prsi, podobnih svetlo rdečim jabolkom, ki jih je kot otrok še nezrela kradel iz vrta Braicovichev, ko je s prijatelji s Cugulere hodil na kopaljšče Porton dei Biondi; te prsi niso imele tankih pecljev, ampak dve izraziti konici, bradavički, ki ju tanka majica ni mogla zakriti. Medtem ko je Luca svetoval hčeri, ki ni bila niti senca svoje lepe prijateljice, naj za črki P. Š. uporabi modro nit, za besedo proletarski pa zeleno, je fantov pogled drsel po vitkem teleščku do očarljivih nogic, ki so bile obenem ljubke in čvrste. Njen obrazek je bil po svoje podoben

obrazom lepih in krepkih Furlank, ki so pred vojno hodile po puljskih hišah z velikimi košarami, polnimi lesenih izdelkov; ta podobnost pa je bila taka kot med ljubko in igrivo mačico ter preudarno odraslo mačko.

Ko je začutila, da jo Martino opazuje, se je *mala Furlanka* zastrmela vanj in vrgla nazaj svoja repka, kitki, ki sta bili zgoraj svetlo kostonjeve barve in zlatorumeni pod rdečima traccema. Za trenutek se mu je nasmehnila, kot bi hotela reči čao, hkrati pa je izzivalno dvignila koničasto brado: „Ne moreš me ujeti, če jaz tega nočem, hitrejša sem od tebe.“

In je odšla s Ciano, zapustila je sobo, ki je bila v polmraku še temnejša, v fantu pa je vzbudila željo, takrat še nejasno, da bi tekel za njo po soncu.

„Torej, Martino, da ne dolgovezim,“ je nadaljeval Luca, „potrebujemo te; po dokončni osvoboditvi mesta bomo še vedno imeli italijanske šole, ki pa bodo morale biti boljše od obstoječih; in tudi ti potrebuješ nas, Partijo, svoje ljudi. Ne reci mi, da se boš obnašal kot duhovniki, ki se pripravljajo na odhod in zapuščajo svoje vernike ...“

„Ne, jaz ne bom nikoli odšel iz Istre,“ ga je odločno prekinil Martino, „ampak s tistimi ljudmi bo težka, tovariš Luca!“

„Tisti ljudje, tisti ljudje, samo to ponavljaš,“ zdaj je Luca povzdignil glas, „ampak oni so samo reveži, ki so prišli iz gozda, kjer so morali živeti zaradi fašistov, takoj po koncu grozljive vojne, ves čas jih je bilo strah, da jih bo kdo spet pregnal nazaj. Ne padi v past reakcije, ki želi vse naše gibanje prikazati kot gibanje *širikolov*. Po dokončni osvoboditvi bo oblast izvoljena na svobodnih volitvah; od nas, Puležanov, bo odvisna usoda našega mesta: več nas bo in več besede bomo imeli. Zato, Martino, sin naš, povem ti, da je tvoje mesto tukaj: če se bo nazadnje izkazalo, da so ‘tisti ljudje’, kot jim praviš, taki, kakršnih se bojiš, vedi, da bom s tabo v nesreči.“

In dobri Luca je, kot sem povedal, resnično držal besedo.

Silvia, bela ovčka

„Armida, Armida, *on je lete en te čaka!*“ je Martino zaslíšal vpitje z enega od zadnjih oken šole Grion, ki se je takrat nahajala na koncu ulice Castropola; bilo je jutro, na svečnico leta 1946. Sodeč po glasu neznanega dekleta, je bil tisti, ki ga je čakala Armida, lahko le on, saj je bil edini, ki je stal na majhnem travniku med šolo, Mestnim muzejem in beneškim gradom, po katerem so bili razmetani odsekani stebrički in ostanki antičnih zidkov.

Ko je življenje v mestu spet steklo po vsakdanjih tirnicah, se je fant vrnil v šolo, da bi dokončal zadnji letnik. Od starih profesorjev je bil tam samo don Angeli, prijatelj antičnih grških filozofov, katerega se je razveselil, medtem ko so večino učiteljskega zbora na hitro nabrali z vseh vetrov, kot so storili s člani majhnega orkestra v Mornariškem kazinoju v času *družev*. In kot mora vsaka godba imeti svoj boben, ga je tukaj poosebljal ubogi profesor „Pana“, ki je učil matematiko in fiziko. Ta možiček brez vrlin in slabosti, ki so mu dijaki industrijske šole z razlogom nadedli vzdevek koruzni storž, *pana*, pa tudi župnik brez župnije, bi v vsakem primeru imel težave na učiteljskiču, kjer so bili navajeni na vsestransko sposobne profesorje, kot je bil na primer Macchi. Težava pa je bila, ker Pana ni naredil ničesar, da bi premagal oviro: ves čas je delal po svoje, kot je počel na industrijski šoli, na nič se ni oziral. Tako je sedel za katedrom, na robu stola, ves zravn kot cev, pribita z žebljem, v vedno istem ritmu je kričal, tišina!, tudi takrat, ko bi lahko slišali muho leteti; s cvilečim in nerazumljivim glaskom je prebral celo poglavje učbenika v eni šolski uri.

Martino je imel občutek, da se mu bo zmešalo. Resnici na ljubo pa se je od tega reveža nekaj naučil, in sicer, kako se ne sme predavati, medtem ko so nekateri od njegovih sošolcev izlivali svoj potlačeni bes tako, da so s kredo na vhode v ulici Cenide, kjer je stala šola, z velikimi črkami pisali: „*Pana, tu mare putana.*“³⁹

Na mestu nepozabnega Callegarinija je bil še vedno pomečkani profesor, ki ga je takrat zamenjal. In kar je bilo najhujše, se mu don Angeli ni zdel več kot Blackiespustikost, prvič zaradi tega, ker je zdaj govoril o možeh, ki so bili v primerjavi s Sokratom podobni Pani, kot na primer tisti Hegel, ki je imel navadno in sivo življenje, predvsem pa zato, ker je rekel, da se bo iz Pule odselil, če se bodo tja vrnili *družji*, še več, sledil bo svoji čredi proti zahodni obali. Njegov Blackie je postal hujši od Pane!

A kako bi si lahko predstavljal življenje daleč od „svojega rajskega kotička“? Pod *družji* ne bomo svobodni, je govoril on, njegov veliki profesor, ki mu je

39 „Pana, tvoja mama je kurba.“ (Op. prev.)

bil do pred kratkim zgled, prav on, ki ga je naučil, da je Svoboda neobstoječa, neresnična in lažniva boginja ateistov. Na Sokratovem primeru ga je prav on naučil, da obstaja le svoboden človek, ki ima lahko zvezane roke in noge z žico, je v slabšem položaju od jagnjeta, a bo vedno svoboden, ker je svobodna njegova misel. Vsi naj bi odšli in s tem dokazali vsemu svetu ... kaj neki? Zapustili bi naša galebja gnezda, da bi jih umazale vrane!

Martino pa se je, kot njegovi starši, želel vrniti v Rovinj, ki so ga obdajale in varovale pravljичne čeri in otoki, obkrožala pa ga je zemlja, bolj podobna vrtovom kot pa njivam. On, ki je bil izgnanec že kot otrok zaradi tistih „prinasvsegadosti“, ki so kot sestradane kobilice vdrli v njegov *košček raja* ravno z zahodne obale, kamor je zdaj don Angeli hotel odpeljati svojo čredo in jo nespametno preseliti – prav on, Martino, je vedel, kako grenko je izgnanstvo.

In vsi njegovi puljski prijatelji, sošolci, razen Turakove iz Šijane, Tonija Giudicija in Adija Galla, so se bili pripravljeni pridružiti čredi in s tem zapustiti nekaj zares lepega. On, Rovinjčan, je to vedel. Vsi ti bujni vrtovi med Medulinsko in Premantursko ulico, čudoviti Fratrski otok, jasnina divjih otočkov Frašker in Fraškarić, ki jih je razjedalo viharno morje v Lažnih ustih, da bi bile vode Verude, Valcagoie in Indie mirne. In nižje spodaj Valmižel, v zavetju, z vonjem po žajblju, z belimi skalami, med katerimi se parijo rakovice, Rdeča vrata z brancini in nazadnje Sveti Martin Premanturski, ki v bližini Finere, Fenolige in lesketajočega se Porerja štiti zobatce, orade, rake, ombrine in šarge.

V tistem času se je mesto razdelilo na dva tabora, oba nasilna. Za enega so bili Slovani še vedno Ščavi, za drugega pa so bili tisti, ki so se zavzemali za Italijo, fašisti. Ali je bila to tista težko pričakovana Svoboda? Pa čeprav je bil še tako krvav, je bil mračni čas pričakovanja morda boljši. Mogoče zato, ker ga je preganjala tista grda resničnost, je Martino svojemu učitelju filozofije prejšnji dan brezobzirno rekel in to takoj obžaloval: „Torej, dragi profesor, jaz bom ostal, ker nisem ovca.“

In takoj po tistem, ko je izgovoril te neumne besede, je poleg obžalovanja občutil tudi globok sram. Namesto tega bi lahko povedal, da zato, ker Svoboda ni nič objektivnega (za razliko od mraza ali vročine, ki vplivata na vse nas), demokratična družbena ureditev skorajda ne more obstajati med ljudmi, ki niso svobodni subjekti.

To idejo je dobil prav na poti v šolo, kot tolažbo za žalostno misel, ki ga je prešinila prejšnji dan, da je bil čas pričakovanja boljši od sedanjosti. Zaključil je, da večina Puležanov, ki se bori na obeh straneh barikad, pripada čredi (torej niso svobodni subjekti), zato bo vzgojno delo v tem mestu veliko koristnejše od političnega. Za izobraževanje, rast posameznikov, ki bodo razmišljali s svojo glavo.

V tem primeru bi se don Angeli z užitkom spustil v debato! A on je o tem govoril kot nekdo, ki se je zaradi bolečin v trebuhu podelal v hlače. In Martina sta v resnici bolela želodec in srce.

S temi mučnimi mislimi, ki so grenile njegovo življenje, zlasti tisto v šoli, se je Martino spuščal po ulici Piave, ki od Gospe z morja vodi do široke ulice ob Arzenalu; bilo je zjutraj, na svečnico 1946. Takoj so ga zajeli sunki precej brezzobe, skoraj prijetne burje. Nebo je bilo jasno in spomnil se je: če s sveče kaplja, bo vreme lepo. Svečnica.

In on naj bi šel v tisto noro šolo, prav na dan, ko se je napovedovala pomlad. Tako dobro bi mu delo, da bi lahko dan preživel na samotnem kraju, v travi, kjer rasejo marjetice, tam bi lahko začutil prve sramežljive znake cvetenja. V tistem zgodnjem prebujanju se je splašalo uživati; pozno spomladi bo že vse na dlani, preveč razkošno. Kot močna sončna svetloba, ki tepta drhteče cvetove zore na mirni morski gladini; kot so sanje o svobodi pomorili osvoboditelji sami. Seveda, je ugotovil Martino, razmišljanje o Puležanih, ki niso svobodni subjekti, je le nesmiselna iluzija uma, s katero si je želel olajšati sedanost. Ta je bila taka, kot je morala biti za človeški duh, neizbežno. Travnik upanja se zdi vedno manj zelen in cvetoč, če nanj zremo z golega vrha resnice. Po petem razredu, ko je spoznal „reveža“ Leopardija, ga je toliko radostnih popoldnevov spomnilo na *Soboto na vasi!* Ali pa na tisto Silvio, ki je „reva“ padla, „ko vso resnico je spoznala“.⁴⁰

Medtem je prišel do vrat številka osem, tistih za kioskom Camuffove, kjer je zagledal skupino delavcev. Po močni postavi, podobni boksarju Carneri, je takoj prepoznal Maria Sorbolo, najhujšega pretepača med puljskimi titovci, ki mu je bil kos samo Rdeči, njegov najmočnejši tekmeč na italijanski strani. Mišičasti Mario iz Fažane, ki je bil krotek kot jagnje, če ga niso naščuvali proti tako imenovani reakciji, je pozdravil Martina: „O, moj miken barakjer, denes moraš ostati doma, lahko tude jutre en tadrugedan, en pole boš reko profesorjen, da nisi pršo u šulo, zatu ki so štrajkale Združene sindikate. Ku pej te bojo delale sitnoste, rece, da bo Marjo Sorbola, tuj barba, pršo en bo on delal račune z njime.“

Fant se je zasmel in šel naprej, pri tem pa premišljal o idejah Fulvia Manzina. Združeni sindikati, je govoril njegov sošolec in sosed v klopi, so navadna transmisija nacikomunistične jugoslovanske stranke, ki je v Pulji le spremenila barvo in se opredelila kot julijska. Čeprav je nosila preobleko, se je vseeno videla lovka, ki je razkrivala njeno deklarativno enoumnost. Kot bi hotela reči: „Jaz sem Edina, ne smeš imeti drugega Boga poleg mene.“

Zato so jugoslovanski komunisti razmišljali kot don Angeli, župnik, čeprav so stali na različnih bregovih; tako je zaključil Fulvio, ki je edini v razredu na vidnem mestu nosil nenavaden našitek z bršljanovim listom.

40 Citat iz Leopardijeve pesmi *Silviji*. (Op. prev.)

„Če bi ga slišal Sorbola, bi padale batine,“ je povzel Martino, ki je prišel do Dantejevega trga.

Zdaj, ko se je nahajal blizu oboka Sergijev, se je moral odločiti, naj gre v šolo ali ne. No ja, ne bo velike škode, če tudi on „stavka“; v šoli so ga tako ali tako že imeli za titovca, saj je nasprotoval eksodusu in se ni udeleževal domoljubnih zborovanj. Nasprotno, tisti strahopetec je dejal, da je Italija bila zanj vedno nesposobna mačeha, pa še Luci je obljubil, da bo o tem premislil, a tega njegovi sošolci še niso vedeli. Nanje se je požvižgal, saj je bil zanje še vedno Crico, čeprav mu tega niso povedali v obraz. Ne, to niso njegovi ljudje in tudi nikoli ne bodo. Zanj je bil dragocenejši nasmeh mlade Furlanke kot vsi oni skupaj! Ob tem zadnjem, nepričakovanem miselnem obratu je Martino začutil, da si je skoraj zaželel videti tisti lepi obrazek. Ja, popoldne bo šel malo naokrog, kot da se sprehaja med Pegolero in Mornariškim pokopališčem, ker je vedel, da je tam sedež proletarskega združenja.

V Giardinih se je odločil: šel je po ulici proti beneškemu gradu. In tudi tam mu nekdo ni dal miru! Armida ... ki je živela v Stoji in imela lepe živo rdeče lase, je vedela, da gre proti Grionu, a ne zato, da bi prišel k njej. Zdela se mu je simpatična, prijetna soplesalka in nič drugega. Morda je bila to delno krivda Jole, nepozabne gospe z Ulice sedmih murv, še vedno je živela v njem, zaradi njene prisotnosti so se mu vsa dekleta zdela kot nezrele punčke. Tista, ki ga je zdaj klicala in poskušala zafrkavati z okna, ki je bilo najbrž straniščno, je bila gotovo še dekllica. Ker pa mu je nekaj kričala o Armidi, ga je verjetno poznala, zdel se ji je kar zanimiv in mogoče je bila ljubosumna ... Ne bi bilo slabo, da bi jo videl.

Usedel se je na najbližji zidek, ki je ostal od rimskega gledališča, se naredil gluhega in s sklonjeno glavo gledal navzgor, poskušal je opaziti obrazek deklice, ki je imela prijetno prediren glas in bila ženstveno zapeljiva. Videl je le svetlo kostanjeve lase, spete s svetlomodrim trakom v konjski rep, ki se je svetil kot velika zlata pahljača in izginil.

Martin Muma je v tistem jutru, ko je „stavkal“, nadaljeval z obhodom dolinice, kjer je bilo antično gledališče, pri tem je pozabil na marjetice, a si je predstavljal sceno in igralce z maskami na obrazih. In vedno znova, vztrajno, se mu je prikazovala majhna maska; s številnimi drugimi maskami, ki so se smejale ali jokale (imele so usta v obliki rastoče ali upadajoče lune), se je borila, da bi ostala v ospredju. Na trenutke se je zdelo, da ima maska dve kitki, ki sta se ob naporu, da bi se zadržali tam, združili v eno, dokler Martino ni zagledal zlatih las, spetih v rep, s čudovitima rožnatima nogicama. In zbor črnih žalovalk je mrmral: „In vso resnico si spoznala, si ti, reva, padla ...“

Fant je pomislil, da je bilo vse posledica tiste resničnosti, ki ga je težila, vključno z dejstvom, da je šprical šolo, on, ki je bil sin pridnih ljudi. A ta

resničnost je bila pravzaprav slutnja, niti najmanj skrivnostna, ki ga je obšla, ker je imel prvinske in od človeka pozabljene sposobnosti, ki galebom še vedno omogočajo, da najdejo svoja gnezda na Sestricah v najgostejši megli. Istega dne je dobil prvo, še nezavedno potrditve, da bo podoba tiste majhne maske zaznamovala skoraj vse njegovo življenje.

Po koncu pouka je hodil domov, pri tem pa ves čas mislil na tisto deklico z zlatimi lasmi, ki ga je povabila, da bi se srečala pri Grionu; in čudil se je, da se mu je spomin na ta bežni dogodek tako pogosto vračal. Po njenih laseh si je predstavljal, da ima rožnat obraz in sinje modre oči: prav taka dekleta se mu niso zdela privlačna. Če bi bila vsaj temnolasa kot Jole ...

Nikakor pa ni smela biti debelušna brezizrazna punčka, ki ima za povrh še kodraste lase; skratka, želel si je, da je športna. In ženska, saj ga sicer ne bi poklicala. V tem je bilo bistvo njenega klica!

„Čau, Armida,“ je nenadoma zaslišal šepet ob svojem ušesu. Dotaknila se ga je, potem pa nadaljevala vožnjo s kolesom tik ob robu pločnika, kjer je bil navajen hoditi, morda zato, ker se mu je tista dolga široka ulica do Arzenala z znanim zaporedjem debelih debel platan zdela dolgočasna. Kot Binda⁴¹ je kolesarila na tistem moškem kolesu, z modrim trakom si je spela svetle lase, ki jih je imela tistega dne pri Luci spleteno v kitki. Ja, bila je prav *mala Furlanka*. Na rami je nosila majhno harmoniko, poganjala je pedala s konicami prstov, zato so bile njene rožnate nogice, ki jih je razkrivalo kratko zeleno modro krilce, videti še bolj spretne. Martino je prepoznal tudi tista lepo oblikovana ramena, ki so se zdela bolj sproščena pod živo rumeno vetrovko, ki ji ni pokrivala vsega pasu. Še naprej je hitro poganjala pedala vzdolž zidu pri Arzenalu, ki je bil skoraj tako debel kot obzidje arene in je Cecca Peppeja stal veliko forintov, nazadnje pa je izginila za ovinkom pri Mariottici.

Verjetno je stanovala v velikih *barakah*, na ulici Cappellini ali Nino Bixio, je najprej pomislil Martino. Kako to, da je ni še nikoli opazil, se je spraševal. In ko je ugotovil, da je vsega kriva nora trava, ki hitro zraste, se je naenkrat počutil lažji, kot bi se mu s srca odvalilo neko breme. Fant si je takrat razložil svoje veselje, ker je spet zadihal s polnimi pljuči, z besedami: „Očitno sem ji všeč, tudi ona misli name.“

A takoj nova tesnoba: moral jo je spoznati, dohiteti, kot je pričakovala od njega; tudi zato, ker ji je hotel dokazati, da je že možki. Kaj pa, če ga bo, ko ga vidi od blizu, zavrnila zaradi tistih nadležnih mozoljev, ki so se mu pogosto pojavljali na obrazu in vratu? V času, ko se je družil z Jole, ni imel teh skrbi, njegov obraz je bil gladek kot obraz sramežljivega dekleta.

41 Alfredo Binda (1902–1986) je bil znamenit italijanski kolesar. (Op. prev.)

Popoldne na svečnico, ko je Martino pohajkoval malo naprej od Mornariškega pokopališča, je bilo sonce že kar visoko nad Pegolero; zunaj pri Proletarskem združenju je bilo že prijetno, mularija iz velikih barak in iz Verude je uživala. Resnici na ljubo vsi niso bili tam, na ulici Cappellini je delovala tudi SDTA, Skrivna Družba Terdi Aurelio. Tesno povezana skupina fantov in deklet, ki je postopoma nastala okoli Aurelia, najprej zato, da bi ta fant, ki je bil od otroštva na vozičku, imel družbo. Z radikalizacijo političnega boja v mestu pa je bilo neizogibno, da je SDTA v četrti svetega Polikarpa (od Gospe z morja do Stoje) začela predstavljati opozicijo Proletarskemu združenju; to je bilo športno društvo, ki so ga ustanovili iz političnih namenov, kot podaljšek partije za „delo z množicami“, kakor se je takrat odkrito govorilo. V Proletarsko združenje pa se je včlanila večina mladih iz te četrti, saj je bila Pula še vedno na območju, kjer je socializem vzbujal upanje.

„Dobro, Silvia, vrni se, Mariuccia, bravo, Silviaaa!“ Trener Giovanin Blasich je po koncu tekme veselo vzklikal, ker je odbojarska ekipa bleščeče sledila njegovim navodilom; pridružila so se mu dekleta, ki so svojo Silvio zmagoslavno odnesla proti slačilnici. Med gledalci, ki so ploskali, je bil tudi Martino, vesel, ker je „njegova“ *mala Furlanka* končno dobila ime.

Silvia, tako jo bo lahko od zdaj klical v sanjah; Silvia, je že ponavljal sam pri sebi in bil srečen ob sladkem šepetu, s katerim je lahko izgovarjal to ime, medtem ko jo je opazoval. V tisti modri trenirki se mu je zdela še lepša, manj otročja, bolj pripravljena na resne stvari, o katerih ji je želel govoriti. Malo kasneje se je prepričal, da ji o tem lahko govori; takrat, ko ga je opazila in se mu radostno nasmehnila, a ne samo zaradi tiste zmage v prijateljski tekmi. Samo on je to znal razbrati.

Nato se je Martino vrnil v stvarnost, kot nalašč ravno pravi čas, da ni znova zaslišal zlohotnega prepevanja temnih žalovalk, ki bodo fanta in dekle oropale njunega kratkega in popolnega zatišja – bilo je tako globoko, kot bi trajalo vse življenje – še pred prezgodnjim brodolomom sredi viharja, ki je prihajal z vzhoda.

„Torej, punce, pojutrišnjem gremo vsi v hišo Balilla na tekmo proti dekletom iz ASP. Pokazali bomo tej bandi, kako se znajo boriti naše punce iz *barak*. Vsem povejte za to, veliko nas mora priti navijati,“ je rekel orjaški Blasich in se ob zadnjih besedah zvito nasmehnil s temnimi zenicami, ki so begale po beločnicah, še bolj svetlih zaradi gostih črnih obrvi.

Prav ta zvijačni in izzivalni pogled se je Martinu v mislih spet prikazal na Golem otoku, ob novici, da je trener Giovanin, nekdanji partizan in takratni predsednik puljskih sindikatov, z močnima udarcema podrl na tla *milicionerja*, ki sta ga prišla iskat, da bi ga odpeljala prav tja, na Goli otok, kot „sovražnika ljudstva“. Ponovno ga bo videl v mislih, in sicer takrat, ko je pisal iz Avstralije, poln bolečine, ker ne bo nikoli več videl svoje matere in drage Verude.

O tisti tekmi je mularija zares razširila glas, če je bilo to sploh potrebno. *Barakarice* so igrale proti „meščankam“, med katerimi je bilo tudi nekaj učiteljic telovadbe. Ni treba dvakrat reči, da je bil Martino med svojimi barakarji; ob tej pomembni priložnosti so se jim pridružili tudi tisti iz SDTA, objeti in v dolgih strnjjenih vrstah so se spuščali proti hiši Balilla ter peli:

*Res je, mi smo iz barak,
črn je naš obraz,
pupe ne grejo z name u korak.
Ma ko poletje pride,
fige za srajco damo,
pojemo jeh hitro
za gospodarjevo ramo!*

Sredi prve vrste ni hodil nihče drug kot Mario Sorbola, ki se je med tekmo postavil sodniku ob bok, medtem pa je na drugi strani stal Rdeči. Oba silaka sta si bila vsaj enkrat edina, da mora vse potekati po pravilih.

Zmagala so dekleta iz Proletarskega združenja, čeprav za las; uspeh so proslavljali kot veliko zmagoslavje, saj je bila ženska odbojgarska ekipa ASP najmočnejša v mestu. *Barakarice* so bile res dobre, Silvia je bila med najboljšimi, za Martina pa prvakinja. Poljubljali so se in objemali, fantu pa, ki je sredi tistega zanj neobičajnega živžava stal kot lipov bog, je na lica nekdo pritisnil dva poljuba. Po tem zelo prijetnem presenečenju je prišel k sebi in videl, kako Silvia izginja med radoživo množico.

Ni stekel za njo; zdaj je že dobro vedel, da mu ne bo zbežala, saj ona tega ni hotela. Obšla ga je lahkotnost, začel je dihati s polnimi pljuči, kot takrat, ko je bil prvič na beli zasneženi Učki; vendar je takoj potem dojel, da se mora odločiti. Mora se opredeliti, biti tič ali miš na tem Kruhovem otoku, kjer so se že vsi postavili na eno ali drugo stran barikad – do takrat, ko bo končno prišel do Silvie.

Njegovi *barakarji* so še naprej proslavljali, on pa jih je zapustil in se, ne da bi ga opazili, namenil proti Monte Zaru. Vedel je, da bo tam zgoraj, v tišini lovorovega grmičevja, nad mirnim morjem v pristanišču, lahko premislil in se odločil. A kaj?

Naj se pridruži tistim opicam, ki so ga že od otroštva zasmehovale? Nekateri med njimi (še več jih je razmišljalo tako, samo da so se bali!) so odšli z Deseto MAS in izvajali racije v Istri. Na srečo partizanov so bili tudi tam le majhne opice, ki so se smešno pretvarjale, da so levi, za razliko od bradatih in krutih ustašev, hrvaških mučiteljev, zaradi katerih so se slabo počutili celo vojaki nemškega Wehrmachta, ko so jih videli pri delu. Zdaj je tista „kri

udomačene mačke“ vpila, naj živi Italija, in samo zato naj bi se jim pridružil? Kakšna Italija neki?

Bo to morda Italija „odrešiteljev“, ki je mojstra Sandra prisilila, da je zapril svojo „barako“ (ne delavnice!), in mu dala vedeti, da je on, „Avstrijec“, slabši od Ščavov, saj če ti propadejo, plačajo z voli in z zemljo, on pa ne, ker je skupuh.

Ali pa naj gre k drugim, k *širikolom*? Bo to morda pomenilo, da gre z dežja pod kap? Nekaj je bilo jasno: prve je lahko razumel, dobro ali slabo, saj so govorili isti jezik, z drugimi pa niti ta možnost ni obstajala! Tu so bili še Puležani, vsaj polovica meščanov bo ostala, z njimi pa prebivalci bližnjih vasi, iz katerih bo odšel le redkokdo: z vsemi temi ljudmi se je lahko razumel. Poleg tega pa je bilo v Puli še na stotine komunistov; celo življenje so se borili proti nacionalizmu in gotovo se bodo z vsemi močmi uprli proti vsem oblikam šovinizma, tudi če bi bil obarvan rdeče – je sam zase govoril Martino, da bi se malo opogumil.

Ugotavljal je, da ima več tehtnih razlogov za vztrajanje v Istri, in iskal je nove, ob tem pa ga je vse manj bolelo, ko je opazoval ta čudoviti del morske obale pod sabo, ki mu ga ne bo treba zapustiti. Med tem razčlenjevanjem, s katerim je skušal resničnost, ki ga je mučila, nezavedno uskladiti s svojimi željami, se je spomnil na Lucovo obljubo.

Vrnili se bodo *širikoli*, medtem pa se bodo morda naučili poskakovati v ritmu kakšne mazurke; tokrat bomo pripravljene, da jih sprejmemo. Giovannin Blasich, Adi Gallo, Luca Meconi, oba Neffata, Giacomo Urbinz, Gianni Fiorentin, Piero Renzi, Giacomo Raunich, Sergio Segio, Ettore Battelli in še mnogi drugi tovariši, med njimi ne smemo pozabiti na *barakarje*, se bomo znali postaviti zase.

Ta zadnji poskus, da bi uskladil lastne želje z žalostno politično stvarnostjo v svojem okolju, da bi skratka spravil nasprotni skrajnosti, ga je navdal z občutkom varnosti; zadovoljen je bil s sabo zaradi pronicljivega razmišljanja, ki ga je uspelo pomiriti.

Če dobro pomislimo – tak je bil Martinov nezavedni zaključek –, sta lahko Italija in Jugoslavija, tako kot Svoboda, abstraktna koncepta, ki ne obstajata. Na konkretni ravni imamo pred sabo Italijane in južne Slovane ter njihova ozemlja, prav tako, kot se vedno srečujemo zgolj s svobodnimi ljudmi in ne s Svobodo. Ti ljudje ne poznajo meja, ampak so razpršeni po vsem svetu. Italijani, Jugoslovani, Francozi, Angleži in vsi drugi pa so zaprti v ozko zamejene ograde, ki jih vseskozi nadzorujejo psi čuvaji, obmejni stražarji; da bi od znotraj zadržali to majhno ljudstvo, te črede, jim posamezni pastirji prav na srce vtisnejo pečat Italija, Jugoslavija, Francija, Velika Britanija ... pri tem pa izkoriščajo iskreno ljubezen, ki jo vsako bitje čuti do krajev, kjer se je rodilo. Med to živino so tudi svobodni ljudje, ki so skozi stoletja ustvarjali

Kulturo, ustno, pisno in materialno, z namenom, da bi omogočili neskončne in nujne „preobrazbe“ človeškega duha, da bi bili kot vetrovi in plimovanje. Obstaja tudi poseben prispevek h Kulturi, za katerega imajo zaslugi Italijani, Jugoslovani ..., ki so svobodni. Mogoče bi tem prispevkom lahko rekli Italija, Jugoslavija ... skupaj s „tistimi, ki so jih prispevali“; to so impulzi, ki se prenašajo po zraku kot zvočni valovi in iščejo sprejemnika, da se lahko širijo. Iz tega sledi, je z zadovoljstvom zaključil Martino, da tako Italija kot Jugoslavija obstajata, kjer živi en sam Italijan ali južni Slovan, četudi se nahaja izven ograde, ki so jo postavili njegovi pastirji, le da je sposoben zaznati kulturne prvine svojih sonarodnjakov in jih vsrkati. In jaz si to želim storiti, si je nazadnje rekel Martino, sposoben sem tega, tudi po zaslugi jezikovne teorije profesorja Callegarinija.

Ko je samozavestno preskakoval po štiri stopnice, ki so ga z griča vodile dol proti ulici Sergijevcev, k Luci, si ni mogel niti od daleč zamišljati, kako sprevržene in nezanesljive se bodo kasneje pokazale blodne Plejade, katerim je nameraval slediti skupaj s puljskimi komunisti; vsi so jih imeli za Mali voz z zvezdo Severnico.

Idila

Svečnica leta 1946 je držala obljubo in predčasno podarila pomlad Martinu in Silvii, ki sta se že sprehajala z roko v roki.

Ko je prvič zapihal jugo, je s hrasta list za listom odpadalo ogrinjalo, grob plašč, kot jih nosijo pastirji iz Čičarije, v barvi istrske zemlje, ki ga je čez koščene veje vrgla burja na sveto Katarino, ob kateri poledeni morje v pristanišču, in v podrastju se je s svojo rumeno tančico razkril dren.

Veter je pognal belo girico iz Saccorgiane v globine ob skalnatem robu, v mladem soncu, s svetlomodro poročno obleko; pospremil je sipo do svetlikajočega se peska v plitvinah Valovine, da bi med igro svetlobe in rahlim valovanjem oplodila svoja jajčeca; nagovoril je jastoge, da so zapustili svoja bivališča v varnih skalnatih zajedah in izzvali hobotnice na dnu, obraslem z algami, ki so bile barvaste kot veliki metulji in jih je morje prekrilo s skorjo tam spodaj, pri Svetem Martinu v Premanturi.

In to je bil čas, ko je zaradi majhnih svetlih oči, ki jih je jasno nebo, v katerem so se zrcalile, spremenilo v sinje modre in neskončno hrepeneče, ter zaradi goilih rožnatih nogic med ciklamami in vijolicami v gozdu Šijana, ubogi profesor Pana Martinu Mumi v dnevnik vpisoval en izostanek za drugim. Vendar je bil on prisoten, ko se je mogočno prebujala Narava, in Silvia, prav zato, ker je bila ženska komaj nekaj mesecev, ga je s čudovitim, vablјivim in plahim nasmehom spremljala v ta doslej neznan svet.

In postala sta Ljubezen, skupaj s hrastom, ki se je slačil, ne da bi se zmenil za pomladno slano, z drenom, ta se je razkrival vsakomur, ki mu je zaradi dragocenega lesa odsekal veje, in z morskimi bitji, ki so zapuščala hladno, a varno zavetje, da bi se kljub nevarnostim odzvala velikemu klicu.

Bila sta cvetova zore, ki plujeta po še negotovih vodah ob Žajbljevi obali, kjer ovca na skritih mestih išče aromatično travo, da bi bila njena skuta še bolj dišeča. Bila sta cvetna venca, končno brez strahu, saj je morasta noč minila, ko je v blato stojče vode pri Padulu padla vrtnica, počasne dimne proge so se raztegnile in sklenile krog okoli nje. Takrat sta zagledala rožnato meso sredi krvavega blata in zaslišala, kako se na tisoče tankih klešč oglašā: „Antares! Antares! Rdeči nebesni kolos, končno med nami, v blatu!“

Tako so kričali vodni ščipalci na svoji okrutni pojedini in zaman iskali luknjo v nebesnem svodu.

Drhteči lokvanji so takrat postali roteči v nejasni luči mirtovk in vrtnic v Palmitorre, od stolpa do stolpa, po vsej Istri, medtem pa so marjetice šepetale: „Prišla bo pomlad in šele zdaj sonce ne bo več krajšalo svoje poti.“

In bila sta cvetova zore med Valmaggione in Fiželo, strah ju je bilo med sencami in nista prenašala dnevne luči.

Grenka usoda cvetov zore

Beli južni vetrovi svetega Jožefa so se postopoma umirjali, ko sta se zemlja in morje prebujala, dokler niso v žarenju sonca povsem potihnili. Takrat je Martino in Silvijo jadro znova vzcvetelo v jasnem maestralu, ki je potisnil njuno barčico do otočka Franz, v prijazne vode pristanišča, da bi še zadnjič sanjala, z gredljem na pesku, mehke od morskih vetrnic med posušenimi cvetnimi listi cvetov zore.

Fanta in dekle je obdal oranžen kokon, ki se je trgal zaradi pritiska Silvijnega vse bolj rastočega trebuščka. Ob tem se je Martino spominjal tistega nemškega profesorja, o katerem je nazadnje govoril don Angeli, vendar ga v razred ni pripeljal tako kot Sokrata. Morda ga je zato podcenjeval in ni jemal resno zgodbe o soočenju med tezo in antitezo ter o tistem, kar ju neizbežno preseže. Zdaj sta imela „novo tezo“, ki je že brcala, nestrpna, ker je hotela videti svet.

Nič narobe: Martino in Silvia sta bila srečna in v en glas sta se odločila, da se poročita. Mojstra Sandra je novica ganila, ko je zagledal tisto lepo dekle, ki mu bo rodilo vnuka, sam pri sebi pa je čestital sinu za dober izbor in ker se je pravi čas izkazal kot moški z jajci; sicer bosta imela gmotne težave, vendar se bo s složnostjo in z ljubeznijo, ki jima ju očitno ni primanjkovalo, vse razrešilo. S Checchino pa žal ni bilo tako, ne takrat ne nikoli.

Zapičila si je v glavo, veliko močneje od lasnic, ki so ji spenjale figo, pohvale učitelja Marellija, namenjene „glavici“ njenega Martina; v Silvii je takoj videla oviro, ki bo preprečila, da bi njen sinček „študiral naprej“ in postal profesor. To so bile njene življenjske sanje.

Vendar pa Martino ni pripisoval pomena maminemu nezadovoljstvu, ki ga je slabo prikrivala z besedami, kot: „Tako mlada sta še ... V tej situaciji si bosta težko ustvarila dom ...“ Mislil si je, da bo sčasoma, ko bo bolje spoznala njegovo Silvio, spremenila mnenje, ob tem pa pozabljal na Checchinino trmoglavost. Tako zelo ga je prevzela vloga bodočega očeta.

In kakšnega otroka bosta imela! Zase mu ni bilo treba ponavljati, da je fant od fare, in ona, čudovita Silvia, ki je tekla kot prekrasna gazela, v morju pa je bila kot morska deklica, ko je s popolnimi zamahi neutrudno plavala kravl. Ko sta se držala za roko, sta se le spogledala in že je vse postalo lepo in dosegljivo. Vključno s tem, da si bosta „ustvarila dom“, kar se je mami zdel težak problem, a je postalo mačji kašel, ker sta se za to odločila človeka, kot sta bila onadva.

Tako sta se, en dva tri, Martino in Silvia poročila, tudi zaradi „nove teze“, ki je v trebuhu bodoče mame postajala bolj in bolj nestrpna. Vse je bilo tako, kot mora biti: svečane obleke s precej širokim krilom; pod plaščem, ki je bil

narejen iz dobrega zelenega blaga angleške odeje, ni bilo opaziti dodatka iz drugačnega materiala; priči sta bila kar prva tovariša, ki so ju srečali na cesti, mali in brezzobi Riosa ter kratkovidni Jadreicich; v vlogi duhovnika pa, kdo bi bil lahko primernejši od angleškega polkovnika iz GMA, ki je uradoval v veliki pisarni za tržnico in bil resen in zbran kot kakšen karabinjer na konju. Prostih stanovanj je bilo v Barakah na pretek po tistem, ko so priseljenci iz Italije, zmrzljivi možički z juga, zbežali ob prvem sunku vzhodnika. Mladoporočenca sta lahko celo izbirala, srečna sta vstopila v kvartir s sobo, kuhinjo in majhno sobico, stranišča pa so bila na koncu hodnika, kot sta bila navajena iz otroštva. Le da zdaj, ko je bila *baraka* skoraj nenaseljena, za veliko potrebo ni bilo treba čakati v vrati. Nikoli ni bilo boljše!

Martino pa je bil še srečnejši iz dveh razlogov: v objemu svoje žene je imel občutek, da je moški, in končno se je rešil mamine obsedene skrbnosti. Obkrožala sta ju tudi ljubezen in naklonjenost prijateljev in tovarišev, ki so bili tako kot on prepričani, da si morajo pomagati v obdobju, ko se je pripravljala „boljša prihodnost“, ki jih je čakala ob prihodu Socializma, o katerem so sanjali že njihovi dedje, v brk *širikolom*, to jim je zagotavljal sodobni Garibaldi, ki je bil pošten, ker je bil delavec: tovariš Tito.

Bilo jima je zelo lepo in pogosto sta si želela, da se razen rojstva otroka ne bi nič spremenilo. Vendar pa je novo leto 1947, ko se je sprožil plaz tragičnih dogodkov za Puležane z obeh strani barikad, naznanila novica, da bo mesto dejansko prešlo pod Jugoslavijo. Čeprav Martino ni bil nikoli navdušen, da bo spet videl *širikole*, se je sam pri sebi čudil nejasnemu in globokemu občutku, s katerim ga je navdala ta vest. Čez nekaj tednov ga je prevzela še bolečina, ko je poslušal toliko ljudi, ki so se odločili za odhod, med njimi pa je bil marsikdo, ki se je še pred kratkim nagibal k temu, da ostane.

In res so začeli odhajati, že februarja tistega leta. Iz svoje *barake* je zaprepadeno opazoval, kako so tovornjaki, vozovi, vozički peljali pohištvo revežev, kot je bil sam, in z njih so na pomolu Carboni te stvari letele na vse strani v črni in blatni sneg. S kepo v grlu je gledal, kako obložena motorna ladja Toscana odvezuje vrvi. Večina prebežnikov je jokala, nekateri pa so vpili: „Vrnili se bomo!“

V enem od teh žalostnih dni, ko so celo najbolj zapriseženi titovci hodili kot pretepeni psi, je Martino stopal po ulici Cenide; šel je po svojo učiteljsko diplomu, ki je bila komaj zadostna zaradi stalnih „pobegov“ s Silvio, pa še te ocene so bile podarjene v nestabilnem ozračju, ki je takrat vladalo v majhni šoli na koncu tiste ulice. Naletel je na Giannija Fiorentina, starega puljskega komunista in člana mestnega partijskega komiteja; v tisti ulici je imel pleskarsko obrt, občasno pa je delal tudi kot slikar in dekorater. Mojster Gianni ga je šaljivo pozdravil z: „Napni ušesa, učitelj,“ nato je Martino vstopil v delavnico in po čestitkah zaradi poroke sta prešla k bistvu. Bilo je razumljivo, da sta ob

tej priložnosti potožila nad bolečino, ki je bila obema skupna. Tovariš Florentin je začel z žalostinko: „Glavo pokonci, tovariš učitelj! Lahko ti povem, da sem doživel še kaj hujšega, posebno takrat, ko sem bil v fašističnih zaporih. Toliko naših ljudi v teh dneh odhaja. Preveč. S tem bo Pula smrtno ranjena; a rečem ti, ne bo umrla, tudi zaradi zavzemanja za našo Stvar, ker nas bo še vedno dovolj, da nas bodo zaradi našega dela spoštovali tisti, ki se bodo spustili z vrha in zasedli prazne hiše.“

„Zaradi našega dela; ostala pa nas bo peščica, a ne vidite, da vsi odhajajo ... In kakšen nesrečnež še vedno kriči, da se bodo vrnili, ampak taki hočejo novo vojno. Preden bodo ponovno padale bombe, bi bilo bolje, da se skupaj z Istro pogreznemo v zemljo,“ je zagodrnjal Martino.

„Vsi ne odhajajo, vendar jih gre vseeno preveč, kot sem rekel. Tisti iz Nacionalne lige⁴² mislijo le na svojo korist in priganjajo ljudi, naj odidejo; s sabo jih hočejo odpeljati kar največ, da bi jim tudi tam ukazovali. Strinjam se, da za tiste, ki so se kompromitirali, ni prijetno ostati, a ko delajo propagando in hočejo vse zvleči stran, je to voda na mlin slovanskih nacionalistov, ki jih je veliko tudi v Partiji. Zame je to protinarodna zveza in tisti, ki jo poslušajo, vidi samo sebe in pozablja na svojo zemljo. Dragi učitelj, na koncu bo zasluga nas, ‘odpadnikov’, da bodo v prihodnje v tej pokrajini še vedno govorili naš jezik; imeli bomo italijanske šole in vi, pošteni intelektualci, boste zadolženi, da vzgajate nove generacije v ljubezni do našega naroda in v spoštovanju do vseh drugih v federaciji. Ne boj se, vojne za Istro ne bo; še več, mislim, da se bodo mnogi ezuli mirno vrnili v svoje domove. Zaupati moramo našim tovarišem, italijanskim komunistom in socialistom ter njihovi Ljudski fronti; če bodo zmagali, meje med nami in njimi skoraj ne bo.“

„Meje skoraj ne bo ...“ je premleval Martino, ko se je vračal domov po cesti ob Arzenalu, medtem pa so ga neprestano prehitevali tovarnjaki, ki so vozili pohištvo ezulov proti pomolu Carboni. Njemu je lahko govoriti, si je ponavljal novopečeni učitelj, saj ima nekaj, v kar verjame. Po tolikih letih aktivističnega delovanja med komunisti si je Gianni, tako kot Luca, ustvaril trdna, dogmam podobna stališča, na katerih temelji njegov Ideal, ki je prav tako neomajen kot Vera don Angelija. Konec koncev ne eden ne drugi nista bila nikoli tako potisnjena v kot, kakor se je dogajalo njemu, Martinu. Ali je bilo to, da jima je bila dana trdnost, dobro ali slabo? S tem vprašanjem v mislih je prišel do svojega zatočišča v *baraki* nasproti betonarne in nato vse pozabil v objemu svoje Silvie.

Pred začetkom poletja se je rodil lep fantek, ki so mu po čistem naključju dali ime nonota Spissiarita. Nekaj dni pred veselim dogodkom, ki se je zgodil

42 Lega Nazionale, italijanska nacionalistična organizacija. (Op. prev.)

nepričakovano, zagotovo zaradi napačnega štetja lun, ker sta bila zelo mlada starša še neizkušena, je moral Martino na vrat na nos odpotovati iz Pule. Tovariši so ga „po direktivi“ poslali v Gorski kotar v mladinski dom za okrevanje, saj je bil precej fizično izčrpan. Silvia mu je skrbno zložila nekaj perila v kartonast kovček in ko je bil že na cesti, je stekla k oknu in ga vprašala, kakšno ime naj da otroku, če bi se v tem času rodil.

„*Dej me imje, ki pjaže tebe ... lebko anka Toni, samo da be šlo vse prou.*“ je odgovoril Martino, ki je že skoraj zamudil vlak.

A ko se je po nekaj tednih vrnil, ni niti ob pogledu na malega Antonia pojenjala bolečina, ki mu je razjedala srce. V tistem domu, ki je stal sredi mirnega gozda stoletnih bukev, je spoznal nekaj vrstnikov, ki so bili vsi spoštljivi do „Italijana“, kot so mu pravili; med njimi so bili študentje iz Zagreba, ki so se ves čas družili z njim, da bi se naučili jezika; zanje je bil to ključ do čudovitega sveta humanizma. Ti fantje niso imeli nič skupnega z objestnimi in plitvimi *širikolji*. Mogoče so bili slednji najbolj dejavne in jezne celice, ki so se pojavile pred običajnim „vdorom hladnega zraka“; ta naj bi po naravnem zakonu prevetрил zadušno ozračje v Istri.

A tudi, če bi bilo to res, si je takrat rekel Martino, pa tisti, ki danes zapuščajo svojo zemljo, ne škodijo le nam, Istranom, ampak tudi tistim fantom iz Zagreba, ki bodo brez toplega zraka še naprej šklepetali z zobmi. Medtem je njegovo mesto tragično izginjalo; Toscani so se pridružile še druge ladje vseh velikosti, med njimi tudi stare piranske trabakule z otečenim kljunom in velikimi očmi, ki so se v tistih dneh zdele bolj odprte, osuple. Skupine huliganov so od časa do časa obšle mestne ulice in razgrajale.

„*Hoj reakcija, kamo ćete sada, kada dođe Titova brigada?*“

Martino je bil prepričan, da jih Luca Meconi, Gianni Fiorentin in drugi tovariši iz mestnega partijskega komiteja niso organizirali. So se zbirali spontano? Niti v sanjah, saj so bile „protifašistične množice“, ki jih je usmerjala KP, predobro zdresirane, da bi delovale na lastno pest. Gotovo obstaja nekdo, ki mu je v interesu, da bi čimveč Puležanov zbežalo, je sklenil Martino.

Tako je minilo tretje in zadnje poletje, ko so prebivalci mesta z Areno, ki so tam ostali, lahko izražali svoje politično prepričanje, čeprav se je razlikovalo od prevladujočega, brez strahu pred ovaduhi, umazanimi špijoni, ki so te spravili za rešetke ali vsaj dodali nov zaznamek v osebni dosje, katerega bi pristojna oseba v primernem trenutku potegnila na dan.

Ko se je približevalo obdobje slabega vremena, so se *druži* dokončno vrnili v napol prazno mesto.

Vse od prvih dni so dokazovali, da se v tem času niso naučili le plesati, ampak tudi igrati. To enoglasje je bilo značilno za eno in edino stranko: izkazalo se je za zelo učinkovito pri „širjenju njihovega kroga“. Kot je bilo moč

pričakovati, je za vojsko z vzhoda prišla množica vseh mogočih ljudi, ki se je dvigala tako nepričakovano kot plima in dan za dnevem zapolnjevala praznino za ezuli. Na ta način se je dogajala kolonizacija Istre, kot so oni sami poimenovali ta migracijski tok proti Zahodu. Razumljivo je bilo, da ti novi požrešneži ali *cabibi* niso bili ravno cvet svojih rodnih krajev, saj pošteni in delavni ljudje ne čutijo nobene potrebe, da bi jih zapustili. Kakorkoli, čez nekaj mesecev je Pula postala tisto, kar je jugoslovanska propaganda že ves čas trdila oziroma si je želela, da bi bila, namreč hrvaško mesto. In to tudi po zaslugi Nacionalne lige, ki je bila za Italijo! Prav v teh prvih mesecih je Martino med hojo po ulicah svojega mesta, ki ga zaradi prevlade tuje govorice ni več prepoznal, razmišljal: „Z njimi bo res težko, ampak če bom preživel, si bom lahko rekel, da nisem del črede, ki zapusti svoj pašnik, ko zaradi zmrzali pozebe trava.“ Njegovo življenje (in življenje Puležanov, ki so ostali), kakor tudi življenje študentov iz Zagreba, iz Ljubljane in celo Beograda, je bilo in je težje, kot so si takrat lahko predstavljali. Tako je na trenutke preklinjal mamó Checchino, ker ga je rodila v Istri, in zavidal zvitezem, ki so se podali v širna prostranstva.

Vendar pa določeno število Puležanov, ki mu je treba prišteti še hrvaške prebivalce okoliških vasi, zaradi miselnosti in tradicije ni bilo navdušeno nad prišleki. Ta „manjšina“ je bila prvo leto po tako imenovani osvoboditvi skoraj odločilen dejavnik v mestnem življenju. Tvorila je homogeno celoto, ta pa je imela svojske navade, pridobljene še pod rajnko Avstrijo, ki je bila urejena država, medtem ko se novi „prinasvsegadosti“ med sabo niso razumeli, ker so prihajali iz najrazličnejših predelov Jugoslavije. Nasprotno, v Pulo so prišli s svojo značilno in težko prtljago, ki je bila prežeta s plemenskimi ali celo narodnimi spori, kot na primer med Srbi in Hrvati. Saj je, kot je znano, meščanska revolucija spodletela tako med južnimi Slovani kot v carski Rusiji, s tem pa je med revnimi ljudmi ustvarila potrebo po Velikem očetu, kralju in papežu. Ti so ga najprej iskali znotraj lastnega regionalnega okvira, po sovjetski revoluciji pa so si umišljali, da so ga našli v Leninu in nato v Stalinu. V Jugoslaviji pa je umanjala sila centralizacije in v pokrajinah so nastali narodi. Šele s Titom je prišlo do prvega resnega poskusa poenotenja južnih Slovanov, on pa je po ustavi moral upoštevati različne majhne narode, pod njegovim dežnikom so ostajali razdeljeni in se še delili ter tako sestavljali federacijo. Vendar je bila v ozadju maršalovih načrtov Partija, ki bi morala z znanim „demokracijskim centralizmom“ predstavljati okostje, pri čemer naj bi bila federacija kot mišičevje, ki državi zagotavlja enotnost. Ta sistem je bil dobro načrtovan v teoriji, toda v praksi se je izkazal kot neprimeren za svoj namen; njegove slabosti so se skoraj takoj razkrile na novo priključenih ozemljih. „Mehanizem“ bi moral delovati tako: na sredini en sam Motor, stranka, ki jo sestavljajo pošteni, zavedni in predvsem internacionalistično

usmerjeni posamezniki, ki bi morali z lastnimi jermeni uspešno poganjati vsa kolesca jugoslovanske družbe. Vendar pa je v praksi ta naprava dajala ravno nasprotno rezultate od pričakovanih, in sicer iz zelo preprostega razloga: tudi komunisti so ljudje kot vsi drugi, z dobrimi ter slabimi lastnostmi, in če jih ne spodbada avtonomno organizirana politična opozicija (ki so ji lahko hvaležni), se razpustijo, podležejo korupciji, postanejo togi. Ta struktura ni bila sposobna rešiti narodnega vprašanja na teh območjih, pa tudi ne drugih problemov. Niti na dostojni ravni, kakršno je dosegla administracija avstro-ogrskega imperija, saj je bila velika večina članov Partije v regiji slovenskega porekla; razumljivo je, da so napeljevali in še napeljujejo vodo na mlin svojega naroda. To so počeli brez kakršnekoli resne ovire ali pomoči, če naj tako rečemo; zelo so poudarjali pravo pot internacionalizma, pri čemer pa je bila tudi tako imenovana Unija Italijanov iz Istre in Reke organizacija, odvisna od ene in edine stranke.

Zdaj smo sposobni razumeti, kako je samo v nekaj letih kar številčno avtohtono prebivalstvo, ki je po eksodusu ostalo v Istri, na Reki in Kvarnerskih otokih, kljub svoji tisočletni kulturi izgubilo vsako besedo v novi družbeni ureditvi.

Če se vrnemo k Areni, v prvo leto federacije, k tisti „manjšini“, ki je v mestnem življenju še vedno imela svoj glas, najdemo dve pomembni središči, kjer je vztrajal „puljski duh“: lokalni partijski kadri in italijanske šole. Marsikdo je po službeni dolžnosti takoj zavihal rokave in z bizantinsko zvičajnostjo na skrivaj pokazal nanje kot na središča italijanskega duha, da bi si zagotovil podporo puljskih komunistov hrvaškega porekla. Ta neutrudna dejavnost, ki je potekala na vseh ravneh in spričo katere se nasilna Trdoglavčeva politika do istrskih Slovanov kaže kot dejanje čiste zverinskosti (zaradi tega je imela obraten učinek), je na koncu obrodila grenke sadeže, tudi zaradi razkola z moskovsko matično cerkvijo in kasnejšega začetka jugoslovanske samobitnosti.

Martin Muma je imel nesrečo, da je bil priča tega delovanja in je na lastni koži čutil njegove neposredne posledice, ki niso bile pogubne le za prebivalce teh krajev, temveč, če prav pomislimo, za vso jugoslovansko skupnost.

Šole, kjer so poučevali v italijanščini, pa resnici na ljubo niso bile italijanske, saj so bili njihovi učni programi le prevedeni jugoslovanski; obiskovalo jih je veliko učencev, več kot osemdeset odstotkov šoloobveznih otrok v puljski občini. Martino je takrat podal prošnjo, da bi se zaposlil kot osnovnošolski učitelj; na njegovo veliko presenečenje so mu ponudili mesto referenta za vse italijanske šole v občini. To delo je bilo v tistem času, ko je bila administracija strogo centralizirana, podobno delu pedagoškega vodje, a še težje. Nič ni pomagalo, da je ugovarjal: nikakor se ni počutil sposobnega za to težko nalogo kot novinec, ki ni veliko odnesel od zadnjih dveh šolskih let, prvo

je preživel med bombardiranj in esesovskim ustrahovanjem, drugo pa v zmedi eksodus in ob stalnih pobegih s Silvio. Luci je pokazal svojo klavno diplomo in izpostavil enolično zaporedje zadostnih ocen pri vseh predmetih; vsaj nekaj let si je želel poučevati v osnovnošolskem razredu, da bi lahko pridobil potrebne izkušnje. Nekateri starejši in zelo sposobni učitelji, kot sta bila Sillian s šole Dante Alighieri in izjemna Gallovich s šole v Šijani, bi lahko častno opravljali delo, ki so ga ponudili njemu. A dobil je odgovor: „Ti si sposoben tovariš, to so opazili tudi v Oblasnem, zato moraš po partijski direktivi sprejeti to funkcijo.“

„Amen. Pojdite v miru, z besedo direktiva je bila maša končana. Zdaj je jasno, da so na to mesto želeli nastaviti nesposobneža, toda zakaj,“ se je spraševal Martino. Oblasni, torej okrajni partijski komite je opazil ... in ubogi Luca je bil prepričan, da bo na osnovi brezprizivnega sklepa „škofovskega zbora“ vse v redu. Nasprotno pa je bil Martino prepričan, da lahko tem šolam le škodi.

S tem prepričanjem se je kot v omotici zglasil na Oddelku za kulturo na Trgu Foro, nad hranilnico. Takoj je opazil, da sta druga dva referenta starejša moška, sposobna opravljati svojo funkcijo. Za ljudsko kulturo je bil zadolžen Josip Rojnić, hrvaški učitelj, ki se je Martinu takoj zdel prekaljen, saj je njegovo vedenje izžarevalo gotovost, dosti večjo od tiste, ki jo lahko pridobi človek z večletnim kulturnim udejstvom. Za hrvaške šole pa je bil odgovoren Ivan Ilić, majhen možic, ki je bil zelo priljuden, kot znajo biti stari vaški učitelji, njegova pisava je bila poševna in skladna, s frfotavimi vijugami na velikih začetnicah.

V stiku z njima je imel Martino občutek, da je še mlajši in manj izkušen, da se je vrnil v otroštvo; tudi zaradi nenehnih in vztrajnih vprašanj, na katera ni našel nobenega odgovora in so mu sčasoma vse pogostejše in močnejše trkala, kljuvala, razbijala v glavi, dokler se niso stopila z neznošnim ritmom, v katerem je utripalo njegovo srce. In ta moža, ki jima je zavidal gotovost, sta mu takoj prišla naproti in ga tolažila, da mu bosta na vse načine pomagala, njemu, mlademu zelencu. Malo je manjkalo, da bi ga tako tudi imenovala.

Po dveh dnevih pekla, ki ni postal nič znosnejši niti ob Silvijinih nežnostih, se je Martino odločil, da bo za kratek čas pobegnil v Rovinj; v pisarni je rekel, da je njegov nono zbolel, ampak v resnici je bila to prva stvar, ki mu je prišla na misel samo zato, da bi si zagotovil dan oddiha. Silvia je razumela, da hoče na pot sam in s kolesom, ker bo med pritiskanjem na pedala lahko razmišljal. V času, ko so prišli Angleži, si je priskrbel moško kolo: star, a lepo pobarvan okvir, svetleči aluminijasti blatniki, športna balanca, zadaj pa je imelo celo prtlačnik; z njim se bo odpeljal v Rovinj in se vrnil isti večer, zanj bo to udobneje kot na avtobusu, kjer so se stiskali kot sardine v konzervi.

Odšel je, ko so nad gričem Valkane ugašale zvezde in obetale prijeten poletni dan. Negotova svetloba zore ga je dohitela pri Železnem mostu in medtem ko je sopol v hrib proti Montegrandeju, ga je obšel občutek, da se pred njim vozi nemški kamionet z esesovskim oficirjem, ki je imel monokel in bič, na zadnji šipi kamioneta pa je bila velika rdeča zvezda, kakršnih je bilo takrat toliko, da bi jih skoraj našel še v postelji. Na križišču proti Fažani jih je z leve strani tudi zares zagledal; niso bili več obešeni ali ležeči na tleh, ampak zbrani med mladimi gradni, s še vedno krvavečimi ranami, in ko je vozil mimo njih, so grozeče strmeli vanj. Na Rimski cesti, ki se ravna kot meč dviga proti Vodnjanu, ga je dohitel star sopihajoč tovornjak, poln cementa, fant se ga je oprijel in tako premagal dolgi in dolgočasni vzpon. Na ta način je ušel žalostnemu zboru. V Vodnjanu je kamion lahko pospešil in Martino ga je spustil, pri tem pa se je mora, ki ga je zajela v Montegrandeju, že razkadila. Po cesti, ki se je rahlo dvigala in spuščala, je peljal skozi Bale in potem s planote zavil navzdol proti morju z Insulae Pullariae, kakor so Brione imenovali stari Rimljani, ki so kot dobri poznavalci imeli vile na otokih pred Rovinjem. Ob pogledu na zvonik svete Evfemije, ki je kot vzravnani in bled divji špargelj prebadal sivozelene krošnje borovcev na Zlatem rtu, je Martin Muma spet postal lahkoten. Čutil je, da bo v starem kupu kamenja našel odgovor.

Po tistem, ko je dolgo, skoraj do izčrpanosti poganjal pedala, ga je trg Laco, kjer je imel mojster Sandro nekoč delavnico, sprejel v strahu, stisnjen vase. Tako je bilo tudi s staro uličico pri oratoriju: visoke in puščobne hiše so se v obupu približale, ob čemer mu je bilo težko pri srcu. Tam gori, v kuhinji z velikim ognjiščem, je našel nonota Tonija Spissiarita, sedel je ob oknu, ki je gledalo na Ulico svetega Tomana, in štel udarce v zvoniku, da bi izvedel, kdo ga je tisti dan za malo prehitel na zadnji poti: ali je bila to stara Minigoucia, s katero je v mladih letih plesal, ali pa je bil gospod Nardo Gienuva, ki je nabiral mušole. Preštel je deset udarcev, dva manj, kot če bi šlo za moškega: bila je Domenica, vesela vse do zadnjega dne, ki je zdaj nehala trpeti. Srečala se bo z njegovo Fiamito, tam v nebesih, kjer si bosta lahko končno skuhalo kavo v tistem glinenem lončku, brez usedline in strahu, da bi ju zalotila moža.

„O lišček, srečne moje oči, ki te vidiš, pridi, pridi bližje,“ je nono zadovoljno zavzdihnil, ko je videl svojega ptička, ki ga je opazoval s praga.

Ob očetovih besedah je teta Ita spustila iz rok majhno butaro vitic, da bi objela nečaka, s solzami v očeh mu je pokazala, kako vesela je zaradi nepričakanega obiska.

„Nehaj s tem cmerjenjem, vsaj malo,“ je rekel nono hčeri, ki je žalostna ostajala doma, ker je morala skrbeti za starce; sam pa se je še bolj upognjen, opirajoč se na rob ognjišča, odpravil proti svojemu kotu med mizo in črno kuhinjo. Martino se je obrnil, da bi ga podprl, in začutil, da se ga oklepa: ded

in vnuk sta tako obstala v dolgem objemu, upognjena zaradi stare poapnele hrbtnice v obliki kavlja, in oba doživela nekaj čudovitih trenutkov spokoja, ki sta ga čutila globoko v srcu.

Kako si se moral postarati, nono Spissiarito, je razmišljal Martino, ko ga je spremljal do njegovega kota, da si lahko za hip odvrigel svoj trdi oklep. Ko pa ga je gledal, kako sedi, je z zadovoljstvom ugotavljal, da je to še vedno on, barba Antonio Sponza, gospodar posestva ob Lacu, njegov nos je bil kot sokolji kljun med svetlimi očmi, ki so prijazno zrlje v poštenjake in ostro kot britvice premerile prevarante in bedake.

„Kaj pa stric Tonin?“ je vprašal Martino v upanju, da se je vsaj on oženil. Ob tem vprašanju je nono pobesil glavo in jo malo zatem dvignil, izraz na njegovem obrazu pa je bil zdaj čisto drugačen, podoben, a še precej resnejši in obenem bolj potrtr kot takrat v Palùju, ko se mu je ob topovskem streljanju v Barbarigi zmrabilo pred očmi.

„Strica,“ mu je odgovoril, kot da govori sam zase, „so nam odpeljali novi in še hujši fašisti, z izgovorom, da je treba v rudniku Raša nakopati več premoga, ravno v času jesenske setve ...“

Po nonotovem glasu in videzu je Martino razbral, da je ta že sama po sebi precej slaba novica zgolj napoved resničnosti, ki bo še dosti hujša. Zato je vprašal: „Kako so ga odpeljali?! In kdo?“

„Dragi moj Martino, to bi bila žal predolga zgodba ... Naši ‘dragi tovariši’ so ga vzeli s sabo; tako je bilo, kot so hoteli, saj imajo v svojih rokah škarje in platno ...“

Martino, ki iz teh skopih stavkov ni mogel dobro razbrati, za kaj gre, je vztrajal: „Nono, res bi rad, da mi poveš to dolgo zgodbo, morda sem ravno zato prišel v Rovinj.“

„Pogovorila se bova, vnuk moj, tudi jaz si to želim; a najprej zajemi sapo in mi povej kaj o svojem sinu in ženi, medtem pa bo teta pripravila kaj za pod zob.“

Teta se je ravno vrnila iz ribarnice, kamor je stekla iskat še nekaj mušol, da bi jih dodala k tistim, ki so že cvrčale na žerjavici.

Ko so pojedli, je na mizi ostala le še trebušasta majolika s starim teranom, draga nonotova prijateljica, ki jima je prisluhnila.

„Mali moj,“ je žalostno začel nono in se zazrl v žerjavico, „na kratko, dovolj bi bilo, če rečem, da je drek prišel na dan in zdaj povsod smrdi; s tem bi povedali vse, ampak se ne bi nič razumelo. V bistvu so zmagali prav tisti, katerih trte so bile pred trgatvijo že brez listov, ker jih je prerasel plevel, tisti, ki niso bili nikoli sposobni zasaditi oljčnika za svoje otroke in vnuke. Vse svoje življenje so bili lenuhi in kanalje, postali so pravi strokovnjaki za prevare in lopovščine, da bi lahko preživeli. Z nami so se borili proti fašistom, a zanje

je bil to osebni boj proti zakoniti oblasti, ki jim ni dovolila, da bi lovili ribe z dinamitom ali kradli govedo. To smo vedeli; ampak takrat smo se morali povezati vsi tisti, ki smo se bili pripravljeno boriti proti zverini, močnejši od nas, proti fašizmu. Podcenjevali smo jih: zdaj so oni novi gospodarji, ki hočejo narediti zadruga, sami pa bi sedeli na stolčkih. In tistega, ki noče z njimi skupa, torej na kup z njihovo živino, kot na primer strica Tonina, preganjajo na vse mogoče načine in nazadnje odpeljejo na prisilno delo. Konec koncev, mislim, da smo tudi sami krivi za to ...“

„Kaj pa dela Partija? Tako ne morejo ravnati z vami!“ ga je prekinil Martino.

„Partija, ki je nekoč za nas pomenila vse, ta Partija, dragi vnuk, je bila le sad naših upov in sanj. Pod fašizmom nam je precej pomagala, a samo v tem, da nismo lezli v rit Mussoliniju ali da se nam ni zmešalo; bilo je podobno kot pri naših starih, ki so v času kuge imeli Boga. Tisti njihov Bog, ki jim je obljubljal novo življenje v raju, je zagotovil, da se je človeška vrsta lahko nadaljevala z redkimi preživelimi, ki bi brez Njega naredili samomor. Danes, bolje pozno kot nikoli, ti lahko povem, da naša Partija ne obstaja, tako kot tudi Bog nikoli ni obstajal.“

„Razumem te,“ je rekel Martino, „in strinjam se s tabo, ko praviš, da tista Partija, ki ste si jo vrsto let zamišljali v glavi, ne obstaja; mogoče je bila prelepa, da bi lahko obstajala na tem svetu. Hočeš reči, da niti ta stranka, ki v resnici vodi Jugoslavijo, ne obstaja?“

„Ja, občutek imam, da ti bo po tej poti kmalu postalo jasno,“ je nadaljeval nono, „ampak tisto, čemur ti praviš partija, ni nič drugega kot družina podrepanikov, ki služijo absolutnemu gospodarju. Ta sedi na čelu mize, obkrožen z množico, ki se preriva in cufa, da bi mu laskala. Šele s tem se bo nazadnje zares prepričal, da je nezmotljiv. To zlo, ki mu lahko rečemo bolezen stolčkov, ni prizadelo le jugoslovanske komunistične partije, ampak brez izjeme tudi vse druge komunistične partije, ki nimajo samostojno organizirane opozicije. Zelo se bojim, vnuk moj, da bodo ti bolniki, ki jim je rak razjedel pamet, planili drug na drugega kot stekli psi; še bolje, kot pastirji, ki hočejo za vsako ceno zaščititi pridobljeno lastnino, svojo čredo. Tako se bo izjalovilo veliko upanje o svetovnem miru, ki bi ga moral zagotoviti socializem.“

Nono Toni je zadnje besede izgovoril z veliko težavo in šibkim, obupanim glasom; Martino ga je hotel malo razvedriti in je rekel: „Mislim, da se zelo strinjam s tabo, dragi nono, saj tudi sam, odkar so se družji vrnili v Pulo, vidim marsikaj, kar mi ni všeč. Zdi pa se mi, da vam gre tu v Rovinju še slabše kot pri nas, kjer poznam veliko komunistov, domačinov, ki zdaj gotovo ne bodo sprejeli vloge podrepanikov, saj so celo življenje delali za dobro svojih ljudi. Zaskrbljen pa sem za toliko naših, ki odhajajo in tako pristajajo na igro jugoslovanskih nacionalistov.“

„Toliko naših, ki odhajajo in tako pristajajo na igro jugoslovanskih nacionalistov,“ je jezno ponovil nono in se v Martina zastrmel s priprtimi očmi, da se je za hip videl le bel odsev, oster kot britvica, „ampak ti tako govoriš, ker si živel v coni A! Če bi bil od konca vojne do danes pod družji, bi govoril drugače. Pustiva ob strani fojbe, čeprav iz duš Istranov ne bosta nikoli povsem izginila gnus in groza zaradi tistih strašnih zločinov, ki so jih izvršili morilci, podobni najkrutejšim esesovcem. Govoriva samo o zadnjih dveh letih, in veliko bi se dalo povedati! Če skrajšam, v tem obdobju smo trpeli vražje muke, predvsem pa smo bili prepuščeni samovolji politične policije, ki kontrolira vse, vključno s tistim, čemur ti praviš partija. Zanje je ‘sovražnik ljudstva’ prav vsak, ki razmišlja vsaj malo drugače od uradne linije: najhujše pa je, da še prdniti ne moreš, ne da bi oni to izvedeli, saj je mreža ovaduhov tako gosta. V primerjavi s tem, kar imamo zdaj, sta pod fašizmom tekla med in mleko: v vasi je bilo tistih pet ali šest špijonov, ki smo jih vsi poznali, zdaj pa sin vohuni za očetom! Zato se ne smemo čuditi, da pošteni ljudje odhajajo. Ostali bodo samo tisti, ki so se rodili kot rakovice in so nesposobni, da bi živeli daleč od svoje skalnate votline, ali tisti, ki jih je sram jesti s krožnika, v katerega so pljunili; a tudi nekaj titovcev je že med ezuli. Tu ni nobene možnosti za dobro letino: zaradi objestnosti in čvekanja zemlja ne bo hotela obroditi sadov, in spet bomo sužnji oderuhov. Zato ezuli ne igrajo nikogaršnje igre, še najmanj igre naših slovanskih bratov, ki jih je ta bebavi režim spravil na kolena kot nas. Tudi tvojim puljskim komunistom pa bo po mojem trda predla, ker vem, kaj se nam je zgodilo v Rovinju: ali bodo postali podrepniki ali pa jih bodo pometli kot suho listje in zabrisali v gnojnico.“

Ko je nono to povedal, se je spet utrujen zazrl v žerjavico in Martino je razumel, da nima smisla nadaljevati. Rad bi se z njim še naprej pogovarjal in mu povedal, da se mu njegove sodbe zdijo prestroge; a vedel je, da je v svetu Spissiaritov, vključno s Checchinim, vse črno ali belo. Da bi nono spremenil mnenje, pa je bilo povsem nemogoče. Zato je Martino začel govoriti o enostavnejših temah, da bi malo razveselil teto; sam pri sebi se je želel čimprej vrniti, še prej pa je nameraval skočiti na grič. Ko je nono izvedel, na kakšen način potuje, mu je on predlagal, naj se pravočasno odpravi, da ga na poti ne bi ujela tema.

Ko se je vzpenjal proti stolnici, je Martina obšel isti mučen občutek, ki ga je zaznal že na trgu Laco: ulice svetega Tomana, Montalbano in Grisia so se mu zdele ožje, poleg tega so koščene hiše zrle vanj s praznimi očmi. Na stežaj odprta polkna, ki so sem in tja visela izpahnjena iz tečajev, so se mu zdela kot množica odprtih lupin mrtvih mušol na muljastem pesku. Na trgu pred cerkvijo ga je zajel obup, ko je videl, da majhnega starega pokopališča ni več: bagri so vse zravnali. Sveta Katarina na otočku, Banjol, velika in mala

Figarola so skupaj z njim trpeli v pepelnato sivem morju. Bilo je sivozeleno, ker je vedelo za zasoplo premikanje Oriona, ki se je opiral na tri grčaste ledene palice, varuh sluzastih hobotnic in požrešnih ugorjev.

Tito-Partija! Tito-Partija! Tito-Partija!

Ivan Ilić, majhni referent za hrvaško šolstvo v puljski občini, si je v prvem šolskem letu pod družji takoj zavihal rokave, kot so mu ukazali višji organi, in pomagal mlademu sodelavcu, ki je imel „dobre možnosti za napredovanje“ in je bil odgovoren za večje italijanske šolske centre. Čeprav je bil začetnik in za nameček še slabo pripravljen, je Martino od vsega začetka razumel, kakšna je bila njegova funkcija na oddelku za kulturo: bil je slamnati mož ali, točneje rečeno, klovn.

S pretvezo, da bi mu pomagal, se je Ilić vtikal v celotno delovanje šol z italijanskim učnim jezikom, njegove nasvete pa je moral jemati resno, saj je bil bolj izkušen od njega. Prevara je bila dobro zamišljena in Martino je zdaj to spregledal. Zato na njegovo mesto niso postavili sposobnega človeka!

Socialisti, komunisti ... a tako nadlegovanje je bilo značilno za mafijo!

Bil je član partije in kot tak bi moral prenašati vse, kot so velevala rdeča visočanstva, vse dokler ne bi z lastnimi nogami poteptal svojega dostojanstva. In nikogar ni bilo, h komur bi se lahko zatekel, da bi si zagotovil pravico: Luca Meconi se je preimenoval v Luko Metkovića, Adi Gallo v Bogdana Petaka, Francesco Neffat v Franja Nefata in tako naprej. Giannija Fiorentina, ki je obdržal svoje ime, so umaknili v ozadje in za njegovim hrbtom širili glas, da je član Druge internacionale. Ostalo mu ni nič drugega, kot da se tolče po glavi in preklinja trenutek, ko je šel v tisto smrtonosno past: v Partijo.

Kot je takrat ugotavljal Martino, se je Komunistična partija po tistem, ko je prevzela oblast, za svoje „navadne“ člane zvedla prav na to raven. Postajala je bogomolka, ki po koitusu požre svoje nekoristne samce.

Sredi zmedenih misli pa mu je nekaj takoj postalo jasno, kot bi zagledal košček znane obale med gostimi plastmi megle. Čimprej mora uiti iz te vloge podrepnika: ni še vedel, kako in kdaj, ker ni bil sam, misliti je moral tudi na svojo družino, ki se bo povečala, saj je bila Silvia drugič noseča. A čutil je nujo, da to naredi, ker je želel v prihodnosti kot mož gledati v obraz svojim otrokom.

Medtem je v čakanju na pravi trenutek, da bi se lahko znebil tistega nesrečnega položaja, vse pogosteje obiskoval drugi razred šole Šijana, da bi prisostvoval učnim uram starejše in zelo sposobne učiteljice Gallovich in se tako vsaj česa naučil. Dokler ga ni nekega dne uboga učiteljica zaskrbljeno vprašala: „Tovariš referent, mi lahko zaupate, kaj sem naredila narobe?“

In Martino ji je povedal resnico: k njej je prihajal, da bi se naučil poučevati. A pri srcu ga je stisnilo, ko je ugotovil, da mu učiteljica ne verjame – tako močno je edina stranka zastrepila okolje! Vse pogosteje je ostajal doma in

hlinil bolezen, pa saj je bil tudi v resnici bolan. Mislil si je, da tako vsaj ne bo naredil ničesar slabega, če že dobrega ne more.

Ugoden trenutek, izjemna „priložnost“ ga je doletela na vsem lepem sredi leta 1948, kot strela s skoraj jasnega neba, čeprav je nono Spissiarito to napovedal. Najvišji moskovski pastir je izobčil svojega patriarha, ki ga bi moral pripeljati vse do Ogleja; Tito je bil ožigosan s pečatom vrhovne izdaje in da se je že pred časom spečal z mednarodnim kapitalizmom in vsemi mogočimi *izmi*: z revizionizmom, nacionalizmom, frakcionizmom in tako naprej. Kot je znano, Hereziarha to ni presenetilo in je takoj pribil točke svoje reforme na vrata vile na Brionih, saj je dobro vedel, kako so se otoki v severnem Jadranu skozi stoletja izkazali za zanesljiva zatočišča pred vdori z Vzhoda.

Stalina so prikazovali kot okrutnega despota in mitomana, ki naj bi branil kult lastne osebnosti in se pri tem umazal z najhujšimi zločini, ZSSR pa naj bi spremenil v ogromno koncentracijsko taborišče.

Martinu, ki bi ga Lenin navsezadnje označil kot „tovariša na partijski poti“, se je ob tej polemiki obračal želodec, hkrati pa bi se od smeha skoraj podelal v hlače in valjal po tleh, se tolkel po buči, dokler se ne bi spremenila v kašo, ker je bil tako trapast, da je zaupal tem ljudem. Ki so se zdaj kot beneške kurbe med sabo obkladali z umazanimi besedami z oken svojih hišk. Tisti prvi odkriti spopad med komunističnimi državami, ki bi se zagotovo stopnjeval v napad močnejše strani (če ne bi bil prisoten tudi zahodni svet), je tudi po Martinovih prepričanjih predstavljal nekaj zares tragičnega. Čeprav se je že imel priložnost prepričati, da je novi režim podoben slabo zgrajeni barki, je globoko v sebi ohranjal upanje, da med socialističnimi državami ne bo več vojn. Ko se je razblinilo še to zadnje šibko pričakovanje, je ostala le tesnoba.

Na komuniste, tiste stare in zagrizene, ki so živeli v slepi veri kot duhovniki, je vsa ta umazanija – tisto domače umazano perilo, ki sta si ga zakonca metala v obraz – v prvih dneh delovala kot leden dež na leglo puranov. A takoj, ko so si opomogli od zelo neprijetnega presenečenja, so takoj zavzeli položaj na eni ali drugi strani barikade: prepričani, da so oni tukaj in tam še vedno „borbena avantgarda delavskega razreda“. In stali so si nasproti, z ostro nabrušenimi noži, kot se je vedno dogajalo v najboljši tradiciji komunistov, zvestih svoji praktični filozofiji. V naših krajih je na stran brkatega pastirja stopila tudi velika večina članov stare KPI, kar je bila katastrofa za prihodnost že tako nesrečne italijanske narodne skupnosti v Jugoslaviji.

Na srečo, če lahko tako rečemo, je pastir brez brkov na lastnem pašniku prvi vzel stvari v svoje roke; kot je znano, je to naredil z zanj značilno zvitostjo in odločnostjo ter s tem rešil čredo. Po direktivi so takoj sklicali partijske sestanke, na katerih so člane najprej na kratko podučili, da Stalin ni več

veliki svetnik, ampak hudič, potem pa so jih dali na sito. Kdor ni v celoti, z dušo in telesom, zagotovil, da pripada domačemu diktatorju, je bil umaknjen in vložen v kozarec – kar je pomenilo, da je bil pod kontrolo politične policije. In takih je bilo veliko. Na ta način so se na četrtem kongresu KPJ, ki so ga organizirali zelo hitro, le tri tedne in dva dni po razpiti resoluciji Kominforma, lahko sami opredelili kot „zbor enotnosti vseh članov Partije, delavskega razreda in ljudstva, ki je zavrnil obtožbe Kominforma in potrdil politiko Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije.“

Tako so premagali sovražnika s taktiko, ki je bila najbrž najučinkovitejša: uporabljali so njegove lastne metode. Bilo je skoraj tako, kot bi se policisti v velemestu odločili spraviti s poti pripadnike podzemlja in pri tem obšli zakon. Zmagal je Tito in znano je, da je bilo to dobro za Jugoslavijo, saj jo je rešil grožnje, da bi bila podrejena tujemu pastirju; oddahnil pa si je tudi Zahod, ki je bil ves iz sebe ob misli, da bi moral gledati kozaške konje na vzhodni obali Jadranskega morja.

Tudi Martin Muma je prisostvoval na enem od tistih urnih, a ne tudi burnih sestankov. V njegovi celici je bilo štirinajst članov in sklicali so jih v prostor, ki je spadal med najpomembnejše v zgodovini mesta, od antične Pietas Julia do puljske komune, ki jo je varovala Serenissima – v majhno beneško mestno palačo, ki se je nahajala ob Avgustovem templju, na Forumu. Navzoči antični možje, oblečeni v toge ali plašče, a še vedno z jajci, so s prezirrom gledali to zbiranje človečkov. Ti so se posedli okoli dolge orehove mize, na sredi pa je, z vzravnano hrbtenico in naslonjen, kot pravi hišni gospodar, sedel tisti iz cekaja, torej odposlanec Centralnega komiteja hrvaške partije. Martino je slučajno sedel ob njem. Z ritjo na robu stola, s ključeno hrbtenico in komolci na mizi, kot vsi drugi.

Po že omenjenem „kratkem poduku“ je prišlo na vrsto sito. V svojih zanesljivih in spretnih rokah ga je držal zagrebški pastirski pes: Martino je videl, da ima pred sabo poimenski spisek vseh prisotnih članov.

„Blasić Ivan!“ jih je začel klicati po imenih mož iz cekaja.

In naš Giovanin Proletarski, ki je bil v tistem času predsednik puljskih sindikatov, je izjavil, da se ne bo nikoli postavil proti sovjetski Rusiji.

Martino je videl, kako je novi hišni gospodar na spisku prečrtal prijateljevo ime. Zaradi podobnega odgovora je ista usoda doletela tudi Luko Metkovića, Sergia Segia, Remigia Pollija, Giannija Fiorentina, Piera Renzija.

Tako je prišel na vrsto Martino in inkvizitor je že kazal znake negotovosti: izgovoril je njegovo ime, obenem pa mu je s prisiljeno prijaznim glasom dejal nekaj v svojem jeziku. Prevajalka je povedala: „Končno je tu mlad član partije, ki prihaja iz SKOJ-a, šole naše mladine. Daj, tovariš, pokaži starejšim, kako mora v takem trenutku ravnati pravi komunist in domoljub.“

Ravno od njega si je ta tip obetal preobrat pri presejanju zrn?! In Martino, mravljica s črnim pasom, ki se ji je zdelo, da so še vedno v obdobju Angloameričanov, se je šopiril pred buldogom: „Tovariš, vedno mi bo v veliko čast, da sem kot član komunistične mladine sodeloval v odporiškem gibanju. Glede na to, kar smo lahko prebrali, te resolucije, pisma in odgovore, se ne strinjam s tovariši, ki so se izrekli pred mano ...“

Odposlancu, ki je (ko je šlo za njegov interes) razumel tudi nekaj italijanščine, se je v očeh utrnil bežen preblisk zadovoljstva, ki je takoj nato ugasnil: „Po mojem lahko ta spopad zvedemo na spor med pastirji glede pravice do lastnine čred. Tisti iz Moskve hoče s silo ostriči ovce in vzeti še jagnjeta našega pastirja z Brionov. Mislím, da je Partija zdaj samo še past za bedake in sredstvo, da si prebrisanci pridobijo oblast. Jaz zato izstopam. Spet hočem biti svoboden državlján.“

Vstal je, da bi odšel, in takrat je „svobodni državlján“ s kotičkom očesa videl, da je bilo njegovo ime dvakrat prekrižano. Ko se je zadovoljen vračal domov, saj se mu je s srca končno odvalil težak kamen, je poskušal razumeti, zakaj sta njega doletela dva križa. Mojih prvih šest tovarišev, si je rekel z nasmehom, je dobilo naziv desetarjev, ker se niso opredelili za Tita, jaz pa sem bil povišan v narednika, ker nisem ne za Tita ne za Stalina.

To je bil zadnji nasmeh mladega Martina Mume. Sedem blodnih in lažnivih hčera Plejone, ki jim je sledil z Luco, Giovanninom, Giannijem in mnogimi drugimi ter verjel, da so to zvezde Malega voza, mu bo kmalu pokazalo, da se z njimi ne gre šaliti.

V samici puljskega Strafaussa

„Tovariš Martino, izvolite stopiti do vodstva, z vami bi se radi pogovorili predstavniki oblasti,“ mu je v sejni dvorani reškega Italijanskega združenja sporočil „tovariš“ Eros Sequi – profesor, ki je prišel sem iz „Kraljevine“, da bi govoril v imenu tukajšnjih Italijanov; prišel je povedat tisto, kar mu je bilo „naročeno“, saj je bil v tem času tajnik Unije Italijanov Istre in Reke, ki je bila, kot je znano, ena od transmisij Partije vse do začetka devetdesetih let. Prav ta profesor je napisal knjigo, da nam bi razložil, zakaj „nas je bilo veliko“ v času boja, ni pa napisal nadaljevanja, v katerem bi pojasnil, zakaj „nas je ostalo tako malo“. Čeprav bi to že zdavnaj lahko storil, saj je bil eden krstnih botrov Unije podreptnikov, ki je nasprotovala stališčem svobodnih in svobodomiselnih ljudi.

Tistega popoldneva, 21. januarja 1949, sta Martina v pisarni vodstva združenja čakala čudna tipa, ki sta že od daleč smrdela kot „bratje Grampa“, torej kot agenti OZNE. Rekla sta mu le: „*Idemo*,“ pri tem sta se mu postavila ob bok kot angela varuha, on pa jima je sledil krotko in vdano v usodo. Oziroma celo z nekakšnim olajšanjem.

Potem ko so ga izključili iz Partije – izstop za komunista sploh ni prišel v poštev – zaradi „sovražne in protirevolucionarne dejavnosti“, skupaj s tistimi, ki so izjavili, da se niso pripravljene boriti proti ZSSR, se je zavedel, kako žalostna je usoda človeka, ki hoče misliti s svojo glavo v enopartijskem sistemu. Obžaloval je zadnji dve leti, ki ju je preživel v novorojeni in živahni demokraciji. Razrešili so ga s položaja na občini, saj je dokazal, da noče več igrati klovna; to je bila edina dobra stvar, ki so jo zanj naredili, a prisilili so ga, da gre učiti na rovinjske osnovne šole, medtem ko je Silvia morala ostati v Puli z otrokom. Nanjo so pritiskali na vse mogoče načine, da bi se postavila proti svojemu možu. Nevzdržno mu je bilo, da so ga ves čas in povsod nadzorovali samo zato, ker je brez dlake na jeziku povedal svoje mnenje; to je bilo ravno tako, kot če bi Angloameričani streljali na titovce (vključno z njim), ko so jih ti množično žalili in jim grozili s pestmi pod GMA. Ti vojaki pa so se le smejali, saj so bili od doma navajeni tolerirati drugačna mnenja, uživali so, ko so opazovali bedake. In prav so imeli, ker so dobro vedeli, da si ti cepci z lastnimi rokami kopljejo grob.

On pa je bil eden tistih nesrečnežev, ki so si zdaj lahko le rekli *mea culpa*, *mea maxima culpa*. Zato je zavrnil predlog spretnih ribičev, njegovih prijateljev iz otroštva, da bi pobegnil v Italijo. Zagotavljali so mu, da bi se prečkanje Jadrana dobro izteklo, kar se je tej družini tudi zares posrečilo. S kakšno vestjo pa bi lahko živel na drugi strani? Ne, raje gre v zapor.

Že avgusta 1948, po petem kongresu KPJ, je prišlo do prvih aretacij političnih nasprotnikov; sčasoma jih je bilo vse več, vrhunec pa so dosegle decembra. „Racije“ so se večinoma dogajale v nočnih urah, tako so se vsakič zbujali ob zvokih avtomobilov, ki jih je bilo malo in so se z njimi vozili skoraj le člani Partije. Po novem letu ni ostalo več dosti „sovražnikov ljudstva“, med njimi je bil tudi Martino, ki je bil tako kot drugi na koncu z živci. Zato bi agentoma, ki sta končno prišla tudi ponj, najraje rekel: „Bil je že čas, čimprej me zaprite, saj bom tako končno našel mir!“

Takoj so ga z vlakom odpeljali v Pulo, zaradi česar ni več sodeloval na tistem dolgočasnem seminarju za indoktrinacijo učiteljev. Potoval je v navadnem vagonu drugega razreda in brez lisic; verjetno so policisti slutili, o čem razmišlja zapornik, ali pa so vedeli, da ne gre za napadalnega „sovražnika“, saj je mislil, da je tudi Stalin pastir. Na Krasu, ko se je vlak spuščal proti Roču, je Martino v temi na zahodu videl oddaljeno svetlikanje: v jasni noči z burjo so se kazale tržaške luči. To pisano praznično leskeranje ga je prebudilo iz tihe otrplosti, v katero se je zatekel. Začutil je cmok v grlu ob misli, da bi bil z Antoniem in Silvio tam spodaj, kjer bi lahko brez strahu pred zaporom izražal svoje mnenje. Srečni tisti, ki živijo tam spodaj! A le redki so se tega tako jasno zavedali kot on. Med „nevedneži“ je bil tudi tisti „škof“ Vidali, ki je hrepenel po tem, da bi postal del Stalinovega tropa. Če bi mu vsaj uspelo ... morda bi potem postal človek!

Ko so izginile zadnje lučke zaliva, se je Martino spet zavlekel v tisto mrtvilo, med brezčutna, a zelo budna angela varuha. Lahko bi jih imeli za tri resne poslovneže na službeni poti, če ne bi bilo tiste neprijetne vonjave, ki sta jo agenta, tako kot stenice, hočeš nočeš oddajala od sebe. To je bil tudi razlog, da so ljudje raje stali na hodniku kot pa vstopili v kupe, kjer je sedela trojica.

Neosebni glas, ki je s premori vpil imena krajev v tujem jeziku, Roč, Buzet, Kanfanar, Smoljanci, Vodnjan, mu je potrjeval, da se nahaja izven svoje resničnosti. Kot bi bil v morastih sanjah, ga je po kriku „Pula“ obšel občutek, da so ga privedli v avto in ga zatem potisnili na grobo klop, nato pa je za njim suho zaškrtnala ključavnica težkih vrat.

Zbudil ga je mraz, ki mu je prodrl vse do kosti. Prižgana luč ga je prisilila, da je takoj spet zaprl oči. Obrnil se je na bok, zagledal svojo celico in naenkrat se mu je zazdelo, da se bo zadušil med zidovi, ki so bili tako ozki, da bi ga skoraj zmleli. Ko je trenutek groze minil, si je rekel, da mora v miru razmisliti, še prej pa se bo vsaj malo premaknil, da se bo ogrel. Skočil je s klopi, se z rokami potolkel po lopaticah, kot je videl, da počnejo ribiči pozimi, naredil nekaj počepov, se prijel za rešetke in se dvignil do okenca. Skozi lino je lahko razločil prve barve zore na vzhodu, ko pa je pokukal navzdol, je zagledal nekaj hiš na znanem križišču: Muzievo ulico je sekala Ulica mučencev. Nahajal se

je v Strafaussu, v zaporu z debelimi zidovi, ki je bil zgrajen v času Avstrije in v katerem so obesili Nazaria Saura.

Prvi dnevi jetništva so bili še posebej težki, ko je pomislil, kako žalostni so njegova družina in starši, vendar ni nikoli podlegel obupu. Niti v premorih med zaslisanji, ko je moral ure in ure prebiti v mračnem prostoru velikosti meter in pol krat meter, v kletih OZNE v Smareglievi ulici, kjer so bili prej esesovci. Pomagala mu je zavest, da se je končno rešil iz hlapčevskega in ponižujočega položaja, v katerem se je znašel kot član Partije. Poleg tega je zagrešil neopravičljivo napako, ker je stopil na stran teh objestnežev; s tem je škodil svojim ljudem in prav je bilo, da zdaj plača. Tako bo mogoče nekega dne spet lahko hodil z vzravnano hrbtenico.

Po koncu zaslisanj, s katerimi so sicer zavlačevali, a niso dolgo trajala, ker ni zakrivil ničesar razen verbalnega delikta, je ujetništvo lažje prenašal. Resnici na ljubo je sam Martin Muma dosegel, da je postalo znosnejše: uporabil je svojo prirojeno sposobnost letenja.

Ob zori, ko mu je paznik odprl celico, je Martino v stranišče odnesel izpraznit svojo kiblo, široko posodo za izločke, nato pa se je umil in se vrnil v celico. Med čakanjem, da bodo drugi „politični“ zaporniki storili isto, je potelovadil. Na začetku je težko premikal noge, saj je bil prostor med klopjo in vrati celice tako ozek, da ga je premeril z enim samim korakom po diagonali. Problem je rešil tako, da je naredil po dva kratka koraka naenkrat in ob tem pazil, da je med hojo nazaj premikal nogi v levo in v desno, saj bi se mu lahko med „sprehodom“ zavrtelo. Medtem so mu prinesli malo mlačne črne vode in kos rumenega kruha, ki je bil trd kot kamen, a ga je njegov dvajsetletni želodec prebavil kot najbolj mehek velikonočni kolač.

Potem pa ... je odpotoval. Zapustil je Strafauss kot „nevidni človek“ iz filma, podal se je po široki cesti proti Arzenalu, hodil je po robu pločnika, da mu ne bi bilo dolgčas v dolgem in ravnem drevoredu, pri tem pa je preskakoval debele korenine platan. Na obali, pred Drugo rezervo, je zavil na desno in se znašel na trgu Foro. Ne, zmotil se je! Opravičil se je učitelju Marelliju-Ukmarju, ker se je spomnil: dovolj je bilo, da reče „na Forumu“, ker je to že pomenilo „na trgu“. Povzpel se je v prvo nadstropje palače, v kateri je bila hranilnica. Videl je malega sodelavca Ilića, ki se je skušal skriti pred italijanskimi učitelji, a zaman, saj je ostal brez tistega neumnega človeškega paravana, ki si je raje izbral zapor. Nadaljeval je pot po Kandlerjevi ulici, proti pomolu Fiume, kjer sta ga čakala San Giusto in Nesazio. Vkrcal se je na ta trgovski parnik, ki je prevažal tovor na liniji Pula–Trst in se ustavljal v vseh majhnih istrskih pristaniščih, saj je imel časa na pretek. Razkladači so odvezali vrvi in parnik se je ob premiku nazaj zazibal; v vrtincu pene ga je propeler obrnil in kmalu zatem so že izginjale bitve med Monumenti in otočkom Franz ... in potem naprej, proti zahodu.

Izkrca se je v majhnem vrsarskem pristanišču, opazoval mestece, stisnjeno na griču, in razmišljal, koliko bi podoba pridobila z zvonikom ob masivni cerkvi, ko so se vrata celice odprla – bil je čas opoldanskega obroka. Paznik Rosanda, oficir OZNE, katerega mrliški videz je bil še bolj grozeč kot pri njegovih kolegih – zdelo se je, da prihaja iz groba, a konec koncev je bil dobra duša –, je bil ob prihodu presenečen nad Martinovim nejevoljnim izrazom. Ponavadi so ga zaporniki v samicah nadlegovali z vztrajnimi prošnjami, da bi jim dodelili družbo. Ta fant pa ni prosil za družbo, motil ga je celo tisti, ki mu je prinašal hrano. Iz tega je šepavi Rosanda s črnimi, globoko vdrtimi očmi sklepal, da se Martino zelo razlikuje od ostalih političnih zapornikov. Njegovi nadrejeni mu niso zaman naročili, naj ga zadrži v popolni osami. Ubogi revež si ni mogel niti predstavljati, kako „potuje“ Martino. Kljub sposobnosti letenja pa je ta vseeno preživljal zelo mučne dni. Ko se je poskušal obrniti proti svojim *barakam*, mu je pri Gospe z morja zmanjkalo moči, začutil je cmok v grlu in spet se je znašel v celici.

Nekega jutra, ko Rosanda morda sploh še ni bil čisto zbujen, je Martino osupnil, saj je v sanitarijah zagledal nekega zapornika, ki si je ob umivalniku umival zobe, in ga stežka prepoznal: bil je nič manj kot tisti oficir rovinjske OZNE.

„Izgubljeni smo, Martino, te pošasti so hujše od fašistov ...“ je začel.

A takoj ga je prekinil paznik, ki se je zavedel svoje napake, istočasno je namreč izpustil dva zapornika iz samic: Martina je potisnil ven iz sanitarij in ga odpeljal nazaj v celico. Tega človeka so zdelali kot cunjjo, je zgroženo pomislil Martino, bil je tako odločen in grozeč, da je jemalo sapo, ko se je oblečen v usnje pripeljal mimo na motorju s prikolico. Verjetno je tudi sam prispeval k lastnemu duševnemu propadu, saj je bil kot zrnce peska v tisti puščavi, v kraju, ki je bil zapuščen in prežet z nestrpnostjo ter mu ni dovolil, da bi užival v bogastvu, v izobilju čudovitih plati Stvarnosti. Ko je to razpadlo, se je tudi on zlomil. In padel je na dno, vzel si je življenje. Kot ubogi Piero Renzi.

Potem ko je tri mesece preživel v popolni osami, brez vsakršne novice od doma, je bil Martino presenečen, ko je v njegovo celico vstopil „zastopnik Pravice“, kot se je predstavil tisti blede in prestrašeni človek, ki mu je rekel: „Prišel sem pogledat, kako ste in če imate kakšne pritožbe.“

Ko ga je Martino nejeverno pogledal, ga je najprej obšlo, da bi mu primazal dve klofuti, a so ga zaustavile njegove negotove, zajčje oči. Rekel si je, to je slamnati mož, klovn, tak sem bil tudi sam na oddelku za kulturo, morda z edino razliko, da je on zadovoljen v tej vlogi tepčka. Zastopnik Pravice – ga je motril s pomilujočim nasmeškom –, revež je on in vsi sodniki v jugoslovanski federaciji in vseh tako imenovanih socialističnih državah, kjer pod rdečo barvo ni nobene avtonomije, saj so zakonodajna, sodna, izvršna oblast in nadzor nad

mediji v celoti v enih rokah. Niti ne v rokah Partije – zdaj je videl, kako prav je imel nono, ko je rekel, da Partije ni več –, ampak v rokah vsakič drugega Pastirja in njegovih podrepanikov. Slamnati mož je tako odšel brez odgovora, a imel je priložnost, da bi marsikaj razbral v zapornikovih očeh.

In Martino se je vrnil k svojim potovanjem. V celici je skozi lino opazoval grlice na strehi sodišča pod sabo, in čutil jih je kot prijateljice tudi zaradi njihovega gruljenja, v katerem se je slišalo, kot da ponavljajo: „Kakšni ljudje, kakšni ljudje!“

Ali pa je skozi špranjo v vratih kukal, kaj se dogaja na hodniku. Tla so bila iz pločevine, kakršna je včasih prekrivala ladijske krove, zaradi česar so koraki tistih, ki so po njej hodili, bobneli po vsem zaporu. Martino je našel način, kako opazovati mimoidoče: kukal je skozi luknjice v pločevinastem krogu, preko katerih so ga pazniki redno nadzorovali, prihajali so neslišno, da bi ga zalotili iznenada, in tudi ponoči, saj je bila ves čas prižgana žarnica, ki je visela v zidni luknji nad vrati in bila zaščiten z železno mrežo, da je zapornik ne bi mogel odviti. Na zunanji strani so bile luknjice zaprte z majhnim vrtljivim pokrovom. Če je Martino vtaknil vžigalico v luknji, je lahko privzdignil pokrov in tako oprezal po hodniku. Ko je neke noči zaslišal zelo pospešene korake, je prav na ta način lahko videl, kako iz celice nosijo zapornika, ki ni kazal znakov življenja.

Lina njegove celice, stisnjena med debele hladne zidove, je gledala proti severu, zato je Martino zaznal, da je pomlad komaj prvega maja, ko se je začel ples na Pattinaggiu. Od takrat ga je vsak sobotni večer glasba majhnega orkestra spravljala ob pamet, ker se je ob njej spominjal lepih trenutkov, ki jih je preživel s svojo Silvio na prostem, tam spodaj na De Franceschijevi ulici. Nedeljski večeri že niso bili več tako mučni, saj ga je tolažila misel na ponedeljek, ko se bo spet vse vrnilo na stare tire. Tako bo vztrajal in se nekega dne spet vrnil k svoji družini.

Nekega jutra, po tistem, ko so že razdelili kavo, je ob nenavadni uri v njegovo celico vstopil Rosanda z nasmeškom na mrtvaškem obrazu; ni bil ravno razigran, ampak očitno je bilo to največ, kar je lahko naredil, da je izrazil veselje. Začudenemu Martinu je podal listek in rekel: „Na, poglej, rodila se ti je hčerka, čestitam ti, tovariš. Zapomni si, da moraš od zdaj naprej imeti več soli v glavi. Čez eno uro pridem po odgovor.“

Šepaje je odšel, Martino pa je ostal brez sape. Ko se je po novem letu poslovil od Silvie in odšel na Reko, je vedel le za njen občutek, da je noseča, zdaj pa je bil nenadoma oče dveh otrok! Zaradi teh barab, ki so do sedaj kazale namen, da bodo v morje odvrogle ključe njegove celice, bo oče le na papirju. In prvič se je kesal, da je na tistem prekletem sestanku povedal vse, kar mu je ležalo na duši.

Povesil je solzne oči in se zavedel, da še vedno drži v roki prepognjen listek. Razprl ga je in bral: „Zdaj sva dobila še punčko. Kakšno ime naj ji dava? Poljubi od tvoje Silvie, ki te zmerom ljubi.“

S prstom se je nežno dotikal teh črk, ki so mu bile tako drage in domače, in z ganjenostjo čutil toplino ljubeče roke, ki jih je zapisala. Kar nekaj časa je na klopi z bolečino mislil na svojo Silvio, dokler ga trd notranji glas ni zbudil iz objema: „Ne delaj več tega, če jo želiš spet videti. Ne vdaj se dobrikanju Angela smrti, ki so mu podlegli že mnogi tvoji tovariši v nesreči. Pred tabo je vse življenje, in čeprav boš zaprt še deset let, bo tudi zate spet prišel čas veselja. Dobro je, da si povedal, kar si misliš, nadaljuj tako; na koncu te bodo spoštovali poštenjaki, kakršne najdemo tudi med tvojimi ječarji. Tako boš lahko pred vsem svetom razgalil tirane; ne iz maščevanja, ampak zato, da strah pred zlim ne bi še naprej dušil človeške želje po dobrem. Ali se bojiš, da se bo Silvia z otrokoma naveličala čakanja? To se lahko zgodi, saj je breme, ki ga nosi na svojih šibkih ramenih, pretežko. Ampak kakšno bi bilo tvoje življenje, in njeno ob tebi, če bi zdaj kot slabič dvignil sidro in odplul z vetrom v jadrih? In če tvoji otroci v prihodnosti žal ne bodo razumeli tvoje odločitve, boš lahko med plovbo proti vetru srečal mnoge ljudi, ki si želijo topline. Res, od potomcev ne boš nikoli zahteval, da hodijo po tvoji poti: s krili, razprtimi proti vetru, boš letel visoko, daleč od Druge smrti. Ime, hitro moraš dati ime svoji hčerki. Imaš neskončno možnost izbire med imeni, ki so vsa vredna spoštovanja, razen Rdeče zvezde, ki te je zaradi izraženega mnenja spravila v zapor.“

In Martino je izbral ime, edino, ki se ga je lahko domislil zapornik v samici komunističnega zapora, ime za svoje drage in zase. Na drugo stran listka, ki ga ni smel obdržati, je zapisal: BELA ZVEZDA.

Goli otok

Neke julijske noči, še vedno leta 1949, je nekaj nenadoma prekinilo zaporniško tišino, ki je bila polna vzdihov. Martina je zbudil zvok korakov na hodniku, nato pa so se vrata njegove celice na stežaj odprla. Vklenili so ga in naložili na kamion, še preden se je zavedel, kaj se dogaja. Padel je med kominformovce, večina je bila starih puljskih komunistov, v katere je nekoč polagal svoje upe; nahajal se je v gmoti stisnjenih in prestrašenih teles, ki je bila podobna tropu pretepenih psov, vanje so bili namerjeni mitraljezi agentov OZNE.

Zjutraj so se vsi, na njihovo veliko olajšanje, znašli brez lisic v velikem prostoru reškega zapora. Po pozdravih in objemih se je nekdo začel spet peteliniti, da se je treba moralno zoperstaviti titovcem, izdajalcem proletariata, saj naj bi bila po njegovem taka direktiva prave, boljševistične Partije. Večina ga je poslušala brez nasprotovanja, a odsotno. Da ne bi poslušal tistega nesrečneža, se je Martino hotel zavleči v kot, ko je opazil, da ga je nekdo prehitel. Ta je sedel na tleh, s prekrižanimi rokami na kolenih in s sklonjeno glavo, kot človek, ki počiva, ker je izčrpan po napornem potovanju. Spoznal ga je po svetlih valovitih laseh, med katerimi so se že svetili srebrni. Bil je Bepi Horvat, s katerim se je mojster Sandro sprl v krčmi Ghessan, takrat ko sta odšla po les v gozd Šijana.

Ob Martinovem pozdravu je zagovornik ljudi z juga Italije, ki jih je dobro spoznal v svojem „izgnanstvu“, težka dvignil glavo, kar je fanta pretreslo: prepoznal ga je samo po laseh. Bil je mrtvaško bled, njegove ličnice so bile vdrte, oči pa, nekoč sinje modre, živahne in pronicljive, so bile zdaj motne, brezizrazne in krvave. Ne da bi mu odzdravil, si je z rokami spet podprl razbrazdano čelo. Fant se je usedel zraven njega, ker mu je bila ljubša ta tiha družba.

„Če ne bi bilo tudi tebe tu,“ je na začetku izdahnul Bepi, še vedno s sklonjeno glavo, „bi se tvoj oče naslajal, ko bi opazoval, v kakšnem stanju smo zdaj mi, ‘politikanti’; in ne bi se povsem motil ...“

„Dragi gospod Bepi, danes se ne moremo nad ničemer naslajati,“ ga je prekinil Martino, ki si je po dolgotrajni samoti želel pogovora s poštenjakom, kot je bil Bepi, „znašli smo se sredi nevihte, a bojim se, da bo zajela tudi tiste zunaj.“

Ob teh besedah je Horvat dvignil glavo, kot bi ga nekaj pičilo: „Gospod ... koliko časa že nisem slišal te besede,“ je rekel sam zase, „ki nima nobene zveze z ‘gospodom’, torej z gospodarjem. Gospod so pri nas nekoč iz spoštovanja rekli človeku, ki je znal bolje od drugih narediti nekaj dobrega. Zdaj pa smo vsi tovariši, a si nismo ‘enaki’. Množica tovarišev vleče voz in prav nam

bodi, saj smo bili vedno bedaki. Jaz sem bil prvi med njimi ... čeprav bi res lahko bil gospod.“

„Še boste lahko gospod, saj nas ne bodo dolgo zadržali. Konec koncev nismo zagrešili nobenega zločina!“ je glasno rekel Martino, tudi zato, da bi se ohrabil.

„Zadržali nas bodo, dokler jim bo to ustrezalo,“ je odgovoril Bepi, ki je malo prišel k sebi, „ker za nas zakon ne obstaja. Lahko le upamo, da bodo Tito in njegovi zmogli kljubovati Rusiji, in ko bodo imeli občutek, da so izven nevarnosti, se bomo mogoče vrnili domov. Takrat boš ti lahko gospod, jaz pa bom za to že prestar, če bom sploh še živ. Večino svojega življenja sem že zapravil, ker sem delal napake. Prav so imeli reformistični tovariši, ki so šteli kongres v Livornu za napako. Mogoče je pred smrtjo na to pomislil tudi ubogi Gramsci.“

Za hip se je ustavil, ko je videl, da sta paznika pospremila ven Giovanina Blasicha in Remigia Pollija, ostale pa pustila v negotovosti. A čez kakšnih deset minut sta se vrnila in vsi so na njunih obrazih lahko opazili olajšanje, skoraj zadovoljstvo. V istem trenutku je neki paznik poklical Martina Mumo in Josipa Horvata. Privedli so ju v zanikrno sosednjo sobo, v kateri ni bilo nobenega pohištva razen dolge razmajane mize in nepogrešljive Titove slike. Za mizo so sedeli trije moški v civilnih oblekah, vsi enako blede in brezizrazni; kot bi bili bratje tistega „predstavnik pravice“, ki se je pojavil v Martinovi celici.

„*U ime Naroda*,“ je tisti na sredini začel burko. Martino seveda ni razumel ničesar, kar je povedal v hrvaščini. Dojel je le, da je izgovoril njegovo ime in še ime Josipa Horvata, ko je vzel nov list papirja. Po koncu branja je še videl, kako je gospod Bepi iztegnil roko proti mizi, in takrat je zaslišal sivega možiclja, ki je nekaj besno zakričal proti velikemu prostoru, kjer so se nahajali ostali ujetniki.

Horvat je potreboval kar nekaj časa, da je Martinu razložil, kaj se je dogajalo tam. Medtem pa si je obsedeno ponavljal: „Na slabšem sem ... na slabšem sem ...“

Ko je nehal s tem žebranjem, je Martino končno razumel, da je bil v imenu tistega ubogega ljudstva „obsojen“ na trinajst mesecev „družbeno koristnega“ dela zaradi svoje „protiljudske in protisocialistične“ dejavnosti, medtem ko je Horvat iz istega razloga dobil šestnajst mesecev.

Malo je manjkalo, da bi Martino začel skakati od sreče, ker se je že skoraj sprijaznil s kaznijo najmanj petih let. Hkrati pa mu ni bilo jasno, zakaj je gospoda Bepija to tako prizadelo. Zagotovo ne zaradi tistih treh mesecev več, pa tudi ne zaradi izrazov „protiljudske in protisocialistične“, saj je bil že strokovnjak za liturgično govornico jugoslovanskih marksističnih pridigarjev. Kasneje mu je Horvat sam povedal, kaj je pravi razlog: „Dragi moj fant, večkrat sem izkusil fašistična sodišča, posebno sodišče me je obsodilo in po

prestani kazni so me poslali v konfinacijo. Kot vemo, so bili tisti procesi farse, ampak ta današnji je še hujši: je krut posmeh vsem. Videl si, da sem po koncu branja tiste sodbe, ki je bila izrečena na povsem arbitraren način, iztegnil roko, da bi mi dali kopijo dokumenta, ki so mi jo izročili celo fašisti. Tisti klovn pa je name zakričal, da nimam nobene pravice, ker sem bandit: kot v srednjem veku! Tam je zapisano, da nas niso obsodili, ampak samo kaznovali in to le z nekaj meseci. Bojim se, da ti stalinisti brez Stalina s temi papirji le prikrivajo svojo zločinskost pred svetovno javnostjo. Po mojem bi bilo boljše, če bi nas obsodili ...“

„*Bepi, končaj sitnaret zarade une preklete karte,*“ se je vmešal Remigio Polli, ki je bil evforičen, ker je dobil samo dvanajst mesecev, „*tude ku ti jo bejo dale, beš se z njo lahko samo obriso ret. Jaz bon kurke zidar v teh dvanajsteh mjesceh naredo ano hišo, ti pej kurke tesar v šesnajsteh ano barko. En pole bomo vsej tornale h našen ženem, ki nas čakajo, en jeh bomo gladle pud trevjeso. Samo moramo pazet, da ne bo ratalo kurke prej, kur so te pravle,*“ in je popeval s svojim lepim tenorjem, spremljali pa so ga prijatelji iz zbora titovcev, ki so zapeli kot v času Angležev:

*Poroče jo, poroče, Bepi, je ljepa,
zna čistet čuhnjo en tude ognjišće ...
En pole, ki jo vzameš,
te vsej rečejo mona ...*

Tisto veselje je uplahnilo takoj po polnoči, ko je v zanikrno sobo spet vdrlo nekaj stražarjev s puškami, uperjenimi vanje; vklenili so jih po dva in dva ter jih ob strogih ukazih in z nekaj brkami spravili na kamione. Če naj bi šlo za običajne „kaznjence“, je bilo takšno ravnanje precej čudno in marsikdo se je takrat spomnil besed Bepija Horvata. Nova selitev se je zdela bolj človeška od prejšnje, saj so imeli kamioni ob robovih pritrjene sedeže. Ob prvi svetlobi poletnega jutra, ki je prodirala skozi reže v platnu, so lahko razločili, da potujejo proti Dalmaciji: na levi so videli hribovje, na desni pa strme stene, kdaj pa kdaj tudi morje pod njimi.

Martina so vklenili z Giovaninom iz Proletarskega združenja, ki je bil zelo živčen, ker ga je tesen železen prijem stiskal okoli krepkega zapestja. Od začetka ni bil pozoren na tovariševo dreganje s komolcem, potem pa se je ozrl in ta mu je z živimi črnimi očmi namignil, naj pogleda na tla. Fant je opazil svetleč predmet ob svoji nogi in ko je bolje pogledal, ga je prepoznal: bil je ključ lisic. Stražnik, ki je sedel v zadnjem delu kamiona, ga je gotovo izgubil in med vožnjo je zaradi tresljajev zdrsel do tja. Znašel se je prav pod njenimi vklenjenimi rokami in Giovanin se je začel sklanjati, da bi ga zgrabil,

medtem pa so mu oči, s katerimi je še vedno gledal tovariša, žarele kot oči ujete živali, ki je končno našla pot do svobode.

Martino pa se je uprl in še naprej držal dvignjeno roko v zraku. Če bi hotel zbežati, bi to lahko storil lani v Rovinju, s prijatelji ribiči! Zdaj se mu je zdelo, da ima eno tisočino možnosti za uspeh in tudi če bi se mu uresničila, ne bi nikoli več videl svoje družine in Istre. Poleg tega mora plačati. Po tistem, ko sta se že nekaj časa prerivala in je videl, da bo Giovanin zmagal, je poklical „Družje!“ in stražarju z očmi pomignil proti ključu. Če bi bila v tistem trenutku sama, bi ga Giovanin zagotovo zadavil od besa.

Po strmeh spustu so se kamioni ustavili in ujetnike so izkrcali na pomolu sredi majhnega zaliva. Komaj so zagledali sonce, ki je vzhajalo izza visokih hribov za njihovim hrbtom, že so jih potisnili v podpalubje majhnega plovila, ki je imelo že prižgan motor. Imenovalo se je Heroj Lukić, kot je Martino prebral na robu premca. Med izplutjem je eden od njegovih tovarišev zašepetal (dobili so ukaz, naj molčijo), da so v pristanišču Bakar. Ker se niso mogli sporazumevati niti šepetaje, poleg tega pa se je tovariš, s katerim sta bila skupaj vklenjena, še vedno kujal zaradi prekletih ključev, se je Martino prepustil svojim mislim.

Heroj Lukić ... zagotovo je bil eden od pogumnih partizanskih borcev, ki so padli v boju. Poskušal ga je obuditi od mrtvih in mu predstaviti barko, ki je nosila njegovo ime, in stare partijske tovariše, ki so vklenjeni sedeli v podpalubju; a takrat se mu je ubogi heroj sesedel v naročje. Po nekaj poskusih, da bi ga oživil, ki pa se niso posrečili, je Martino opustil tak način kratkočasenja.

Bakar ... seveda, to je že boljše, *Zasmehovanje v Bakru*, ki ga je napisal pesnik vojak. Začne se nekako tako:

Trideset nas je na treh ladjah,
na treh ladijskih mostovih,
zelen žolč, kruto srce,
pripravljene so roke, stroji in orožje.
Eja, eja alalà.

Zatem je prišlo še „Cres za zadnji jambor, Krk za nevesto“, z vsem „koščenim sorodstvom“, a ni se spomnil, kako gre naprej. To pesem je nekajkrat prebral zjutraj, preden je odšel v šolo. Dovolj pa mu je bila že ta prva kitica, da se je zamotil.

Tudi oni, ki jih je bilo približno trideset, bi lahko recitali *Zasmehovanje v Bakru*, toda zdaj so njih zasmehovali, prav je imel Bepi Horvat. Martinu se je pesem toliko časa vrtela v glavi, da si je priredil prvo kitico:

Trideset nas je v podpalubju,
 vklenjenih pod krovom,
 suhih grl, utrujenih src,
 zvezanih rok in poslušnih ušes.
 Čakajoč na bakala.

Skoraj si je že izmislil drugo kitico o zasmehovanih, ko se je motor barke začel počasi ustavlјati.

Po številnih manevrih, ki so jih jetniki prepoznali po spremenjenem zvoku motorja, ta je bil ves čas na nizkih obratih, je zavladala tišina. Ni bilo slišati niti pljuskanja valov ob robove barke. Najbrž so pripluli v majhno pristanišče ali pa v kakšen naraven zaliv brez urejenega pristana, saj so imeli težave s privezom. Končno so dvignili pokrov odprtine na krovu, a skupaj s svežim zrakom se je pojavilo tudi nekaj stražarjev, ki so kot ponavadi vpili: „*Vani! Brzo, brzo!*“ Tisti hrvaški besedi *ven* in *hitro*, ki ju je tudi Martino zdaj že razumel, sta se mu vtisnili v spomin za vse življenje kot zoprni, če se milo izrazimo. On in Giovanin, ki sta bila mlada in gibčna, sta brez večjih težav stopila na kopno, čeprav sta bila vklejnena; starejši, kot sta bila Luca in Bepi, pa so se mu zares smilili: zapletali so se in padali z ozke lestve, pri tem pa so se zadevali z glavami in okončinami, ki so bile razbolele, že vse odkar so jih vrgli v podpalubje. In preklinjali so trenutek, ko so se rodili, medtem ko so jih stražarji, ki bi bili lahko njihovi vnuki, grobo potiskali, jih žalili in se jim posmehovali: »*Naprijed kukavice! Evo, Stalinova armija!*« Naprej, strahopetci! Prihaja Stalinova armada!

In gorje tistemu, ki bi jim pomagal.

Ko je Martino skupaj z drugimi prišel iz podpalubja, je moral zamižati zaradi žgočega sonca. Po tistem, ko je toliko časa preživel v zaporu, se mu je zdelo še močnejše, v tistem zalivu pa celo zaslepljujoče zaradi odbleska belega ostrega skalovja, ki ga je obdajalo, nobenega zelenja ni bilo nikjer. Take pokrajine ni še nikoli videl; če ne bi bilo tistega ozkega pasu morja, bi pomislil, da se nahaja na luni.

Pristali so na Golem otoku, kot so izvedeli kasneje. Na pečini iz apnenca, pomešanega z marmorjem, za katero se je zdelo, kot da je padla z bližnjega Velebita; na južnem robu Velebitskega kanala in za skalnatim hrbtom Raba.

„*Zdej boš zadovoljen, ta buat jeh ne bojo pobile zares,*“ mu je očitajoče zašepetal Giovanin, medtem pa si je s sokoljimi očmi kradoma ogledoval skale nad sabo. Minilo je nekaj časa, preden je Martino jasno razbral, kdo je v njegovem tovarišu vzbudil takšno skrb. Sneli so jim lisice in ukazali, naj se slečejo in okopajo na plaži s svetlim peskom. Takrat jih je videl: približno dvajset stražarjev s puškami čez ramo, ki so bili razpršeni v

polkrogu med skalovjem, podobni kipom ali „našim“, ki so nastavili zasedo Indijancem.

Giovaninov strah se je izkazal kot neutemeljen; najprej so jim dali zeljnato čorbo, potem pa so jih že poslali na delo, da bi počistili teren od zalivčka do ozke doline nad njim, kjer so že postavili nekaj lesenih barak. Delali so do pozne noči in tako je bilo vse dni: od zore do mraka. Poveljnik taborišča, ki je še nastajalo, je kmalu ugotovil, da so bili vsi iz prve skupine „kaznjencev“, skoraj sami Puležani po rodu, pošteni in delavni ljudje. Remigio Polli, ki je bil eden najboljših zidarskih mojstrov v mestu, je takoj začrtal traso za cesto, ki so jo gradili; nihče mu tega ni ukazal, to je storil preprosto iz potrebe, da bi sledil načelom svoje obrti, organiziral je delo in tudi sam pljunil v roke. Nekega dne so z motornim čolnom pripeljali na otok agregat. Medtem ko so poveljnik in njegovi podrejeni buljili v to napravo kot kmet, ki bi se mu v rokah znašla ribiška mreža, sta k njim pristopila Giovanin Blasich, mehanik za stroje, in Sergio Segio, električar. S pomočjo Remigia in njegove ekipe pomožnih delavcev so v nekaj dneh zgradili majhno električno centralo za razsvetljavo. Med maloštevilnimi nekvalificiranimi delavci je bil v prvem mesecu tudi Martino. Prav oni so opravljali najtežja dela: razbijali so kamne in jih prenašali s *civiero*, lesenim plohom s štirimi deskami ob robovih, nosili so pesek in cement, iz katerih so delali malto.

Kljub temu pa se je prvega obdobja v ujetništvu Martino kasneje spominjal kot najmanj mučnega. Delali so sproščeno pod vodstvom mojstra, ki je bil sposoben in je skrbel za zdravje svojih mož; stražarji so namreč videli, da se Remigio spozna na stvari in se niso vmešavali v vodenje gradnje taborišča. Nihče ni pomislil, da bi zbežal, celo vzkipljivi Giovanin se je umiril in svoj čas preživljal pri motorju centrale. Niso hoteli tvegati življenja v tistem lepem, a divjem morju, saj se bodo po dobrem letu dela, ki je bilo boljše od ždenja v ječi, lahko vrnili domov. Hrana ni bila ravno okusna, a bilo je dovolj. O dopisovanju z domačimi ni bilo govora, a od tistih ljudi niso mogli pričakovati, da bodo z njimi ravnali v rokavicah.

Če bi se življenje ujetnikov na Golem nadaljevalo na tak način in bi bili izpuščeni takrat, kot so jim obljubili (kar se ni dogajalo), jugoslovanska komunistična partija ne bi v celoti izgubila zaupanja velikega števila poštenih in razmišljujočih ljudi, kot se je na žalost zgodilo. Mogoče je bila nova usmeritev pri ravnanju s „kaznjenci“, pri kateri je šlo za njihovo popolno moralno samouničenje, nujna za ozek krog jugoslovanskih voditeljev; ti so bili pod napadalnim in zahrbtnim pritiskom, ki so ga izvajale Stalinove marionete, med katerimi so bili nenazadnje tudi italijanski komunisti. To nasilje, ki pogosto ni bilo samo besedno, se je usmerilo predvsem v oblikovanje notranje fronte, ki bi brklatemu pastirju dala povod za oboroženo intervencijo proti Jugosla-

viji. Taborišče na Golem je bilo v resnici eno najučinkovitejših sredstev, da so se izognili temu trojanskemu konju. Vendar pa se je na Golem neizbežno dogajalo zlo, saj je bil v celoti podrejen totalitarni oblasti, ki se na tej ravni ni razlikovala od hitlerjevske ali stalinistične. Tako se je na Golem sredstvo nazadnje izrodilo v namen, da bi človeka izenačili z divjo živaljo.

„Kroz stroj“, tek med vrstama

V zadnjih letih so pisali, in sicer neuradni jugoslovanski viri, da si Tito ni zamislil hudodelstev na Golem otoku, temveč da so bila ta plod policijske pameti njegovega najbližjega svetovalca, Rankovića. Pa če je bil eden ali drugi, to ne igra bistvene vloge, toda dejstvo je, da bi tistega, ki si je izmislil taktiko, poimenovano „škorpijon med plameni“ (po kateri žrtve uničujejo same sebe, krvnik pa si medtem umiva roke, ki so umazane samo zato, ker je zakuril ogenj), lahko opredelili kot genialnega načrtovalca zla, ki je vidno prekosil svoja učitelja, Hitlerja in Stalina. Medtem ko so namesto njih morali garaško delo opraviti ječarji, ki so pometli s političnimi nasprotniki in si tako nakopali obsodbo vseh, pa iznajditelj te naprednejše strategije uničevanja ostaja (za tako imenovani svobodni svet) nedolžen človek in njegovi žandarji kot Ponciji Pilati. Vse skupaj je zelo preprosto: dovolj je zbrati žrtve v koncentracijskem taborišču, ki se nahaja čim dlje od radovednih pogledov (izbira Golega otoka je v vsem ustrezala temu namenu); nato žrtve fizično izmučiti s stradanjem in zelo napornim prisilnim delom ter jih okužiti z virusom „škorpijonitisa“, ki je naprednejša oblika „lageritisa“ in „gulagitisa“, čeprav istega rodu – potem pa le še počakati na zanesljive rezultate izven ograje iz bodeče žice.

Konec avgusta 1949 so se na Golem pojavili „virusi“ škorpijonske bolezni. Pripeljal jih je Punat, velika tartana z motorjem in kljunom dvojambornice, ki je zamenjala Lukića pri dostavi na otok, saj so se potrebe taborišča povečale. Prišla je cela delovna brigada „kaznjencev“ iz Bosne in Hercegovine, ki so jim že sprali možgane in jih prevzgojili v katerem od taborišč v njihovih krajih. To so bili večinoma revni ljudje, ki so imeli omejen pogled na svet, saj so – pod pritiskom psevdomarksistične indoktrinacije – v zadnjih letih opustili stare vedenjske vzorce svojih prednikov in padli v predindividualno fazo. Njihova varnost je torej temeljila na podrejanju zunanji vrhovni oblasti, ki jo je v tem primeru poosebljal dvojec Tito – Stalin. V njunem soočenju so se odločili za Stalina, ker je bil močnejši in zato primernejši, da jim olajša mučni notranji občutek, ki ga je povzročala negotovost. Vendar pa jim je Tito, ki jih je pahnil v koncentracijsko taborišče, dokazal, kako zelo so se motili.

In zdaj, ko so jih izkrcali s Punata, so korakali, se pri tem izprsil in vpili Tito-Partija! Za razumne ljudi so bili ti reprogramirani roboti zares nevarni, kot tobak v cigaretah, ki bi imel večjo koncentracijo smrtonosnega nikotina.

Kot se kvas razporedi po moki, tako so jih takoj po skupinah razdelili v barake. In testo je pri priči začelo vzhajati. Nov ritem življenja v taborišču se je najprej pokazal pri delu. Pri *civierah* sta morala biti po en ujetnik z izkušnjami in eden, ki je prihajal iz BiH. Martino se je tako poslovil od Janeza,

mladega zdravnika iz Ljubljane, s katerim je složno in učinkovito delal, ob enem pa sta se lahko pogovarjala s pomočjo latinščine in tako jima je čas hitro mineval. Na njegovo mesto je prišel hribovec, močan kot bik in, na nesrečo obeh, bolj kratke pameti. Kot pri vsakem delu je treba tudi pri *civierah* ujeti ritem, ki bo zagotovil, da telesno vzdržiš do zadnje ure delovnika in tako je tudi s težo, ki jo zmoreš prenašati, nikoli ne smeš do konca potrošiti svojih moči: v nasprotnem primeru se kmalu izčrpaš ter tako škodiš samemu sebi in delovnemu rezultatu. Remigio je ta ritem spoštoval, roboti pa ne.

Mujo, kot je bilo ime tistemu revežu, je hotel na *civiero* naložiti toliko, da so se njeni ročaji upogibali, in potem je vsilil hiter tempo na poteh, ki so bile polne lukenj in ostrih skal. Martino mu je že prvi delovni dan večkrat poskušal s kretnjami razložiti, da se ob tej hitrosti in s takim bremenom do večera ne bo mogel niti držati na nogah. Kot bi govoril zidu. Takrat je Martino odvrgel nekaj kamnov s *civiere* in upočasnil korak, Mujo pa je še naprej potiskal kot obseden in vpil TITO-PARTIJA! Temu kriku so se pridružili še drugi in se kot odmev razlegli po širni dolini, kjer so gradili zbiralnik za deževnico; bili so vse glasnejši, dokler niso izbruhnili kot eksplozija, ki je spravljala v blaznost: TITO-PARTIJA! TITO-PARTIJA! TITO-PARTIJA! In vsi roboti so bili kot programirani, da vročično nalagajo skale na *civiere*, pri tem pa so potiskali ali vlekli svoje nesrečne tovariše, dokler jih s tuljenjem niso poneumili in jim nagnali strahu v kosti. Medtem pa so stražarji lenobno posedali v soncu na okoliških gričih in uživali v predstavi kot antični gledalci na tribunah arene.

Po uri tega divjanja je bil Martino čisto izčrpan. Že pred enim mesecem je povsem obrabil svoje čevlje, ki so bili luknjavi, raztrgani in razcefrani zaradi nenehnega stika z razbrazdano kožo Golega otoka. Dali so mu par opank (nekakšnih copat, ki so jih turški osvajalci prinesli na Balkan), le da so bile njegove gumijaste; „vezalke“, ki si jih je privezal okoli gležnja, so bile iz žice in so se mu zajedle v meso. Bil je tudi oslabel zaradi redke krompirjeve juhe, ki so jim jo dajali za kosilo in večerjo; na dnu menažke je ostajala samo krompirjeva kaša. Zraven je dobil še tanko rezino kruha, ki jo je navlažil s slino, da bi jo lahko čim dlje žvečil. Že nekaj časa je ponoči sanjal *strusse de pan*, tisti črni in dišeči kruh, ki ga je nona Eufemia od peči barbe Chica Uča prinašala na glavi, ovitega v laneno belo krpo.

Iz obupa in trme se je Martino ustavil kot osel, ki ga hudoben in pijan gospodar hoče prisiliti, da bi šel navzdol po strmi skalnati poti. Medtem ko je Mujo še naprej od zadaj potiskal *civiero*, jo je Martino spustil iz rok. Tako se je Mujo naenkrat znašel s krvavečim nosom na tleh, na ostrih skalah, ki jih je nalagal v velikih količinah, in končno nehal kričati svoj bebavi refren TITO-PARTIJA!

Martino je odšel v barako z namenom, da bi ta dogodek pojasnil nadrejenim, ki bi po njegovem mnenju morali poskrbeti za varno nadaljevanje dela na tistem zbiralniku, koristnem za vse. A zaradi nepričakovanega močnega udarca v tilnik se je nezavesten zgrudil na tla. Mujo, ki je stal za njegovim hrbtom, ga je butnil s pestjo. Prišel je k sebi, ko ga je nekdo oklofotal. Bil je Remigio, ki mu je kot edinemu mojstru zidarju v taborišču ostalo še nekaj avtoritete in je Martina rešil pred besom gorjana, ki bi še naprej mlatil nezavestnega fanta.

„E, muj Martin, ne bode mona: glej, ki ta šašin te zares ubije. Zatu ki on be rad šou hitro damu,“ mu je na uho šepnil Remigio in ga z mokro cunjo osvežil po čelu in obrazu. To je bilo res, kot je Martino izvedel kasneje; ti nasilneži bi se domov vrnili takrat, ko bi dokazali, da se znajo boriti s „sovražniki“; tako so jim obljubili pred odhodom iz Bosne. Niso pa smeli ubijati, le z udarci izmučiti človeka do skrajne meje. Takoj za Remigiem se je namreč prikazal stražar, ki so ga morali klicati komandir in snemati kapo, ko je stopal mimo njih. Ko si je ta ogledal glavo Martina, ki je bil še vedno omotičen, je Muju ukazal, naj si ga naloži na hrbet in ga odnese v prostor za zdravstveno oskrbo.

Po eni uri se je Martino že vrnil k *civieri*, kjer ga je Mujo sprejel z dobrodošlico: „Eh, sada češ trčati, bando! I večeras ćemo delati račune!“ Za besedo „bando“ je že slišal in pomenila je nekaj takega kot bandit, za „trčati“ pa je izvedel kasneje, ko je tekel s polno naloženo *civiero* med skalami in pri tem iz telesa iztisnil vse moči. Pomen drugega stavka pa se mu je razkril zvečer, in sicer tako, da ga nikoli več ni pozabil.

Ob mraku, ko je komandir končno ukazal, „prekini rad“, naj prenehajo z delom, je Martino imel le še toliko moči, da bi se odvrlel do svoje barake, a kljub temu je moral še neskončno dolgo stati sklonjen v vrsti s kapo v rokah, saj se temu grobijanskemu stražarju račun nikoli ni izšel. Ran od žice, ki mu je stiskala gležnje, ni čutil več, tudi bolečina v glavi je izginila. Zdelo se mu je, kot da nima več telesa. Želel si je le, da bi se po vodi s krompirjem in koščku kruha ulegel na deske.

Končno je prišel tako pričakovani trenutek. Skoraj je že zadremal v baraki, v kateri so bili natlačeni kot sardine v konzervi (a je bila zanj zdaj kot najlepša spalnica), ko se je zaslísal ukaz, da se morajo vsi usesti na rob desk. To je ukazal *sobnik*, ki je podobno kot *kapoji* v nacističnih taboriščih na vse načine trpinčil svoje nesrečne tovariše v baraki, saj si je obetal, da mu bo poveljnik taborišča zaradi tega bolj naklonjen. Imeli so zbor z namenom „raskrinkavati neprijatelja“, razkrinkati sovražnike, kot je stari Luca prevedel Martinu.

K mizici vodje barake je takoj stopil Mujo, ki je govoril razjarjeno kot javni tožilec in pri tem pogosto kazal na Martina; ta je spal, naslonjen z glavo na oporni tram. Ko je Mujo umolknil, je *sobnik* predlagal, da mora obtoženec,

ki je bil zdaj že kriv sabotaže, „*dva puta kroz stroj*“, torej dvakrat med vrstama. Predlog so v imenu vse barake z glasnimi vzkliki potrdili ujetniki iz Bosne, Martino pa se je ob njihovem vpitju napol prebudil. Povsem se je zbudil, ko so ga kot majhnega mucka zgrabili za vrat, ga kot vrečo zvelkli iz barake in postavili pred vzporedni vrsti ujetnikov, ki so kričali: „Ua banda! Uaa banda! Uuuu banda! Uuuuu ... banda!“ Tisti iz njegove barake so kričali kot blazneži, mu kazali pesti in klofotali ostale ujetnike, da bi sledili njihovemu zgledu.

Ob znaku *sobnika*, ki je držal fanta za roko, so utihnili. Razložil jim je, da pravila „igre“, v kateri bodo sodelovali, niso prišla iz Bosne. Opazil je, da Martino ničesar ne razume, a to se mu ni zdelo pomembno, saj se bo vsega naučil v praksi. Ob drugem *kapojevem* znaku so še besneje kričali: „Ua banda!“

Martino je že vedel, da mu pravijo „bandit“, ni pa razumel, kaj ima s tem tista „uva“. Ko pa ga je vodja barake zgrabil za vrat in ga brcnil proti čeljustim tiste brezkončne kače, je pomislil, da v Bosni „uva“ rečejo nešpljam: v toči udarcev in brc, pomešanih s pljuvanjem, je po nekaj korakih padel na tla. Dvignil ga je *sobnik* in mu ukazal: „*Trči!*“ Zasut z udarci je prišel na drugo stran, pri čemer so mu „pomagale“ brce v rit. Medtem ko je zajemal sapo za pot nazaj, je dojel, da bo dobil manj udarcev, če bo tekel hitreje. Pokril si je glavo z rokami in stekel, kolikor so mu dale noge; na drugo stran je tako prišel manj poškodovan, saj je s tem mnoge presenetil.

Potem so vsi odšli v barako, kjer je bil nov „proces“. In spet ven, da bi izvršili obsodbo. To pot je bil Martino med izvrševalci, ki so morali udariti, brcniti ali pljuniti obsojenca, da jih ne bi vedno budni *kapo* zbrcal med obe vrsti. Martino je le pljuval, saj sploh ni imel moči, da bi dvignil roko. *Kroz stroj* je tistega večera šlo kakšnih deset „kaznovanih“, ki so se pri nošnji *civiere* znašli v istem položaju kot Martino.

V bolečinah se je komaj zvelkel do ležišča, ko so ga s kriki in tresenjem spet zbudili. „*Ustaj! Ustaj! Vstani! Vstani!*“ je začel kričati *sobnik* in vsak zbudeni programirani robot je ponavljal te krike in vlekel za noge z ležišč vse tiste, ki so prišli z Lukićem. Znašel se je na tleh na ozkem hodniku in da ga ne bi pohodili, se je hitro, po vseh štirih, ker ni imel moči, da bi stal pokonci, odplazil iz barake. Naredil je prav, saj so mladega ljubljanskega zdravnika Janeza, starega Luco, Bepija Horvata in druge, ki niso mogli vstati, vrgli kot vreče na kamnita tla, kjer so že delili črno vodo brez okusa z običajnim koščkom kruha.

Začel je nositi težko *civiero*, še vedno v paru z Mujem, in bil prepričan, da bo na naslednji poti omahnil. Med hojo pa je ugotovil, da bolečine v vseh delih telesa postajajo znosnejše. Pod čelom, ki ga je neznosno peklo, je imel črno, zmaličeno in oteklo oko, na katero ni nič videl; ampak neki glas mu je prigovarjal, naj zdrži, da bo rešil drugo oko, s katerim bo lahko nekega dne spet videl svojo Silvio in otroka. Pomagala sta mu svež in dobrodejen vzhodni

vetrič, ki je tistega poznoavgustovskega dne v šibkih sunkih pihal z Velebita ter oznanjal zoro, in zdravilni vonj po algah, ki se je širil iz zaliva ob jutranji oseki. In tako je vztrajal tistega dne in še naprej, nosil je svoj križ in si govoril, kako je prav, da plača; ni se hotel zoperstaviti Muju, ki bi ga oslepil še na drugo oko, in se nadejal, da mu bo na pomoč priskočil svetnik ali hudič.

Po tednu te kalvarije mu je pomagal sam peklenšček. Nekega večera, po običajnem zboru za „razkrinkavanje sovražnikov“, ki je postal ustaljen obred v baraki, podobno kot počnejo v samostanih, je *sobnik* prvič nastopil v vlogi javnega tožilca in napadel nič manj kot svojega sonarodnjaka, strašnega Muja. Ta se je sklonjen tresel, medtem ko mu je *sobnik* pridigal. Na koncu je v joku padel na kolena. Še isti hip so Bosanci planili nanj, se pri tem prerivali in suvali s komolci, da bi ga dosegli in udarili. Martino, ki je skupaj z ostalimi stal v krogu in kričal „Ua! Ua!“, da jih ne bi tudi on dobil, je bil ob zvoku udarcev (spomnili so ga, kako je njegov oče z leseno palico tolkel bakala) tako pretresen, da mu je šlo na bruhanje. Za ubogega Bosanca pa so se muke šele začele. Tistega večera je moral kar desetkrat *kroz stroj*, pri čemer je moral vsakič po dvakrat steči med vrstama, dokler se ni popolnoma „očistil“.

Luca je pred spanjem razložil Martinu, kaj je storil tisti revež: ko je bil še v ječi, je ovadil vse mogoče „sovražnike“, s katerimi je izmenjal kakšno naklonjeno besedo o moskovskem pastirju, izpustil pa je svojo sestro in svaka; onadva, ki sta bila aretirana za njim, pa sta omenila njegovo ime. Preden je zaspal, je Martino sam pri sebi zaključil, da je bilo v Muju pod tisto trdo kožo, ki jo je dobil v zaporu, še vedno nekaj človeškega.

Naslednje jutro je vodja barake poklical Martina in Luco, slednjega zato, da bi prevajal njegove besede: „Do naslednjega ukaza naj bo Mujo bojkotiran: z njim se nihče ne sme pogovarjati, mu karkoli dati ali pomagati, sicer bo kršitelj prav tako kaznovan z bojkotom.“ Martinova naloga je bila prisiliti Muja, da poti krvavi pot ob *civieri* bojkotirancev, vse dokler se ne bo popolnoma očistil z ovajanjem drugih domnevnih „sovražnikov“. „Če bo uspešno opravil nalogo, ki mu jo je velikodušno zaupala Partija, bo za korak bliže svoji Istri.“ Ubogi Mujo ni bil več podoben samemu sebi. Krvi, ki mu je curljala na oči z obeh strani preklanega čela, ni mogel ustaviti niti z umazano cunjjo. Ni bilo nevarnosti, da bi spregovoril z oteklimi ustnicami, skozi katere so se ob vsakem vzdihu kazali majavi sekalci. Sključen in šepajoč se je pomikal proti *civieri* za bojkotirance, ki je imela različna para držal: prvi je bil dolg le petnajst centimetrov, komaj dovolj, da si ga lahko prijel, medtem ko je drugi meril več kot pol metra. Prvi je bil za bojkotiranca, ki je tako moral prenašati celotno težo *civiere*.

Martinu se je gabila „velikodušna Partija“, ki je zares požrla veliko duš in od katere je bila odvisna njegova vrnitev domov, obenem pa se mu je smilil tisti uničeni človek, nad katerim se ni hotel znašati: sprva sam ni vedel, kaj

storiti. Ugotovil je, da lahko naredi le dvoje, če želi, da bi bil volk sit in koza cela: kriči nanj, kar je žal že obvladal, in pljuva, ko nista bila sama. Vse ostalo se je zgodilo samo od sebe, z delom je prišlo na svoje mesto. V drugem delu poti proti odlagališču materiala, ko ju nihče ni videl, je Martino potisnil roke proti sredini *civiere*, s tem olajšal breme tovarišu in mu omogočil, da je lahko zdržal. Ne da bi vedel, si je Martino tako pridobil pravega prijatelja, ki bi mu bil pripravljen rešiti življenje, če bi se pokazala priložnost.

Dnevi so se občutno skrajšali in sonce, ki je v zaslepljujočem odsevu velikega kopa neprestano opazovalo tiste izmučene mravljice, je bilo z njimi malo bolj usmiljeno. Nekega jutra so vsi izbuljili krmežljave oči, ko so zagledali, kaj je v loncih. Še preden so videli, so zaznali nenavaden prijeten vonj; ko so občudovali tisto rumeno zmes, podobno *panetonu*,⁴³ so se čudili, kako je polenta lahko tako dišča. Zmehčana v „kavi“ je bila prava poslastica in Remigio je sklenil, da bo po vrnitvi domov svoji Rosetti naročil, naj mu pripravi podoben zajtrk s pravo in zelo sladkano kavo. S tisto porcijo polente v želodcu se je Martinu spet vrnila življenjska moč; res je čutil, kako se njegove mišice krepijo, ko je sedel na deskah in poslušal *sobnikovo* pridigo, ne da bi karkoli razumel. Nekaj pa mu je bilo jasno: razumel je, da *sobnik* nekaj razlaga in da za zdaj ne namerava „razkrinkati sovražnikov“.

Kasneje, ko se je z drugimi ujetniki iz taborišča že nahajal izven območja, obdanega z bodečo žico, je izvedel, da bo to poseben dan: počakali naj bi na novo skupino „kaznovanih“, ki bodo v kratkem pripluli s Punatom, in jim izrekli dobrodošlico z brezkončno dolgim *kroz stroj*. Od majhnega пристanišča v zalivu, kjer so že zgradili lep pomol, do vhoda v taborišče je bilo le nekaj sto metrov; ta pot se jim je zdela prekratka, da bi križev pot izpolnil svoj „vzgojni namen“. Poleg tega je bil za tisoč in več čakajočih ujetnikov tisti prostor premajhen. Hudičeva volja pa je bila, da je bilo na Golem dovolj prostora, primerne za ta namen; dolgi vrsti sta se umestili v pravokotnik z ostrimi skalami, ki je meril približno trikrat dva kilometra, ujetniki so stali v širokih krogih, ki so vodili vse do vhoda v taborišče.

Bilo je vedro in mirno septembrsko dopoldne: Martino, ki je sedel na griču nad taboriščem, se je spominjal stojnic in vrtiljakov svete Evfemije v Valdibori, natrganega grozdja in mladega vina, ki je zorelo v *brentelah* in dobro teklo po grlu ob prvem večjem ulovu sardin. Nežna svetlomodra meglica je blažila vzvišenost globokega Velebitskega kanala in skoraj zgladila grobi hrbet Raba ter razbrzdana pobočja ponosnega Velebita.

Ko se je iz smeri Senja na morju pokazala majhna pika, je bilo miru konec: prišlo je nekaj *kapojev*, ki so skandirali TITO-PARTIJA! in kot piromani s

43 Prazničen sladki kruh z rozinami in kandiranim sadjem. (Op. prev.)

prizganimi baklami stekli med obema dolgima vrstama, da bi zanetili požar. Poblaznelo kričanje, ki ga je Martino sovražil, saj je vedno napovedovalo krvavo mlatenje, se je začelo razlegati od pristanišča do griča, sprva razpršeno kot posamični plameni, potem pa v enotnem izbruhu besa, bolečine in nemoči. Izbruh se je razširil z Golega in razgalil koščeni skelet Raba, ki ga je razgrizla burja, ter nedostopne strmine Velebita, te so se dvigale nad tistim sinjemodrim morjem, ki je zdaj spet pripadalo Uskokom.

Iz globin podpalubja na Punatu, ki se je medtem zasidral ob kratkem pomolu, so jih metali na grobo obalo kot pokvarjeno blago, od tam pa jih je izbrana skupina Bosancev z brcami in pestmi pospremila do brezkončne tuleče kače, katere členi so jih morali udariti, brcniti ali pljuniti, če jim niso hoteli delati družbe. Martino jih je gledal, kako prihajajo na vrh griča, bili so izčrpani, krvavi, smrdeli so po bruhanju in iztrebkih; potem pa je odvrnil pogled od kupa razbolelih in nemih teles, ki je nastajal pred njim, ob izteku kamnitega in strmega spusta.

In še vedno so „kaznovani“ z Golega kričali proti tistemu prekletemu nebu: „TITO-PARTIJA! TITO-PARTIJA! TITO-PARTIJA! TITO-PARTIJA!“, vse dokler se niso zasitili, dokler se jim nista zagnusila tisti TITO in tista PARTIJA, skupaj z vsemi komunističnimi partijami tega sveta, zamazanimi z bruhanjem in človeškimi iztrebki, ki so se pomešali s krvjo na tistem Golem otoku.

Martin Muma v črni srajci

S prišleki so napolnili še več barak, v katerih so se pomešali s „starimi“ ujetniki. Zato je bil Martino iz druge barake preseljen v šesto, ki so ji takrat rekli baraka *pjeskarov*, tistih, ki so imeli nalogo, da iz morja prinašajo pesek na gradbišče. Od orodja je imela ta skupina na voljo samo lopate in *civiere*, možje so torej morali zabresti do pasu v vodo, da bi izkopavali pesek. Resnici na ljubo so s tem izčrpavajočim delom kasneje prenehali, saj so pesek pripeljali iz Loparja, ki leži na severozahodnem delu Raba, z braceri, opremljeno za ta namen. Toda v tej zgodnji jeseni je Martino preživel težke čase.

Na jugu пристanišča je ležal večji zaliv, ki je bil v zavetju pred burjo, vendar izpostavljen južnim vetrovom. Tam se je proti odprtemu morju širila dolga plitvina s peščenim dnom; ampak dovolj peska, da bi nosili zvrhane lopate, se je nahajalo šele v globini dobrega metra, kar je bilo precej daleč od kopnega. Delali so v človeški verigi: ena skupina je stala v vodi in z lopatami polnila *civiere*, medtem ko je druga skupina neprestano krožila od morja do obale, kjer je nastajal velik kup peska. Ta prekrasni zaliv je bil pekel za vse. Za tiste, ki so bili neprestano v vodi do prsi in so morali kopati kot blazni, in za tiste s *civierami*, ki se niso ustavili niti za hip, kakor osli, ki poganjajo mlinsko kolo. V poletnih mesecih je bilo to delo na meji znosnega, že s prvo oktobrsko burjo pa se je spremenilo v hudičevo garanje. Lahko so samo upali, da se v zalivu ne bo več dalo delati zaradi juga in previsokih ter dolgih valov. Seveda ne zato, ker bi potem sedeli križem rok, saj so takrat pesek prenašali tja, kjer so ga potrebovali, ampak zato, ker so lahko nekaj dni preživeli na suhem.

Prav v enem tistih dni, ko je jesen divjala po ozkem Velebitskem kanalu, se je Martinu približal tovariš v stiski, Istran in star član italijanske komunistične partije. Ta se je ozrl okoli sebe in se prepričal, da v bližini ni nikogar, ki bi razumel njun jezik, nato mu je rekel: „Martino, prišel sem ti posredovat direktivo, da moraš podpisati za Tita, kot oni zahtevajo od nas. Partija je ugotovila, da v tem prekletem taborišču ni nobene možnosti za organizacijo odpora. Zato se je uklonila njihovi igri: ko podpišemo, se bomo vrnili na svobodo, od koder se bomo lahko naprej borili za Idejo.“

Direktiva ... Partija ... Ideja ... Te besede, zmedene in tuje, so prihajale do Martina, ko je z žlice kot ponavadi srkal krompirjevo juho in sanjal, da bi imel kos kruha samo zase. Bila ga je sama kost in koža, uši pa mu niso dale miru niti za trenutek! Ampak ob pogledu na tistega rdečega duhovnika je izzivalno vprašal: „Prinašaš mi direktivo, ampak od katere partije?“

„Od prave partije,“ mu je ta začudeno odgovoril, „od boljševistične partije. Mi v prvi skupini se skoraj vsi strinjamo, in najkasneje čez par mesecev se bomo vrnili domov. Opozoril sem te!“

Že je odhajal, ko ga je Martino ustavil: „Prosim, povej svojim tovarišem, da ne sprejemam in nikoli ne bom sprejemal nobenih direktiv od nobene partije, pa naj ima tako ali drugačno ime in barvo. In sploh mi ne pride na misel, da bi se boril z vami, ker če bi po nesrečnem naključju zmagala vaša partija, bi bil ta otok premajhen. Vi bi s sovražniki vašega režima napolnili še tisti otok tam.“ Pokazal je proti Rabu.

„Borci“ so podpisali in čez nekaj dni so jih vključili v prvo *radno brigado*, ki je zapustila taborišče na Golem. Člani delovne brigade so bili v bistvu kandidati za odhod na svobodo, *slobodnjaci*, kot so jim pravili. Zvest prevod te besede bi se glasil „osvobojenec“ in ni naključje, da izvira iz antike. Spali so na drugi strani bodeče žice, a kljub temu na otoku, s katerega se ni dalo zbežati. Hranili so jih s kruhom in polento, ki sta jim po dolgotrajnem stradanju obložila kosti z malo maščobe, da bi bili videti bolje, ko bi se pojavili pred ljudmi. Večina osvobojenec, ki jih je zajela groza ob pomisli, da bi se lahko spet vrnili v suženjstvo, je vlagala vse svoje moči v prepričevanje taboriščnih poveljnikov, da so vredni njihovega zaupanja. Delovali so v Titovem imenu, a s tako zlobo, da si niti sam maršal tega ne bi mogel predstavljati. Ovajali so, pogosto na osnovi laži, polnih blatenja, saj se sužnji za žico nikakor niso mogli braniti; poleg tega je bila njihova „dobrodošlica“ novim ujetnikom, ki so se pripeljali v podpalubju ali na krmi Punata, tako kruta, da so morali komandirji pogosto posredovati in rešiti življenje tistim nesrečnežem.

Prva delovna brigada je obstajala že petnajst dni, ko je nekega jutra *sobnik* ukazal Martinu, naj stopi do *islednika* za Hrvaško. Ta funkcionar je imel enako vlogo kot „referent“, s katerim je imel v istem času opraviti Arthur London v praških zaporih: edina razlika je bila v tem, da je bil prvi titovec, drugi pa stalinist. Najprej pa se je moral – še vedno po ukazu vodje barake – znebiti uši in se umiti, vsaj tiste dele telesa, ki jih je bilo bolj videti. Vse to je bilo enostavno reči, a težko narediti brez sladke vode in koščka mila. Kar zadeva uši, pa se je to zdelo kot prava utopija, saj so taborišče že pred nekaj meseci preplavili ti zajedavci, ki so se jim ponoči pridružile še stenice in ujetnikom dodatno otežile življenje. Problem so rešili karseda enostavno: Martina so pospremili na samotno plažo, slekel se je in dolgo ostal v morju; potem je moral teči, dokler se ni posušil, saj tam niso imeli brisač. In bilo je konec novembra, vrh bližnjega Velebita je bil zasnežen.

Referent za „kaznovane“ v Socialistični republiki Hrvaški je bil lep in še mlad moški, če ne bi nosil policijske uniforme, bi ga lahko imeli za odvetnika.

„Ben, ne bomo tele damu,“ je dejal Martinu, „se prou ana grdoba trmasta. Ben rad znau, ku jemaš še zmeraj u glave una dva pastirja.“

Martino, ki so ga prijetno presenetile te besede v tekočem narečju in z glasom, ki ni kazal odkritega sovraštva, se je malo opogumil: „Mislim, da sem se ravno zaradi te svoje ideje o dveh pastirjih, kot pravite, znašel v napačnem zaporu, saj se nikoli nisem izrekel za Stalina. Hotel sem spet postati državlján kot mnogi drugi, torej ne član partije, in glede tega si ne bom nikoli premislil, dokler bom živ.“

Oficir ga je z zanimanjem opazoval in mu odgovoril: „Te ne moren zastopet, ale se ana velika mona ale an furbo; jaz jiman cejt prit na krej, ko tebe ne sile jet damu. Nisi se podpisó, kur so nardile tuaje prjatle, en taku si pokazo, da ne želiš dobro nanka suaje družine. En ne pozabe, da jimaš ano mlado en ljepo ženo, ki ti lahko pokaže ruge.“

Medtem ko je oficir čakal na njegov odgovor, je Martino premišljeval o tem, „kako so postopali njegoví tovariši“. Če bi vedel, da so se vrnili domov s precej drugačnimi nameni od tistih, ki so jih priznali! In prepričan je bil, da ga bo njegova Silvia počakala; referent mu je to govoril samo zato, da bi popustil. To je bila edina gotovost, ki mu je dajala moč, da vztraja, čeprav je njegovo pamet zamegljevala zlasti kronična lakota.

„Sen vrje zastopo,“ je odgovoril oficir, ki ga je Martinov molk užalil, „da se suh kur bakala, ki ga je treba anomalo namočet; na, vzeme tobak, guštiraj pokadet denes, ki še dugo ne boš dobo an španjolet.“

In ko ga je odslovil, mu je dal polno pest cigaret. Bile so znamke sava, tiste najslabše, a fant je končno lahko pokadil nekaj „polovičk“, ki jih je vstavil v svoj leseni ustnik. Druge dni je dobil po štiri španjolete in da bi mu bili dovolj do večera, jih je moral razrezati na četrtine.

Še isti dan se je ob večernicah Martino zavedel, da tisti Dalmatinec, ki je bil videti kot pravnik (razen uniforme), misli hudo resno. Kar štirikrat je moral *kroz stroj*, nato pa ga je *sobnik* poslal v kot h kibli, veliki posodi, v katero so ujetniki ponoči smeli samo urinirati. Dobil je ukaz, da jo izprazni v latrine, preden bi bila polna. Zjutraj, ko je bil Martino še omotičen od udarcev in spanca, je *kapo* zahteval, naj se sleče, potem pa mu je izročil par hlač, podobnih tistim, ki jih nosijo karabinjerji, s kričče rdečima črtama na straneh po vsej dolžini nog; da bi bil bolj opazen njegov status posebnega bojkotiranca, pa je moral obleči še novo, svetlečo črno srajco. Potem so ga poslali k posebni *civieri*, na stran, kjer so bila držala zelo kratka. Ponoči pa se je moral kot pretepen pes spet stisniti h kibli.

Kot da ni bilo že dovolj trpljenja, je po tednu tistega pekla dobil še hudo krvavo drisko, zato je imel občutek, da mu bodo – nad veliko črno jamo in pod milim nebom – čreva pogledala ven. Ujetnik, ki je dobil nalogo, da ga

priganja ob *civieri*, pa ga je žalil, prepričan, da pogosto hodi na latrino zato, ker bi rad prihranil moči.

Minilo je kakšnih štirinajst dni, odkar je nosil črno srajco, in to je vsakomur dovoljevalo, da je z njim ravnal kot z umazano živaljo; mnogi so to izkoriščali iz golega sadizma, on pa se je začel vdajati obupu: skoraj je že podlegel. Neke noči, ko je bil zvit v svojem kotu, smrdečem po urinu, je bil na tem, da bo šel naslednji dan k *isledniku* iz Dalmacije; a v tistem trenutku mu je nekdo na skrivaj nekaj vtaknil med roke, prekrizane na prsih. Ko je dvignil pogled, je komaj razločil obris človeka, ki je v naglici splezal na zgornje ležišče. V rokah je začutil tri stvari in še preden jih je prepoznal na otip, mu je vonj, tako težko pričakovano dišanje, povedal, da je to KRUH, TRIJE KOSI PREPEČENCA!

Dva kosa je takoj skrnil pod črno srajco, medtem pa je tretjega sesal, saj bi lahko kdo slišal grizenje; solze ganjenosti so mu pomagale razmehčati to svetinjo, nenadejano mano z neba.

Tudi naslednjo noč se je vrnila ista senca. Videti je bilo, kot da urinira, a je Martinu previdno šepnila na uho: „*Moj Taljan, Mujo neće te zaboravljati. Samo molim te: ni riječ!*“

Seveda, kako nisem že prej na to pomislil, si je rekel Martino, ko je moški izginil kot tat, Mujo je bil pek, ki je po očiščenju spet opravljal svoje delo. Le Mujo ga je vedno klical „*moj Taljan*“ ter se pri tem spomnil, kako se je lahko oddahnil ob nošnji *civiere* bojkotirancev. Pomen besed, s katerimi ga je prosil za popoln molk: „*Samo molim te: ni riječ!*“ je bil Martinu jasen, čeprav jih ni dobesedno razumel, v tem krogu pekla, kjer se je vsak obsojenec poskušal povzpeti na ramena svojega bližnjega, da bi videl privid neba.

Kot mu je obljubil, ga Mujo ni pozabil, in ko se je vračal od peči, mu je vsako noč prinesel tri kose prepečenca, ki za Martina niso bili le zelo dragocena hrana za telo, temveč so okrepečali tudi njegovo dušo. Tisti zares blagoslovljeni kruh je Martinu Mumi povedal, da niti Goli otok ne more popolnoma uničiti človeka, čeprav ga tako po videzu kot po dejanjih naredi podobnega divji živali. In prav tam, ko je stražil veliko posodo scalnice, je bolj kot kjerkoli drugod odkril, da je globoko v vsakem človeku nekaj nedoločljivega, neotipljivega, a obenem močnejšega od jekla; dragocena skrinja, ki se kot mušola zapira ob močnih valovih in odpira le ob nežnem valovanju. To odkritje ga je opogumilo in nazadnje prepričalo, da mora vztrajati, ostati svoboden človek – edini, ki ima lahko dostop do vabljivega bistva soljudi.

Minil je mesec od odhoda prvih osvobodencev, ko je Martino dočakal konec bojkota: vzeli so mu črno srajco in vpadljive hlače. Skoraj je obžaloval, da ne nosi več tiste srajce, s katero je bilo enostavno loviti uši, saj njihove kameleonske sposobnosti niso mogle ničesar proti črni barvi; postale so kvečjemu temno sive, a še vedno dobro vidne na črni podlagi.

Zdaj sta ga bila sama kost in koža, in bil je neodziven na vse, kar se je dogajalo okoli njega. Nekega dne ga je silovit sunek burje, ki se rojeva v bližnjem Senju, vrgel med skale; izgubil je zavest in bil nekaj dni napol mrtev. Le negibno ležanje na deskah in njegova mlada leta so mu pomagali, da je lahko spet stal na nogah in kot robot dan za dnem prenašal *civiere* kamenja ter v vedno daljšem *kroz stroj* čakal nove in nove skupine nesrečnejev, ki so jih metali na kopno iz grozljivega trebuha Punata. Ni pa več imel moči, da bi jih udaril s pestjo ali brcnil, in niti dovolj sline, da bi vanje pljunil.

Kurja slepota

Izčrpani ribič iz Rubinuma na tem mestu pripovedi le s težavo spet odkriva sledi svoje poti v tistem žalostnem času. Zaradi avitaminoze se je takrat premikal tipaje, z oteklimi nogami in motnimi očmi, kot jih imajo kokoši ponoči. Starec bo razbral le nekaj stopinj, ki so jih vtisnili trenutki najhujšega trpljenja.

V eni od skupin novih „kaznovanih“ je Martino nekega dne s težavo prepoznal obraze ljudi, ki so bili nekoč njegovi prijatelji. Mimo njega, ki je bil del zverinske kače, so pretreseni in krvaveči stopali nekdanji tovariši iz ujetništva, velika večina tistih, ki so podpisali. Ko so lahko spregovorili, po koncu dolgoletnega bojkota, je Martino spoznal, kaj se dogaja pri njem doma. Tako je izvedel, da z njegovo Silvio ravnajo dosti manj človeško, kot so med fašizmom, v času miru, ravnali z ženami političnih nasprotnikov. Ni jim bilo dovolj, da so jo vrgli iz stanovanja, prisilili so jo, da je med nosečnostjo plezala po oklepilih ladij v doku Uljanika in z njih strgala rjo. To ni bil osamljen primer tako podlega ravnanja: namenili so ga vsem ženam kaznovanih na Golem otoku, ki niso hoteli popustiti pod pritiski Partije. Ta je hotela, da bi se ločile in tako svoje može proglasile za „sovražnike ljudstva, Partije in tovariša Tita“.

V Martinovem primeru se je tej nesreči pridružil še krut nesporazum, ki je njegovi družini povzročil najhujšo možno škodo. Kot vsi ostali, ki niso izkusili Golega, tudi Silvia ni imela pojma o dejanskih življenjskih razmerah v tem taborišču, ki nikakor niso dopuščale pisanja „pistem iz taborišča“. Pri prikrievanju hudodelstev namreč titovci, podobno kot stalinisti, niso bili nič manj spretni od svojih učiteljev nacistov. Približno enkrat na mesec, vendar ne vedno, so ujetniku dali dopisnico z zelo omejenim prostorom za pisanje; moral ga je napolniti s hvalnicami sistemu, velikodušnosti gnile zaščitniške države, ki je nam sovražnikom dovolila, da spokojno živimo in delamo na kraju, kjer nam ničesar ne primanjkuje. Le na dnu so smeli napisati nekaj fraz, kot je, „poljubljam te in mislim nate“. Tistemu, ki se ni držal tega pravila, niso samo raztrgali dopisnice, temveč je tvegala, da bo moral nekajkrat teči med vrstama.

Ko so se Martinovi tovariši vrnili domov, je Silvia, ki so jo zbegale že moževe dopisnice, stopila do njih, da bi izvedela več. Ti nesrečniki ji gotovo niso mogli reči, da so se vrnili, ker bi se odpravljali v boj, in so Martinovo odsotnost pojasnili z edinim razlogom, ki jih ni obremenjeval: njen mož se ni vrnil, ker ni hotel podpisati. In uboga Silvia, ki mu je pošiljala dopisnice, polne očitkov, sploh ni mogla razumeti, zakaj je ravnal tako. S tem je Martino začel izgubljati še družino.

Po dveh neskončno dolgih letih na Golem, ko skoraj ni več upal, da bo še kdaj videl svojo družino (tudi zaradi pegavice, ki je razsajala v taborišču), je Martino končno izkusil svobodo. Brigada, v katero so ga vključili, je bila zares delovna. Po nekaj dneh počitka in rednih obrokov so jih z vlakom, v zaprtih živinskih vagonih, premestili iz bakarskega pristanišča v osrednjo Bosno, približno štirideset kilometrov severno od Sarajeva. Na tistem gorskem območju, polnem rudnin, so morali železarno v Varešu povezati s premogovniki v Brezi; namesto stare ovinkaste proge z ozkimi tiri so gradili novo dvo- in širokotirno železnico, ki je v ravni črti prečkala hribe in reke. Na kraj blizu mesteca Breza, kjer se je utaborila brigada, je prišel Ranković, takrat notranji minister, in jim v svojem govoru obljubil svobodo, ko bodo dela končana.

Ob tem zagotovilu so se osvobodenci razživel: končno so videli konec, cilj, ki ga bodo lahko dosegli z lastnimi močmi, za njim pa težko pričakovano svobodo. Od začetka del so bile težave in napor pri doseganju tega cilja skoraj nepremostljivi, saj je bil teren nemogoč; dejansko ni bilo nobenega dela trase, ki bi ga morali samo zravnavati, saj naj bi bila železnica po vsej dolžini posejana s predori in mostovi. A to ni pognalo strahu v kosti brigadi z Golega, ki je bila navajena dolgega in neusmiljenega partizanskega boja na Balkanu in je nato med strašnimi preizkušnjami na Golem postala neobčutljiva zaradi muk, ki sta jih povzročala izdajstvo in blatenje nekdanjih tovarišev.

Martino, ki do takrat ni poznal surovega balkanskega podnebja, ni zaostajal za temi možmi; bil je veteran Golega, tja je prišel kot sedemindvajseti in je s tisoči „kaznovanih“ trpel isto kalvarijo. Ti so ga naučili svojega jezika in preživetja v tem sovražnem svetu, v katerem pa ga, resnici na ljubo, nikoli niso zaničevali zaradi narodnosti. Še več, ni bil brat le za Bosanca Muja, ampak so ga „*moj Taljan*“ z naklonjenostjo klicali tudi Slovenci, Hrvati, Srbi, Črnogorci in Makedonci.

Civiere na Golem, ki jih je prenašal z veliko muko zaradi praznega želodca, je zamenjal za samokolnice, nato za rudarske vozičke in nazadnje, ko se je spoprijateljil z Mariem iz Labina, še za pnevmatsko kladivo; vse to sta mu olajšala kruh in grahova mineštra UNRRE, ki ju je bilo končno dovolj. Tako se mu je vrnilo upanje, da bo spet lahko videl svojo Silvio, še preden bi omagala pod težkim bremenom, ki ga je nosila na ramenih in v srcu.

Tudi ljudje iz tistih hribov, ki so živeli v revnih hišah z lesenimi strehami, so pomagali brigadi, in sicer že s svojo navzočnostjo; osvobodenci so se končno znašli med navadnimi ljudmi, ki so jih ob srečanju pozdravljali, in tako dobili občutek, da so skoraj doma; pomagali pa so jim tudi bolj otipljivo – na deloviščih se je pogosto znašla kakšna steklenica domače *šljivovice* in tobak v listih, ki so ga prinašali neznanci. Verjetno ne zaradi političnih prepričanj, temveč zato, ker so reveži čutili potrebo, da pomagajo še revnejšim od njih.

Po pol leta zelo napornega dela, ki so ga lahko opravljali le zaradi svoje trdne volje, so izvršili nalogo. Bilo je konec aprila 1951 in dekleta iz Breze so se ob nedeljah že sprehajala v lahkotnih oblekah z vzorcem vijolic; hodile so po cesti, ki je vodila mimo taborišča, in se smehljale svojim fantom, pri tem pa na skrivaj, zapeljivo in radovedno pogledovale tiste grobe moške, ki so jih izza bodeče žice občudovali, kot bi videli Marijo. Zadnjega aprilskega dne je prišel ukaz, naj odstranijo žičnato mrežo: jutri, na praznik prvega maja, se bodo osvobodenci končno lahko vrnili domov!

Delo, ki so ga zdaj opravljali s polnim zanosom, je bilo, ob splošnem veselju, že skoraj pri koncu, ko je v taborišče pripeljal policijski kombi, in takoj se je vzdušje ohladilo. Ukazali so, naj se vsi zberejo, in v vozilo so takoj naložili šest moških: med njimi je bil tudi Martin Muma.

Zmeden kot riba na suhem se je po nekaj kilometrih vožnje znašel v novem taborišču, spet obdanem z bodečo žico. Vrgel se je na leseno ležišče, ki so mu ga dodelili, in tam nekaj dni ostal kot ohromljen, ni se odzival, ko so nanj kričali in ga vleкли za nogo. Po dolgem času je spet prišel k sebi, ko ga je v italijanščini nagovoril glas: „Martino, razumem te; vstani in jej. Potem pridi v mojo pisarno, kjer ti bom vse razložil.“

Tiste besede so ga dvignile z ležišča, zagledal je policijskega častnika, ki je zapuščal barako, Martinu pa je *sobnik* podal menažko, polno mineštre. Apetita mu gotovo ni manjkala. Potem so ga pripeljali k poveljniku taborišča, ki ga je Martino malo prej slišal.

„Preden ti v miru razložim, zakaj si se znašel tukaj, ti bom povedal, da je Partija sprejela to odločitev v tvoje dobro,“ je rekel tisti čokati mož nizke postave in temne polti, ki je bil videti, kot da prihaja iz južne Italije.

Ob tem uvodu je Martina od besa in nemoči stisnilo v želodcu: v njegovo dobro so ga imeli v ujetništvu. To je bil vrhunec nesramnosti! Hotel se je odzvati ostro, a spomnil se je, kako je dalmatinskemu referentu na Golem povedal, kar si je mislil, in zato se je zadržal: „Ne razumem vas, najprej me obsodite na trinajst mesecev, potem pa mi po dveh letih in pol ujetništva obljubite, da bom po koncu del odšel domov, jaz pa sem še vedno tu ...“

„Bodiva razumna in ne načenjajva zgodbe o trinajstih mesecih, ki si si jih lahko tudi izmislil, saj o tem nimaš nobenega dokaza. Poleg tega nisi bil obsojen, temveč kaznovan s ‘prevzgojnim delom’, in to kazen vedno lahko podaljšamo, če posameznik kaže, da je še zmeraj sovražnik ljudstva.“

In medtem ko je poveljnik taborišča strogo strmel v Martina, kot bi mu hotel vbiti v glavo svoj pogled, je ta pred sabo spet videl Bepija Horvata v reškem zaporu, ko mu niso hoteli dati kopije razsodbe, ki je bila kot farsa, in spominjal se je njegovih besed v zvezi s tem. Kako prav je takrat imel stari socialist! Vse to je moral zamolčati, če se ni hotel vrniti na Goli, a tega

„sovražnika ljudstva“ res ni mogel požreti: „Se vam ne zdi, da malo pretiravate s tem ‘sovražnikom ljudstva’?“

„Če bi bil ti slovanskega porekla,“ je sproščeno začel oficir, „ne bi niti za trenutek razmišljal in bi te takoj poslal nazaj na otok. A ker sem iz Črne gore, dobro poznam Italijane in vaš način razmišljanja, na katerega je vplivalo trpljenje pod Mussolinijevo diktaturo, zato tega ne bom storil. Bil si pravi sovražnik jugoslovanskih narodov, ko si Tita označil za pastirja, ki je enak Stalinu. To si bil tudi zato, ker moramo biti vsi mi v Titu in Tito mora biti v vseh nas, če hočemo, da raste ta naša mlada država, katere rojstvu si bil priča. In vsako rojstvo, posebej pa rojstvo države, je vedno boleče; spomni se grozot, ki so jih prebivalci Piemonta povzročili na območju južne Italije po padcu Burbonov: takrat so se k nam zatekli nekateri od tako imenovanih ‘razbojnikov’. Napako si naredil, da si na Tita gledal z očmi Italijana, ki že ima svojo državo, naj je ta dobra ali slaba. Mi tukaj na Balkanu pa potrebujemo njega, močnega moža. In ti si jugoslovanski državljan, ne pozabi tega! Ampak pustiva to ... zdaj ti bom povedal, zakaj smo te pripeljali sem. Vedeti moraš, da je tvoja žena zahtevala ločitev, in s tem ni še nič narobe. Nasprotno, prej bi se morala odločiti za to in boljše bi bilo zanjo. Poleg tega pa je optirala za italijansko državljanstvo in v Italijo želi odpeljati tudi otroka. Zato smo se odločili, da te ne pustimo domov, kjer bi lahko naredil kaj nerazsodnega in si s tem popolnoma uničil življenje. Zdaj pa se odloči sam: ji boš dovolil, da odpelje otroka? Ne pričakujem, da mi boš takoj odgovoril: pojdi v barako, jej, spočij se in premisli. Jutri zjutraj mi boš povedal.“

Zdaj je Martin Muma vedel in počutil se je kot riba, ki so jo ujeli na trnek, potem pa je padla z žara na žerjavico. Muke v samici, v kači nešteti *kroz stroj*, v črni srajci, polni uši, v hrepenenju po koščku kruha, v poblazneli kurji slepoti, vse to so bili mrtvi valovi, ki so napovedovali vrenje in dviganje strašljivih viharne valov. Ki jih je v tistem trenutku čutil v srcu.

Novoletno drevesce

V starcu iz Rubinuma že bledijo sledi, ki so ga vodile med njegovim bolečim vračanjem v preteklost. Ob izteku poti zagleda – kot okrušen mejni kamen, blaten in obrasel z mahom – zadnji dan v letu 1952, ko je zapuščal osrednjo Bosno, se vračal domov in skupaj z drugimi prepeval:

*Draga moja, skini veze:
dolazim ja iz Breze!*

Skoraj vsi, razen samskih in starcev, so pravili svojim dragim, naj prekinejo izvenzakonske zveze, ker prihajajo s postaje Breza. Sumili so, da bodo to posebno darilo Partije našli v svojih zakonskih posteljah.

Starec še vedno vidi svoje takratno darilo za prihodnje življenje, v katerem je med kupi ruševin ponovno našel svoja nekdanja prepričanja, trdna kot skale Montaura: nikoli se ne ukloni avtoriteti, da bi ohranil širok pogled, ki zmore videti različne zorne kote, in ostani zvest svojim koreninam, te so v strnjenih hišah na griču, ki so ga pozidali daljni predniki pranonota Casanegre, to pa zato, da bi vrabčkom znal pripovedovati o zlu jastrebov, ki ga je moč izkusiti na Golem otoku. Zato se je odločil, da morajo njegovi otroci ostati pod istrsko streho, kjer so se rodili, vse dokler ne bodo znali leteti. Obenem je preklinjal samega sebe, ker je Neumnosti žrtvoval svojo nedolžno Belo ovčko, Silvio s Kruhovega otoka, ki ga je viharno morje že poplavelo.

Nazadnje se izčrpani Martin Muma spominja vsebine sanj, kot mu jih je njegova mala Bela ovčka plašno zašepetala s strehe, ki se je že majala v neurju: „Skozi razpršeno meglico sem videla mesto, pokrito s snegom ... V jasni noči so bile strehe bele in tudi luna je bila srečna, da je ustvarila vse to razkošje. Pokrajina se je zdela pravljlična, kot bi jo začarale vile ... Videla sem se, kako sedim doma s starši ob novoletnem drevescu, srečna in vznemirjena, ker je zapadel sneg ... Zbudilo me je grmenje. Bile so čudovite sanje. Morda se bodo nekega dne uresničile, morda bo vsaj enkrat ledeni sneg razveselil naše strehe.“

Videl se je v domači hiši, s starši, oče je bil ganjen in pretresen, v tistem času ga je jugo odpihnil na savudrijsko obalo; odgovoril ji je tako, da ji je povedal svoje sanje, ki jih je dušil cement: „Še vedno imam na sebi cement. Za staro tovarno so se rodile najine sanje. Bila sva srečna v lepih toplih dneh, ko je maestral dvigal krila galebom, srečna, čeprav naju je stara tovarna prekrila s cementom. Tudi batani Lastovki sva morala očistiti hrbet. Potem sva z njo odplula na sijoče morje. Z močjo svojih kril – se spomniš, punčka? – je drsela med valovi. Smejala si se. Smejala si se z mano in z mamom, med

pršenjem morja, ki ga je sonce spreminjalo v izginjajoče mavrične odseve pri Kristusovem rtu. Krmilo je med hitro vožnjo drhtelo, skoraj kot bi se balo vrnitve v pristan pod Pegolero ... In vrnil sem se sam, neprepoznaven zaradi krvavih krast in nezaupanja. Nikoli več se ne bom mogel približati tvojemu novoletnemu drevescu. Bodi mirna, moja Bela ovčka, saj je vsaj sneg, morda čistejši, ker prihaja iz sanj, pobelil tvojo streho. Ko se bo stopil, bodo pognale tvoje vijolice. Razumi me: ne morem ti slediti in se smejeti s tabo, a naredil bom vse, da ne boš jokala.“

Morda ste prav zato, da bi sam ostal zvest tisti davni oblubi, lahko slišali zgodbo Martina Mume.

Rovinj, 23. marca 1987

Kazalo

Edizione slovena di “Martin Muma” di Ligio Zanini <i>Maurizio Tremul</i>	str. 4
Slovenska izdaja Martina Mume Ligia Zaninija <i>Maurizio Tremul</i>	str. 5
Prefazione <i>Elis Deghenghi Olujić</i>	str. 8
Predgovor <i>Elis Deghenghi Olujić</i>	str. 9
Od Cala Sante do Montegrandeja	str. 21
Kje in kdaj se je rodil?	str. 22
Martino z očetom Sandrom	str. 24
Mojster Sandro mora „zapreti barako“	str. 29
Pred odplutjem iz Cala Sante	str. 35
Hitro na krov	str. 45
Crico	str. 49
Martin Muma prvič zbeži pred bolečino tako, da poletí	str. 53
Radeka	str. 55
Besede pranonta Casanegre	str. 59
Družčina s Cugulere	str. 66
Nono Toni Spissiarito	str. 71
Gremo po ježke	str. 74
Na njivi nonota Spissiarita	str. 80
V kleti na Ulici sedmih murv	str. 90
Med <i>barakarji</i> v šoli Alessandra Manzoniija	str. 101
Prvi ogenj po poplavi v hiši	str. 105

Na ulici Premuda	str. 107
Dan se spet začinja daljšati	str. 113
Proti koncu zatišja	str. 117
Vrnitev na Kruhov otok	str. 121
Na učiteljišču	str. 125
Kroštole za svetega Julijana	str. 131
Profesor Callegarini	str. 139
Med najtemnejšimi, pepelnato sivimi oblaki	str. 148

Od Rubinuma do Golega otoka str. 153

Rubinum	str. 154
Kaj bi naredil ti, mali vrabček?	str. 159
Širikolo	str. 161
<i>Beguine in boogie-woogie</i>	str. 164
Silvia, bela ovčka	str. 168
Idila	str. 177
Grenka usoda cvetov zore	str. 178
Tito-Partija! Tito-Partija! Tito-Partija!	str. 190
V samici puljskega Strafaussa	str. 194
Goli otok	str. 200
„Kroz stroj“, tek med vrstama	str. 207
Martin Muma v črni srajci	str. 214
Kurja slepota	str. 219
Novoletno drevesce	str. 223

LEAD PARTNER

CILJNO ZAČASNO ZDRUŽENJE "JEZIK-LINGUA"
ASSOCIAZIONE TEMPORANEA DI SCOPO "JEZIK-LINGUA"

PARTNERS

ASSOCIAZIONE DEGLI APPARTENENTI ALLA COMUNITÀ NAZIONALE ITALIANA – UNIONE ITALIANA
DRUŠTVO PRIPADNIKOV ITALIJANSKE NARDONE SKUPNOSTI – ITALIJANSKA UNIJA

CENTRO ITALIANO DI PROMOZIONE, CULTURA, FORMAZIONE E SVILUPPO "CARLO COMBI"
PROMOCIJSKO, KULTURNO, IZOBRAŽEVALNO IN RAZVOJNO ITALIJANSKO SREDIŠČE "CARLO COMBI"

CENTRO STUDI JACQUES MARITAIN
ŠTUDIJSKI CENTER JACQUES MARITAIN

COMUNITÀ AUTOGESTITA COSTIERA DELLA NAZIONALITÀ ITALIANA – CAN COSTIERA
OBALNA SAMOUPRAVNA SKUPNOST ITALIJANSKE NARODNOSTI – OSSIN

COMUNITÀ AUTOGESTITA DELLA NAZIONALITÀ ITALIANA DI CAPODISTRIA – CAN CAPODISTRIA
SAMOUPRAVNA SKUPNOST ITALIJANSKE NARODNOSTI KOPER – SSIN KOPER

CONSORZIO UNIVERSITARIO DEL FRIULI
UNIVERZITETNI KONZORCIJ FURLANIJE

OSREDNJA KNJIŽNICA SREČKA VILHARJA KOPER
BIBLIOTECA CENTRALE "SREČKO VILHAR" CAPODISTRIA

UNIVERSITÀ DEGLI STUDI DI TRIESTE
DIPARTIMENTO DI LETTERATURE STRANIERE, COMPARATISTICA E STUDI CULTURALI
UNIVERZA V TRSTU
ODDELEK ZA TUJE KNJIŽEVNOSTI, PRIMERJALNO KNJIŽEVNOST IN KULTURNE ŠTUDIJE

UNIVERSITÀ DEGLI STUDI DI UDINE
CENTRO INTERNAZIONALE SUL PLURILINGUISMO
UNIVERZA V VIDMU
MEDNARODNI CENTER ZA VEČJEZIČNOST

UNIVERSITÀ CA' FOSCARI VENEZIA
UNIVERZA CA' FOSCARI BENETKE

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA HUMANISTIČNE ŠTUDIJE
UNIVERSITÀ DEL LITORALE
FACOLTÀ DI STUDI UMANISTICI

Strateški projekt JEZIKLINGUA sofinanciran v okviru Programa čezmejnega sodelovanja Slovenija–Italija 2007–2013 iz sredstev Evropskega sklada za regionalni razvoj in nacionalnih sredstev.

Progetto strategico JEZIKLINGUA finanziato nell'ambito del Programma per la Cooperazione Transfrontaliera Italia-slovenia 2007–2013, dal Fondo europeo di sviluppo regionale e dai fondi nazionali.

